ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

5

TOMUL 32 1979

MAI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

Preţul unui abonament este de 120 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poştă) şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1. 71021

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136—137. Telex 11226 — Bucureşti, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71261 Bucureşti, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 32, Nr. 5
Mai, 1979

SUMAR

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 32, nr. 5, p. 801—1006, 1979.

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMNĂRI

REVISTA DE ISTORIE

TOME 32, N° 5
Mai, 1979

SOMMAIRE

AGRICULTURA ROMÂNIEI SOCIALISTE

DE

VASILE BOZGA

În şirul marilor transformări social-economice iniţiate şi conduse de Partidului Comunist Român odată cu trecerea la construirea societăţii socialiste pe pămîntul patriei noastre un rol esenţial a avut — alături de desfăşurarea ascendentă a industrializării socialiste — opera de transformare socialistă a agriculturii. Iniţiată de istorica plenară a partidului din 3—5 martie 1949 şi încheiată la scara întregii ţări în primăvara anului 1962, „cooperativizarea agriculturii a însemnat o profundă revoluţie în viaţa satului"[1].

După cum a subliniat secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, agricultura, satul românesc, au fost „scoase din imobilismul lor de veacuri şi aşezate pe făgaşul unei dezvoltări dinamice"[2], creîndu-se astfel condiţii favorabile pentru progresul rapid al unei ramuri esenţiale a economiei naţionale.

Echivalînd ca însemnătate şi urmări cu o profundă revoluţie agrară socialistă[3], încheierea cooperativizării „a marcat crearea economiei socialiste unitare, triumful relaţiilor noi, socialiste, atît la oraşe, cît şi la sate, izbînda definitivă a socialismului în România, în toate sectoarele de activitate"[4].

Avînd o astfel de însemnătate şi delimitînd începutul unei noi etape în istoria agriculturii româneşti, încheierea cooperativizării nu rezolva însă *de la sine* problemele dezvoltării agriculturii. Aşa cum s-a subliniat în documentele de partid, în lucrările tovarăşului Nicolae Ceauşescu, agricultura socialistă întemeiată pe marea producţie este cea mai înaintată din punct de vedere al formei de proprietate, al relaţiilor de producţie; „dar aceasta nu formează decît baza pentru creşterea continuă a producţiei agricole şi ridicarea bunăstării ţărănimii, pentru dezvoltarea acestei importante ramuri a economiei naţionale"[5]. Pentru ca agricultura să

---

1 *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, Bucureşti, 1975, p. 58.

2 Nicolae Ceauşescu, *Raport la Conferinţa Naţională a P.C.R. 6 decembrie 1967*, în *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 2, Edit. politică, Bucureşti, 1968, p. 511.

3 Vezi Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, p. 921.

4 Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, vol. 9, p. 894.

5 Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, vol. 4, p. 676.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 32, nr. 5, P. 805—823, 1979

realizeze aceste obiective, pentru ca superioritatea socialismului în acest domeniu să se transforme din posibilitate în realitate „trebuie să facem eforturi materiale pentru înzestrarea tehnică superioară a acestei ramuri, pentru folosirea largă a cuceririlor agrotehnicii şi zootehniei moderne" [6], trebuie dusă o luptă neabătută cu neajunsurile, cu lipsurile, cu mentalităţile vechi, cu „inerţia", trebuie „o muncă serioasă, zilnică, neîntreruptă" [7].

O privire de ansamblu asupra dezvoltării agriculturii româneşti în anii ce au trecut de la încheierea cooperativizării — pe care dorim s-o realizăm în aceste rînduri — impune în mod necesar o constatare de prim plan: *importanţa excepţională pe care a avut-o Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român (iulie, 1965) pentru întreaga evoluţie ulterioară a agriculturii noastre socialiste*, ca, dealtfel, a întregii vieţi economice şi social-politice a României. Ampla *analiză critică*, *regîndirea* şi *reevaluarea* creatoare a tuturor tezelor şi conceptelor referitoare la socialism, la caracterul şi sarcinile lui în diverse etape, iniţiată de congres şi continuată în anii următori [8], curăţirea teoriei de zgura dogmatismului şi mecanicismului simplificator au fost de o inestimabilă însemnătate şi pentru dezvoltarea şi perspectivele agriculturii. Drept urmare a acestei vaste acţiuni critice şi revoluţionare în esenţa ei, s-a conturat un program de activitate — integrat într-o concepţie unitară — a cărui aplicare susţinută şi perseverentă a stat la baza mersului ascendent al agriculturii în anii de după Congresul al IX-lea.

S-a considerat, pe drept cuvînt, că în aprecierea rezultatelor obţinute în dezvoltarea de pînă atunci nu este suficientă numai comparaţia cu situaţia agriculturii din România capitalistă, deşi s-au obţinut rezultate net superioare, atît cantitativ, cît şi, mai ales, calitativ; că pentru a măsura mai exact realizările noastre, nivelul la care ne găsim şi sarcinile de viitor trebuie să ne comparăm cu ţările care au atins cel mai înalt nivel tehnico-economic în dezvoltarea producţiei agricole.

Sub conducerea nemijlocită a Partidului Comunist Român, cu sprijinul sistematic al statului socialist a fost pusă în practică o concepţie de dezvoltare a agriculturii ale cărei idei directoare, ale cărei coordonate principale pot fi redate, succint, astfel:

1) Alături de industrie — care continuă să joace un rol de pivot în mersul României pe drumul progresului şi civilizaţiei — „agricultura reprezintă o ramură de bază a economiei socialiste" [9]. Tocmai de aceea, criticînd „manifestarea unei anumite subaprecieri a agriculturii în condiţiile specifice ale economiei noastre" [10], care a avut loc în perioada anilor 1955—1965 [11], secretarul general al partidului sublinia că „partidul şi statul nostru iau măsuri pentru ca — continuîndu-se cu consecvenţă politica de industrializare socialistă a ţării, de dezvoltare a unei industrii moderne,

---

[6] Nicolae Ceauşescu, *idem*, p. 677

[7] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, p. 787.

[8] Vezi pe larg, în această problemă, Ion Blaga, Gheorghe Ciulbea, *Congresul al IX-lea al P.C.R. şi hotărîrile sale programatice privind dezvoltarea economiei româneşti* în *Progresul economic în România. 1877—1977* (Coordonator Ioan V. Totu), Edit. politică, Bucureşti, 1977, p. 463—479. Vezi şi Vasile Bozga, *România în anii făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate* (documentar), în „Revista de istorie", tom. 30, nr. 6, iunie 1977, p. 1 139.

[9] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, p. 672.

[10] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 675.

[11] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 676.

la nivelul revoluţiei tehnico-ştiinţifice contemporane — să se asigure, în acelaşi timp, dezvoltarea judicios proporţionată a agriculturii, crearea tuturor condiţiilor pentru folosirea la maximum a marilor resurse de care dispune agricultura noastră socialistă"[12]. Ulterior, pe aceeaşi linie de principiu, *Programul P.C.R.* a înscris la loc de frunte între prevederile sale „asigurarea unui raport just între industrie şi agricultură, aflate într-o strînsă interdependenţă. Dezvoltarea atît a industriei cît şi a agriculturii, pe baza cuceririlor ştiinţei moderne, constituie factorul determinant al făuririi cu succes a societăţii socialiste multilateral dezvoltate"[13].

2) Stimulînd pe toate căile utilizarea şi valorificarea resurselor *proprii* ale agriculturii, statul acordă acestei ramuri *un volum mult sporit de investiţii*, destinat să asigure realizarea unei agriculturi intensive, moderne, de înaltă productivitate, participarea ei corespunzătoare la creşterea puternică a forţelor de producţie, astfel încît să se poată înfăptui sporirea producţiei de bunuri materiale şi dezvoltarea multilaterală a societăţii.

3) Partidul şi statul acordă atenţie *atît întăririi şi dezvoltării proprietăţii de stat, cît şi celei cooperatiste.* Cele două forme ale proprietăţii socialiste din agricultură nu se contrapun, ci se îmbină într-un tot unitar în cadrul economiei naţionale. „Orice contrapunere a acestor două forme de proprietate — proprietatea de stat şi cooperatistă — neglijarea uneia sau alteia din ele, nu pot aduce decît daune intereselor generale ale mersului înainte al societăţii socialiste"[14]. În concepţia P.C.R., cooperativele agricole de producţie îşi vor menţine pentru o lungă perioadă de timp rolul şi importanţa lor în viaţa socială[15]. Iar în perspectivă, în drumul spre proprietatea comunistă unică a întregului popor, „va avea loc — după cum se arată în *Programul P.C.R.* — un proces legic de intensificare a colaborării şi conlucrării între proprietatea socialistă de stat şi cea cooperatistă, de împletire tot mai strînsă a acestora în cadrul edificării societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintării spre comunism"[16].

4) Este necesară *îmbunătăţirea permanentă*, şi în cadrul agriculturii, *a organizării ştiinţifice a producţiei şi a muncii*, astfel încît potenţialul existent, ca şi cel ce se creează an de an, să fie cît mai bine fructificat în folosul ţărănimii, al întregii societăţi.

5) O preocupare continuă o constituie şi *perfecţionarea planificării şi conducerii agriculturii*, în interesul dezvoltării armonioase şi echilibrate a întregii economii, a justei corelări între toate ramurile. Un loc important ocupă, în acest cadru, zonarea producţiei agricole menită să asigure agriculturii rolul corespunzător şi în ce priveşte repartizarea raţională a forţelor de producţie pe întreg teritoriul ţării[17].

---

[12] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 677.

[13] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, p. 66.

[14] Nicolae Ceauşescu, *Raport la Conferinţa Naţioală a P.C.R., 6 decembrie 1967*, în *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 2, p. 525.

[15] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 525—526.

[16] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, p. 102.

[17] Vezi, în aceste probleme, Serghie Hartia, *Zonarea producţiei agricole*, Edit. politică, Bucureşti, 1974; Ion Blaga, *Repartizarea teritorială a forţelor de producţie în România*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 75—82.

6) La progresul continuu al agriculturii o contribuţie de seamă are *ştiinţa*, aplicarea cuceririlor ei în producţia vegetală şi animală. Totodată, *formarea cadrelor* — de la instruirea de masă a ţăranilor cooperatori pînă la pregătirea specialiştilor cu studii superioare — contribuie esenţial la depăşirea unor tradiţii rutinare, la punerea agriculturii pe o bază ştiinţifică modernă.

7) Ca şi în alte domenii, partidul a acordat o mare atenţie dezvoltării *participării maselor de producători agricoli la conducerea producţiei*, latură importantă a democratismului economic, fructificînd experienţa lor, stimulînd iniţiativa lor creatoare.

8) Alături de agricultura socialistă — de stat şi cooperatistă — partidul şi statul nostru se preocupă şi de *dezvoltarea corespunzătoare a zonelor de deal şi munte*, unde există gospodării agricole individuale, deoarece condiţiile din aceste zone n-au permis cooperativizarea. Deşi cu pondere mică în suprafaţa arabilă [18], aceste zone au un rol important în zootehnie şi în pomicultură [19].

9) Restructurînd înseşi temeliile existenţei multiseculare a satului, a agriculturii, partidul şi statul nostru acordă o atenţie deosebită variatelor şi complexelor probleme ale *ridicării nivelului de trai al ţărănimii*. Se creează, de fapt, un nou tip de civilizaţie rurală, în care aportul industriei şi al ştiinţei sînt decisive, se realizează treptat, dar relativ rapid, un raport just, echitabil, între condiţiile de viaţă de la oraşe şi cele de la sate.

În cadrul general al sistematizării teritoriului se vor crea cîteva sute de oraşe agro-industriale, situaţie spre care vor evolua apoi şi alte localităţi.

O asemenea orientare complexă de ridicare a nivelului de trai al ţărănimii constituie atît un rezultat, cît şi un puternic factor stimulator al dezvoltării agriculturii româneşti.

Toate acestea au ridicat şi vor ridica în continuare pe o nouă treaptă alianţa muncitoresc-ţărănească — temelie politică a orînduirii noastre — în condiţiile omogenizării crescînde a societăţii.

Apare evident că elaborarea şi aplicarea unui program de transformări cu asemenea coordonate se bazează pe înţelegerea dinamică, vie, creatoare a materialismului dialectic şi istoric, pe asimilarea şi dezvoltarea lui critică, revoluţionară. La fel ca şi alte domenii—dar, poate, într-un grad şi mai pronunţat — problematica dezvoltării agriculturii socialiste în România necesita nu numai cunoaşterea principiilor generale, dar şi o atentă şi nuanţată luare în considerare a particularităţilor naţionale şi regionale, a tradiţiilor şi nevoilor specifice, solicita studiul atent al realităţii şi elaborarea unor rezolvări proprii pentru o serie de probleme fără corespondent în teoria de pînă atunci sau în experienţa din alte părţi.

---

[18] Ponderea lor în totalul suprafeţei arabile este de circa 5%, dar în suprafaţa agricolă ocupă peste 9%. În judeţe ca Alba, Bistriţa-Năsăud, Caraş-Severin, Hunedoara, Maramureş, Vîlcea, ponderea gospodăriilor individuale necooperativizate în suprafaţa agricolă trece de 21% (Vezi Marin Popescu, *Dezvoltarea agriculturii în anii construcţiei socialiste*, în vol. *Societatea socialistă multilateral dezvoltată. Studii economice*, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 108. Vezi şi *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*, 1978, D.C.S., p. 212—221.

[19] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, p. 272.

Privind azi în urmă la drumul parcurs de agricultura românească după încheierea cooperativizării, se poate afirma, cu perfectă îndreptățire, că există nu numai o experiență românească — cu profunde trăsături originale — de transformare socialistă a agriculturii [20], ci și o experiență românească de *transformare a unei agriculturi înapoiate, extensive, într-o ramură modernă, intensivă, de înalt randament*, care valorifică superior condițiile geografice naturale [21], înzestrarea tehnică, aptitudinile și potențialul de muncă al poporului.

Experiența noastră în acest domeniu are astăzi, cînd tot mai multe popoare se pronunță, într-o formă sau alta, pentru trecerea pe calea socialismului, o certă semnificație internațională [22]. De altfel, în cadrul relațiilor sale cu o seamă de țări în curs de dezvoltare, România le ajută și prin construirea unor obiective agro-zootehnice moderne.

Dezvoltarea agriculturii României din acești ani a avut loc ca parte integrantă a evoluției noastre social-economice, trecînd prin faza finală a construirii bazei economice a socialismului (1962—1965), prin cea de consolidare a societății socialiste, a bazei sale tehnico-materiale (1966—1970) și încadrîndu-se — ca o componentă importantă — în programul de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, inaugurat odată cu trecerea la cincinalul 1971—1975. În intervalul istoric ce merge din 1962 pînă la finele anului 1978 problemele dezvoltării agriculturii au fost luate în dezbatere la trei congrese (1965, 1969, 1974) și trei conferințe naționale (1967, 1972, 1977) ale partidului, au ocupat — în întregime sau în parte — ordinea de zi a numeroase plenare ale C.C. ale P.C.R., s-au dezbătut la consfătuiri de lucru și congrese ale lucrătorilor și cadrelor de conducere din agricultură, au făcut obiectul a numeroase legiferări și reglementări. O vastă și asiduă muncă politico-organizatorică — punctată periodic de momente de bilanț, analiză critică și trasare a perspectivelor mai apropiate sau mai îndepărtate — s-a desfășurat de către P.C.R., și sub conducerea lui în toți acești ani. Efectele ei se concretizează în schimbările structurale, în rezultatele cu adevărat remarcabile obținute de agricultura noastră în noua perioadă de după încheierea cooperativizării.

*

Marcînd „victoria deplină a revoluției agrare socialiste, a organizării agriculturii românești pe baze socialiste de stat și cooperatiste", încheierea cooperativizării a deschis, totodată, „calea trecerii într-o etapă nouă, superioară, a soluționării problemei agrare, a asigurării unui progres rapid al producției agricole și ridicării nivelului de trai al țărănimii" [23].

---

[20] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 4, p. 386, 673—674; Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, p. 257—258.

[21] Vezi în legătură cu această problemă N. Al. Rădulescu, I. Velcea, N. Petrescu, *Geografia agriculturii României*, Edit. științifică, București, 1968.

[22] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, p. 561.

[23] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința pe țară a cadrelor de conducere din unitățile agricole de stat și cooperatiste, 27 februarie 1974*, p. 18.

Graiul cifrelor, la care vom apela în continuare, este edificator în această privință. Dar trebuie spus de la început că o importanță esențială în trecerea la această etapă nouă, în realizarea acestui progres rapid l-au avut doi factori, ambii făcînd parte din linia politică a P.C.R. în problema agrară : pe de o parte, lichidarea exploatării țărănimii și instaurarea relațiilor de producție socialiste a deschis cîmp liber dezvoltării nelimitate a forțelor de producție și în agricultură, a înlăturat barierele ce frînaseră pătrunderea progresului tehnic, a cuceririlor științei în producția agricolă, iar trecerea la marea producție agricolă a creat pentru aceasta cadrul cel mai adecvat; pe de altă parte, faptul că „industria socialistă a continuat să se dezvolte în ritm rapid, ca ramură conducătoare a economiei, aducînd o contribuție principală la sporirea avuției naționale și asigurînd mijloacele tehnico-materiale necesare progresului tuturor sectoarelor economice, inclusiv al agriculturii[24].

Peisajul social al agriculturii românești s-a schimbat în mod radical. După cum se știe, din suprafața totală a țării de 23.750 mii hectare, 14.959,7 mii ha constituie suprafață agricolă, din care 9.780,8 mii ha suprafața arabilă [25]. Din întreaga suprafață agricolă circa 91% aparține sectorului socialist de stat și cooperatist. Conform datelor statistice pe anul 1977, unitățile agricole de stat dețin 4.497.634 ha iar cooperativele agricole de producție dețin 9.057.598 ha. Restul (circa 9%) de 1.404.510 ha aparține gospodăriilor agricole individuale din zonele necooperativizate [26]. În agricultura țării își desfășoară activitatea 392 întreprinderi agricole de stat (I.A.S.) [27] și 4709 unități cooperatiste, din care 4.415 cooperative agricole de producție (C.A.P.) [28]. Cooperativele agricole sînt deservite de 709 stațiuni pentru mecanizare a agriculturii (S.M.A.) [29]. Această configurație social-organizatorică — radical diferită de peisajul anterior cooperativizării, cu milioane de mici gospodării, slab înzestrate din punct de vedere tehnic și fărîmițate — constituie cadrul propice pentru evoluția rapidă a agriculturii.

După încheierea procesului de reorganizare pe baze socialiste a agriculturii, *făurirea unei baze tehnico-materiale avansate a devenit obiectivul cel mai important al politicii agrare a partidului comunist* [30]. Pe măsura dezvoltării industriei noastre socialiste s-au creat condiții tot mai bune pentru întărirea și modernizarea bazei tehnico-materiale a agriculturii. Principalul instrument pentru înfăptuirea acestei orientări

---

[24] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, p. 240—241.

[25] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1979*, D.C.S., p. 209.

[26] *Idem*, p. 212.

[27] *Idem*, p. 226.

[28] *Idem*, p. 229.

[29] *Idem*, p. 228.

[30] Cf. Marin Popescu, *op. cit.*, p. 83.

l-a constituit *politica de investiții*. Evoluția ascendentă a investițiilor destinate agriculturii se reflectă concludent în următoarele date:

Tabel nr. 1

Volumul investițiilor în agricultură (în milioane lei) [31]

Anul sau perioada	Investiții totale		
	În prețuri 1959	În prețuri 1963	În prețuri 1.I.1977
1950	668	—	—
1955	2.033	—	—
1960	5.222	—	—
1965	8.470	7.666	—
1970	—	12.789	—
1975	—	17.996	—
1951—1955	6.436	—	—
1956—1960	16.430	—	—
1961—1965	37.462	—	—
1966—1970	—	51,555	—
1971—1975	—	76.966	—
1976	—	20.259	21.236
1977	—	—	23.855
1976—1980 (prevederi)[32]	—	—	110.000

Abstracție făcînd de micile variații provocate de reașezările de prețuri, linia de creștere a investițiilor pentru agricultură se desprinde cu toată claritatea. Totodată, datele de mai sus reflectă și modificările esențiale ce au avut loc în politica de investiții în agricultură. „Dacă în cincinalul 1951—1955 s-au investit în agricultură 6,4 miliarde de lei, în 1970 s-au investit într-un singur an dublul acestui volum (12,8 miliarde de lei), iar în 1975 de aproape trei ori (18 miliarde de lei). Totalul investițiilor din agricultură în deceniul 1966—1975, de circa 129 de miliarde de lei, întrece de peste două ori totalul investițiilor alocate agriculturii în toate cele trei cincinale din perioada 1951—1965 (circa 60 de miliarde de lei)" [33]. Considerînd și faptul că în cincinalul 1976—1980 se prevăd pentru agricultură investiții de circa 110 de miliarde lei — cifră la care se adaugă și o parte din cele 13,2 de miliarde lei prevăzute pentru Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare în programul suplimentar adoptat de Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1977 [34] — rezultă că în cincinalul 1976—1980 se vor realiza în agricultură investiții aproape egale cu suma destinată aceluiași scop în cele două cincinale precedente. Toate acestea reflectă marea forță a economiei noastre socialiste, capacitatea ei de a realiza modernizarea rapidă a bazei tehnico-materiale în toate sectoarele, inclusiv în agricultură.

---

[31] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1979*, D.C.S., p. 352—353.

[32] *Directivele Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român cu privire la planul cincinal 1976—1980 și liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990*, Edit. politică, București, 1974, p. 44.

[33] *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, Edit. politică, București, 1978, p. 101—102.

[34] *Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, Edit. politică, București, 1978, p. 373.

La resursele puse la dispoziţia agriculturii trebuie adăugate şi creditele pe termen scurt, precum şi cele pe termen mijlociu şi lung [35].

Creşterea globală a investiţiilor s-a reflectat, firesc, şi într-un indicator sintetic al intensificării agriculturii, reprezentat de investiţiile ce revin la 100 ha de teren agricol. Acest indicator a evoluat astfel, în intervalul 1965—1977 :

Tabel nr. 2

Investiţii la 100 ha. teren agricol (în mii lei)[36]

Sectorul	1965	1970	1977
I.A.S.	114,5	224,5	354,3
C.A.P.	30,5	45,1	65,7
S.M.A. *	10,4	16,9	45,7
C.A.P. + S.M.A.	40,9	62,0	111,4

* Investiţiile S.M.A., raportate la suprafaţa agricolă a C.A.P.

Considerînd nivelul din 1965 ca bază (= 100) investiţiile la 100 de hectare reprezentau în 1977 un nivel de 245% în I.A.S., şi de 272% în C.A.P. + S.M.A. De aci reies, deopotrivă, progresul înregistrat pe drumul intensivizării, dar şi marele efort necesar pentru creşterea parametrilor calitativi. Se observă, totodată, că şi pe viitor trebuie să se acţioneze în direcţia reducerii decalajului ce există încă, la acest capitol, între I.A.S. şi C.A.P. [37].

Marile succese obţinute în industrializarea socialistă a ţării au sporit considerabil producţia naţională de maşini agricole, îngrăşăminte chimice şi utilaje necesare irigaţiilor, permiţînd progrese considerabile pe linia mecanizării agriculturii, a chimizării ei, precum şi a extinderii suprafeţelor amenajate pentru irigaţii.

Creşterea parcului de tractoare şi maşini agricole aflate în dotarea agriculturii noastre a cunoscut — cu deosebire după 1965 — un ritm alert, reflectîndu-se în următoarele date:

Tabel nr. 3

Parcul de tractoare şi principale maşini agricole şi suprafaţa arabilă ce revine pe un tractor fizic [38]

	1950	1960	1965	1970	1975	1977
Tractoare fizice (bucăţi)	13.713	44.194	81.356	107.290	119.533	138.549
Cultivatoare mecanice (bucăţi)	1.343	20.667	23.241	29.346	34.391	37.478
Maşini de împrăştiat îngrăşăminte chimice (bucăţi)	...	3.182	4.363	14.504	12.251	14.057
Combine autopropulsate (bucăţi)	44	1.582	292	1.325	17.912	28.100
Suprafaţa arabilă pe tractor fizic (ha.)	684	222	121	91	81	71

[35] Vezi pe larg problema la Iulian Văcărel, *Finanţele şi cerinţele dezvoltării agriculturii pe plan mondial*, Edit. politică, Bucureşti, 1976, p. 140—141.

[36] Pentru 1965 şi 1970 vezi Marin Popescu, *op. cit.*, p. 85. Pentru 1977 cifrele au fost calculate de noi — după aceeaşi metodă — pe baza datelor din *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1978*, D.C.S., p. 226—229.

[37] Cf. Marin Popescu, *op. cit.*, p. 85.

[38] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste Române, 1978*, D.C.S., p. 222—223.

Semnificaţia acestor date sporeşte dacă menţionăm şi faptul că în anul 1938 în întreaga ţară se aflau 4.049 tractoare, revenind o suprafaţă arabilă de 2.493 ha pe un tractor fizic [39].

Totodată, cantitatea de îngrăşăminte chimice (substanţă activă) folosite în agricultură a crescut de la infima cifră de 5.900 tone în 1950, la 74.500 tone în 1960, 594.300 tone în 1970, pentru a atinge în 1975, 928.700 tone iar în 1977 1.025.000 tone [40].

În ce priveşte suprafaţa agricolă amenajată pentru irigat — domeniu căruia, ca şi chimizării, i s-a acordat pînă la Congresul al IX-lea o atenţie total insuficientă — aceasta a evoluat în felul următor (în mii ha) [41]:

1950	42,5	1970	664,6
1962	191,0	1975	1 424,2
1965	222,6	1977	1 690,7

Se poate remarca veritabilul salt înregistrat de suprafeţele irigate începînd cu cincinalul 1966—1970. Alături de irigaţii, Directivele Congresului al XI-lea al P.C.R. prevăd şi alte lucrări de îmbunătăţiri funciare, şi anume „lucrări de desecări pe 1,1 milioane hectare şi acţiuni pentru combaterea eroziunii solului pe o suprafaţă de peste 800 mii hectare" [42].

Pe baza programului suplimentar adoptat de Conferinţa Naţională a P.C.R. din decembrie 1977, în domeniul irigaţiilor se va asigura în 1980 o suprafaţă amenajată de cel puţin 3 milioane hectare [43]. În felul acesta se obţine o sporire a capacităţii de producţie a solului, mai ales în zonele bîntuite de secetă, o mai bună valorificare a celorlalţi factori de producţie, recolte stabile şi substanţial mai mari decît pe suprafeţele neirigate [44].

Un important factor de dezvoltare intensivă, de progres şi modernizare a agriculturii româneşti este *cercetarea ştiinţifică agricolă*, chemată să rezolve probleme vitale ale producţiei. Ea se desfăşura, în anul 1972, într-o reţea de instituţii create, în mare parte, de statul socialist şi cuprindea 21 de institute şi staţiuni centrale de cercetări şi 37 staţiuni experimentale. Numărul cercetătorilor şi lucrătorilor ştiinţifici se ridica la circa 7.000 [45]. Dintre institute menţionăm: Institutul de biologie „Traian Săvulescu", Institutul de cercetări pentru cereale şi plante tehnice, Institutul de cercetări pentru viticultură şi vinificaţie, Institutul de studii şi cercetări pentru îmbunătăţiri funciare, Institutul de cercetări pentru mecanizarea

---

[39] *Idem*, p. 222.

[40] *Idem*, p. 231.

[41] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, p. 242 (pentru 1950 şi 1962) şi *Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1978*, D.C.S., p. 232—233 (pentru ceilalţi ani).

[42] *Directivele Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român ...*, p. 32.

[43] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, vol. 15, p. 265.

[44] Cf. Marin Popescu, *op. cit.*, p. 91.

[45] Cf. Marin Popescu, *op. cit.*, p. 92.

agriculturii, Institutul de cercetări pentru economie agrară şi organizarea întreprinderilor agricole socialiste [46]. Denumirea lor indică, în genere, şi sfera de preocupări.

După cum arăta secretarul general al partidului în expunerea făcută la Congresul ţărănimii din 18—20 aprilie 1977, „cercetarea agricolă dispune de o bază tehnică materială în continuă modernizare, precum şi de aproape 11.000 de specialişti, la care se mai adaugă şi cadrele din învăţămîntul agricol şi specialiştii din unităţile de producţie"[47].

Cercetarea ştiinţifică agricolă şi silvică, organizată pe baze noi şi înscrisă — la fel cu celelalte domenii de cercetare — în planul de stat s-a orientat spre direcţii prioritare cum sînt: crearea unor noi soiuri şi hibrizi de plante cu însuşiri biologice superioare, crearea de noi tipuri, linii şi hibrizi de animale şi păsări, elaborarea de noi tehnologii pentru creşterea producţiei şi reducerea cheltuielilor la principalele culturi de cîmp, în regim irigat şi neirigat, precum şi a celor legumicole, viticole şi pomicole, omologarea şi introducerea în fabricaţie a unor maşini şi utilaje pentru mecanizarea completă a cerealelor şi altor culturi, elaborarea unor noi metode agrotehnice adecvate varietăţii şi diversităţii condiţiilor de climă şi sol din ţara noastră, cercetări în domeniul îmbunătăţirilor funciare şi a pedologiei ameliorative, elaborarea unui program de ameliorare a raselor de animale şi păsări, livrarea către unităţile de producţie a unor tehnologii intensive de creştere şi exploatare a animalelor, combaterea bolilor şi dăunătorilor la plante şi animale, dezvoltarea şi raţionalizarea producţiei silvice [48] ş.a.

Aplicarea largă a cuceririlor ştiinţei în toate sectoarele agriculturii, valorificarea cît mai rapidă a rezultatelor cercetării în domeniile de producţie la care se raportează, constituie o preocupare constantă şi susţinută a partidului şi statului nostru.

O latură esenţială a dezvoltării agriculturii pe linia modernizării şi intensivizării este pregătirea cadrelor de specialişti, creşterea numărului lor şi ridicarea nivelului de pregătire a tuturor lucrătorilor din agricultură, a întregii ţărănimi. Odată cu trecerea agriculturii pe baza marii producţii socialiste nu se mai poate vorbi de agricultură „în general", munca din agricultură cerînd din ce în ce mai multe cunoştinţe, solicitînd tot mai multă calificare, specializări precise pe funcţii şi domenii. Dezvoltarea învăţămîntului, precum şi orientarea promovată de partid în ultimii ani de integrare organică a învăţămîntului, cercetării şi producţiei au răspuns acestei necesităţi.

---

[46] Cf. Gh. P. Apostol, *Ştiinţa, factor primordial al progresului economic al României*, în *Societatea socialistă multilateral dezvoltată. Studii economice*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 205—206.

[47] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, p. 258.

[48] Cf. *Congresul consiliilor de conducere ale unităţilor agricole socialiste, al întregii ţărănimi. 18—20 aprilie 1977*, Edit. politică, Bucureşti, 1977, p. 128—129 (cuvîntul tovarăşului Nicolae Giosan). Vezi şi Gh. P. Apostol, *op. cit.*, p. 213.

Numărul specialiştilor şi mecanizatorilor din agricultură a crescut, după cum se vede din următoarele date :

Tabel nr. 4

Evoluţia numărului de specialişti agricoli[49]

Categoria	1960	1965	1970	1975	1977
Specialişti agricoli — total	11.152	24.148	29.252	37.502	38.558
din care:					
Cu studii superioare — total	5.327	11.436	16.449	20.966	21.714
Cu studii medii — total	5.825	12.712	12.803	16.536	16.844

Se constată o creştere totală de 3,5 ori între 1960 şi 1977.

Conform datelor statistice publicate, numărul tractoriştilor mecanizatori a crescut de la 56.427 în 1961 (1 iunie) la 75.890 în 1964 (1 iunie) şi la 104.521 în 1968 (2 septembrie)[50].

În contextul preocupării pentru pregătirea cadrelor o mare atenţie s-a acordat în ultima perioadă reciclării sistematice şi permanente a lucrătorilor din agricultură, pentru a-i pregăti să facă faţă progresului tehnic şi economic[51], precum şi organizării „pe baze noi a învăţămîntului profesional agricol pentru întreaga ţărănime, pentru toţi oamenii muncii din agricultură"[52]. „Numai prin învăţămîntul agricol de masă — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu la Congresul ţărănimii din aprilie 1977 — putem face o agricultură nouă, de înaltă productivitate"[53].

Un proces de mare însemnătate pentru modernizarea agriculturii, pentru perspectivele dezvoltării ei îl constituie pătrunderea tehnologiilor de tip industrial, realizarea treptată a *industrializării agriculturii*. Acest proces se sprijină pe creşterea dotării tehnice a agriculturii, a numărului de cadre medii şi superioare, pe dezvoltarea cercetării ştiinţifice. El se manifestă prin creşterea numărului şi suprafeţei serelor (de la 100 ha în 1965 suprafaţa serelor a crescut la 1.300 ha la sfîrşitul anului 1977)[54], prin dezvoltarea creşterii animalelor şi păsărilor în *complexe de tip industrial*, prin crearea de unităţi pentru fabricarea de nutreţuri combinate, de valorificare şi preindustrializare a unor produse agricole etc. Asemenea activităţi s-au dezvoltat nu numai în I.A.S.-uri, ci şi în cooperativele agricole de producţie, prin colaborare în cadrul consiliilor intercooperatiste.

Succesele obţinute în dezvoltarea în ritm rapid a bazei tehnicomateriale a agriculturii româneşti sînt o strălucită confirmare a liniei

[49] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978*, D.C.S., p. 341. Sînt înregistrate cadrele de specialişti agricoli care lucrează în agricultură la sfîrşitul anului.

[50] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1971*, D.C.S., p. 465.

[51] Cf. *Congresul consiliilor de conducere ale unităţilor agricole socialiste, al întregii ţărănimi. 18—20 aprilie 1977*, p. 223 (cuvîntul tovarăşului Angelo Miculescu).

[52] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, p. 260.

[53] Nicolae Ceauşescu, *idem*.

[54] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978*, D.C.S., p. 209.

politice generale a partidului, care promovînd industrializarea accelerată a ţării şi considerînd atît industria cît şi agricultura drept ramuri de bază ale economiei, a acţionat consecvent, într-o concepţie novatoare, pentru traducerea în fapt a orientărilor noi iniţiate după Congresul al IX-lea.

Această orientare clară, concretizată într-o politică agrară originală, considerabilul efort investiţional desfăşurat pentru ridicarea gradului de înzestrare tehnică a agriculturii, au determinat *creşterea producţiei agricole*. „Agricultura şi-a sporit continuu producţia vegetală şi animală, asigurînd cantităţile de produse agricole necesare alimentaţiei populaţiei, aprovizionării industriei, exportului, contribuind în felul acesta la mersul înainte al întregii economii"[55].

Această realitate se reflectă, înainte de toate, în dinamica producţiei globale agricole, care a evoluat astfel comparativ cu nivelul din anul 1938:

Tabel nr. 5

Dinamica producţiei globale agricole[56] (1938 = 100)

Anii	Producţia globală		
	Totală	Vegetală	Animală
1950	74	65	94
1955	120	119	123
1960	126	118	145
1965	143	133	164
1970	157	136	201
1975	214	181	287
1976	251	220	320
1977	249	209	338

Se constată clar linia de creştere continuă a producţiei agricole. precum şi accelerarea acestei creşteri după 1965, astfel încît în 1976 — deşi condiţiile climatice nu au fost dintre cele mai favorabile — a fost obţinută *cea mai mare producţie agricolă din istoria României*.

Examinarea cifrelor *din fiecare an*[57] evidenţiază şi faptul că în perioada de după încheierea cooperativizării în producţia agricolă vegetală, deşi s-au înregistrat unele fluctuaţii sub influenţa factorilor climatici sau a unor calamităţi naturale, aceste fluctuaţii s-au produs, aşa-zicînd, „la nivel înalt", fără a mai atrage — ca în trecut — efecte grave. Compararea situaţiei agriculturii în 1946—1947 cu cea din 1968, spre exemplu — cînd seceta n-a fost mai mică decît în cei doi ani imediat postbelici — este cît se poate de semnificativă[58]. În aprecierea rezultatelor agricul-

[55] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 2, p. 510—511.

[56] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978*, D.C.S., p. 339.

[57] Vezi *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România* pe anii 1971 (p. 463), 1975 (p. 284) şi 1978 (p. 339).

[58] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, p. 558. Pentru situaţia din 1969, caracterizată, de asemenea, prin condiţii climatice defavorabile, a se vedea Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, p. 466.

turii nu se poate să nu ţinem seama, în afară de unii ani nefavorabili din punct de vedere climatic, de inundaţiile din 1970 şi 1975, de seismul catastrofal din 4 martie 1977 — toate provocînd daune însemnate şi producţiei agricole. Dar — fapt esenţial ! — agricultura României a dobîndit, datorită transformărilor structurale înfăptuite în anii socialismului, *capacitatea de a depăşi rapid, prin forţe proprii, asemenea momente de dificultate, de asigurare „în orice condiţii a nevoilor economiei naţionale"*[59], *de a-şi continua ferm mersul ascendent.* Capacitatea de a se smulge, an de an mai mult, de sub „tirania" factorilor naturali defavorabili, de a obţine constant producţii crescînde este, după cum se ştie, una din trăsăturile definitorii ale agriculturilor moderne.

Sporirea producţiei agricole a României socialiste se bazează pe creşterea randamentului mediu la hectar şi pe animal, atestînd caracterul ei intensiv. La cîteva produse vegetale principale evoluţia acestui indicator a fost următoarea :

Tabel nr. 6

Producţia medie la hectar a principalelor culturi [60] (în chintale)

Culturile	Media anilor					
	1934—1938	1951—1955	1961—1965	1966—1970	1971—1975	1976—1977
Grîu şi secară	10,2	11,3	14,5	16,8	22,1	28,0
Porumb	10,4	12,9	17,7	29,3	26,8	32,3
Floarea-soarelui	8,7	7,4	11,1	14,0	14,5	15,5
Sfeclă de zahăr	141,2	116,7	148,9	192,4	221,4	268,9
Cartofi	77,2	94,6	85,1	93,2	114,1	148,1
Legume	69,6	191,6	188,6	209,1	227,1	253,8

Multiplele comparaţii pe care le permit aceste cifre demonstrează, deopotrivă, în limbajul lor sec, rezultatele străduinţelor depuse de societatea românească, sub conducerea partidului, pentru dezvoltarea agriculturii, înscrierea ei clară pe spirala intensivităţii.

O evoluţie similară se constată şi la producţia medie pe animal.

Tabel nr. 7

Producţia medie pe animal [61] (pe total agricultură)

Produsul	Unitatea de măsură	1950	1965	1977
Lapte de vacă şi bivoliţă	Litri	867	1.497	1.930
Lînă	Kg	1,6	2,1	2,5
Ouă	Bucăţi	69	88	147

---

[59] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste,* vol. 3, p. 558.
[60] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România. 1978,* D.C.S., p. 242—244.
[61] *Idem,* p. 336.

Condensate în cîteva cifre, aceste rezultate reflectă sintetic numeroase şi variate eforturi materiale, financiare, politico-organizatorice etc. depuse în anii socialismului pentru înflorirea agriculturii româneşti.

Un rezultat foarte important al orientării novatoare cu privire la agricultură pusă în practică după 1965, o expresie a intensificării agriculturii noastre este şi *creşterea ponderii producţiei animale* faţă de producţia vegetală în ansamblul producţiei agricole. Faţă de producţia globală agricolă din fiecare an considerat (= 100), producţia animală a reprezentat 30,3 în 1938, 38,6 în 1950, 34,7 în 1960 şi 1965, 41,2 în 1970, 43% în 1975 şi 1977 [62].

Deşi s-au obţinut rezultate extrem de importante, agricultura noastră dispune încă de imense rezerve de sporire a producţiei agricole, atît în sectorul de stat, cît şi, mai ales, în cel cooperatist. Există, de asemenea, rezerve de creştere şi în cadrul gospodăriilor agricole individuale necooperativizate.

Paralel cu activitatea pentru întărirea şi dezvoltarea bazei tehnico-materiale, partidul şi statul nostru s-au preocupat şi de perfecţionarea continuă a relaţiilor de producţie socialiste din agricultură, de îmbunătăţirea organizării muncii şi a producţiei, de perfecţionarea planificării şi conducerii agriculturii. În aceste direcţii, care ar justifica fiecare un studiu aparte, s-au luat măsuri de dezvoltare a avutului obştesc, de apărare a proprietăţii socialiste în ambele ei forme, de perfecţionare a sistemului de retribuţie şi sporire a cointeresării materiale (din ambele ei laturi : atît stimulare, cît şi răspundere). S-a elaborat un nou Statut al C.A.P.-urilor, menit să ducă la consolidarea economico-organizatorică a fiecărei unităţi, s-au reorganizat I.A.S.-urile şi S.M.A.-urile, astfel încît ele să-şi poată îndeplini atribuţiile în cele mai bune condiţii. În contextul preocupărilor de perfecţionare a planificării, de sporire a rolului jucat de planul naţional unic în dezvoltarea economico-socială a ţării s-a îmbunătăţit şi aprofundat şi planificarea agriculturii. Pentru accelerarea dezvoltării ei, s-au întocmit programe speciale nu numai pe cele două sectoare mari, vegetal şi animal, ci şi pe domenii mai restrînse, mergînd chiar pînă la produse, precum şi pe probleme, cum sînt : irigaţiile şi ameliorarea solului, investiţiile, mecanizarea, cercetarea ştiinţifică agricolă, formarea şi reciclarea cadrelor etc. O mare importanţă au programele pe termen lung, cum sînt „Programul naţional privind dezvoltarea zootehniei şi creşterea producţiei animaliere în perioada 1976—1980" şi „Programul naţional privind gospodărirea raţională a resurselor de apă, extinderea lucrărilor de irigaţii, îndiguiri, desecări şi de combatere a eroziunii solului în anii 1971—1975 şi prevederile generale de perspectivă pînă în 1985" — ambele dezbătute şi aprobate de plenara C.C. al P.C.R. din martie 1970 [63], „Programul naţional pentru conservarea şi dezvoltarea fondului forestier în perioada 1976—2010", „Programul naţional de perspectivă pentru amenajarea bazinelor hidrografice"[64] şi altele.

---

[62] *Idem*, p. 340. Ponderile sînt calculate pe baza preţurilor comparabile din perioadele corespunzătoare, menţionate în sursă.

[63] Vezi Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 17—19 martie 1970*, în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, p. 671 şi următoarele.

[64] Cf. *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, Edit. politică, Bucureşti, 1978, p. 395—396.

Pe linia organizării şi conducerii agriculturii, de lărgire a democratismului economic se înscriu „măsurile privind introducerea unor forme perfecţionate de organizare a producţiei şi muncii; de cointeresare materială; lărgirea cadrului de participare a maselor la conducerea activităţii prin instituţionalizarea adunărilor generale şi a consiliilor oamenilor muncii din unităţi; constituirea consiliilor intercooperatiste care asigură coordonarea unitară a eforturilor materiale şi umane, cooperarea şi asocierea între unităţi; îmbunătăţirea muncii uniunilor cooperatiste"[65]. Se adaugă şi instituţionalizarea Congresului consiliilor de conducere ale unităţilor agricole şi înfiinţarea Consiliului Naţional al Agriculturii, hotărîte de primul Congres al ţărănimii din aprilie 1977[66].

După cum este unanim cunoscut, partidul şi statul nostru au desfăşurat o acţiune continuă de ridicare a nivelului de trai al ţărănimii, alături de al celorlalte categorii sociale, văzînd în aceasta însăşi raţiunea tuturor măsurilor adoptate, ţelul fundamental al construcţiei socialiste. Aceste măsuri vizează pe lucrătorii şi ţăranii din toate sectoarele agriculturii: întreprinderi agricole de stat, staţiuni de mecanizare a agriculturii, cooperative agricole de producţie, gospodării individuale necooperativizate, constituind unul din cele mai strălucite rezultate ale orînduirii noastre în construcţia social-economică[67].

Ansamblul transformărilor şi rezultatelor menţionate pînă aci au avut drept consecinţă importante schimbări în structura economică şi socială a ţării. Astfel, greutatea specifică a populaţiei ocupate în agricultură — faţă de totalul populaţiei active — a scăzut de la 74,1% în 1950 la 34,4% în 1977[68], urmînd să reprezinte 27,7% în 1980. În ce priveşte ponderea în venitul naţional, locul agriculturii — în condiţiile unei creşteri absolute — a evoluat astfel, comparativ cu industria[69]:

Anul	Industria	Agricultura
1938	30,8	38,1
1950	44,0	27,8
1960	44,1	33,0
1975	56,2	16,0
1977	60,7	16,3
1980[70]	63,0	11,0

---

[65] *Congresul consiliilor de conducere ale unităţilor agricole socialiste, al întregii ţărănimi. 18—20 aprilie 1977*, p. 82 (cuvîntul tovarăşului Ilie Verdeţ).

[66] *Idem*, p. 242—243. Vezi şi *Agricultura socialistă pe drumul dezvoltării intensive, moderne şi obiectivele ei de viitor*, în „Revista de istorie", tom. 30, nr. 5, mai 1977, p. 795.

[67] Vezi pe larg, Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, p. 260—266, capitolul *Un cuprinzător program de creştere, în continuare, a bunăstării materiale şi spirituale a întregii ţărănimi, de ridicare a gradului de civilizaţie a satului românesc*. Vezi şi *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român*, 7—9 decembrie 1977, p. 420 şi următoarele.

[68] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*. 1978, D.C.S., p. 105. Cifrele privesc situaţia la sfîrşitul anului.

[69] *Idem*, p. 88.

[70] Vezi „Revista economică", nr. 1, 1977.

Aceste corelaţii reflectă rezultate grăitoare ale industrializării socialiste a ţării, efortul ei de a-şi moderniza structura economică.

Transformări adînci s-au petrecut şi în structura socială a satului, a ţărănimii, în poziţia ei în societate. Revoluţia agrară săvîrşită de socialism a făcut din ţărănime „o clasă stăpînă pe mijloacele de producţie, pe munca şi pe rezultatele eforturilor sale"[71], unită pe baza relaţiilor socialiste de proprietate, de repartiţie, de colaborare şi ajutor reciproc. Transformări adînci s-au produs în mentalitatea ţărănimii, în atitudinea ei faţă de muncă, de proprietatea obştească, faţă de interesele generale ale statului. Are loc un proces de lărgire continuă a orizontului politic, cultural şi ştiinţific al ţăranilor, de ridicare a nivelului lor profesional [72].

În aceste condiţii, caracteristice epocii de după încheierea cooperativizării, „ţărănimea cooperatistă s-a transformat într-o clasă omogenă, ale cărei interese generale comune sînt strîns legate de cele ale clasei muncitoare, ale întregului popor"[73].

Într-un proces transformator, revoluţionar, de asemenea amplitudine cum este cel prin care a trecut şi trece agricultura românească — odată cu întreaga societate — era inerent să se înregistreze greutăţi, unele obiective, de creştere, altele subiective, să se săvîrşească şi o serie de greşeli la nivelul teoriei sau al practicii. „De fiecare dată însă — după cum se subliniază în *Programul P.C.R.* — partidul a găsit în sine forţa necesară pentru a depăşi greutăţile, lipsurile şi greşelile, pentru a asigura mersul înainte al construcţiei socialiste"[74], avînd drept caracteristică generală a activităţii sale „slujirea devotată a intereselor fundamentale ale poporului"[75].

Rezultatele obţinute pînă acum de agricultura României oferă o bază trainică pentru îndeplinirea obiectivelor ei de viitor, obiective înscrise în „Programul privind măsurile suplimentare de dezvoltare economico-socială a ţării pînă în 1980"[76], în „Orientările generale" cu privire la întocmirea planului cincinal pe perioada 1981—1985 [77], precum şi în *Programul P.C.R.* [78]. Prin ele se continuă şi se accelerează procesul de modernizare a agriculturii, de intensivizare a ei, această ramură avîndu-şi aportul specific la depăşirea stadiului de ţară în curs de dezvoltare şi la intrarea României — la finele cincinalului viitor — în rîndul ţărilor cu dezvoltare medie, iar apoi al celor cu grad înalt de dezvoltare. În acest scop, în cincinalul viitor agriculturii i se vor aloca investiţii cu circa 40% mai mari decît în cincinalul actual (adică circa 154 miliarde lei). Se vor obţine producţii considerabil mai mari la toate produsele vegetale şi animale. (De pildă, producţia de cereale, de la 23 milioane tone cît se preconizează pentru 1980, se prevede să ajungă în 1985 la 28—29 mili-

---

[71] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, p. 285.

[72] Nicolae Ceauşescu, *idem*.

[73] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, vol. 2, p. 513.

[74] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, p. 59.

[75] *Idem*.

[76] *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, p. 366, 371—372, 374, 381.

[77] *Idem*, p. 384—385, 387, 391, 393—395, 399, 406, 412.

[78] *Programul P.C.R...*, p. 66, 72, 75—79, 85—86, 88, 96, 103, 105.

oane tone [79]). Va crește în continuare ponderea zootehniei în totalul producției agricole, ajungînd pînă în 1985 la 44—45 la sută [80] iar pînă în 1990 la aproape 50 la sută [81]. Se va acționa pentru dezvoltarea tuturor sectoarelor și domeniilor agriculturii — ca și a celor conexe cu ea — astfel încît, încă în perioada 1981—1985 „să se dezvolte o agricultură de mare productivitate — atît în sectorul vegetal, cît și animal — la nivelul rezultatelor celor mai avansate din lume"[82]. Această evoluție a agriculturii va beneficia de sprijinul puternic al celorlalte ramuri — în primul rînd al industriei și al cercetării științifice — contribuind, la rîndul ei, la dezvoltarea economică generală, la ridicarea nivelului de civilizație al întregului popor.

* * *

Pe parcursul transformării socialiste a agriculturii, ca și al dezvoltării ei în epoca de după încheierea cooperativizării, Partidul Comunist Român a știut de fiecare dată — bazat pe studiul științific al nivelului dezvoltării agriculturii și în corelație cu necesitățile evoluției de ansamblu a economiei naționale — să adapteze structurile organizatorice ale acestei ramuri la cerințele mersului înainte, ale progresului economic. Se realiza astfel, în mod conștient, concordanța necesară între dezvoltarea forțelor de producție și relațiile de producție, prin perfecționarea, în etape succesive, a acestora din urmă.

Pe această linie, pentru atingerea mai rapidă, mai deplină și la un nivel calitativ superior a mărețelor sarcini de revin agriculturii în viitorii 10—12 ani, o deosebită importanță are *Hotărîrea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la îmbunătățirea conducerii și planificării unitare a agriculturii, crearea consiliilor unice agroindustriale de stat și cooperatiste și creșterea producției agricole*, adoptată la 1 februarie 1979 [83].

În acest document, ca și în cuvîntarea rostită la plenară de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului [84], sînt trasate și aplicare liniile directoare, scopurile și modul de înfăptuire ale noului cadru organizatoric, de conducere și planificare a agriculturii.

„În adoptarea acestor măsuri — a subliniat secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — am pornit de la faptul că agricultura noastră a ajuns la un asemenea stadiu încît se impun îmbunătățiri serioase care să asigure conducerea și planificarea unitară a întregii activități de producție agricolă" [85].

Pe linia înfăptuirii programului de dezvoltare a agriculturii trasat de Congresul al XI-lea al partidului și de Conferința Națională din decembrie 1977, Plenara din 1 februarie 1979 a apreciat, într-o cuprinzătoare formulare, că „obiectivul principal este asigurarea conducerii unitare a agriculturii, integrarea tot mai profundă a activității de producție și economice a unităților agricole de stat și cooperatiste în vederea utili-

---

[79] *Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, p. 394.
[80] *Idem*, p. 384.
[81] *Programul P.C.R...*, p. 78.
[82] *Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977*, p. 384.
[83] Vezi „Scînteia", anul XLVIII, nr. 11.338, 3 februarie 1979, p. 1—2.
[84] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 1 februarie 1979*, Edit. politică, București 1979, p. 15—29.
[85] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 15.

zării cu eficienţă maximă a fondului funciar, a mijloacelor tehnice şi a forţei de muncă, perfecţionarea structurii organizatorice de la unităţile de bază pînă la minister pentru crearea cadrului prielnic manifestării iniţiativei oamenilor muncii, întăririi răspunderii în desfăşurarea întregii activităţi, stimulării eforturilor în scopul creşterii producţiei vegetale şi animale în toate sectoarele agriculturii" [86].

Situat pe aceleaşi poziţii active şi creatoare faţă de teorie şi dezvoltînd-o nemijlocit în procesul înaintării României spre orizonturile comunismului, partidul nostru a iniţiat constituirea *consiliilor unice agroindustriale de stat şi cooperatiste* ca organisme menite să pună în practică sarcinile complexe ce revin agriculturii în perspectiva 1990, în înfăptuirea revoluţiei tehnico-ştiinţifice în agricultură. „În cadrul acestor consilii unice, sectoarele de stat şi cooperatist îşi păstrează autonomia şi proprietatea, dar cooperează strîns în folosirea mai eficientă a forţei de muncă şi a bazei materiale în vederea creşterii continue a producţiei agricole" [87].

Se creează astfel, *sectoare unice de mecanizare* menite să concentreze într-o singură unitate — la nivelul fiecărui consiliu unic — *parcul de tractoare şi maşini agricole* precum şi *capacităţile de reparaţie* a acestora, se acţionează coordonat, concentrîndu-se mijloacele unităţilor de stat şi cooperatiste, şi în direcţia chimizării producţiei agricole, a folosirii sistemelor de irigaţii, a lucrărilor de îmbunătăţiri funciare, în dezvoltarea plantaţiilor şi unităţilor de producţie vitipomicolă, în construirea capacităţilor de creştere şi îngrăşare a animalelor, în organizarea şi folosirea unitară a pajiştilor, în crearea unor unităţi de industrializare a produselor agricole etc. Se asigură astfel o eficienţă ridicată în utilizarea resurselor materiale şi financiare alocate agriculturii [88].

Se înlătură astfel, paralelisme păgubitoare, asigurîndu-se o organizare şi planificare unitară a agriculturii. În pas cu noile cerinţe se vor dezvolta, de asemenea, formarea şi policalificarea forţei de muncă, cercetarea ştiinţifică din agricultură ; va spori rolul specialistului agricol în desfăşurarea producţiei, se va generaliza experienţa avansată. Totodată, munca de partid în agricultură, procesul de dezvoltare a conştiinţei socialiste a maselor, avînd în faţă noi exigenţe, se vor ridica pe noi trepte calitative.

Puse cu operativitate în practică, măsurile novatoare preconizate de Plenara C.C. al P.C.R. din 1 februarie 1979 îşi vor da în perioada următoare întreaga măsură a însemnătăţii lor pentru mersul înainte al agriculturii româneşti [89].

Pornind de la baza trainică creată prin cooperativizare, agricultura României socialiste oferă oricărui cercetător obiectiv imaginea unei ramuri dinamice, în plin avînt. Iar drumul, ascensiunii ei exemplare după 1962 şi, mai ales, după 1965 confirmă strălucit o orientare politică creatoare şi

---

[86] „Scînteia", 3 februarie 1979, p. 1.

[87] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 17.

[88] Vezi „Scînteia", anul XLVIII, nr. 11, 337, 2 februarie 1978, p. 3.

[89] Vezi, în acest sens, studiile din revista „Era socialistă", Marin Argint, *Etapă nouă, superioară, în modernizarea şi dezvoltarea agriculturii*, nr. 4/1979 ; Mihai Telescu, *Un cadru nou, unitar şi dinamizator al întregii activităţi din agricultură*, nr. 5/1979 ; Ion Chirculescu, *Consiliile unice agroindustriale în faţa unui vast program de activitate*, nr. 6/1979.

originală : orientarea imprimată agriculturii româneşti de către Partidul Comunist Român — fundament al realizărilor ei de pînă azi, garanţie a succeselor ei viitoare.

L'AGRICULTURE DE LA ROUMANIE SOCIALISTE

RÉSUMÉ

Parmi les importantes mutations socio-économiques enregistrées en Roumanie parallèlement au passage à l'edification de la société socialiste mentionons aussi — aux côtés de l'industrialisation — la transformation socialiste de l'agriculture. Elle a commencé après la séance plénière historique du C.C. du P.C.R. des 3—5 mars 1949 et a pris fin au printemps 1962.

L'article examine les traits essentiels du développement de l'agriculture de Roumanie après l'achèvement de la coopérativisation. On souligne dans ce cadre l'importance particulière du IX-e Congrès du P.C.R. (juillet 1965) pour l'élévation de l'agriculture roumaine à un échelon supérieur. L'analyse critique effectuée après ce congrès a souligné que l'achèvement de la coopérativisation ne solutionnait pas spontanément les problèmes du développement de l'agriculture, mais qu'il constituait seulement la base, le point de départ de la modernisation de ce secteur. Cela exigeait d'importants efforts matériels et financiers doublés d'une ample activité politique et organisationnelle, sur la base d'un programme clair et mobilisateur. Après avoir exposé les principaux traits de ce programme, élaboré et appliqué par le Parti Communiste Roumain, l'auteur examine les principales réalisations de l'agriculture roumaine sur la base de sa transformation en branche de production intensive, moderne, d'une haute productivité. Parallèlement au développement impétueux de la base matérielle, dans la création de laquelle l'industrie socialiste a joué un rôle décisif, on a vu se perfectionner les relations de production, d'importants changements s'étant opérés dans la conscience et la mentalité des hommes.

En conclusion on présente les objectifs du développement de l'agriculture dans le cadre du plan quinquennal 1981—1985 et dans la perspective de l'année 1990. On souligne que les succès obtenus par l'agriculture roumaine représentent une éclatante confirmation de la ligne politique adoptée et promue par le P.C.R. sur le plan de la transformation et du développement de l'agriculture.

CREAREA ŞI ACTIVITATEA UNIUNII TINERETULUI MUNCITORESC (1947—1949)

DE

GHEORGHE SBÂRNĂ

Transformările revoluţionare care au avut loc în România în anii ce au urmat insurecţiei naţionale armate, antifasciste şi antiimperialiste din august 1944 au reliefat că partea cea mai înaintată a tinerei generaţii, animată de idealurile prefacerilor înnoitoare social-politice, s-a situat, ca de altfel întotdeauna în trecutul poporului român, de partea forţelor celor mai înaintate angajate în realizarea marii cotituri spre noile destine ale ţării. În aceste împrejurări tineretul, mobilizat de Uniunea Tineretului Comunist, în fruntea căruia se afla tovarăşul Nicolae Ceauşescu, s-a ridicat pe o treaptă superioară eroicelor sale tradiţii din anii ilegalităţii, participînd activ la desfăşurarea luptei maselor populare conduse de Partidul Comunist Român pentru înfăptuirea transformărilor democratice. Această perioadă de radicale mutaţii sociale şi politice în care forţele noului se ciocneau într-o puternică confruntare de clasă cu reacţiunea, a mobilizat cea mai mare parte a tineretului în sprijinul politicii partidului comunist, în al cărui program el vedea chezăşia împlinirii năzuinţelor sale de dreptate şi echitate socială , de transformare a României într-o ţară liberă şi independentă.

În confruntarea deschisă cu organizaţiile reacţionare de tineret, U.T.C. a reuşit să cuprindă un mare număr de tineri, mai ales din rîndurile tineretului muncitoresc şi totodată să antreneze în mod activ alte zeci de mii de tineri la diferite acţiuni revoluţionare. În faţa muncii de partid cu tineretul, a organizaţiei revoluţionare de tineret apăruseră astfel, noi probleme între care aceea a schimbării cadrului organizatoric şi a metodelor de activitate, pentru a putea cuprinde mase largi de tineri şi în acelaşi timp, pentru a realiza unitatea de acţiune a tuturor organizaţiilor democratice de tineret. Pe această linie se înscrie şi hotărîrea plenarei C.C. al U.T.C. din 9 — 10 aprilie 1945 care a adoptat măsura de creare a unei organizaţii unice antifasciste de tineret sub numele de Tineretul progresist. Deşi în hotărîre s-a precizat că U.T.C. îşi va păstra fiinţa organizatorică de sine stătătoare, la scurt timp, în mai 1945, a fost dizolvată, contopindu-se în organizaţia Tineretului progresist, ceea ce, după cum a apreciat ulterior Partitul Comunist Român, a fost o mare greşeală, deoarece partidul a fost lipsit de posibilitatea de a avea la îndemînă o organizaţie proprie de tineret, o rezervă proprie de cadre.

Strădaniile Tineretului progresist pentru înfăptuirea unităţii întregului tineret n-au putut fi încununate de succes, tocmai datorită lipsei fermentului polarizator al organizaţiei tineretului comunist, a fermităţii

şi clarviziunii sale ideologice şi politice. Noua organizaţie a fost concepută cu o structură amorfă, fără caracter de clasă, în care îşi găseau locul tinerii din toate straturile sociale ale ţării, cu un mozaic de păreri ideologice ceea ce a dus la slăbirea influenţei partidului comunist asupra maselor de tineri. Chiar în aceste condiţii, tineretul a luat parte activă la rezolvarea marilor probleme care stăteau în faţa poporului nostru.

În ianuarie 1947 în noile împrejurări social-politice de după victoria forţelor democratice în alegerile parlamentare, care au contribuit la consolidarea regimului democratic, la întărirea poziţiilor clasei muncitoare, conducerea Partidului Comunist Român întrunită într-o plenară a sa a pus problema înlăturării lipsurilor izvorîte din dizolvarea U.T.C. şi trecerea la pregătirea unirii întregului tineret muncitoresc într-o organizaţie puternică de sine stătătoare. Noua organizaţie trebuia să devină detaşamentul de avangardă al întregului tineret, capabilă să unească laolaltă energiile şi entuziasmul tinerilor muncitori pentru a le canaliza pe drumul împlinirii sarcinilor ce se puneau în faţa poporului român în general şi a tineretului în special.

În vederea transpunerii în viaţă a indicaţiilor partidului comunist cu privire la organizarea tineretului din fabrici şi uzine la 23 februarie 1947 comitetul de iniţiativă ales de cei peste 2000 de tineri ceferişti de la Atelierele „Griviţa Roşie" din Bucureşti au lansat un apel prin care toţi tinerii muncitori din ţară erau chemaţi să se unească într-o organizaţie unică a tineretului muncitoresc, care sub conducerea Partidului Comunist Român, să mobilizeze forţele tinerei generaţii la lupta pentru înfăptuirea sarcinilor revoluţionare ce stăteau în faţa poporului român. „Ne trebuie acum — se spunea în apelul tineretului ceferist — în aceste momente de mari prefaceri istorice, o singură organizaţie puternică a noastră, a tuturor tinerilor muncitori şi muncitoare , care să stea în fruntea mobilizării întregului tineret democratic alături de popor" [1]. Chemarea îndemna, în finalul său, întregul tineret muncitoresc — din fabrici, uzine, ateliere, mine — să convoace imediat adunări de tineret spre a forma comitete de iniţiativă care să pună în discuţia maselor de tineri acest apel.

Desfăşurată sub lozinca „Nimic nu ne desparte totul ne uneşte", acţiunea tinerilor ceferişti s-a bucureat de adeziunea unanimă a tineretului muncitoresc din întreaga ţară. Încă din primele zile după lansarea apelului pe tot cuprinsul ţării au avut loc mitinguri, au început să sosească zeci şi sute de scrisori şi telegrame entuziaste de adeziune. „N-a fost nevoie de discursuri, de tratative, de lungi dezbateri — se scria în scrisoarea comitetului de iniţiativă din Maramureş — unitatea era ceva care sălăşluieşte de multă vreme în mintea tinerilor muncitori, care se cristalizase, care devenise coaptă" [2].

Ca urmare a intensificării procesului de unire a tineretului muncitoresc, la 28 februarie, s-a constituit Comitetul provizoriu pe ţară al Uniunii Tineretului Muncitoresc, însărcinat cu coordonarea muncii tuturor comitetelor de iniţiativă şi cu pregătirea conferinţei. Proiectul de program adoptat cu acest prilej chema pe toţi tinerii muncitori din România să lupte pentru pace, democraţie şi independenţă naţională, împotriva reacţiunii, împotriva

[1] „Scînteia", anul XVI, nr. 757, din 23 februarie 1947.
[2] „Tinereţea" din 6 martie 1947.

vrajbei naţionale, pentru înfrăţirea poporului român cu naţionalităţile conlocuitoare, pentru cucerirea şi apărarea drepturilor politice, sociale şi economice, pentru ridicarea nivelului cultural şi politic al tineretului, pentru ca tînăra generaţie să participe activ la consolidarea regimului democratic şi la grabnica refacere şi dezvoltare economică a ţării [3].

Largul ecou care l-a avut în rîndurile întregului tineret apelul de unire a tineretului proletar a făcut posibilă convocarea Conferinţei pe ţară a Uniunii Tineretului Muncitoresc în zilele de 14—15 martie 1947. Conferinţa a hotărît crearea organizaţiei Uniunii Tineretului Muncitoresc, împlinind astfel năzuinţa din ce în ce mai răspicat afirmată a tinerilor muncitori din fabrici de a-şi avea propria şi unica lor organizaţie, aşezată pe temeiul solid al învăţăturii revoluţionare a proletariatului. În cadrul lucrărilor conferinţei a fost dezbătut şi adoptat statutul şi programul de activitate al noii organizaţii, au fost alese organele conducătoare. În fruntea organizaţiei, ca secretar general a fost ales Mihai Dalea, căruia i-a urmat Gheorghe Florescu.

Crearea Uniunii Tineretului Muncitoresc, organizaţia condusă şi îndrumată de Partidul Comunist Român a marcat un moment însemnat în direcţia continuării tradiţiilor glorioase ale luptei Uniunii Tineretului Comunist de educare a tinerilor muncitori din fabrici şi uzine în spiritul teoriei revoluţionare a socialismului ştiinţific, al devotamentului pentru cauza partidului, pentru edificarea orînduirii noi pe pămîntul patriei. În perioada imediat următoare ea a acţionat perseverent pentru desăvîrşirea unităţii politice şi organizatorice a tineretului muncitoresc, constituind în acelaşi timp un pas important pentru făurirea unei singure organizaţii revoluţionare a întregului tineret din uzine, de la sate, din şcoli şi facultăţi.

În noile condiţii politice de după victoria în alegerile parlamentare din noiembrie 1946, cînd forţele democratice, în frunte cu Partidul Comunist Român, obţinea succese remarcabile în politica de transformare democratică, revoluţionară a ţării, noua organizaţie a tineretului muncitoresc a reuşit să cuprindă majoritatea tinerilor muncitori, să obţină succese în activitatea politico-educativă, în mobilizarea tinerei generaţii la o participare activă în lupta pentru ridicarea producţiei economice industriale şi agrare, cît şi în munca voluntară de reconstrucţie, pe şantierele naţionale şi locale, în organizarea unor manifestaţii culturale şi sportive.

Formele de manifestare a participării tineretului la acţiunea de refacere şi dezvoltare economică a ţării au fost numeroase şi diverse. Tineretul muncitoresc a stat pretutindeni în fruntea eforturilor ce se depuneau în toate întreprinderile pentru mărirea producţiei de bunuri. În echipe de şoc, brigăzi şi schimburi de lucru peste program, tinerii răspundeau îndemnului de a produce mai mult şi mai bine, mai ieftin, pentru a contribui la depăşirea situaţiei grele existente în economie ca urmare a distrugerilor de război, a sabotajului elementelor reacţionare. Patronii, reacţionarii, chiaburii — reprezentanţi ai partidelor „istorice" — sperau ca prin piedicile pe care le creau procesului de refacere economică să determine aservirea ţării marelui capital străin, să întrerupă firul normal al transformărilor revoluţionare-democratice. La zădărnicirea acestor planuri, alături de clasa

---

[3] „Scînteia", an. XVI. nr. 765, din 5 martie 1947.

muncitoare, o contribuţie însemnată au adus şi tinerii prin munca şi acţiunile lor.

În coloanele presei revoluţionare, democratice în special a celei destinate tineretului, au fost publicate numeroase articole în care tînăra generaţie era chemată să lupte împotriva resturilor fasciste şi reacţionare, pentru reconstrucţia ţării. „Tineretul muncitor — se scria într-un articol publicat în ziarul „Tînărul muncitor" sub titlul „Vigilenţa împotriva duşmanilor poporului" — ca element dintre cele mai combative ale forţelor democratice, cel mai creator şi mai interesat în făurirea viitorului loveşte fără cruţare sub orice formă şi oriunde s-ar ascunde rămăşiţele fasciste şi reacţionare" [4].

Tinerii din fabrici, mobilizaţi de U.T.M. s-au alăturat cu entuziasm şi eforturilor de refacere a agriculturii. Cei de la „Malaxa" în timpul lor liber au confecţionat un impresionant număr de grape, greble, sape, lopeţi şi hîrleţe, pe care le-au dus singuri la sate [5]. O echipă de tineri din Roman s-a deplasat în Piscul Rusului unde au reparat uneltele agricole ale ţăranilor [6]. La Timişoara s-au organizat, de asemenea, 11 echipe de reparat unelte, iar la Arad tinerii au participat efectiv la campanii de însămînţări [7] etc.

Receptiv la toate evenimentele cu caracter revoluţionar, tineretul muncitor şi-a manifestat deplina adeziune faţă de măsurile economice cu caracter anticapitalist. În telegrame adresate secretarului general al P.C.R. şi primului ministru, ei îşi luau angajamentele de a apăra moneda, de a demasca pe speculanţi şi de a mări producţia.

Prin crearea Uniunii Tineretului Muncitoresc activitatea partidului comunist în rîndurile tineretului a devenit mai rodnică, reuşind ca prin mijlocirea acestei organizaţii să se mobilizeze la numeroase acţiuni energia şi talentul tinerei generaţii, să se creeze condiţii tot mai favorabile procesului de unificare a întregului tineret, într-o singură organizaţie revoluţionară. Precizînd sarcinile ce reveneau organizaţiei de tineret a clasei muncitoare, în tezele publicate cu prilejul aniversării zilei de 1 mai 1947 P.C.R. sublinia : „Partidul Comunist Român, luptător consecvent pentru unitatea de acţiune a clasei muncitoare, salută crearea Uniunii Tineretului Muncitoresc şi socoteşte ca o datorie a tuturor prietenilor sinceri ai Frontului Unic Muncitoresc să lupte pentru întărirea unităţii organizatorice a tineretului muncitoresc"[8].

Sărbătorirea zilei de 1 Mai 1947 a dovedit forţa şi influenţa crescîndă a organizaţiei tineretului muncitoresc, hotărîrea sa fermă de a participa şi a-şi asuma o parte din muncile şi greutăţile ce stăteau în faţa întregului popor. Coloanele U.T.M. compuse din tineri muncitori, ucenici au purtat lozincile de luptă ale clasei muncitoare, ale tineretului muncitoresc, alături de panourile cu realizările obţinute în muncă arătînd ce este şi ce vrea să fie organizaţia tinerei generaţii muncitoare. Îndemnul la unitatea tineretului

---

[4] „Tînărul muncitor" din 15 mai 1947; vezi şi Mihail Rusenescu *Presa de tineret în perioada noiembrie 1944— martie 1949*, în „Revista de istorie", nr. 8/1974, p. 1208—1212.

[5] „Tînărul muncitor" din 8 mai 1947.

[6] Ibidem.

[7] Ibidem din 15 mai 1947.

[8] „Scînteia", an XXI, nr. 821, din 30 aprilie 1947; Vezi şi Gh. Ţuţui, A. Petric, „*Frontul Unic Muncitoresc în România*, Edit. politică, Bucureşti, 1971, p. 133—134.

democrat, la munca de reconstrucţie, la progres şi pace, precum şi la demascarea speculanţilor, a celor care încercau să dezbine clasa muncitoare, toate acestea au arătat că tineretul muncitor îşi cunoştea prietenii şi duşmanii şi că era hotărît să lupte cu toată puterea contra celor care s-ar opune unui viitor mai bun, mai luminos [9].

Acţionînd în spiritul indicaţiilor partidului comunist, Uniunea Tineretului Muncitoresc încă de la crearea sa, şi-a propus prin programul său de luptă să devină „chezăşia în viitor a unităţii depline, politice, organizatorice şi de acţiune a tinerilor proveniţi din rîndul oamenilor muncii de la oraşe şi sate, să lupte pentru educarea tineretului în spiritul conştiinţei şi solidarităţii muncitoreşti pentru o viaţă mai bună a întregului tineret din România [10]. De aceea, încă de atunci organizaţia Tineretului Muncitoresc a primit în rîndurile sale, alături de tinerii muncitori din fabrici şi ateliere, care formau imensa majoritate a membrilor U.T.M., asigurînd caracterul ei de clasă, şi pe unii tineri dintre cei mai înaintaţi, cu conştiinţă revoluţionară, din rîndurile ţărănimii muncitoare, ale studenţilor şi elevilor, fii de muncitori şi ţărani muncitori.

Ştiind să folosească în mod constructiv entuziasmul şi dinamismul tinerei generaţii, combativă în luptă şi menţinîndu-se la un înalt nivel de principialitate în concepţia şi realizarea programului său de activitate, Uniunea Tineretului Muncitoresc a reuşit să devină în scurtă vreme detaşamentul de avangardă al întregului tineret, elementul motor al Federaţiei Naţionale a Tineretului Democrat din România *, o forţă în viaţa politică a ţării. Ea a dezvoltat din ce în ce mai mult legăturile sale cu celelalte categorii de tineret, cu organizaţiile acestora, pregătind pas cu pas apropierea momentului de realizare a organizaţiei unice revoluţionare a tuturor tinerilor din ţara noastră.

În anul 1947 şi în prima jumătate a anului 1948 s-au conturat tot mai mult organizaţiile celorlalte categorii ale tineretului mai ales pe criterii profesionale. Astfel, la sate cei mai mulţi tineri ţărani muncitori organizaţi erau membri în secţiunile de tineret ale Frontului plugarilor, care extinzîndu-se a format ulterior organizaţia Tineretului sătesc. În primăvara anului 1946 studenţii democraţi au pus bazele Frontului Democrat Universitar [11], iar la cel de al doilea congres al F.D.U. din mai 1947 la Cluj au format Uniunea Naţională a Studenţilor din România. U.N.S.R. cuprindea organizaţiile studenţeşti din toate facultăţile şi centralele universitare din ţară. În rîndul elevilor care nu aveau o organizaţie proprie, activau grupe de elevi simpatizanţi şi cercuri culturale îndrumate de comisiile judeţene de tineret. Aceste cercuri au constituit nucleul organizaţiei de elevi create în martie 1948 sub denumirea de Uniunea Asociaţiilor de Elevi din România

---

[9] „Tînărul muncitor" din 8 mai 1947.

[10] „Scînteia", an. XVI, nr. 765 din 5 martie 1947.

* Federaţia Naţională a Tineretului Democratic din România a fost creată în august 1946 cu scopul întăririi colaborării dintre organizaţiile democratice de tineret existente: Tineretul progresist, Tineretul plugăresc, Uniunea tineretului socialist, Tineretul Confederaţiei Generale a Muncii, Organizaţia Sportul popular, Frontul democrat universitar, Tineretul naţional popular, Tineretul Uniunii populare maghiare, Tineretul naţional-liberal (Tătărăscu), Tineretul naţional-ţărănesc (Alexandrescu).

[11] Vezi Marieta Matei, *Înfiinţarea şi rolul Frontului Democrat-Universitar (1946—1947)*, în „Studii". Revistă de istorie, nr. 5/1965, p. 1057—1074.

(U.A.E.R.). Activa, de asemenea, şi organizaţia de tineret a Uniunii Populare Maghiare.

Spre sfîrşitul anului 1947, pe măsura consolidării unităţii de acţiune a clasei muncitoare, cînd unificarea ideologică şi politico-organizatorică a celor două partide P.C.R. şi P.S.D., pe baza teoriei socialismului ştiinţific, se înfăptuia cu succes, iar clasa muncitoare îşi întărea şi mai mult rolul său conducător în viaţa economică şi politică a ţării, activitatea Uniunii Tineretului Muncitoresc pentru lămurirea maselor de tineri asupra necesităţii unificării întregului tineret muncitor a căpătat o mai mare amploare. Precizînd prioritatea sarcinilor de bază care stăteau în faţa U.T.M. — gazeta „Tînărul muncitor" sublinia : „În primul rînd U.T.M., trebuie să desăvîrşească unitatea deplină a tuturor tinerilor muncitori în cadrul său ; în al doilea rînd uniunea noastră să ajute la întărirea colaborării tuturor categoriilor de tineret şi să se pună în fruntea acestora pentru mobilizarea tuturor minţilor agere, braţelor vînjoase, energiilor creatoare a milioanelor de tineri şi tinere din ţara noastră la munca şi lupta pentru înălţarea patriei noastre pe culmi din ce în ce mai înalte"[12].

În acelaşi timp Uniunea Tineretului Socialist, mai ales după Congresul al XVIII-lea al P.S.D. de la începutul lunii octombrie 1947, s-a angajat cu mai multă fermitate pe linia înfăptuirii unităţii întregului tineret muncitoresc. În aceste zile din preajma Congresului, Lotar Rădăceanu declara că „sînt fericit că după al doilea război mondial tinerele generaţii ale clasei muncitoare nu mai trăiesc aceeaşi experienţă de luptă fratricidă. În ţara noastră, continua secretarul general al P.S.D., ca şi în atîtea ţări, congresele muncitoreşti nu se mai ţin sub semnul sciziunii, ci sub acela al unităţii, linia generală a mişcării muncitoreşti nu se mai îndreaptă ca odinioară de la unitate spre sciziune, ci de la sciziune spre unitate"[13].

Schimbările survenite în raporturile de clasă din România în cursul anului 1947 au creat condiţii prielnice pentru cucerirea întregii puteri politice în stat de către clasa muncitoare în alianţă cu ţărănimea muncitoare şi celelalte categorii de oameni ai muncii, doborîrea monarhiei, instaurarea republicii şi trecerea la revoluţia socialistă.

Abolirea monarhiei şi proclamarea republicii populare la 30 decembrie 1947 a deschis o etapă nouă în istoria poporului român, în destinele tinerei generaţii din patria noastră. Cu ocazia acestui măreţ eveniment Federaţia Naţională a Tineretului Democrat, în care rolul principal îl deţinea Uniunea Tineretului Muncitoresc, a lansat un vibrant apel către întregul tineret, chemîndu-l la muncă creatoare pentru înflorirea României pe drumul socialismului, pentru dezvoltarea multilaterală a activităţii tineretului. „Instaurarea R.P.R. — se punea în apel — ne umple inima de bucurie şi de speranţă. Sîntem mîndri că tineretul noastru, în frunte cu tineretul muncitoresc a contribuit prin munca şi lupta sa, alături de forţele poporului conduse de partidul clasei muncitoare, la înfăptuirea acestei uriaşe victorii"[14].

La începutul anului 1948 activitatea revoluţionară a maselor populare a fost puternic stimulată de intensa muncă politico-organizatorică desfă-

[12] „Tînărul muncitor" din 14 noiembrie 1947.
[13] „Lupta tineretului" din 8 octombrie 1947.
[14] „Tineretul muncitor" din 8 ianuarie 1948.

şurată de conducerile celor două partide, P.C.R., şi P.S.D. pentru realizarea unităţii clasei muncitoare în cadrul unui singur partid.

Acest climat politic a influenţat direct şi asupra organizaţiilor tineretului muncitoresc, care au luat în discuţie problema desăvîrşirii unităţii politice, ideologice şi organizatorice a tinerilor din organizaţiile Uniunii Tineretului Muncitoresc şi Uniunii Tineretului Socialist. Astfel, la 10 ianuarie 1948 a fost dată publicităţii hotărîrea şedinţei comune a Comitetelor Centrale ale Uniunii Tineretului Muncitoresc şi Uniunii Tineretului Socialist în vederea făuririi unităţii politico-organizatorice şi ideologice a tineretului muncitoresc. Arătînd că procesul de realizare a partidului unic, sensul şi spiritul în care conlucrează P.C.R. şi P.S.D. înlătură orice piedici în calea unităţii proletare, comunicatul preciza hotărîrea celor două comitete centrale ale organizaţiilor de tineret de a lua imediat toate măsurile necesare pe întreg cuprinsul ţării în vederea încadrării tuturor membrilor Uniunii Tineretului Socialist în Uniunea Tineretului Muncitoresc. „Prin Statutul, programul, formele sale organizatorice, ideologia şi morala marxist-leninistă, ca şi prin activitatea sa de pînă acum — se arăta în comunicatul dat publicităţii — Uniunea Tineretului Muncitoresc s-a dovedit a fi organizaţia corespunzătoare specificului şi năzuinţelor tineretului muncitoresc şi organizatorul de frunte a întregului tineret din România" [15]. Totodată, în continuare se sublinia că înfăptuirea grabnică a acestei hotărîri este impusă şi de sarcina măreaţă ce stă în faţa tineretului muncitoresc de a-şi strînge şi mai puternic forţele şi de a se pune în fruntea întregului tineret al ţării noastre pentru ca alături de poporul muncitor să întărească Republica Populară în marş spre socialism..." [16].

O asemena maturizare a punctelor de vedere privind unitatea tineretului muncitoresc era şi firească dacă avem în vedere că numai peste o lună avea să se desăvîrşească unitatea politico-ideologică şi organizatorică a întregii clase muncitoare la Congresul al VI-lea al P.C.R. (Congresul I al P.M.R.) De altfel, încă mai înainte de oficializarea unirii celor două organizaţii, numeroşi membri ai U.T.S. se încadraseră în comitetele de iniţiativă şi în rîndurile organizaţiei Uniunii Tineretului Muncitoresc. Desăvîrşirea unităţii tineretului muncitoresc a reprezentat o chezăşie în plus a contribuţiei pe care tineretul a dat-o la îndeplinirea cu succes a măreţelor sarcini ce-i stăteau în faţă. Acest act a însemnat o încununare a muncii şi luptei U.T.M. [17].

Întărindu-şi unitatea politică, ideologică şi organizatorică pe baza învăţăturii socialismului ştiinţific, Uniunea Tineretului Muncitoresc a asigurat, sub conducerea partidului unic revoluţionar al clasei muncitoare, un nou şi puternic avînt dezvoltării mişcării de tineret din ţara noastră, în direcţia unificării întregului tineret muncitor de la oraşe şi sate într-o unică organizaţie.

Prin programul său realist izvorît din necesităţile cele mai stringente ale maselor populare, ale tinerei generaţii, prin numărul său mare de membrii (peste 300 000) [18], Uniunea Tineretului Muncitoresc a exercitat o

---

[15] „Tineretul muncitor" din 15 ianuarie 1948.
[16] Ibidem.
[17] Ibidem.
[18] Arhiva C.C. al P.C.R. fond 2, dosar, 476, p. 9.

însemnată influență și asupra altor categorii de tineri încadrați în organizațiile Tineretului sătesc, Uniunii naționale a studenților, Uniunii asociațiilor de elevi din România, contribuind la mobilizarea lor la lupta poporului muncitor și la întărirea continuă a influenței și rolului conducător al partidului în rîndurile tineretului. Datorită însă organizării tinerei generații pe categorii sociale sau pe profesiuni întreaga mișcare a tineretului nu a putut avea coeziunea necesară și nu și-a putut îndeplini sarcinile sale [19].

Procesul făuririi organizației unice a întregului tineret avea deja o temelie solidă, fermă spre care năzuise de decenii tineretul comunist, unitatea deplină a elementului cel mai dinamic, de avangardă, tineretul muncitoresc.

Tineretul sătesc n-a putut duce cu toată consecvența și hotărîrea lupta împotriva exploatărilor de la sate. În rîndul membrilor de rînd ai organizației Tineretului sătesc, subordonată organizatoric Frontului Plugarilor, pătrunseseră o serie de elemente exploatatoare, mai ales fii de chiaburi, care au făcut ca în unele locuri organizațiile tineretului sătesc să fie sub influența lor" [20]. Nefiind suficient de închegată, lipsită de cadre de conducere, cu experiență, neavînd statut și program propriu, organizația Tineretului sătesc a cuprins un număr relativ mic de membri, față de masa mare a tinerilor țărani muncitori, a căror organizare și educare în spiritul luptei democratice constituia o necesitate imediată.

Organizațiile U.A.E.R. și U.N.S.R. reușiseră în 1948 să cuprindă marea majoritate a elevilor și studenților. Astfel, din circa 350 000 de elevi 210 000 erau membri ai U.A.E.R., care avea organizații în toate liceele din țară, iar din cei aproximativ 45 000—50 000 de studenți, în U.N.S.R. erau înscriși 40 650 [21]. Aceste două organizații au dus unele acțiuni pozitive pe tărîmul creării unui spirit democratic în școli și facultăți, al educației culturale și fizice și al îmbunătățirii condițiilor de existență și de studiu al elevilor și studenților. Dar neavînd la bază o linie politică clară, nefiind legate organic de tineretul muncitoresc într-o organizație unică, cuprinzînd membri fără deosebire de vederi politice, U.N.S.R., și U.A.E.R. n-au putut duce cu hotărîre o activitate politică și cultural-educativă consecventă. Tineretul din rîndul naționalităților conlocuitoare în marea lor majoritate făcea parte din organizațiile de tineret existente pe întreaga țară, în care nu se făcea deosebire de naționalitate. În același timp continuau să existe separat și unele organizații aparținînd naționalităților conlocuitoare. Dintre acestea cea mai însemnată numericește era organizația de tineret a Uniunii Populare Maghiare [22].

Făurirea partidului revoluționar unic al clasei muncitoare în februarie 1948, care a pus capăt sciziunii din mișcarea muncitorească din România, a impulsionat activitatea Uniunii Tineretului Muncitoresc în antrenarea unor mase largi de tineri la lupta pentru înfăptuirea sarcinilor revoluției

---

[19] *Rezoluții și hotărîri ale C.C. al P.C.R. 1948—1950*, vol. 1, Edit. pentru literatură politică, București, 1952, ed. a II-a, p. 74.

[20] Arhiva C.C. al P.C.R. fond 2, dosar 476, f. 9, Organizația Tineretului sătesc cuprindea spre sfîrșitul anului 1948, aproximativ 250 000 de membri ceea ce reprezenta 10% din numărul tinerilor săteni între 14 și 25 de ani (Vezi și *File din istoria U.T.C.*, Edit. politică, București, 1972, p. 282.

[21] Ibidem.

[22] Ibidem.

socialiste şi pe această bază a pregătirii condiţiilor necesare pentru trecerea la înfăptuirea unificării tuturor organizaţiilor democratice de tineret. Cu prilejul unui mare miting organizat în Bucureşti de Uniunea Naţională a Studenţilor Români la începutul lunii martie 1948 la care au participat alături de studenţi, mii de elevi şi tineri muncitori, reprezentantul C.C. al U.T.M. în cuvîntul său sublinia că „tineretul muncitoresc va merge în strînsă unitate de luptă şi de muncă cu studenţimea, cu elevii, cu tineretul ţărănesc, cu tinerii ostaşi pentru a înfăptui marile sarcini care au fost trasate de Congresul P.M.R." [23].

Colaborarea strînsă între toate organizaţiile democratice de tineret, încadrate în F.N.T.D.R., a sporit şi mai mult după excluderea din federaţie a Tineretului Naţional-liberal (Tătărăscu) în ianuarie 1948, care deţinuseră încă de la înfiinţare importante posturi de conducere, devenind o frînă în calea adîncirii conlucrării dintre organizaţiile membre ale F.N.T.D.R. Totodată consiliul F.N.T.D.R., avînd în vedere că profundele mutaţii politice, sociale şi economice din ultima perioadă în ţara noastră au provocat un puternic curent de unire a maselor muncitoare şi de asemenea a diferitelor categorii de tineret, a hotărît în aceeaşi şedinţă din ianuarie 1948 crearea unor mari organizaţii unice în rîndul acestora a căror activitate să se desfăşoare în aşa fel încît să netezească drumul spre realizarea în viitor a unităţii depline a întregului tineret [24].

Această stare de spirit a fost reflectată şi de lucrările celei de a doua sesiuni a F.N.T.D.R. din 16 mai 1948 care a trasat sarcina intensificării muncii în vederea înfăptuirii unificării tuturor organizaţiilor de tineret, a lămuririi şi educării maselor de tineri în spiritul învăţăturii revoluţionare [25]. În cadrul aceleaşi şedinţe, avîndu-se în vedere rolul principal al Uniunii Tineretului Muncitoresc şi sarcinile ce-i reveneau federaţiei, secretarul general al U.T.M., Gheorghe Florescu a fost ales şi preşedinte al F.N.T.D.R.

De mare importanţă pentru dezvoltarea şi amplificarea legăturilor dintre toate organizaţiile de tineret, dintre zecile de mii de tineri muncitori, ţărani muncitori, elevi şi studenţi fără deosebire de naţionalitate s-a dovedit activitatea comună pe marile şantiere de muncă voluntară, care a devenit în 1948 după succesele însemnate înregistrate în perioada anterioară, o mişcare de masă şi în acelaşi timp de înfrăţire în muncă a tuturor categoriilor sociale şi profesionale ale tinerei generaţii. La loc de cinste s-a înscris în istoria poporului nostru, a mişcării de tineret, contribuţia pe care tineretul a adus-o pe nenumăratele şantiere locale, după cum şi pe marile şantiere naţionale ale muncii patriotice la refacerea şi construirea unor importante obiective industriale şi social-culturale cum au fost : conductele de gaz metan de la Agnita-Botorca, Ceanul Mare-Cluj, liniile ferate Bumbeşti-Livezeni, Salva-Vişeu, Bucureşti, -Craiova prin Roşiori, Căciulaţi-Snagov, Ucea-Braşov, tunelul de la Predeal, depoul de locomotive de la Craiova, Triajul Braşov, Fabrica de confecţii Bucureşti şi multe altele. În primele rînduri ale muncii voluntare, elementele cele mai active au fost

[23] „Scînteia", an XVII, nr. 1063, din 5 martie 1948.
[24] „Tînărul muncitor" din 29 ianuarie 1948.
[25] Ibidem, din 20 mai 1948 ; vezi şi C. Bărbulescu *Mişcarea revoluţionară a tineretului din România în perioada august 1944— martie 1949*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.", nr. 5/1965, p. 83—84.

tinerii muncitori din fabrici şi uzine, membrii Uniunii Tineretului Muncitoresc [26].

Şantierele muncii patriotice au constituit o adevărată şcoală pentru tinerii brigadieri-muncitori, ţărani, elevi, studenţi — de călire prin muncă în luptă cu greutăţile, de educaţie revoluţionar-patriotică, un prilej de cultivare în rîndul tinerilor a celor mai bune însuşiri ale clasei muncitoare. Aici ei s-au cunoscut mai bine, au acţionat uniţi, biruind toate dificultăţile şi obţinînd remarcabile succese. Pe bună dreptate observa ziarul tineretului muncitoresc că „tineretul nostru a simţit şi simte necesitatea unităţii lui şi a păşit spre realizarea ei. Astăzi problema unităţii tineretului nu se mai discută ca în trecut ca o problemă a viitorului îndepărtat, ci ca o necesitate urgentă ca o sarcină care trebuie realizată cît mai repede " [27].

Pe baza experienţei desprinse din analiza activităţii concrete a organizaţiilor democratice ale tinerei generaţii, către sfîrşitul anului 1948 Comisia de tineret a C.C. al P.C.R. observa că faţă de sarcinile noi ce stăteau în faţa tineretului, existenţa mai multor organizaţii de tineret nu mai corespundea nici sarcinilor tineretului de a contribui la dezvoltarea democraţiei populare şi construirii socialismului şi nici năzuinţelor proprii ale tineretului [28]. În concluzie se aprecia că există toate condiţiile obiective şi subiective pentru trecerea la unificarea tuturor organizaţiilor democratice de tineret. Pornind de la aceste realităţi, plenara C.C. al P.C.R. din 22—24 decembrie 1948 a întreprins o amplă analiză a activităţii partidului în rîndurile tineretului şi a măsurilor ce se impuneau pentru întărirea rolului său conducător în întreaga activitate a tinerei generaţii.

Analizînd activitatea partidului comunist în rîndurile tineretului în anii precedenţi, plenara C.C. din decembrie 1948 a constatat că dizolvarea U.T.C. în 1945 pe motivul că ar fi fost prea „îngustă", şi că crearea unei noi organizaţii de tineret „mai largi", fără caracter de clasă a constituit o greşeală.

În condiţiile trecerii la construirea socialismului, se arată în rezoluţia adoptată la plenara C.C. al P.C.R. „problema organizării tineretului muncitor, sub conducerea partidului, prezintă o mare importanţă politică, deoarece prin marea sa energie, entuziasmul creator şi dinamismul său, tineretul muncitor reprezintă un factor de seamă al luptei pentru construirea socialismului". Avînd în vedere necesitatea făuririi unităţii politico-morale a poporului muncitor în frunte cu clasa muncitoare, rezoluţia preciza că : „Unitatea organizatorică deplină a tineretului muncitor de la oraşe şi sate va fi o contribuţie însemnată la făurirea unităţii politico-morale a poporului muncitor din ţara noastră". Trasînd sarcina trecerii neîntîrziate la unificarea organizaţiilor de tineret într-o organizaţie unică a tineretului rezoluţia sublinia în continuare că „organizaţia unică a tineretului muncitor va fi organizaţia revoluţionară de masă a tineretului muncitor de la oraşe şi sate, bazată pe principiile luptei de clasă a proletariatului, condusă de Partidul Muncitoresc Român şi călăuzită de învăţătura marxist-leninistă " [29].

---

[26] Vezi pe larg dr. Aurică Simion *Activitatea tineretului pe şantierele naţionale în anii puterii populare* în *Tineretul comunist în acţiune*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 389—406.

[27] „Tînărul muncitor" din 29 aprilie 1948.

[28] Vezi : *File din istoria U.T.C.*, p. 283.

[29] „Scînteia" anul XVIII, nr. 1319, din 8 ianuarie 1949.

Partidul Comunist Român considera că făurirea organizaţiei unice revoluţionare a tineretului muncitor, fără deosebire de naţionalitate, din fabrici, de la sate, din şcoli, universităţi şi cazărmi, va avea ca rezultat o mare activizare a tineretului muncitor şi mobilizarea celor mai largi mase ale tinerei generaţii sub drapelul de luptă al comuniştilor.

Dînd aceste îndrumări, partidul atrăgea atenţia asupra compoziţiei sociale a organizaţiei unice a tineretului, în care elementul dominant trebuie să-l constituie tineretul muncitoresc, cel mai înaintat din punct de vedere politic, cu cea mai ridicată conştiinţă revoluţionară. Totodată, partidul punea în faţa organizaţiei unice de tineret sarcina de a cultiva în rîndurile tinerei generaţii tradiţiile eroice ale luptei duse cu abnegaţie şi eroism de Partidul Comunist Român şi de Uniunea Tineretului Comunist, devotamentul fără de margini faţă de partid şi spiritul de sacrificiu pentru cauza clasei muncitoare, dragostea înflăcărată pentru patria socialistă, vigilenţa şi ura neîmpăcată împotriva exploatatorilor de pretutindeni.

Organizaţiei unice a tineretului, ca ajutor al partidului în activitatea politică, economică şi în munca educativă, la oraşe şi sate, îi revenea sarcina de a se ocupa în mod deosebit de ridicarea nivelului culturii generale şi tehnice a tineretului din întreprinderi, de la sate, din şcoli şi universităţi, de a deveni o şcoală de constructori ai socialismului şi comunismului.

Apariţia „Rezoluţiei şedinţei plenare a C.C. al P.M.R. din 22—24 decembrie 1948 asupra activităţii partidului în rîndurile tineretului" a stîrnit un viu entuziasm printre tinerii muncitori de la oraşe şi sate, din şcoli şi facultăţi care s-au pronunţat pentru trecerea la înfăptuirea organizaţiei unice revoluţionare a tineretului muncitor, dînd viaţă astfel rezoluţiei partidului. În fruntea acţiunii de unificare a organizaţiilor de tineret s-a situat prin ideologia şi conştiinţa sa, precum şi prin prestigiul său Uniunea Tineretului Muncitoresc, care reprezenta de fapt nucleul centralizator al întregii mişcări de tineret.

În plenara sa lărgită din 7—8 ianuarie 1949 C.C. al U.T.M. a hotărît lansarea unui apel către organizaţiile democratice de tineret în vederea trecerii la acţiunea de unificare.

După cum se arătase în rezoluţia sa, partidul comunist considera că înfăptuirea deplină a unităţii trebuie să fie rezultatul unei serioase acţiuni de lămurire politică dusă în masa tineretului. Pe linia muncii de pregătire politico-ideologică a unificării tineretului un rol deosebit l-a avut prelucrarea hotărîrii partidului, publicarea şi dezbaterea proiectului de statut al organizaţiei unice, intensificarea muncii de propagandă prin presa de partid şi presa democratică de tineret.

În Apelul Comitetului Central al Uniunii Tineretului Muncitoresc către toate organizaţiile democratice de tineret se arată că : „În condiţiile construirii socialismului la noi în ţară, în condiţiile ascuţirii luptei de clasă împotriva elementelor exploatatoare, este nevoie de o organizaţie bazată pe unitatea organizatorică deplină a tineretului muncitor, de la oraşe şi sate, fără deosebire de naţionalitate, o organizaţie care să contribuie la făurirea unităţii politico-morale a poporului muncitor. Partidul ne cheamă — se sublinia mai departe în apel — să aducem la îndeplinire o sarcină de importanţă istorică în viaţa mişcării de tineret : crearea organizaţiei

unice revoluţionare a tineretului muncitor din fabrici, de la sate, a elevilor şi studenţilor" [30].

Apelul C.C. al U.T.M. a fost primit cu entuziasm de întregul tineret, de toate organizaţiile democratice de tineret din F.N.T.D.R. (U.A.E.R., O.T.S., U.N.S.R., U.P.M.) care s-au angajat prin răspunsurile trimise U.T.M. să lupte cu toate forţele pentru crearea organizaţiei unice de tineret. „Legăturile de colaborare şi înfrăţire dintre tinerii muncitori, tinerii ţărani muncitori, studenţi şi elevi apropiaţi ideologic de clasa muncitoare — se spunea în răspunsul C.C. al U.A.E.R. — s-au sudat puternic în focul muncii şi luptei dusă cot la cot sub conducerea P.M.R. pentru dezvoltarea economică, politică şi socială a patriei noastre R.P.R. Noi sîntem conştienţi — se spunea în continuare — că prin înmănuncherea forţelor creatoare ale tineretului, într-o organizaţie unică revoluţionară clădită pe baza principiilor marxist-leniniste vom putea da o contribuţie crescîndă la lupta întregului popor muncitor din ţara noastră condus de P.M.R. pentru construirea socialismului" [31].

La 11 ianuarie 1949 a avut loc o nouă şedinţă a Consiliului General al F.N.T.D.R. a cărei ordine de zi cuprindea un raport asupra activităţii federaţiei pe ultima perioadă şi sarcinile organizaţiilor de tineret pentru punerea în aplicare a rezoluţiei plenarei C.C. al P.C.R. privind crearea organizaţiei revoluţionare a tineretului din România. În luările de cuvînt reprezentanţii tuturor organizaţiilor de tineret au subliniat importanţa istorică a unificării mişcării de tineret, precum şi entuziasmul cu care tinerii din fabrici, de la sate, din şcoli, universităţi şi cazărmi au primit hotărîrea partidului şi apelul lansat de C.C. al U.T.M. de a crea organizaţia revoluţionară unică a tineretului muncitor.

În cadrul aceleiaşi şedinţe s-a hotărît descărcarea Comitetului Executiv al F.N.T.D.R. de sarcinile ce le-a avut şi constituirea unei Comisii Centrale de unificare a tineretului care să conducă acţiunile pentru înfăptuirea organizaţiei unice revoluţionare a tineretului muncitor pe baza sarcinii trasate de plenarea Comitetului Central al partidului [32]. În perioada care a urmat în toată ţara au fost înfiinţate comisii judeţene de unificare, reprezentînd tineretul tuturor organizaţiilor.

Sub conducerea organizaţiilor de partid, comisiile de unificare au organizat adunări generale ale tineretului în fabrici şi uzine, în şcoli şi facultăţi, la sate etc., în care se prelucra rezoluţia şedinţei plenare a C.C. al P.M.R. din 22—24 decembrie 1948 privind activitatea partidului în rîndurile tineretului. În aceste adunări la care au participat zeci şi sute de mii de tineri au fost aleşi delegaţii la conferinţele de unificare pe sectoare, plăşi şi judeţe. Conferinţele judeţene de unificare s-au desfăşurat pe toată durata lunii februarie 1949, alegînd şi delegaţii pentru congres. Tot în cadrul acestor conferinţe judeţene de unificare numeroşi tineri din diferite colţuri ale ţării au propus apariţia zilnică * a organului de presă al organizaţiei unice de tineret. Ei au cerut ca noul ziar al tineretului să poarte numele

---

[30] Arhiva C.C. al U.T.M., fond 8, dosar 1, f. 1—2.
[31] „Scînteia", anul XVIII, nr. 1321, din 11 ianuarie 1949.
[32] „Scînteia", anul XVIII, nr. 1322, din 12 ianuarie 1949.
* „Tînărul muncitor" apărea săptămînal, ajungînd la un tiraj de peste 250 000 de exemplare.

de „Scînteia tineretului", reluînd tradiţia glorioasă a gazetei cu acelaşi nume, care îşi încetase apariţia la 9 iunie 1945 [33].

În acţiunea amplă, de pregătire a congresului pentru formarea Uniunii Tineretului Muncitor s-a dovedit forţa mişcării revoluţionare a tineretului din ţara noastră, dragostea, ataşamentul pentru partidul comunist. Munca de clădire a organizaţiei unice a arătat puterea de organizare a tineretului a fost un însemnat examen de maturizare pentru tineretul muncitor, pentru cadrele sale.

Organizaţia revoluţionară de tineret trebuia să se preocupe ca tineretul să-şi însuşească teoria socialismului ştiinţific, să-şi ridice nivelul ideologic, politic, cultural, să fie educat în spirit comunist. În acelaşi timp îşi stabilea ca sarcină, preocuparea de ridicare neîncetată a calificării profesionale a tineretului prin însuşirea tehnicii şi ştiinţei celei mai înaintate. Elevilor şi studenţilor le revenea misiunea de a fi fruntaşi la învăţătură. La sate organizaţia unică trebuia să mobilizeze tineretul sătesc la luptă pentru înlăturarea exploatării, împotriva analfabetismului şi înapoierii culturale.

Congresul de unificare a mişcării de tineret a avut loc la Bucureşti în zilele de 19—21 martie 1949 în Sala Ateneului Român. La ordinea de zi s-au aflat următoarele puncte : 1. Raportul politic şi organizatoric al Comisiei centrale de unificare a tineretului muncitor ; 2. Raportul la statut şi adoptarea Statutului organizaţiei unice revoluţionare a tineretului muncitor ; 3. Alegerea Comitetului Central ; 4. Adoptarea rezoluţiei congresului.

Raportul politic şi organizatoric , prezentat la primul punct al ordinei de zi, a făcut o analiză a drumului parcurs de mişcarea revoluţionară, democratică, din România după 23 august 1944, a condiţiilor şi activităţii pentru unirea întregului tineret într-o organizaţie unică, revoluţionară. Consemnînd importanţa deosebită a făuririi organizaţiei unice revoluţionare a întregului tineret, în raportul politic şi organizatoric se arăta : „Congresul nostru, Congresul organizaţiei unice a tineretului muncitor, reprezintă desăvîrşirea acţiunii de unificare, începută de jos în sus, din fabrici, şcoli şi sate. Astăzi avem pe tot cuprinsul ţării organizaţii unice, cu organe de conducere unice de la unităţile de bază pînă la comitetele judeţene" [34].

Congresul a analizat sarcinile care stăteau în faţa tineretului revoluţionar în acea perioadă apreciind făurirea Uniunii Tineretului Muncitor* drept o mare victorie a tinerei generaţii din patria noastră condusă de partid, care a creat condiţii favorabile pentru antrenarea activă a tineretului la construirea socialismului, pentru educarea lui comunistă. Prin cuvîntul lor, delegaţii la congres au făcut cunoscută hotărîrea tineretului de a participa activ la opera de edificare a României socialiste.

---

[33] „Tînărul muncitor" din 3 martie 1949.

[34] „Scînteia", anul XVIII, nr. 1381, din 22 martie 1949.

* Mai tîrziu, în 4 august 1965, plenara lărgită a C.C. al U.T.C., exprimîndu-şi acordul deplin cu prevederile noului statut al partidului, adoptat la Congresul al IX-lea al P.C.R. referitoare la denumirea, rolul şi sarcinile organizaţiei revoluţionare a tineretului, a hotărît schimbarea denumirii Uniunii Tineretului Muncitor în Uniunea Tineretului Comunist. Congresul U.T.C. din martie 1966 a hotărît numerotarea congreselor organizaţiei începînd cu Conferinţa generală a Tineretului Socialist din 19—20 martie 1922, Congresul de unificare din martie 1949 a devenit deci al V-lea Congres al U.T.C.

Congresul a primit numeroase telegrame şi mesaje de salut din partea a o serie de organizaţii, de la activişti de partid foşti membri ai U.T.C., de la organizaţii ale U.T.M. nou construite, precum şi de la tinerii utecişti.

Comitetul Central al Frontului Plugarilor — se spunea în mesajul transmis — salută cu căldură Congresul organizaţiei unice revoluţionare a tineretului muncitor de la oraşe, a tineretului muncitor de la sate care în trecut a fost exploatat şi ţinut în întuneric de către regimurile burghezo-moşiereşti, i se deschid mari posibilităţi de a-şi ridica nivelul politic şi cultural, de a duce cu hotărîre lupta împotriva chiaburimii de la sate" [35]. Relevînd atmosfera de muncă plină de rîvnă cu care a întîmpinat organizaţia de tineret din Constanţa marele eveniment din viaţa tineretului, în scrisoarea adresată Congresului, se spunea că „departe de a considera suficiente realizările de pînă acum ne luăm angajamentul ca încadraţi în organizaţia unică revoluţionară, să muncim cu abnegaţie pentru îndeplinirea şi depăşirea planului economic de stat pe anul 1949, pentru construirea socialismului în R.P.R." [36].

Hotărîrile Congresului de unificare a organizaţiilor de tineret, elaborate în lumina Rezoluţiei plenarei partidului din decembrie 1948, prevedeau sarcini imediate şi de perspectivă în vederea educării în spiritul ideilor socialismului ştiinţific a tineretului, a culturii în rîndurile tinerei generaţii a devotamentului fără margini faţă de partid, faţă de patrie, a dragostei faţă de muncă şi învăţătură, a cultivării vigilenţei revoluţionare. Congresul a hotărît, totodată, ca organizaţia unică a tineretului din ţara noastră să ia parte activă la lupta tineretului progresist din întreaga lume pentru pace şi progres social. În acest sens organizaţia revoluţionară a tineretului român s-a angajat să desfăşoare o bogată activitate în cadrul Federaţiei Mondiale a Tineretului Democrat.

Unificarea tuturor organizaţiilor de tineret în jurul Uniunii Tineretului Muncitoresc, a fost rezultatul dezvoltării mişcării tinerei generaţii din ţara noastră şi al trăsăturilor proprii ale acestei mişcări şi a reprezentat un act de o deosebită semnificaţie politică. Prin rezultatele obţinute, prin acumularea unei bogate experienţe politice, tineretul muncitoresc a dovedit a fi o forţă capabilă. ca sub conducerea partidului comunist, să realizeze dezideratul tinerei generaţii, de a-şi uni forţele într-o singură organizaţie de a participa la lupta întregului popor pentru rînduieli sociale mai drepte, pentru împlinirea năzuinţelor sale în cadrul unei noi orînduiri lipsită de exploatare, pentru progres şi civilizaţie.

În noua etapă de dezvoltare a ţării, partidul comunist a acordat o atenţie principală educării tinerei generaţii în spiritul ideilor comunismului conducerii şi îndrumării activităţii organizaţiei de tineret spre realizarea obiectivelor fundamentale ale procesului de edificare a socialismului în România. Cu rîndurile întărite, organizaţiile Uniunii Tineretului Muncitor au reuşit în anii următori Congresului de unificare să atragă în producţia industrială sute de mii de tineri, să contribuie la creşterea pregătirii lor profesionale şi a perfecţionării cunoştinţelor în vederea formării acestora ca muncitori bine pregătiţi. O activitate intensă au desfăşurat-o organizaţiile U.T.M. de la sate, integrate activ în procesul

[35] Arhiva C.C. al U.T.C., fond 8, dosar 2, f. 1—4.
[36] Ibidem.

de realizare a politicii partidului comunist privind transformarea socialistă a agriculturii, mecanizarea, chimizarea şi aplicarea largă a irigaţiilor şi a celorlalte metode ce urmăresc sporirea productivităţii muncii agricole. Dezvoltarea bazei tehnico-materiale a agriculturii, precum şi ridicarea generală a nivelului de cultură şi civilizaţie a satului au permis şi totodată, au făcut necesară dezvoltarea reţelei şcolare şi de cursuri de calificare, oferind tot mai mult tinerilor din mediul rural posibilitatea de a se pregăti în noile meserii cerute de progresul contemporan.

Crearea organizaţiei unice revoluţionare a tineretului din ţara noastră a constituit un succes remarcabil în formarea şi educaţia comunistă a tinerei generaţii, în cultivarea patriotismului socialist şi a internaţionalismului proletar, a solidarităţii cu lupta tineretului progresist, în înarmarea sa cu cultura şi ştiinţa înaintată. Organizaţiile unice ale tineretului au reuşit să transmită şi să asigure mai bine influenţa partidului în masele de tineret, să mobilizeze şi să conducă aceste mase în lupta pentru înfăptuirea liniei politice a partidului, să asigure rezerva de cadre a partidului. Organizîndu-şi întreaga muncă sub conducerea partidului, Uniunea Tineretului Comunist, ca detaşament de avangardă a întregului tineret, a mobilizat masele largi ale tinerei generaţii la munca entuziastă din fabrici, uzine, pe ogoare pentru sporirea producţiei, a continuat şi dezvoltat munca voluntară pe şantierele naţionale şi locale, a stimulat efortul la învăţătură al elevilor şi studenţilor, a contribuit din plin la educarea comunistă a tineretului. Subliniind contribuţia tinerei generaţii la înfăptuirea operei de construire a socialismului în patria noastră, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta : „La toate măreţele înfăptuiri din aceşti ani, o contribuţie activă, de seamă, a adus tineretul patriei, care, împreună cu întregul popor, a muncit cu energie şi entuziasm neprecupeţindu-şi forţele pentru realizarea Programului partidului, pentru ridicarea României pe trepte tot mai înalte de bunăstare şi progres. În fabrici şi uzine, pe şantiere, în miile de întreprinderi noi, în unităţile agricole socialiste, în laboratoare, şcoli şi universităţi, în cadrul amplelor acţiuni de muncă patriotică, pretutindeni tineretul a fost prezent la datorie, înscriind pagini luminoase de abnegaţie şi devotament de adevărat eroism, în măreaţa epopee a edificării socialismului în România" [37].

Continuînd pe o treaptă superioară tradiţiile de luptă şi muncă ale mişcării democratice şi revoluţionare a tineretului din România, Uniunea Tineretului Comunist şi-a sporit şi îşi sporeşte încontinuu rolul şi influenţa în munca şi viaţa tinerei generaţii. Definită, în Programul Partidului Comunist Român, ca „puternică forţă socială, viitorul însuşi al naţiunii noastre socialiste" [38], tinerei generaţii îi sînt asigurate, prin grija partidului şi statului nostru, condiţii optime de dezvoltare, de participare activă la activitatea economică, socială, politică, la conducerea treburilor obşteşti, de largă afirmare în viaţa socială.

---

[37] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la şedinţa festivă de deschidere a Congresului al X-lea al Uniunii Tineretului Comunist, a Conferinţei a X-a a Uniunii Asociaţiilor Studenţilor Comunişti din România şi a celei de-a III-a Conferinţe naţionale a Organizaţiei Pionierilor*, Edit. politică, Bucureşti, 1975, p. 10—11.

[38] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, Bucureşti, 1975, p. 138.

Obiectivele şi sarcinile organizaţiei revoluţionare a tineretului izvorăsc cu claritate din Programul partidului, din hotărîrile de excepţională însemnătate adoptate la Congresul al XI-lea al P.C.R. În spiritul acestor hotărîri, al indicaţiilor date de tovarăşul Nicolae Ceauşescu, Uniunii Tineretului Comunist îi revin sarcini deosebite în organizarea şi unirea eforturilor tinerei generaţii în vederea participării sale tot mai active, în strînsă unitate cu întregul popor, sub conducerea şi îndrumarea organelor şi organizaţiilor de partid, la traducerea în viaţă a Programului de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi a înaintării României spre comunism.

Noul statut de care se bucură în societate, condiţiile tot mai bune de formare şi de afirmare în muncă şi în întreaga viaţă socială, în procesul adîncirii şi perfecţionării continue a democraţiei noastre socialiste, posibilitatea de a-şi consacra energia, dinamismul, cunoştinţele şi talentul cauzei luminoase a creşterii bunăstării materiale şi spirituale a poporului nostru, înfloririi ţării, constituie temeiul puternicei angajări a întregului tineret al patriei în înfăptuirea politicii partidului.

Contextul de neobosit efort creator al întregului popor în care se formează, activitatea perseverentă de educare în spiritul noii atitudini faţă de muncă, axul fundamental al întregii activităţi de formare comunistă a tinerei generaţii, au înrădăcinat în conştiinţa tineretului patriei noastre că socialismul este o societate a muncii în care valoarea omului este dată în primul rînd de contribuţia sa la progresul general al ţării. Tineretul, în primul rînd tineretul muncitoresc, participă cu întreaga sa fiinţă, cu cunoştinţele, talentul, energia şi spiritul său novator la marea epopee a îndeplinirii Programului partidului, a prevederilor actualului cincinal.

Trup din trupul poporului, tinerii ţării, români, maghiari, germani şi de alte naţionalităţi, încadraţi în Uniunea Tineretului Comunist, uniţi prin nobilele idealuri ale făuririi socialismului şi comunismului, ale înfloririi patriei, au dovedit şi dovedesc prin muncă şi întreaga lor comportare, prin adeziunea lor de neclintit faţă de politica partidului şi statului, că sînt moştenitorii şi continuatorii demni ai unor nobile şi revoluţionare tradiţii de luptă şi viaţă, că sînt fiii credincioşi ai României socialiste.

Tineretul patriei noastre, educat de Partidul Comunist Român în spiritul patriotismului socialist şi al solidarităţii internaţionale, al unităţii de acţiune a forţelor revoluţionare, progresiste şi democratice ale tinerei generaţii din întreaga lume, a promovat şi promovează cu consecvenţă principiile şi obiectivele politicii externe a partidului şi statului nostru.

Într-o unitate de interese şi de muncă tinerii din ţara noastră încadraţi în organizaţia lor unică, Uniunea Tineretului Comunist, militează activ pentru întărirea unităţii tineretului de pretutindeni în lupta împotriva imperialismului, colonialismului şi neocolonialismului, pentru asigurarea drepturilor specifice tinerei generaţii şi a prezenţei sale în soluţionarea marilor probleme care confruntă lumea contemporană, pentru o nouă ordine economică şi politică internaţională, pentru o lume mai bună şi mai dreaptă.

LA CRÉATION ET L'ACTIVITÉ DE L'UNION DE LA JEUNESSE TRAVAILLEUSE (1947—1949)

RÉSUMÉ

Au début de l'année 1947, sous l'orientation du Parti Communiste Roumain a été créée l'Union de la Jeunesse Travailleuse, qui a représenté dans les conditions historiques du temps un succès important dans la mobilisation de la jeune génération à la lutte de toutes les forces démocratiques du pays pour la solution des grands problèmes qui se posaient au peuple, à la lutte pour l'édification d'une Roumanie nouvelle, pour le passage à l'édification du socialisme.

Continuant les traditions glorieuses de la lutte de l'Union de la Jeunesse Communiste au cours des années de la lutte clandestine, l'Union de la Jeunesse Travailleuse est devenue pendant son existence la plus large organization des jeunes des fabriques et des usines, ayant le rôle de noyau polariseur de l'union de la jeunesse tout entière en une seule organisation révolutionnaire.

Par une intense activité, l'Union de la Jeunesse Travailleuse a préparé, pas à pas, le groupement de toutes les organisations de la jeunesse dans l'Union de la Jeunesse Travailleuse en mars 1949, sur la base idéologique du socialisme scientifique. Le groupement des énergies créatrices de la jeunesse tout entière en organisation unique, a créé des conditions favorables à sa participation active à la grandieuse œuvre d'édification du socialisme dans notre patrie.

OPERAȚIILE TRUPELOR ROMÂNE ÎN RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ ÎN LUMINA RAPOARTELOR ATAȘATULUI MILITAR AMERICAN F. V. GREENE

DE

PAUL CERNOVODEANU

Imensa depărtare geografică, diferențele de origine, limbă, obiceiuri, confesiuni, organizare social-economică și instituții politice, n-au constituit bariere de netrecut în calea cunoașterii reciproce între popoarele român și american, ale căror contacte, înfiripate timid în primele decenii ale secolului al XIX-lea, au căpătat un contur mai închegat după încheierea războiului de secesiune în Statele Unite și cucerirea Independenței de stat a României în 1877—1878.

Interesul pentru țările române — în cadrul mai larg al problemei orientale — s-a vădit destul de timpuriu în cadrul diplomației americane. Astfel, printre primele știri asupra principatelor de la gurile Dunării menționăm pe acelea conținute în rapoartele lui John Quincy Adams, viitor președinte al Statelor Unite (1825—1829), pe atunci ministru rezident la St. Petersburg (1809—1814), cu privire la războiul ruso-turc din 1806—1812 desfășurat pe pămîntul românesc și la implicațiile internaționale ale acestui conflict. De asemenea evenimentele de la 1821, noul război ruso-turc din 1828—1829, revoluțiile de la 1848 și războiul Crimeii — în timpul cărora țările române încep să dețină o pondere din ce în ce mai accentuată în politica cabinetelor europene — au atras legitima atenție a Departamentului de Stat, ținut la curent cu tot ceea ce s-a petrecut în acest colț al continentului prin depeșele reprezentanților diplomatici americani acreditați la St. Petersburg, Constantinopol și Viena[1].

Debutul procesului de modernizare instituțional-administrativ și de integrare treptată a principatelor în circuitul economic mondial capitalist a accelerat posibilitățile de contact direct între țările române și Statele Unite ale Americii care iau naștere odată cu anul 1843 [2]. Din această epocă se ajunge apoi la dezvoltarea unor legături economice stabile, urmate, ca un corolar firesc și de promovarea celor dintîi relații politice

---

[1] Pentru toate acestea vezi Paul Cernovodeanu, Ion Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii pînă în 1859*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1977, p. 106—110, 113—133, 155—172.

[2] Dată la care acostează primul vas comercial american la Brăila cf. Sergiu Columbeanu, *The Romanian Principalities and World Sea traffic after the Adrianople treaty (1829). The beginnings of Romanian-American Maritime relations* în „Nouvelles études d'histoire ...", vol. V, București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, p. 241.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 32, nr. 5, p. 843—863, 1979.

prin înfiinţarea primelor reprezentanţe diplomatice americane în principate, la Galaţi în 1858 şi la Bucureşti în 1867 [3]. Ajunse la o asemenea fază raporturile dintre România — continuîndu-şi după 1859 într-un ritm susţinut procesul de unificare naţională şi calea spre Independenţa de Stat — şi Statele Unite, puternică ţară industrială, avansînd cu paşi uriaşi după terminarea războiului de secesiune (1865) pentru transformarea ei într-una din marile puteri ale lumii, capătă un nou conţinut, integrîndu-se în ansamblul firesc al relaţiilor internaţionale moderne.

În deceniul premergător Independenţei, viul interes manifestat pentru România în cercurile politice şi diplomatice ale Republicii de peste Ocean este dovedit, în primul rînd, prin ştirile foarte amănunţite cu privire la originea poporului român, latinitatea limbii, structura social-economică a ţării, instituţiile politice şi religioase, comerţul exterior, finanţe, armată etc. primite în cadrul rapoartelor consulilor americani de la Galaţi şi Bucureşti [4].

Complicarea problemei orientale în anii 1875 — 1877 prin refuzul încăpăţînat al Porţii de a recunoaşte dreptul la independenţă al românilor şi sîrbilor ca şi de a acorda un minimum de libertăţi populaţiilor asuprite din cadrul Imperiului otoman, în special bulgarilor, a provocat tensiune nu numai în rîndul cabinetelor marilor puteri europene interesate, dar a stîrnit şi legitima preocupare a guvernului Statelor Unite ale Americii. Republica de peste Ocean — stat puternic industrializat şi antrenat din ce în ce mai mult în ansamblul politicii internaţionale — avea anumite interese economice în Mediterana orientală, în bazinul pontic ca şi în Rusia, încercînd să-şi extindă schimburile, în mod nestînjenit, cu această regiune a lumii. Datorită bunelor relaţii existente cu Rusia ca şi simpatiei arătate de guvernul Statelor Unite pentru lupta de emancipare a popoarelor din Balcani, atît opinia publică americană cît şi cercurile oficiale, deşi păstrînd stricta neutralitate a ţării, au adoptat o atitudine în general favorabilă faţă de politica promovată de cabinetul de la St. Petersburg, deoarece Statele Unite nu erau atît de interesate — ca Marea Britanie de pildă — în conservarea perimatului Imperiu otoman [5]. De aceea, în anii 1877—1878,

[3] Cf. Constantin Buşe, *Primii consuli americani în România (1858—1878)* în „Revista română de studii internaţionale", 1 (7), 1970; p. 92 şi 94.

[4] Cf. Sanda Racoviceanu şi Valentina Costake, *Corespondenţa consulatului Statelor Unite ale Americii în România 1868—1906* în „Revista Arhivelor", serie nouă, X (1967), nr. 2, p. 290 şi 296. Printre aceste rapoarte se remarcă cel documentat şi amplu alcătuit de consulul Benjamin Peixotto şi expediat din Bucureşti la 10 septembrie 1872 Secretarului de Stat al S.U.A. Hamilton Fish (*Papers relating to the Foreign relations of the United States, transmitted to Congres, with the annual message of the President, December 2, 1872*, Washington, Government Printing Office, 1873, p. 698—706, nr. 491). Pentru activitatea deosebit de laborioasă depusă de consulul Peixotto în România vezi, mai ales, E. Lifschitz, *Benjamin Peixotto's Mission to Rumania* în „Zion. A. Quarterly for research in Jewish History" (New Series), Published by The Historical Society of Israel-Jerusalem, XXVI (1961), no. 2, p. 85—102 şi Lloyd P. Gartner, *Roumania, America and World Jewry: Consul Peixotto in Bucharest 1870—1876*, în „American Jewish Historical Quarterly", Publication of the American Jewish Historical Society, vol. LVIII (1968), no. 1 (september), p. 25—117.

[5] Pentru interesele americane în bazinul răsăritean al Mediteranei şi atitudinea guvernului S.U.A. în problema orientală vezi mai ales Leland James Gordon, *American relations with Turkey, 1830—1930. An Economic Interpretation*, Philadelphia, 1932, p. 44—45; James A. Field, *America and the Mediterranean World 1776—1882*, Princeton (New Jersey), 1969, p. 237—256, 306—344 şi în special p. 359—373; Barbara Jelavich, *The Ottoman Empire, the Great Powers, and the Straits Question 1870—1877*, Bloomington and London, 1973, 209 p. etc.

se intensifică curiozitatea opiniei publice americane de a afla cît mai multe lucruri despre România, participantă la războiul oriental. Deşi pînă atunci apăruseră în Statele Unite mai multe cărţi închinate ţării noastre datorate puţinilor călători americani care o străbătuseră începînd de la 1840 (în rîndul cărora amintim pe literatul Vincent Nolte şi pe medicii Valentine Mott şi James Oscar Noyes) [6], acum se înmulţesc, însă, lucrările ce conţin informaţii despre România. Publicişti ca George Makepeace Towle (1841—1893)[7], Linus Pierpoint Brockett [8], Byron Andrews [9] sau J. D. O'Connor [10], tipăresc în 1877 respectiv la Philadelphia, Boston şi Chicago diferite eseuri dedicate problemei orientale sau istoriei războiului ruso-româno-turc conţinînd capitole speciale sau largi referiri cu privire la ţara noastră. Şirul acestor lucrări continuă în 1878 cu cele tipărite de prof. Alexander Jacob Schem [11], Henry Martin Field (1822—1907)[12] şi Henry Otis Dwight [13] la New York, R. Grant Barnwell[14], L. P. Brockett (în colaborare cu Porter C. Bliss) [15], la Philadelphia, Charles Richard Tuttle [16] la Boston şi R. A. Hammond [17] la Rockland (Massachusetts). De un deosebit interes pentru noi se relevă a fi de asemenea şi relatările corespondenţilor de război americani trimişi pe fronturile de luptă din Balcani de marile organe de presă din Statele Unite şi Marea Britanie, în rîndul cărora s-au evidenţiat prin seriozitatea şi obiectivitatea arătată în articolele lor,

---

[6] Amănunte la P. Cernovodeanu—I. Stanciu *op. cit.*, p. 112 şi 146—154.

[7] *The Eastern Question. The Principalities of the Danube: Servia and Roumania*, Boston, James R. Osgood & Co, Late Ticknor & Fields and Fields & Osgood & Co, 1877, 91 p. + il. + 1 hartă.

[8] *The Cross and the Crescent; or, Russia, Turkey, and the countries adjacent, in 1876—1877* ... Hubbard Bros., Publishers, Philadelphia, Pa.; Springfield, Mass; Cincinnati, Ohio; Chicago, Ill; N.D. Thompson & Co., St. Louis, Mo.; A.L. Bancroft & Co, San Francisco, Cal., (1877), 594 p. + il. + 1 hartă.

[9] *The Eastern Conflict; a brief history of the Russo-Turkish War*, With maps and engravings by Frank A. Brown. Chicago, Rhodes & Mc Clure, 1877, IV + 178 p. + il. + hărţi.

[10] *History of Turkey comprising the Geography, Chronology and Statistics of the Empire... and the causes of the War of 1877*. Chicago, Moses Warren, 1877, 244 p. + pl. + 3 hărţi.

[11] *The War in the East. An illustrated history of the conflict between Russia and Turkey, with a review of the Eastern Question*, Published by H.S. Goodspeed & Co, New York & Cincinnati, O.E.H. Jones, St. John, N.B.; J.O. Robinson, London, Ont., B.R. Sturges, Boston; J.W. Goodspeed, Chicago, ⟨1878⟩, 692 p.

[12] *The Greek Islands and Turkey after the War*, New York, Charles Scribner's Sons, 1885, VI + 228 p.

[13] *Turkish life in War time*, New York, Charles Scribner's Sons, X + 428 p.

[14] *The Russo-Turkish War; comprising an account of the Servian insurrection, the dreadful massacre of Christians in Bulgaria, and other Turkish atrocities, with ... the stirring battles and thrilling incidents of the War*. Philadelphia, Pa., The Keystone Publishing Co., ⟨1878⟩, XV + 640 p. + il.

[15] *The Conquest of Turkey, or, the decline and fall of the Ottoman Empire 1877—1878...*, Hubbard Bros., Published, Philadelphia, Pa.; Springfield, Mass.; Cincinnati, Ohio; Chicago, Ill.; A.L. Bancroft, & Co., San Francisco, Cal.; Bryan Brand & Co., St. Louis, Mo.; J.O. Robinson, London, Ont., ⟨1878⟩, 780 p. + il. + 1 hartă.

[16] *A brief account of the Turko-Russian war of 1877, and the previous and subsequent complications between England and Russia*, Boston, Lee & Shepard, Publishers; New York, Charles T. Dillingham, 1878, VIII + 666 p.

[17] *A History of the Empire and People of Turkey and the war in the East...with... the origin and progress of the Turko-Russian war*. C.E. Hunt & Co., Published. Rockland, Mass. 1878, XV + 502 p.+ il. + 1 hartă.

mai ales Januarius Aloysius Mac Gahan (1844—1878) (lucrînd însă pentru ziarul londonez „The Daily News" dar şi pentru „The New York Herald")[18], Carrol Tevis (de la „The New York Times")[19], Edward King (de la „The Boston Morning Journal"),[20] artiştii graficieni Francis D. Millet (angajat de „The New York Herald")[21] şi Frederick Villiers (de la „The Graphic")[22], ofiţerii superiori care s-au distins în războiul de secesiune, generalul George Brinton Mc Clellan (1826—1885)[23] şi colonelul Edward Maxwell Grant[24], reprezentînd respectiv periodicele „North American Review" şi „London Times" ş.a.

În acelaşi timp pentru a fi cît mai bine informat asupra ansamblului situaţiei politico-militare din zonă, guvernul Statelor Unite a numit ataşaţi militari pe lîngă reprezentanţele sale diplomatice din capitalele interesate în conflict şi anume pe lt. Francis Vinton Greene la St. Petersburg, general brigadier Alexander Chambers (m. 1888) la Constantinopol[25] şi general maior William Babcock Hazen (1830—1887) la Viena[26], aceştia doi din urmă veterani ai războiului de secesiune. În pofida gradului inferior şi a vîrstei sale tinere de numai 27 de ani, lt. artilerist Greene, strălucit absolvent al cursurilor Academiei militare de la West Point şi repartizat

---

[18] Corespondenţa sa de pe front împreună şi cu a altor colegi englezi şi americani — a fost reunită în lucrarea *The War Correspondence of the „Daily News" 1877 with a connecting narrative forming a continuous history of the war between Russia and Turkey to the fall of Kars. Including the letters of Mr. Archibald Forbes, Mr. J.A. Macgahan (!) and many other special correspondents in Europe and Asia*, London, Mac Millan & Co., 1877—1878 (2 vol.). Mai pe larg asupra lui la Rupert Furneaux, *The Breakfast War. The siege of Plevna*. Thomas Y. Growell Co. New York Established 1834, New York, ⟨1958⟩, p. 10—14, 19, 35—37, 160—161 etc.

[19] Cf. Cornelia Bodea, *Unitatea naţională şi independenţa României oglindite în memorialistica şi presa americană* în „Revista de istorie", 30 (1977), nr. 5, p. 849, 851—857.

[20] *Ibidem*, p. 849 şi 857.

[21] F.V. Greene, *Sketches of army life in Russia*, New York, Charles Scribner's Sons, 1880, p. 165 şi 167.

[22] Col. Frederick Arthur Wellesley, *With the Russians in peace and war. Recollections of a military attaché* (ed. IIe), London, Eveleigh Nash, 1905, p. 196, 258—263; R. Furneaux, *op. cit*., p. 58, 112—113.

[23] C. Bodea, *op. cit*., p. 857.

[24] F.V. Greene, *op. cit*., p. 164, 167; F.A. Wellesley, *op. cit*., p. 248—249; R. Furneaux, *op. cit*., p. 113.

[25] National Archives Washington (N.A.W.), *Microcopy no. 77, Diplomatic instructions of the Department of State 1801—1906, Turkey*, despatch of June 23, 1877. Al. Chambers n-a avut posibilitatea să se deplaseze pe frontul din Balcani şi n-a lăsat nici un raport asupra activităţii sale. Datele sale biografice la William Frayne Amann, *Personnel of the Civil War*, vol. II, *The Union Armies*, New York — London, 1961, p. 68, nr. 2356.

[26] Autor al lucrării memorialistice *A narrative of military service*. Boston, Ticknor & Co., 1885, X + 450 p. + il. + hărţi; date biografice în *The National Cyclopaedia of American Biography*, vol. VIII, New York, 1893, p. 408 şi F.B. Heitman, *Historical Register of the United States Army, from its organization September 12, 1789, to September 29, 1889*, vol. I, Washington, 1903, p. 517. Generalul Hazen nu s-a deplasat nici el pe front, mărginindu-se să facă o singură călătorie în România în luna octombrie 1877, vizitînd numai spitalele şi cantonamentele trupelor române şi ruse din capitală, Galaţi şi Giurgiu. Din cele 14 rapoarte înaintate Secretariatului de Stat al S.U.A. între 30 septembrie 1877 şi 22 iunie 1878 (cf. N.A.W., *Microcopy T-157. Despatches from U.S. Ministers to Austria 1838—1906*, roll. 25) numai două se referă la teritoriul românesc (raportul amintit din 17 octombrie 1877 şi altul din 17 iunie 1878 menţionînd fortificaţiile insulei Adakaleh); majoritatea se referă la organizarea militară şi dotarea cu armament a armatei austro-ungare.

în corpul de ingineri genişti ai Statelor Unite [27], s-a distins în mod deosebit în îndeplinirea sarcinei încredinţate fiind singurul ofiţer american care s-a deplasat pe front, a luat parte în calitate de observator la cele mai importante acţiuni de război ale trupelor ruse şi româno-ruse din Bulgaria pînă la sfîrşitul campaniei sub zidurile Constantinopolului şi a întocmit, în mod regulat, rapoarte expediate Secretariatului de Stat şi trimise apoi în copie Departamentului de război al Statelor Unite [28], apreciate de superiori prin calitatea informării, obiectivitatea şi seriozitatea observaţiilor [29]. În afara acestor rapoarte — rămase inedite pînă astăzi în fondul Arhivelor Naţionale din Washington — F.V. Greene a publicat separat două lucrări dedicate războiului ruso-româno-turc, intitulate respectiv *Report on the Russian Army and its Campaings in Turkey in 1877—1878*[30] şi *Sketches of*

---

[27] Născut la Providence (Rhode Island) la 27 iunie 1850 ca scoborîtor dintr-o veche familie engleză din Salisbury emigrată în America la 1635, F.V. Greene a urmat cursurile Academiei Militare a Statelor Unite pînă în 1870, fiind promovat sublocotenent la regimentul 4 artilerie. A fost transferat la corpul de genişti în 1872 şi înaintat la gradul de locotenent în 1874. După întoarcerea sa în patrie în 1879, urmînd cu succes cariera militară, Greene a fost înaintat la gradul de căpitan în 1883 şi maior în 1889 iar în timpul războiului hispano-american, pentru acţiunile sale din Filipine conducînd reg. 71 de voluntari infanterie New York, a fost înălţat succesiv la rangurile de colonel, general brigadier şi apoi general maior (1898); în 1899 s-a retras din armată intrînd în viaţa civilă. F.V. Greene s-a distins şi ca istoric militar, lăsînd în afara cărţilor dedicate războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 şi altele tratînd despre războiul de independenţă al Statelor Unite (1776—1783) şi războiul civil american (1861—1865), iar în timpul primului război mondial a scris *The present military situation in the U.S.* (1915) şi *Our first year in the Great War* (1918). A decedat la New York la 15 mai 1921, cf. George W. Cullum, *Biographical Register of the Officers and Graduates of the U.S. Military Academy at West Point, N.Y. from its establishment, in 1802, to 1890 ...* (ed. III), vol. III, Boston & New York, 1891, p. 143, no. 2312; Francis B. Heitman, *Historical Register dnd Dictionary of the United States Army ...*, vol. I, Washington, 1903, p. 474—475; *Dictionary of American Biography*, (ed. by Allen Johnson and Dumas Malone), vol. VII, New York, 1931, p. 565—566; *The National Cyclopaedia of American biography*, vol. XXIII, New York, James T. Whites, 1933, p. 23 (cu portret).

[28] De la numirea sa ca ataşat militar în Rusia şi pînă la plecarea sa din această ţară, lt. Greene a adresat 21 rapoarte cu caracter militar în S.U.A., între 8/20 iulie 1877 şi 14/26 decembrie 1878, dintre care 17 expediate de pe diferitele fronturi de operaţii din Balcani (Biela, Gorni Studen, Poradim, Bogot, Etropol, Sofia, Filipopoli, Adrianopol şi San Stefano), cf. N.A.W. *Microcopy 35. Despatches from United States Ministers to Russia, 1808—1906*, roll 31—33.

[29] Astfel, J.W. Seward, subsecretarul de Stat al S.U.A., scria astfel în depeşa no. 103 expediată din Washington la 22 august 1877 ministrului rezident american la St. Petersburg, George H. Boker: „Memorandul cu observaţiile făcute de locotenentul Greene ... şi lucidul său rezumat asupra campaniei ruseşti în Turcia, au fost citite cu interes şi au fost aprobate. O copie după ambele materiale, împreună cu broşura însoţind pe cele dintîi, au fost trimise Secretarului de război pentru informarea sa" (Cf. N.A.W., *Microcopy 77. Diplomatic Instructions of the Department of State, 1801—1906. Russia*, roll 138, f. 28). La fel secretarul de Stat al S.U.A., William B. Evarts, confirma ministrului Boker prin depeşa no. 108 b. expediată din Washington la 9 noiembrie 1877 primirea raportului locotenentului Greene, purtînd no. 9 şi transmiterea, pentru interesul lui, într-o copie şi Departamentului de război (*Ibidem*, f. 36).

[30] Apărută la New York, D. Appleton & Co., 1879, XIV + 459 p. cu *Atlas* de 26 planşe (conţinînd hărţi de campanie, crochiuri şi schiţe de bătălii etc.). Lucrarea — precedată de o redactare mai sumară, *Campaign notes in Turkey 1877—78*, publicată în „The North American Review" (New York), May 1879, p. 402—480 — a fost favorabil recenzată în „The New York Times", Sunday, September 28, 1879, p. 4, col. 4. A doua ediţie a cărţii, sub titlul *The Russian Army and its Campaign in Turkey in 1877—1878*, a apărut la Londra, W.H. Allen & Co., 1880, XV +459 p. + *Atlas* (26 pl.). Mai tîrziu, această lucrare a fost reeditată într-o formă rezumativă pentru uzul şcolilor de ofiţeri englezi, fiind intitulată *The Campaign in Bulgaria 1877—1878*, London, Hugh Rees Limited, 1903, 261 p. + hărţile selectate din *Atlas*.

army life in Russia [31], al căror conţinut completează şi cu alte surse[32] informaţiile culese [de dînsul] ca observator direct pe frontul din Balcani.

Chemarea sa în Rusia s-a datorat iniţiativei ministrului S.U.A. la curtea ţarului, George Henry Boker (1823—1890)[33], care în raportul său nr. 164 din 25 aprilie 1877 adresat Secretarului de Stat William Maxwell Evarts (1818—1901)[34], subliniind importanţa conflictului izbucnit în sud-estul Europei, a cerut trimiterea unui ataşat militar american pe lîngă legaţia din St. Petersburg spre a fi trimis pe front ca observator militar — după procedeul folosit şi de celelalte mari puteri — şi a ţine la curent, prin informaţii directe, cercurile guvernante din Washington asupra desfăşurării operaţiilor militare în Balcani [35]. La această sugestie Departamentul de Stat a răspuns favorabil şi la recomandarea Secretarului de război al S.U.A., George Washington Mc Crary, din 18 iunie 1877 [36], a numit la 23 iunie în sus amintita funcţie pe lt. artilerist Francis Vinton Greene [37], ce făcuse dovada unor certe aptitudini în decursul activităţii depuse în corpul de genişti al armatei americane. Proaspătul ataşat militar american în Rusia a părăsit New York-ul la 30 iunie la bordul unui vas al companiei „North German Lloyd" debarcînd în Europa la Bremen (Germania) la 12 iulie, de unde s-a deplasat la Berlin. După o şedere de cîteva zile în capitala Reich-ului, între 13—16 iulie, luînd contact cu cercurile militare şi iniţiindu-se în organizarea armatei Kaiserului, lt. Greene a sosit la 18 iulie la St. Petersburg [38]. În audienţele de prezentare — prin intermediul lui Boker — la adjunctul ministrului de externe, Giers şi la generalul conte Heyden, şeful statului major al trupelor imperiale [39], tînărul ofiţer american a cerut învoire să se deplaseze pe front iar la 28 iulie a furnizat în raportul său sub nr. 2 adresat Secretariatului de Stat al S.U.A. primele amănunte asupra operaţiilor militare desfăşurate pînă atunci de armata rusă după comunicatele marelui cartier general şi ale marelui duce Nicolae Nicolaevici, fratele ţarului Alexandru al II-lea [40]. După ce a căpătat per-

---

[31] Tipărită la New York, Charles Scribner's Sons, 1880, IV + 326 p. Şi această lucrare a fost prezentată favorabil în „The New York Times", Monday, October 4, 1880, p. 3, col. 1 şi a cunoscut o ediţie engleză, identică, imprimată la Londra, W.H. Allen & Co., IV + 326 p.

[32] Vezi, de pildă, lista lucrărilor consultate în prefaţa lucrării *Report on the Russian Army* ..., p. X.

[33] Ministru rezident între 13 ianuarie 1875 şi 30 octombrie 1877; părăseşte Rusia la 15 ianuarie 1878. Date biografice asupra persoanei sale în *The National Cyclopaedia of American biography*, vol. VI, New York, 1896, p. 73.

[34] Secretar de Stat al S.U.A, între 12 martie 1877 şi 7 martie 1881, cf. Samuel Flagg Bemis, *The American Secretaries of State and their diplomacy*, vol. VII, New York, Albert H. Knopf, 1928, p. 217—259.

[35] N.A.W., *Microcopy 35, Despatches from U.S. Ministers to Russia, 1808 1906*, roll 31, despatch no. 164, April 25th, 1877.

[36] F.V. Greene, *Report on the Russian Army* ..., p. III.

[37] *Ibidem*, p. III — IV.

[38] Raport militar sub nr. 1 trimis de lt. Greene Secretariatului de Stat al S.U.A. la 8/20 iulie din St. Petersburg (N.A.W., *Microcopy 35*, roll 31, *Military Despatch no. 1*, St. Petersburg; July 8/20th, 1877, f.1—5).

[39] *Ibidem*, f. 6—7.

[40] N.A.W., *Microcopy 35*, roll 32, *Military Despatch no. 2*, St. Petersburg, July 15/27th, f. 1—20.

misia de a se prezenta la cartierul general imperial, stabilit în acea vreme la Biela, în Bulgaria, F.V. Greene a plecat la 29 iulie pe ruta Vilno-Chişinău-Bucureşti, folosind calea ferată, iar de acolo mergînd prin Frăteşti, s-a oprit lîngă Giurgiu ; utilizînd căruţa de poştă a mers de-a lungul Dunării pînă la Zimnicea, pe unde a trecut fluviul şi după ce a străbătut oraşul Şiştov, a ajuns la destinaţie în după amiaza zilei de 5 august. Aceste informaţii figurează în raportul sub nr. 3 trimis a doua zi (25 iulie/6 august) din Biela Secretarului de Stat Evarts[41], în care menţionează totodată şi primele ştiri privitoare la participarea armatei române la operaţiile de război de la sud de Dunăre :

„Deşi cîmpiile mănoase ale României au dat o neobişnuit de bogată recoltă în grîu şi porumb, am fost informat la Bucureşti că ruşii n-au cumpărat sau n-au luat nimic, transportînd totul din Rusia şi observaţiile mele personale asupra marelui număr de trenuri circulînd pe căile ferate confirmă această ştire. Armata <rusă> este în mare măsură slăbită prin nenumăratele detaşamente <puse la dispoziţie> ce păzesc poduri etc., de-a lungul unei linii întinzîndu-se pe o distanţă de 400 de mile"[42].

Iar mai departe :

„Guvernul român a luat parte la <operaţiile de> război furnizînd o divizie de 10 000 de oameni, care a trecut Dunărea şi a ocupat Nicopole[43]. Se spune că mijloacele lor de transport ar fi slab organizate, de fapt dispun cu greu de vreunul şi este probabil că <trupele române> nu vor fi de prea mult folos ruşilor, exceptînd faptul de a fi lăsate în urmă drept garnizoane în cetăţile <ocupate>"[44].

Reîntorcîndu-se de pe front în România şi călătorind de la Zimnicea la Frăteşti cu „telega" la 28 iulie/9 august, lt. Greene a fost apucat de un acces de friguri, contractat în bivuacul trupelor ruse de la Biela şi a fost nevoit a doua zi să se interneze în spital la Bucureşti. Boala nefiind gravă, ofiţerul american s-a restabilit grabnic urmînd a se întoarce la marele cartier general rus pe data de 3/15 august[45]. Cu prilejul scurtei sale şederi în Bucureşti, lt. Greene a trimis de aici la 2/14 august raportul său sub nr. 4 în care făcea cunoscute Departamentului de Stat mişcările trupelor ruso-române la sud de Dunăre :

---

[41] Loc. cit., *Military Despatch no. 3*, Biela, July 25/August 6, 1877, f.1.

[42] Măsură de lungime echivalentă cu 1609,31 m. Loc. cit., *Military Despatch no. 3*, f. 5.

[43] În ziua de 16/28 iulie, în urma înţelegerii intervenite între comandamentele rus şi român, o brigadă alcătuită din reg. 14 dorobanţi şi 3 călăraşi comandată de col. George Roznovanu, din Divizia 4 infanterie (comandant general George Manu), a trecut Dunărea, preluînd de la armata rusă paza cetăţii Nicopole, cucerită la 3/15 iulie de către corpul 9 armată rus al generalului Nikolai Pavlovici Krüdener, asistat de numeroase baterii de artilerie româneşti din Divizia 4. Cf. * * * *Cronica participării armatei române la războiul pentru Independenţă 1877—1878*, Bucureşti, Edit. militară, 1977, p. 159—160 şi * * * *România în războiul de Independenţă 1877—1878*. Bucureşti, Edit. militară, 1977, p. 145—146 şi p. 151—153, cu toată bibliografia aferentă.

[44] Loc. cit., *Military Despatch. no. 3*, p. 7. Această subestimare a valorii combative a trupelor române, opinie ulterior total schimbată, a fost iniţial însuşită de lt. Greene de la ofiţerii de stat major ai armatei ţariste, care, la începutul campaniei din Balcani, cînd sperau într-o victorie uşoară asupra turcilor, priveau cu foarte multă reticenţă concursul armatei române.

[45] Înainte de a primi de la lt. Greene ştirea îmbolnăvirii sale şi a spitalizării în Bucureşti prin raportul sub nr. 4 trimis de acesta din capitala României la 2/14 august 1877 (N.A.W., *Microcopy 35*, roll 32, *Military Despatch no. 4*, Bucharest, August 2/14th, 1877, f.5—6), ministrul Boker a aflat incidentul din corespondenţa ziarului londonez „The Times" informîndu-l la 20 august pe Secretarul de Stat Evarts (Loc. cit. despatch no. 209, St. Petersburg August 20th, 1877, f. 1—2).

„Corpul 9 de armată ⟨rusesc⟩ ocupă o bază solidă între rîurile Vid şi Osma împreună cu corpul 4, făcînd legătura la stînga lui prin Selvi cu corpul 8, iar la dreapta ⟨avînd⟩ divizia română[46] cu Nicopole [...]. Armata rusă este, aşadar, dispusă într-un semicerc interior cu un diametru de 75 mile de la Rusciuk prin Tîrnova pînă la Nicopole. Trebuie să numere, reunind corpurile 2, 5 şi 6 şi pe români ⟨un efectiv⟩ de vreo 275 000—300 000 oameni"[47].

Strămutat la cerere la 6/18 august la cartierul generalissimului trupelor ruse, marele duce Nicolae Nicolaevici, stabilit la Gorni Studen, ataşatul militar american a expediat din această localitate raportul sub nr. 5 la 15/27 august, tratînd despre luptele de la paşul Şipka (11—12/23—24 august)[48], la care n-au participat însă efective româneşti. Revenind asupra operaţiilor din regiunea Plevnei într-alt raport, sub nr. 6 din 2/14 septembrie, trimis de la Poradim, noul sediul al cartierului general rus, unde se instalaseră ţarul Alexandru al II-lea şi fratele său marele duce, lt. Greene face unele interesante aprecieri asupra fazelor celui de-al treilea atac asupra Plevnei, dezlănţuit de trupele ruse şi române la sfîrşitul lunii august şi începutul lui septembrie 1877 :

„Pe la 1/13 august o divizie românească (a 4-a) a sosit şi a ocupat poziţii între Istenik şi Brislan cu avanposturile înaintate pînă spre ⟨rîul⟩ Vid. În cea de a doua jumătate a lunii august o mulţime de ⟨ostaşi⟩ români a continuat să vină ⟨ocupînd⟩ aceleaşi poziţii, dar ei au refuzat să se supună ordinelor generalului Zotow[49] şi în scopul de a se ajunge la înţelegere cît şi, probabil, din motive politice, Principele Carol al României a fost desemnat să comande «aripa dreaptă» a forţelor combinate dinaintea Plevnei, cu generalul Zotow ca şef de stat major[50]. ⟨Carol I⟩ a sosit aici şi a preluat comanda ⟨trupelor⟩ la 22 august/3 septembrie"[51].

Ofiţerul american procedează apoi la o descriere metodică a forţelor şi poziţiilor strategice ocupate de cei doi adversari :

„Poziţia turcilor constă într-o serie de redute [similar dispuse dar inferioare în forţă celor ⟨existente⟩ în jurul ⟨oraşelor⟩ Washington şi Richmond în timpul războiului civil ⟨american⟩] ocupînd mai mult de o jumătate de cerc cu o rază de aproximativ 5 mile în jurul orăşelului Plevna [...] Dealurile din centru, în imediata vecinătate a Plevnei, sînt acoperite cu redute (din care am distins 10 cu luneta de cîmp), iar în vale chiar la miazănoapte de oraş, se află o tabără de vreo 10 000 de oameni. Pe creasta vîrfului Krişin se află trei mari redute apărînd şoseaua ⟨spre⟩ Lovcea ca şi drumul spre Kirtozabene (!)[52] şi valea ⟨rîului⟩ Vid la sud. Poziţia ⟨Plevnei⟩ este de o formidabilă tărie şi garnizoana este apreciată (şi cred a socoti

---

[46] Este vorba de Divizia 4 de infanterie română.

[47] Loc. cit., *Military Despatch no. 4*, f. 2 şi 3—4. Reintorcîndu-se în Bulgaria la marele cartier general rus, lt. Greene a fost neplăcut impresionat de starea sanitară deplorabilă în care a aflat cantonamentele trupelor ruse iar aprovizionarea lor cu apă, deficitară *(Ibidem*, f. 7—10). Tot aici, ataşatul militar american s-a întîlnit şi cu ceilalţi ofiţeri străini, acreditaţi fie ca ataşaţi militari fie avînd calitatea de corespondenţi de război pe lîngă armatele ruse, menţionînd numele generalului von Werder şi al maiorului von Lignitz (Germania), al baronului colonel Bechtolsheim (Austro-Ungaria), al colonelului Wellesley şi lt. colonelului Brackenbury (Marea Britanie) şi al colonelului Gaillard (Franţa) *(Ibidem*, f. 10—11).

[48] Loc. cit., *Military Despatch no. 5*, Gorni Studen, August 15/27th 1877. Deplasarea lt. Greene la Şipka a fost făcută în tovărăşia maiorului german Victor von Lignitz (cf. şi F.V. Greene, *Sketches of army life in Russia*, p. 37—52 şi Von Lignitz, *Aus drei Kriegen 1866—1870/71—1877/78*, Berlin, 1904, p. 157).

[49] Pavel Dmitrievici Zotov (1824—1879), general-locotenent, comandant al corpului 4 de armată rus.

[50] Comanda Armatei de Vest a fost acordată principelui Carol în urma consiliului ţinut la 16/28 august la cartierul general al armatelor ruse de la Gorni Studen, cf. * * * *Cronica participării armatei române ...*, p. 199—200 şi * * * *România în războiul de Independenţă ...*, p. 174.

[51] Loc. cit., *Military Despatch no. 6*, Poradim, September 14th, 1877, f. 7.

[52] Kirtuşaven, mică localitate la sud-vest de Plevna.

just) la 80 000 de oameni ⟨dispunînd⟩ de 250 piese de artilerie[53]. Împotriva acestora ruşii au opus următoarele forţe :

		Infanterie[54]	Artilerie	Cavalerie[55]
Români	Divizia a 3-a Divizia a 4-a Brigada 3 de rezervă	35 000	18 baterii cu 108 tunuri	1 divizie 3000
Corpul 9	Divizia a 5-a Divizia a 31-a	15 000	8 baterii cu 64 tunuri	
Corpul 4 Gen. Krilow[56]	Divizia a 16-a Divizia a 30-a	17 000	12 baterii cu 96 tunuri	
Pr. Imeretinski[57]	Divizia a 2-a Brigada a 3-a de puşcaşi.	11 000 5 000	8 baterii cu 64 tunuri 8 baterii cu 48 tunuri	
Gen. Laşkarev[58]	Divizia a 9-a de cavalerie Reg. 2 de cazaci	—	6 baterii cu 48 tunuri	5000
Artilerie grea	24 tunuri Calibru de 65 pfunţi	—	20	
Total		83 000	400	8000

Bătălia a început în seara de 4 septembrie, Corpul 4 înaintînd spre Pelişat, Corpul 9 spre Zgaleviţa şi românii către Verbiţa. S-a întîrziat apoi o zi în aşteptarea principelui Imeretinsky ale cărui trupe au sosit la Bogot în seara zilei de 5. În noaptea de 6, înaintarea a fost reluată la amurg, corpul 4 înaintînd spre Radişevo iar corpul 9 între Griviţa şi Radişevo [...]. Am însoţit pe generalul Krüdener[59] comandînd corpul al 9-lea şi am rămas pe cîmpul de bătaie în următoarele 6 zile şi nopţi"[60].

În dimineaţa zilei de 26 august/7 septembrie — arată Greene — începe bombardamentul poziţiilor turceşti de către artileria rusă şi română :

„Bateriile uşoare ale corpului al 9-lea erau ⟨amplasate⟩ toate prea departe, în spate, spre a fi de vreun folos, însă la stînga, bateriile corpului al 4-lea erau în poziţie pe înălţimea dominantă din faţa ⟨localităţii⟩ Radişevo şi acţionau asupra grupului central de redute; între timp, la dreapta, românii au început să sosească pe la ⟨orele⟩ 10 a.m. şi şi-au stabilit bateriile la est de marea redută[61] şi la o distanţă cam de 3 000 de yarzi[62] de dînsa. Canonada a continuat tot timpul zilei"[63].

---

[53] A se compara cu sistemul fortificaţiilor otomane de la Plevna şi efectivele indicate după alte izvoare în * * * *România în războiul de Independenţă*, p. 180—185.

[54] Componenţa trupelor de infanterie era următoarea : Divizia 3-a (col. Gheorghe Anghelescu, dispunînd de 9 batalioane); Divizia 4-a (col. Alexandru Anghelescu, cu 7 batalioane); Divizia (nu brigada) a 3-a de rezervă (col. Mihail Ch. Cerchez cu 14 batalioane), cf. * * * *Cronica participării armatei române ...*, p. 178.

[55] Comandată de col. Victor Creţeanu şi compusă dintr-o brigadă de roşiori şi una de călăraşi (*Ibidem*, p. 179).

[56] Evghenii Timofeevici Krilov (m. 1894), general-locotenent, comandantul corpului 4 de armată rus.

[57] Kneaz Aleksandr Konstantinovici Imeretinski (1837—1900), general-maior, comandant al Diviziei 2 de infanterie rusă.

[58] Aleksandr Grigorievici Laşkarev, general-maior, comandant al Diviziei 9 de cavalerie rusă.

[59] Nikolai Pavlovici Krüdener (1811—1891), general-locotenent, comandant al corpului 9 de armată rus.

[60] Loc. cit., *Military Despatch no. 6*, f. 10—12.

[61] Griviţa 1.

[62] Măsură de lungime (yard) echivalentă cu 0,9144 m.

[63] Loc. cit., *Military Despatch no. 6*, f. 12.

Dueluri de artilerie au avut loc și la 27 august/8 octombrie, înregistrîndu-se o înaintare limitată a rușilor spre Krișin :

„Duminică 9 septembrie [64] — scrie mai departe ofițerul american — canonada a continuat ca de obicei. Românii și-au postat bateriile cam la 1 500 yarzi de marea redută care a început să răspundă slab și să demonstreze efectele unui bombardament de trei zile ⟨la care a fost supusă⟩" [65].

La 29 august/10 septembrie s-au înregistrat numai dueluri de artilerie fără mișcări de trupe. A doua zi, la 30 august/11 septembrie, cu prilejul zilei onomastice a țarului Alexandru, „atacurile au fost lansate în timpul unei ploi reci burnițoase". Generalul Krîlov a trimis la asalt asupra unei redute la sud-est de Plevna două regimente rusești care au fost respinse în mod dezastruos. Alte atacuri au eșuat din nou, trupele ruse suferind pierderi grele; rușii au pierdut vreo 2000 de oameni, în timp ce turcii abia 500 [66]. Lt. Greene arată apoi pe scurt fazele de cucerire ale redutei Grivița 1 de către trupele române [67], spre a reveni pe larg asupra acestui subiect în raportul următor, nr. 7, trimis din Gorni Studen la 16/28 septembrie 1877. Ofițerul american se referă apoi la eșecurile înregistrate de trupele ruse aflate sub comanda generalilor Skobelev [68] și Krîlov, cel dintîi fiind silit chiar să se retragă la 31 august/12 septembrie. „Am fost primul ofițer — mărturisea Greenė — care am sosit de pe teatrul de luptă al atacului lui Krîlov și am povestit marelui duce ce am văzut" [69]. Acesta din urmă ca și țarul erau foarte descurajați de eșecul celei de-a treia bătălii de la Plevna, singurul succes înregistrat fiind doar cucerirea redutei Grivița 1 de către români [70]. La 1/13 septembrie țarul a prezidat un consiliu de război iar după plecarea lui a mai avut loc o lungă consfătuire între marele duce, prințul Carol și generalii de stat major Nepokoicițki [71], Zotov și Levițki [72]. S-a hotărît încetarea atacurilor de anvergură și schimbarea strategiei [73].

---

[64] Adică 28 august stil vechi.

[65] Loc. cit., *Military Despatch no. 6*, f. 14.

[66] *Ibidem*, f. 14—17.

[67] *Ibidem*, f. 17—18.

[68] Mihail Dmitrievici Skobelev (1843—1882), comandant al Diviziei 16 de infanterie rusă.

[69] Loc. cit., *Military Despatch no. 6*, f. 18—19; vezi și planșa 16 din *Atlas*, însoțind cartea lui Greene, *The Russian Army* reprezentînd *Plevna, September 11th*. Despre urmărirea bătăliei, în decursul căreia s-a întîlnit în posturile de observație și cu atașatul militar englez col. Fr. Arthur Wellesley și alți corespondenți de război britanici, Greene dă și alte amănunte în lucrarea sa *Sketches of army life in Russia*, p. 67—68.

[70] Colonelul englez Wellesley a vizitat chiar reduta Grivița 1 după cucerirea ei de către români, fiind însoțit de graficianul american Fr. Villiers de la „The Graphic" și ziaristul Rose de la „The Scotsman"; cu acest prilej, el mărturisește astfel despre români: „ei au fost vitejii care, cu 24 de ore înainte ... au luptat cu atîta bravură și succes pentru cucerirea acestei îndelung necapturate redute"; cf. *With the Russians in peace and war. Recollections of a military attaché*, p. 262.

[71] Artur Adamovici Nepokoitcițki (1813—1881), general-adjutant, de infanterie, șef al statului major principal al armatei ruse din Balcani.

[72] Kazimir Vasilievici Levițki (1835—1890), general-maior, ajutor al șefului de stat major al armatei ruse din Balcani.

[73] Despre acest consiliu de război precedat de un prînz la care au luat parte și ofițerii străini, lt. Greene dă mai multe amănunte în lucrarea sa *Sketches of army life in Russia*... p. 74—75: „Pe la amiază s-a luat o masă cu mîncăruri reci și conserve, pîine, biscuiți și vinuri și șampanie din belșug. S-a improvizat o masă pentru împărat, pentru fratele lui, pen-

„După plecarea marelui duce de la Poradim la 16 septembrie [74], am rămas aici patru zile spre a vizita din nou fiecare sector al poziţiilor ⟨trupelor⟩ ruso-române, şi a mă familiariza cit mai mult posibil ⟨cu terenul⟩ discutînd cu diferiţi ofiţeri [75] despre fazele bătăliei [...]. Atacul, pe flancul drept împotriva redutei Griviţa 1, s-a desfăşurat în modul următor. Divizia a 3-a română a fost masată în valea de la nordul redutei, cu artileria ei ⟨postată⟩ pe o înălţime la nord de aceasta şi urma să atace cu două coloane [76] : una prin rîpa ⟨situată⟩ la nord-vest de redută şi cealaltă printr-o rîpă la nord-est de ea. Divizia a 4-a română era ⟨masată⟩ în tranşee pe creasta redutei şi la est de dînsa, ⟨la distanţă de⟩ 1 800 yarzi cu rezervele ei în pădure, ceva mai departe spre est ; urma să înainteze de-a lungul crestei spre vest" [77].

Dinspre sud erau masate reg. 17 şi 18 din Corpul al 9-lea rusesc la 2 000 de yarzi sud de Griviţa 1, în aşa mod încît 4 coloane de atac dinspre nord, nord-est, est şi sud urmau să pornească la asalt asupra redutei la ora 3 după amiază.

Lt. Grenne arată apoi că cele două regimente ruseşti (17 Tambovski şi 18) au ajuns la Griviţa de abia pe la ora 4, au trecut la vest de localitate

„La această oră cele trei coloane româneşti s-au pus în mişcare. Coloana nr. 1 a luat un drum greşit din următoarea cauză : sînt două redute la aproape egală distanţă de creasta Griviţa, la aproximativ 1 000 yarzi una de alta în spre nord-vest şi direcţia sud-est, dar din ⟨direcţia⟩ bateriilor ruseşti, ⟨postate⟩ la est de Griviţa, numai una poate fi zărită, adică cea cu nr. 1, care a fost supusă bombardamentului ⟨timp⟩ de patru zile. Pe de altă parte din spre nord, reduta nr. 1 nu este vizibilă în timp ce aceea cu nr. 2 se află în plină vedere. Această coloană română a înaintat înspre singura redută pe care a văzut-o (nr. 2) şi a atacat-o cu vitejie, dar a fost respinsă cu totul, s-a retras cu vreo 1 500 yarzi şi s-a adăpostit întărindu-se acolo [78].

⟨Pornirea⟩ coloanei nr. 2 a fost pentru un motiv oarecare întîrziată, dar coloana nr. 3 care se afla în faţa redutei, a ieşit din şanţ la ora trei şi jumătate după amiază ; dar era singura din cele patru coloane ⟨atacatoare⟩ şi după o luptă aprigă a trebuit să se retragă şi să se adăpostească într-o rîpă la 600 yarzi sud-est de redută.

Înainte de a se putea regrupa, coloana nr. 2 şi-a făcut apariţia dinspre N — E şi a înaintat singură dar a fost la rîndul ei întoarsă din drum pe la ora 4—4,30 după amiază" [79].

---

tru nepotul lor, ducele de Leuchtenberg, pentru principele Carol al României, pentru bătrînul prinţ Suvorov şi pentru ministrul de război ⟨General Dmitri Alekseievici Miliutin⟩. Noi ceilalţi toţi, numărînd cam o sută de oameni, am stat pe vine, dar masa a fost foarte bună. După ce s-a mîntuit de mîncat, masa improvizată a fost folosită pentru a se ţine un consiliu de război, la care împăratul, marele duce, principele României, ministrul de război, şeful de stat major, adjunctul lui şi şeful de stat major al principelui Carol au luat cu toţii parte ... ⟨Consiliul⟩ a durat cea mai mare parte a după amiezii ... Ni s-a spus, în termeni foarte generali, că se hotărîse să nu se mai dea vreun asalt asupra acestei poziţii ... ci să se păstreze un *statu-quo*, întărindu-se propriile poziţii ... şi să se aştepte sosirea întăririlor care se şi aflau pe drum, din Rusia. După sosirea acestora, urma să se procedeze la investirea sistematică şi la asediul cetăţii, dacă totuşi turcii n-o vor fi evacuat între timp".

[74] 4 septembrie stil vechi.

[75] În scrisoarea sa din 5/17 septembrie, adresată prinţesei Elisabeta, Carol I îi face cunoscut că a avut ca oaspeţi la prînz ofiţeri militari străini ataşaţi pe lîngă armata rusă, trimişi din Germania, Austro-Ungaria, Danemarca, Japonia şi S.U.A. ⟨ adică pe lt. Greene = n.n.⟩ şi doi corespondenţi militari ai ziarului englez „The Times", coloneii Havelok şi Baker, cf. Carol I al României, *Cuvîntări şi scrisori*, tomul II 1877—1886, Bucureşti, 1909, p. 87.

[76] Anume coloana de atac (comandant col. Grigore Ipătescu), compusă din reg. 8 linie şi 10 dorobanţi şi coloana de flanc (col. Alexandru Gramont), alcătuită din reg. 9 dorobanţi şi 2 linie, cf. *Cronica participării armatei române* ..., p. 221.

[77] Loc. cit., *Military Despatch no. 7*, Gorni Studen, September 28th, 1877, f. 1—2.

[78] Este vorba de atacul vitejesc al batalionului 1 din reg. 10 dorobanţi şi al batalionului 1 din reg. 8 linie, aparţinînd Diviziei 3 infanterie, în care şi-au găsit moartea eroică comandanţii lor, respectiv maiorul Gheorghe Şonţu şi căpitanul Nicolae Valter Mărăcineanu, cf. * * * *România în războiul de Independenţă*, p. 207—212.

[79] Loc. cit. *Military Despatch no. 7*, f. 4—5.

şi au deschis focul asupra întăriturilor dinspre sud-vest ale redutei peste un ceas, cucerindu-le la 6 seara.

„Între timp românii au trimis înainte un batalion din regiunea Diviziei a 4-a care a înaintat de-a lungul crestei între coloanele nr. 2 şi 3, cînd în apropierea redutei comandantul său a fost ucis iar maiorul Popescu din comandamentul diviziei a 3-a, pe care o conducea, a luat comanda şi a ordonat asaltul [80]. În acelaşi timp două batalioane din reg. 17 au pornit la asalt din partea opusă şi cele trei batalioane au pătruns simultan în redută. Apoi a urmat o luptă corp la corp în şanţ şi pe parapet ... ducînd la cucerirea redutei pe la ora 7 seara, aproape în acelaşi moment în care principele Carol sosea la poziţia marelui duce să-i comunice că toate cele trei atacuri ale sale eşuaseră. Un zvon despre cucerirea redutei a ajuns la marele duce pe la ora 10 seara, dar o informaţie sigură despre aceasta n-a fost primită decît la crăpatul zorilor în dimineaţa următoare.

Lipsa de coordonare în primele atacuri a provocat eşecul lor şi grele pierderi în vieţi omeneşti, 3 000 de morţi şi răniţi din rîndul românilor şi 800 pentru ruşi [81] sau aproape o cincime din forţa angajată. Deoarece din pricina naturii terenului diferitele coloane nu se puteau vedea una pe alta, era de vitală importanţă ca mişcările lor să fie coordonate în aşa fel încît să ajungă în faţa redutei în acelaşi timp. Nu cunosc natura exactă a ordinelor, deoarece am fost informaţi numai în termeni generali că atacul a fost fixat pentru ora 3 ⟨după amiază⟩; dar se pare că diferitele coloane *au pornit* la ora 3 şi avînd distanţe inegale de parcurs au sosit una după alta şi au fost înfrînte pe rînd. Succesul final s-a datorat mai mult extraordinarei vitejii a oamenilor, priceperii lor în luptele corp la corp şi ajutorului întunericului decît dispoziţiilor ordinului de atac [...].

A fost o zi sîngeroasă, pierderile fiind mai grele decît cele anunţate în depeşa mea anterioară. Ele sînt aproximativ următoarele:

Imeretinsky + Skobelev	8 000
Corpul al 4-lea	4 000
Corpul al 5 lea	1 000
Români	3 000
Total	16 000 [82]

dintre care 3 000 ucişi. Pierderile în ofiţeri au fost foarte mari, fiind de unul la 40 de oameni, în timp ce în armata rusă există doar 3 ofiţeri într-o companie de 250 de oameni" [83].

[80] Aici lt. Greene săvîrşeşte unele confuzii, deoarece maiorul Alexandru Candiano-Popescu (1841—1901), comandantul batalionului 2 vînători, care a cucerit reduta Griviţa 1, aparţinea diviziei a 4-a, fiind ataşat la statul ei major, şi nu la divizia a 3-a (cf. * * * *România în războiul de Independenţă*, p. 214 şi p. 217—218); în această luptă n-a fost ucis nici un comandant, ofiţerul american făcînd aluzie, probabil, la moartea maiorului Şonţu, dar acesta şi-a pierdut viaţa în luptele din faţa redutei Griviţa 2, nu 1.

[81] Cifre mai exacte indică pentru români pierderea a 53 ofiţeri şi 1983 soldaţi morţi şi răniţi din diviziile 3 şi 4 de infanterie iar pentru ruşi de 22 ofiţeri şi 1012 soldaţi, cf. *Ibidem*, p. 212 şi 219.

[82] Această cifră se apropie mai de grabă de totalul pierderilor suferite de trupele române şi ruse în decursul operaţiilor susţinute între 26—31 august/7—11 septembrie adică de 53 ofiţeri şi 2511 soldaţi, morţi şi răniţi pentru români şi de 197 ofiţeri şi 12 471 soldaţi pentru ruşi (*Ibidem*, p. 220, şi 221).

[83] Loc. cit., *Military Despatch no. 7*, f. 5—7, 17—18. Criticile aduse de lt. Greene dispoziţiilor date de comandamentul rus în timpul celei de-a treia bătălii de la Plevna au stîrnit anumite nemulţumiri în cercurile oficiale ţariste după cum releva „The New York Times", Friday, September 21st, 1877, p. 5, col. 2. De altfel autorităţile ţariste se purtau cu destulă severitate şi faţă de anumiţi corespondenţi de presă străini, expulzînd, de pildă, la 14/26 septembrie de la Plevna, după cum arată tot Greene (*Military Despatch no. 7*, f. 25—26), pe Frederick Boyle, corespondent al ziarului londonez „The Standard", acuzat de divulgare în presă a poziţiilor deţinute de trupele ruse şi de afirmaţii calomnioase cu privire la situaţia lor. Amănuntele asupra acestui incident le furnizează chiar Boyle, escortat pînă la Bucureşti de colonelul român „Loupojano" (probabil lt. col. Alexandru Lipoianu din reg. 3 infanterie), în cartea sa *The narrative of an expelled correspondent*, London, Richard Bentley & Son, 1877, p. V — XXIV, interesantă — printre altele — şi pentru informaţiile furnizate asupra ţării noastre şi armatei române, privită cu simpatie (vezi cap. *The Roumanian Soldier*, p. 411—424).

Lt. Greene a descris apoi poziţiile trupelor ruse şi române în faţa Plevnei, înainte de a părăsi orăşelul Poradim la 8/20 septembrie :

„Românii se aflau la extrema dreaptă. Ei construiseră largi căi adăpostite în redută dinspre rîpe pînă în partea opusă a crestei şi au lărgit linia de întărituri în colţul din sud-vest. Divizia a 4-a acoperea aceste căi adăpostite cu rezervele ei ⟨amplasate⟩ în valea de lîngă sat. Două baterii uşoare deschiseseră focul împotriva redutei ⟨Griviţa⟩ nr. 2 de la o distanţă de 1 800 yarzi, la est de ea. Divizia a 3-a se afla în valea de la nord de redute şi înaintarea ei se făcea prin tranşee la 600 de yarzi de reduta nr. 2 împotriva căreia avansa prin lucrări de apropieri regulate. În ridicătura opusă, ⟨românii⟩ caută să instaleze o mare baterie cu 15 tunuri de asediu iar 2 baterii uşoare de cealaltă parte au deschis focul împotriva primei tabere întărite care a fost evacuată cu excepţia adăpostului rezistent împotriva bombardamentelor, Brigada 3 de rezervă şi Marele Stat Major al Generalului Cernat [84], comandantul trupelor române, se aflau ⟨cantonaţi⟩ în apropiere de Verbiţa.

În seara zilei de 19 ⟨septembrie⟩ [85] românii (Divizia a 3-a) au lansat un atac cu 2 batalioane din lucrările lor de apropiere împotriva redutei no. 2 [86]. Ofiţeri de stat major ai principelui Carol mi-au împărtăşit că se intenţiona un atac serios, în timp ce ofiţeri combatanţi mi-au spus că a fost vorba numai de o recunoaştere bazată pe raportul unui bulgar după care reduta ar fi fost evacuată şi pe faptul că în timpul zilei turcii au rămas în adăposturile lor *în afara vederii*. În orice caz atacul a fost respins cu pierderea a aproape 150 de oameni [87].

În seara zilei de 20 septembrie [88] românii au trimis înainte ⟨parlamentari cu⟩ un steag alb purtînd crucea roşie a Genevei dorind un armistiţiu spre a-şi îngropa morţii. S-au tras însă focuri asupra lor şi doi ofiţeri şi cîţiva oameni au fost omorîţi.

Morţii zăceau în stive mari pe panta colinei din spre reduta nr. 2 şi puteau fi bine văzuţi de pe înălţimile din faţă. Am fost informat de col⟨onelul⟩ Gaillard, ataşatul ⟨militar⟩ francez [89], că de cîteva zile cadavrele s-au umflat aşa de tare în procesul de descompunere încît au început să se rostogolească în josul colinei; turcii au deschis focul asupra lor, timp de 15 minute, crezînd că au de-a face cu răniţi care şi-au revenit parţial şi încercau să scape.

Acest comportament faţă de ⟨soldaţii⟩ morţi, cred, că n-are precedent în războiul modern [. . .] [90].

Anexă la (depeşa) no. 7 [91] septembrie 25, 1877

Armata rusă de la Dunăre

Comandant suprem	Marele duce Nicolae	Cartierul general la Gorni Studen
Şef de stat major	General Nepokoiciţki	
Şef de stat major adjunct	General Maior Leviţki adjunct	

Aripa dreaptă

Comandant	Principele Carol	Cartier general la Poradim
Şef de stat major	General locotenent Zotov	„ Zgaleniţa

---

[84] Alexandru Cernat (1828—1893), comandantul Armatei române de operaţii.

[85] De fapt atacul a fost declanşat din ajun, la 6/18 septembrie.

[86] Atacul asupra redutei Griviţa 2 a fost dat de o coloană aflată sub comanda col. Oton Sachelarie, alcătuită din batalioanele 2 al reg. 9 dorobanţi şi 2 al reg. 1 linie, cf. * * * *România în războiul de Independenţă*, p. 234.

[87] Cifră inferioară pierderilor (vezi nota 96).

[88] Adică 8 septembrie stil vechi.

[89] Asupra activităţii desfăşurate pe frontul din Balcani de către ataşatul militar francez pe lîngă Statul major al armatei ruse, colonelul Louis Dieudonné Gaillard, şi aprecierile sale favorabile privind comportamentul vitejesc al armatei române, vezi printre altele, * * * *Cronica participării armatei române* . . ., p. 124—125, 226; * * * *România în războiul de Independenţă*, p. 190, 223 şi * * * *Independenţa României. Documente*, vol. I, *Documente şi presă internă*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1977, p. 172, doc. 138; p. 177, doc. 143; p. 187, doc. 149; p. 202, doc. 163.

[90] Loc. cit., *Military Despatch no. 7*, f. 19—21.

[91] *Ibidem, Appendix to no. 7*, September 25th, 1877.

Românii

General Cernat		Cartier general la Verbița
Divizia a 3-a	6000 oameni	
Divizia a 4-a	6000 oameni	
3 brigăzi de rezervă	13000 oameni	
4 regimente de cavalerie	2000 oameni	
21 baterii cu 126 tunuri	3000 oameni	30 000
(Turcii)		
Osman pașa		Cartier general la Plevna 70 000

În raportul nr. 8 expediat din Gorni Studen la 27 septembrie /9 octombrie 1877, lt. Greene venea cu următoarele precizări :

„La 30 ale lunii trecute am însoțit pe marele duce, generalii Nepokoicițki, Todleben[92] și cîțiva ofițeri din suită, pînă la pozițiile din fața Plevnei unde s-a alcătuit un bivuac în «bateria celor 12 tunuri vechi» (o milă și jumătate sud de Grivița) și unde am rămas ⟨timp de⟩ 4 zile, reîntorcîndu-ne aici la 5 octombrie. În prima zi a fost vizitată ⟨aripa⟩ dreaptă ⟨a frontului⟩ în apropiere de Radișevo, în a doua centrul și ⟨aripa⟩ dreaptă pînă la Verbița (în tovărășia principelui Carol) [...]. A patra zi a fost petrecută în bivuac, avînd loc o ședință îndelungată între marele duce, generalii Nepokoicițki, Todleben, Gurko[93] și comandanții de corpuri, avînd ca rezultat ⟨lansarea unui⟩ ordin prin care generalul Todleben a devenit «secund» al principelui Carol cu principele Imeretinsky ca șef de stat major al său ⟨al lui Todleben⟩. Generalul Zotov a predat comanda corpului al 4-lea iar generalul Gurko a înlocuit pe generalul Krîlov în ⟨calitatea de⟩ comandant al întregei cavalerii (aproape 20 de regimente) din jurul Plevnei"[94].

Mai departe ofițerul american indică noile poziții ale trupelor ruso-române din jurul Plevnei la 20 septembrie/2 octombrie; cu privire la trupele noastre el precizează :

„Românii ocupă ⟨aripa⟩ dreaptă ⟨a frontului⟩; divizia a 4-a se află în tranșeele din apropierea redutei ⟨Grivița⟩ nr. 2 și în valea de la nord-est de ea; divizia a 3-a se află la dreapta ei, o brigadă în aceiași vale și în tranșeele de la fortul Bukov (tabăra întărită nr. 1) iar o brigadă în înălțimea de la nord și în noua întăritură numită fortul Alexandru. Aceste două divizii posedă aproape 5 piese („Krupp" de „4 pfunzi" și „9 pfunzi") în poziție. Cele 3 brigăzi de rezervă ocupă întăriturile construite în apărarea ⟨aripei⟩ drepte între Verbița și Vid pînă la Riben.

Liniile ruso-române de metereze sînt acum complete la nord și est, de la Riben prin Verbița și Grivița pînă la rîpa Tucenița. Restul liniei de încercuire este asigurat numai de cavalerie. Întăriturile constau în redute apropiate ⟨una de alta, prevăzute⟩ cu creneluri, baterii și tranșee; ⟨de asemenea⟩ cu cuiburi de puști pentru posturile avansate. Sper să fiu în stare, în curînd, să trimit o hartă acceptabilă indicînd pozițiile acestor întărituri în amănunt; pentru moment, în mijlocul unor ploi reci de toamnă a parcurge liniile este foarte greu și a le schița în plan aproape imposibil [...].

La dreapta românii au înaintat cu vreo 70 de yarzi de reduta ⟨Grivița⟩ nr. 2 cu lucrările lor de apropiere, și turcii au cîteva mici lucrări de contraapropiere, distanța dintre capetele celor două tranșee fiind numai de 20 pași. Se află de asemenea 4 mortiere ușoare și două mitralii în reduta nr. 1. Mortierele aruncă grenade în reduta turcească în fiecare noapte și mitraliile intră în funcțiune de îndată ce vreun turc își arată fesul. Cele două redute ⟨de la Grivița⟩ se află la o distanță de numai 600 de yarzi una de cealaltă iar spațiul intermediar este aproape în întregime acoperit cu morți neîngropați, Am petrecut o jumătate de ceas scrutînd ⟨frontul⟩ printre sacii cu nisip și întăriturile de pe parapetul românesc; reduta tur-

---

[92] Eduard Ivanovici Todleben (1818—1884), general-adjutant și inginer militar rus, adjunct al comandantului Armatei de Vest.

[93] Iosif Vladimirovici Gurko (1828—1901), comandant al diviziei a 2-a de cavalerie a gărzii imperiale.

[94] Loc. cit., *Military Despatch no. 8*, Gorni Studen, October 9th, 1877, f. 1—2. Aceste schimbări în comandament s-au făcut la 23 septembrie/5 octombrie, cf. *Cronica participării armatei române ...*, p. 255—256.

cească este mereu supusă tirului de artilerie printr-un bombardament neîncetat dar parapetul ei este mai înalt cu 10 picioare şi are un şanţ ⟨de aproape⟩ 6 picioare adîncime, încît va costa multe vieţi pînă ce va fi cucerită. Nu posedă artilerie şi infanteria ei (probabil 2000 de oameni) poate fi socotită numai după numărul puştilor ale căror ţevi se zăresc printre sacii de nisip de îndată ce românii ies la vedere. Aceştia din urmă se mulţumesc cu minatul şi deşi lucrările lor de apropiere se află acum practic lîngă redută, totuşi ea nu va putea fi luată decît prin asalt. Aşi ezita să spun ceva împotriva bravurii trupelor române care au luptat atît de vitejeste la 11 septembrie[95], dar momentul asaltului a sosit de multă vreme. Sînt tineri recruţi aduşi în cea mai mare măsură de la gospodăriile lor de la ţară în ultimele luni şi vederea în mod permanent în faţa ochilor lor a acelor cadavre nu este încurajatoare [...]. Nu mă îndoiesc însă că ei vor sfîrşi prin a lua reduta prin asalt"[96].

După strămutarea cartierului general rus al marelui duce Nicolae la Bogot, lt. Greene a transmis din această localitate Secretarului de Stat al S.U.A. raportul sub nr. 9 la 17/29 octombrie. În cuprinsul său, ofiţerul american făcea următoarele precizări :

„După sosirea aici a lui Todleben (la 1 octombrie ⟨st. n.⟩, după cum am transmis în ultima mea depeşă) eforturile ⟨făcute⟩ de ruşi şi de români au constat în a face inexpugnabilă poziţia lor la est de Plevna, de la Riben la Vid, prin Calişovăţ — Verbiţa şi Griviţa pînă la Radişevo ; apoi ⟨ruşii caută⟩ să-şi extindă ⟨flancul⟩ stîng peste Vid în timp ce românii şi-au şi extins ⟨flancul⟩ lor drept de la Riben spre a se uni cu ruşii în apropierea drumului spre Sofia, şi aceasta va face ca încercuirea ⟨să fie⟩ completă.

Între timp românii ale căror lucrări de apropiere se află numai la ⟨o distanţă⟩ de 30 paşi de reduta turcească (nr. 2) de pe înălţimea Griviţa, au atacat-o prin asalt la 19 ale curentei cu 3000 de oameni, şi au intrat în redută pentru puţină vreme dar au fost după aceea scoşi afară la sosirea întăriturilor turceşti. Singurul rezultat dobîndit în această ciocnire a constat în pierderea a cîte 1000 de oameni de fiecare parte[97].

Pînă la această dată, încercuirea ⟨Plevnei⟩ n-a fost niciodată completă. Blocada încercată împotriva convoaielor de aprovizionare de pe drumul Sofiei a fost cu totul ineficace şi la 5 ale curentei generalul Krilov a fost înlocuit prin generalul Gurko la comanda a 20 sau mai multe regimente (de cavalerie) de acolo ; şi în completare infanteria gărzii ⟨imperiale⟩ a fost pusă sub comanda lui Gurko pe măsura sosirii succesive a diviziilor [...]. În cele din urmă, acum, se poate spune că încercuirea este completă. Există o mică breşă între garda ⟨imperială⟩ de la Gorni Dubnik şi români la Etropol, dar va fi închisă în următoarele zile şi între timp cavaleria va fi în măsură să oprească ori şi ce convoi de aprovizionare şi să-l reţină pînă la venirea infanteriei. De această parte a ⟨rîului⟩ Vid operează 50 000 de ruşi şi 25 000 de români, iar de cealaltă parte sînt 40 000 ⟨ostaşi⟩ din infanteria gărzii, 10 000 cavalerie şi 10 000 români"[98].

Ataşatul militar american revine şi cu alte amănunte privitoare la mişcările de încercuire executate de trupele române, în raportul cu nr. 10 expediat la 10/22 noiembrie de la cartierul general rus din Bogot :

„... Românii au trimis 13 batalioane peste Vid la nord de Plevna şi şi-au extins ⟨aripa⟩ dreaptă pînă la Etropol[99] în timp ce brigada de puşcaşi şi-a întărit poziţia la vest de Dolni Dubnik. Divizia a 3-a de grenadieri a fost rechemată prin marş forţat de la detaşamentul ţareviciului şi trecînd printre liniile româneşti o brigadă a luat poziţie în front la Etropol în după amiaza zilei de 31 octombrie"[100].

---

[95] Adică 30 august stil vechi.

[96] Loc. cit., *Military Despatch no. 8*, f. 3—4, 6—8.

[97] Prezentare mai corectă a atacului de la 6/18 septembrie şi evaluare mai apropiată de adevăr a pierderilor suferite de trupele române, 23 ofiţeri şi 964 soldaţi morţi şi răniţi, cf. * * * *România în războiul de Independenţă*, p. 238.

[98] Loc. cit., *Military Despatch no. 9*, Bogot, October 29th, 1877, f. 6—8, 10. Vezi şi pl. 17 din atlasul lui Greene, *Investment of Plevna. Position of troops November 5, 1877*.

[99] Este vorba de detaşamentul dintre Vid şi Isker constituit sub comanda colonelului George Slăniceanu (1835—1885), cf. *Cronica participării armatei române ...*, p. 261. Detalii asupra operaţiilor desfăşurate de trupele române pe malul stîng al Vidului se află şi în raportul alcătuit de maiorul german Victor von Lignitz la Verbiţa la 25 oct./6 nov. 1877, cf. * * * *Independenţa României. Documente*, vol. I, p. 238—240, doc. 209.

[100] Loc. cit., *Military Despatch no. 10*, Bogot, November 22nd, 1877, f. 8.

La 31 oct. /12 noiembrie lt. Greene [101] arată că trupele aliate trimiseseră parlamentari la Osman paşa spre a-l îndemna să capituleze, dar acesta a refuzat. În raportul următor, trimis la 14/16 noiembrie din Bogot, sub nr. 11, ofiţerul american oferă din nou unele indicaţii cu privire la efectivele ce asediau Plevna :

„Aici se află în prezent sub comanda marelui duce Nicolae, în Turcia europeană, efective de aproape 325 000 ⟨ostaşi⟩ infanterie, 30 000 cavalerie şi 1200 tunuri şi aproape o zecime din aceste cifre, de români. Ei sînt împărţiţi în felul următor :

Încercuind Plevna, sub comanda principelui Carol al României, cu generalul Todleben ca adjunct ... 125 000 [...] ⟨Efectivele ruso-române⟩ se ridică la un total de 300 000 ⟨ostaşi⟩ infanterie (şi cu o justă proporţie a celorlalte arme) dispersaţi pe un vast dreptunghi Rahova, Orkhanié, Elena, Pirgos aproape 60 pînă la 100 mile. În plus general lt. Zimmerman [102] cu 60 000 oameni ocupă încă linia valului lui Traian în partea superioară a Dobrogei şi mai există încă ceva trupe ruse ca şi române pe ţărmul nordic al Dunării.

Mica fortăreaţă Rahova a fost cucerită la 22 ale curentei de o brigadă de români [103] detaşată de la Plevna acţionînd în cooperare cu o parte a diviziei a 1-a sub generalul Lupu [104] operînd pe celălalt mal al fluviului" [105].

Lt. Greene arată apoi că turcii opun la Plevna sub Osman paşa 60 000 de soldaţi iar cu ostaşii garnizoanei numărul lor se ridică la un total de 80 000 ; ofiţerul american discută apoi posibilităţile ce se mai oferă lui Osman dată fiind iminenta cădere a Plevnei ; a) forţarea ieşirii din încercuire ; b) dispersarea trupelor şi încercarea de fugă din timpul nopţii ; c) capitularea.

„Perspectivele ruşilor de victorie finală sînt aşadar mai luminoase decît oricînd de la trecerea Dunării şi în vederea acestui fapt n-am fost puţin surprins" — continuă Greene — „de conţinutul unei îndelungate conversaţii pe care am avut-o recent la Bucureşti cu baronul Jomini [106], care în calitatea sa de consilier principal al prinţului Gorceakov [107] trebuie să fi împărtăşit, mai mult sau mai puţin, opinia şefului său. El n-a vorbit numai cu multă amărăciune de tonul vindicativ al discursului lordului Beaconsfield [108] ⟨ţinut⟩ la Guildhall [109], dar a spus că din toate părţile nu se văd decît greutăţi pentru Rusia. Şi după cît ştia el, cele mai mari dificultăţi erau de ordin financiar" [110].

În sfîrşit, în raportul sub nr. 13, trimis din Bogot la 3/15 decembrie 1877, ataşatul militar american relatează împrejurările căderii Plevnei la 28 noiembrie/10 decembrie :

„La 10 ale curentei, Osman pasa a întreprins o ieşire disperată pe drumul spre Vidin, avînd ca rezultat o respingere dezastruoasă şi capitularea necondiţionată a întregii sale armate".

---

[101] S-a numărat printre cele 40 de persoane, generali ruşi şi „ofiţeri străini din toate ţările" invitaţi la cină de principele Carol I în seara zilei de 29 oct./10 nov., cf. Carol I, *Cuvîntări şi scrisori*, II, p. 108.

[102] Apolon Ernestovici Zimmerman (1825—1884), general-locotenent, comandant al corpului 14 de armată rus.

[103] Cucerirea Rahovei a avut loc între 7/19—9/21 noiembrie, de către detaşamentul condus de colonelul G. Slăniceanu. Amănuntele în * * * *România în războiul de Independenţă*, p. 255—276.

[104] Generalul George Lupu, comandantul Corpului de observaţie, îşi avea cartierul stabilit la Calafat.

[105] Loc. cit., *Military Despatch no. 11*, Bogot, November 26th, 1877, f. 1—2.

[106] Baron Alexander Henricovici Jomini (1814—1888), diplomat rus, colaborator al cancelarului Gorceakov.

[107] Kneaz Alexandr Mihailovici Gorceakov (1798—1883), cancelar, ministrul afacerilor externe al Rusiei.

[108] Benjamin Disraeli, conte Beaconsfield (1804—1881), prim ministru britanic.

[109] Primăria din Londra.

[110] Loc. cit., *Military Despatch no. 11*, f. 5.

Lt. Greene nu a fost martor la această acţiune, fiind în acel moment în Balcani cu generalul Gurko[111], dar s-a deplasat de îndată la Plevna [112], aflînd şi relatînd următoarele :

După ce Osman îşi concentrase ultimele forţe în noaptea de 9/10 decembrie în spre valea Griviţa la nord-vest de Plevna „în dimineaţa zilei de 10 s-a lăsat una din acele ceţuri dense atît de obişnuite acum în acest anotimp, din cauza căreia nu se putea vedea la o distanţă de 15 yarzi. Skobelev pe şoseaua ⟨spre⟩ Lovcea şi românii lîngă Griviţa fiind foarte apropiaţi de liniile turceşti au descoperit că ele au fost părăsite şi o înştiinţare a fost transmisă grenadierilor prin telegraf că trebuie să se aştepte un atac" care a fost lansat, într-adevăr de turci, la ora 8 dimineaţa împotriva diviziei a 3-a de grenadieri. Năvalnicul atac turcesc s-a frînt însă în faţa liniei a treia de întărire a ruşilor după o înaintare de 1200 yarzi. La ora 10 ridicîndu-se ceaţa, a urmat un viguros contraatac rusesc, iar turcii fiind prinşi între două focuri nu s-au mai putut apăra, fiind siliţi să dea ultima bătălie în cîmp deschis [113].

Şi lt. Greene continuă :

„Pe la prînz Osman paşa a fost rănit la picior şi transportat în spatele ⟨frontului⟩ în timp ce în curînd armata sa şi-a pierdut întreaga coeziune ; românii au apărut în flancul drept ⟨al turcilor⟩ de pe înălţimea de la Opanez [114] şi ruşii (divizia lui Skobelev) se zăriră în apropierea podului din spatele lor, după ce au trecut prin Plevna. Pînă la sfîrşit pe la ora 1 ⟨la amiază⟩, înconjuraţi din toate părţile şi avînd pierderi enorme, turcii au cedat ; au fost înălţate mai multe steaguri albe şi unul din ⟨parlamentari⟩ fiind întîlnit de un grup de ofiţeri ruşi, şeful statului major turcesc s-a interesat de comandantul general rus (Generalul Ganeţki) [115] şi l-a înştiinţat că Osman paşa a fost rănit şi că armata sa era încercuită şi învinsă şi că nu mai era nimic de făcut decît o predare totală la discreţia ruşilor [116]. Prizonierii au fost îndreptaţi spre spatele frontului⟩ peste ⟨rîul⟩ Vid în dimineaţa următoare şi armele lor ⟨au fost⟩ depozitate în şanţul de-a lungul şoselii între Vid şi Plevna ; şi astfel

---

[111] Asupra luptelor pentru forţarea trecătorilor din Balcani de către ruşi de sub comanda generalului Gurko, lt. Greene dă amănunte în loc.cit., *Military Despatch no. 12*, Etropol, December 6th, 1877, f. 1—16.

[112] În cartea sa *Sketches of army life in Russia*, p. 77, lt. Greene aminteşte că : „În ziua de 10 decembrie a căzut Plevna. Eu nu mă aflam în faţa Plevnei în ziua de 10. Împărtăşind părerea curentă că asediul ar mai fi putut dura încă cîteva luni şi ostenit să tot umblu prin tranşeele pline de noroi şi să urmăresc, pentru a mia oară, cu binoclul de campanie poziţiile înaintate ale redutelor turceşti, mă dusesem în tabăra generalului Gurko, care comanda un detaşament de aproape 40 000 de oameni în munţii Balcani, aproape de Sofia, cu misiunea de a împiedica orice aprovizionare cu merinde sau întăriri să sosească la Plevna. Aflînd ştirea capitulării ⟨Plevnei⟩ prin telegraful de campanie, am revenit călare, cît de repede am putut şi am sosit la Plevna către amiază, în ziua de 13" (1/13 dec.).

[113] Loc. cit., *Military Despatch no. 13*, Bogot, December 15th, 1877, f.1—3.

[114] Despre atacul de la Opanez, lt. Greene face următoarele precizări suplimentare în cartea sa *Report on the Russian Army* ... p. 310, după raportul generalului Todleben : "Trupele române, în mijlocul cărora Prinţul Carol se afla de dimineaţă, au întîmpinat ceva rezistenţă la reduta Opanez, pe care inamicul o ocupa încă. După o ciocnire de scurtă durată, garnizoana acestei poziţii întărite a depus armele şi românii au luat în primire 3 tunuri şi 2 000 prizonieri".

[115] Ivan Stepanovici Ganeţki (1810—1887), general-locotenent, comandant al Corpului de grenadieri.

[116] De fapt predarea lui Osman paşa — refugiat într-o casă de pe malul rîului Vid — a fost adusă mai întîi la cunoştinţa colonelului Mihail Christodulo Cerchez care a fost întîlnit de un parlamentar turc trimis să anunţe capitularea armatei otomane. Colonelul Cerchez — însoţit de coloneii George Anghelescu şi Eraclie Arion şi alţi ofiţeri români s-a deplasat la reşedinţa lui Osman luînd act de înştiinţarea de capitulare fără a putea stabili termenii ei pentru care nu avea instrucţiunile necesare. Atunci a fost anunţat comandamentul Armatei de vest, iar generalii ruşi Alexandr Petrovici Strukov şi Ganeţki au sosit la Osman paşa cerîndu-i capitularea fără condiţii, cf. *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol. XII, Buc., f.d., p. 20—21 ; General Ion Cotruţ, *Memoriu pentru a servi la istoria războiului Independenţei*, Buc., 1895, p. 56, etc. ; cf. şi * * * *România în războiul de Independenţă*, p. 293—295.

armata care a apărat fortificațiile de la Plevna nu cu puțină vitejie în decursul ultimelor cinci luni, a încetat să mai existe"[117].

Recapitulînd apoi principalele faze ale luptelor de la Plevna, lt. Grenne afirma că prin rezistența lor turcii :

„au paralizat în mare măsură planul inițial al înaintării rușilor aproape chiar de la începutul lui, a costat pe ruși 30 000 oameni, i-a silit să caute aliați într-un mic principat, să arunce în luptă încă 15 0000 oameni și pînă la urmă să-i împingă într-o campanie de iarnă care nu poate fi privită decît ca ⟨fiind⟩ plină de greutăți"[118].

După cucerirea Plevnei, „cea mai mare parte a românilor s-a întors acasă și nici unul n-a mers mai departe[119]. Sîrbii tocmai au declarat război turcilor și vor fi de ceva ajutor în acoperirea flancului drept al lui Gurko"[120].

În urma încheierii acțiunilor de la Plevna, lt. Greene s-a întors la cartierul general al generalului Gurko de la Orhania la 6 18 decembrie, continuînd să fie atașat pe lîngă trupele ruse pînă la sfîrșitul campaniei din Balcani și semnarea păcii de la San Stefano (19 februarie 3 martie 1878)[121]. Stabilit la cartierul general al marelui duce Nicolae din această din urmă localitate[122], ofițerul american s-a îmbolnăvit însă pe la mijlocul lunii mai de febră tifoidă și după șase săptămîni de suferință, însănătoșindu-se, s-a înapoiat la St. Petersburg[123]. Aici a primit la 25 iulie/6 august 1878 ordinul

---

[117] Loc. cit., *Military Despatch no. 13.* f. 3 4. Lt. Greene mai amintește că la 1/13 dec. a văzut pe cîmpul de luptă 1 500 cadavre de turci, după ce 1 000 fuseseră înmormîntate mai înainte. Alți 2 000 răniți turci au murit la Plevna, în timp ce 4 000 de răniți au fost internați în spitalele rusești de campanie. Rușii au avut pierderi de 700 soldați uciși și 1 500 răniți. Din totalul de 40 000 ostași turci făcuți prizonieri la Plevna, „10 000 au fost puși sub paza românilor și se află chiar pe drum spre România via Nicopole. Restul a rămas cu rușii și vor pleca în cîteva zile spre Rusia". În ceea ce privește captura de război, învingătorii au intrat în posesia a 76 guri de tun Krupp, a mii de puști Snider și Peabody — Martin cu milioane de cartușe (*Ibidem*, f. 5—6).

[118] *Ibidem*, f. 11. Vezi și planșa 19 din atlasul lui F.V. Greene, reprezentînd *Plevna. December 10th*.

[119] Greene este inexact în această afirmație. Trupele române, într-adevăr, n-au participat alături de ruși în campania din sudul Balcanilor, dar în schimb au luptat mai departe pe linia Dunării pînă în februarie 1878 pentru cucerirea fortărețelor turcești de la Vidin și Belogradcik, ce constituiau o amenințare pentru flancul armatelor aliate și liniile lor de aprovizionare.

[120] Loc. cit., *Military Despatch no. 13*, f. 141.

[121] În acest răstimp, ofițerul american a înaintat Departamentului de Stat rapoartele militare nr. 14 din Sofia (5 ian. 1878) privind luptele de la sud de Balcani și cucerirea capitalei bulgare, nr. 15 din Filipopoli (18 ian. 1878) referitor la înfrîngerea turcilor și sfîrșitul campaniei, nr. 16 de la marele cartier general rus instalat la sud de Adrianopol (29 ian. 1878), făcînd cunoscută cucerirea acestui important oraș de către trupele generalului Skobelev și cererea de armistițiu a turcilor, nr. 17 din Ceatalgea (18 febr. 1878), despre semnarea armistițiului la 19/31 ianuarie și nr. 18 din San Stefano (28 febr. 1878), privind negocierile de pace, cu un post-scriptum din 4 martie anunțînd semnarea tratatului de la San Stefano (cf. N.A.W., *Microcopy nr. 35*, roll 32, *Military Despatch no. 14—18*).

[122] De unde a mai trimis rapoartele militare nr. 19 din 31 martie 1878 privind pregătirile de evacuare ale trupelor ruse din Turcia, cu trei anexe referitoare la staționarea forțelor imperiale lîngă Constantinopol, un memorandum asupra fortificațiilor Bosforului și un scurt istoric al campaniei din 1877—1878 și nr. 20 din 13 mai 1878 consemnînd perspectivele strategice ale armatei ruse din Balcani în caz de conflict cu Marea Britanie care reînarma intens Turcia și într-o anexă un memorandum asupra fortificațiilor Dardanelelor, cu o schiță (Loc. cit., roll 32, *Military Despatch no. 19*; roll 33, *Military Despatch no. 20*).

[123] F.V. Greene, *Report on the Russian Army ...*, p. VI.

de rechemare în patrie [124], părăsind capitala Rusiei la 17/29 decembrie şi înapoindu-se la Washington la 20 ianuarie 1879 [125].

Pentru atitudinea loială şi bravura manifestată pe front , lt. Francis V. Greene a primit înalte distincţii, fiind decorat de ţar şi de marele duce Nicolae cu ordinul Sf. Ana cl. III-a pentru vitejie sub focul inamic la pasul Şipca (11 12—23/24 august 1877) şi asaltul asupra Plevnei din 30 august/11 septembrie, ordinul Sf. Vladimir cl. IV-a pentru trecerea Balcanilor (25—31 dec. 1877) şi participare la bătălia de la Filipopoli (3—5/15—17 ianuarie 1878), precum şi cu medalia campaniei din 1877—1878 [126] iar de principele Carol I al României cu ordinul „Steaua României" cu spade în gradul de cavaler (în 1880) şi „Crucea Trecerea Dunării" pentru prezenţa la asaltul redutei Griviţa I (30 august/11 septembrie 1877) [127].

După război, ofiţerul american a alcătuit cele două cărţi amintite dedicate operaţiilor din Balcani ambele trimise principelui Carol şi păstrate în biblioteca sa. Prima, *Report on the Russian Army* . . ., păstrează chiar pe foaia de titlu dedicaţia autografă a autorului în limba franceză :

„Presenté à son Altesse le Prince de Roumanie avec les hommages de l'auteur. F. V. Greene" [128].

Atît rapoartele trimise de pe cîmpul de luptă cît şi cărţile închinate de lt. Greene războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 s-au bucurat de o primire elogioasă atît din partea publicului cititor cît şi a criticii de specialitate. Redăm în încheiere două din aprecierile care ni s-au părut cele mai sugestive : „Lt. Greene a avut suficiente ocazii să observe atît situaţia generală cît şi particularităţile tehnice în vremea în care se afla pe lîngă oştirea rusească în Turcia, prilejuri pe care nu le-a avut probabil, nici un alt cercetător ⟨american⟩ al acestui război" ; se laudă totodată „numeroasele relatări, viguroase şi vii, de scene de bătălie, în capitolele consacrate luptelor de la pasul Şipca, de la Plevna . . . " [129] ş.a. Iar ziarul „The Nation" conchide „A fost un deosebit noroc pentru reputaţia ţării noastre şi a armatei noastre că am dispus de un asemenea ofiţer pe care să-l putem trimite în ţinuturile europene îndepărtate ale Turciei şi a fost spre cinstea Departamentului de război că a putut trimite un asemenea om" [130].

Iar la încheierea războiului şi recunoaşterea Independenţei de Stat a României, însuşi preşedintele Statelor Unite ale Americii, Rutherford

---

[124] *Ibidem*, p. VII.

[125] *Ibidem*, p. VIII. Într-un ultim raport militar sub nr. 21 expediat din St. Petersburg, la 14 26 decembrie 1878, lt. Greene făcea cunoscut Secretarului de Stat că a fost primit în audienţă de rămas bun de către ţar şi că a avut cele din urmă întrevederi cu marele amiral al flotei, marele duce Constantin Nicolaevici şi cu marele duce Nicolae Nicolaevici, fostul generalisim al trupelor ruse din Balcani ; într-o anexă, ofiţerul american a înaintat totodată şi un memorandum privind poziţia şi îndatoririle ataşaţilor militari trimişi în Europa, făcînd în acest sens recomandări utile Departamentelor de Stat şi de război ale S.U.A. (Loc. cit., roll 33).

[126] F.V. Greene, *Report on the Russian Army* . . ., p. VIII. Despre decorarea lt. Greene aminteste şi „The New York Times", Monday, December 3, 1877, p. 1, col. 5.

[127] *Analele Ordinelor române — 1877—1889 — Membrii străini*, Buc., Tip. C. Göbl, 1890, p. 16 ; decorarea lt. Greene cu amintitele distincţii militare româneşti este consemnată şi în notiţa sa biografică publicată în *The National Cyclopaedia of American biography*, vol. XXIII, p. 23.

[128] Biblioteca Academiei R.S.R., cota II 531939.

[129] Vezi pagina publicitară elaborată de către casa de editură Charles Scribner's Sons, difuzoarea lucrării *Sketches of army life in Russia*, ataşată la sfîrşitul fiecărui exemplar al cărţii.

[130] *Ibidem*.

B. Hayes, în audienţa acordată la 26 noiembrie 1880 trimisului principelui Carol, colonelul Sergiu Voinescu, mărturisea : ,,Cu sinceră plăcere am primit anunţul formal prin care mi-aţi adus la cunoştinţă dobîndirea de către România a poziţiei unui stat liber şi suveran sub domnia Alteţei Sale regele principele Carol. Apreciez în mod deosebit simţămintele prieteneşti ce au inspirat pe Alteţa Sa de a-mi trimite un ofiţer de distincţia dvs. pentru a-mi da de ştire mie şi prin mine poporului Statelor Unite <despre> urcarea sa pe tronul unei naţii care prin admirabilul ei curaj şi comportare şi-a cîştigat locul ce-i revine printre puterile Europei" [131].

Acesta a fost prinosul adus eroismului ostaşilor români şi a sîngelui vărsat pe cîmpurile de luptă de la sud de Dunăre pentru recunoaşterea Independenţei ţării nu numai de către preşedintele Statelor Unite dar şi de către ofiţeri şi martori competenţi americani ce au contribuit prin rapoartele, scrierile şi articolele lor de presă la cîştigarea opiniei publice şi a guvernului marii republici de peste Ocean pentru cauza românească.

LES OPÉRATIONS DES TROUPES ROUMAINES PENDANT LA GUERRE D'INDÉPENDANCE À LA LUMIÈRE DES RAPPORTS DE L'ATTACHÉ MILITAIRE AMÉRICAIN F.V. GREENE

RÉSUMÉ

Après le déclenchement de la guerre russo-roumano-turque de 1877, le gouvernement des Etats-Unis a nommé des attachés militaires près ses agences diplomatiques de Saint-Pétersbourg, Constantinople et Vienne, afin qu'il soit tenu au courant, par des informations directes, du déroulement des opérations militaires dans les Balkans. En Russie fut envoyé le lieutenant d'artillerie Francis Vinton Greene (1850—1921). En dépit de son grade inférieur et de sa jeunesse, Greene, distingué diplômé de l'Académie militaire de West Point servant dans le corps d'ingénieurs de génie des Etats Unis, a admirablement rempli sa mission, étant le seul officier américain qui s'est déplacé sur le front. Il a pris part, en qualité d'observateur, aux actions de guerre les plus importantes des troupes russes et roumano-russes de Bulgarie jusqu'à la fin de la campagne sous les murailles de Constantinople et a élaboré, avec régularité 18 rapports envoyés au Secrétariat d'Etat et au Département de guerre des U.S.A. appréciés par les supérieurs pour la qualité, l'objectivité et la solidité de l'information. En dehors de ces rapports — demeurés inédits aux Archives Nationales de Washington — F.V. Greene a publié séparément deux ouvrages, en 1879 et 1880, dédiés à la guerre russo-roumano-turque, qui viennent compléter,

---

[131] Cf. Frank G. Siscoe, *Eugene Schuyler, First American diplomat in Romania*, în ,,Revue Roumaine d'Histoire" XI (1972), nr. 2, p, 217. Lui Voinescu i-au fost, de altfel, înlesnite formalităţile pentru vizitarea instituţiilor militare americane de către Greene (*Ibidem*, p. 218). Pentru alte aspecte privind recunoaşterea Independenţei de stat a României de către S.U.A. mai vezi David B. Funderburk, *United States Policy toward Romania, 1876—1878* ... în ,,Revue roumaine d'histoire", XVI (1977), nr. 2, p. 309—317 şi Ion Stanciu, *John Kasson, diplomaţia americană şi independenţa României (1877—1880)* în ,,Revista de istorie", 30 (1977), nr. 6, p. 1 035—1 050.

avec d'autres sources ses informations recueillies en tant qu'observateur direct sur le front des Balkans. Cet interessant matériel documentaire inédit — incluant également certaines références aux variantes qui figurent dans les ouvrages mentionnés ci-dessus—révèle clairement les bons rapports entretenus par l'officier américain sur le front de lutte de Bulgarie avec les officiers de l'Etat major placés sous le commandement du général Al. Cernat, ainsi que ses appréciations concernant l'héroïsme des troupes roumaines et leurs sacrifices sur les champs de bataille de Grivitza, Plevna et Rahova.

Pour l'attitude loyale et l'héroïsme dont il temoigna sur le front, le lieutenant Greene a été décoré par le prince Charles de l'ordre ,,l'Etoile de la Roumanie" à épée au grade de chevalier et de la Croix ,,Le passage du Danube" pour sa présence au siège de la redoute Grivitza I (30 août — 11 septembre 1877).

Les rapports envoyés du champ de bataille de même que les ouvrages consacrés par le lieutenant Greene à la guerre russo-roumano-turque de 1877—1878 ont été favorablement acueillies aussi bien par les lectures que par les critiques de spécialité des U.S.A., ce qui a contribué dans une mesure assez grande à gagner l'opinion publique et le gouvernement américain à la cause roumanie.

CANCELARIA DOMNEASCĂ A LUI MIHAI VITEAZUL

DE

TRAIAN IONESCU-NIŞCOV

CARACTERUL INSTITUŢIONAL AL CANCELARIEI DOMNEŞTI

Istoriografia noastră nu posedă o lucrare temeinică despre cancelaria domnească din ţările române, care să-i definească, sub raport organizatoric şi instituţional, ipostazele parcurse de la începuturile statelor feudale şi pînă la sfîrşitul sec. al XVII-lea. Ştirile în legătură cu structura acestei instituţii sînt tardive şi răzleţe, iar ceea ce s-a scris pînă acum se sprijină pe similitudini de situaţii şi prezumţii care nu oferă totdeauna certitudini [1].

Pornindu-se, desigur, de la limba actelor emise în cancelaria domnească s-a spus, de pildă, că a existat o cancelarie *slavă* sau *slavo-munteană* în perioada domniei lui Mircea cel Bătrîn (1389—1418)[2]. Emil Vîrtosu admite chiar existenţa a două cancelarii, care au evoluat, se pare, succesiv, — o cancelarie domnească de *limbă româno-slavă* şi alta de *limbă română* [3].

De fapt, în toate cazurile este vorba de o instituţie feudală înlăuntrul căreia se emiteau acte în limbile : slavonă, latină, română şi greacă. Deşi ele erau emise în cetăţile de scaun, ca şi în alte localităţi, totuşi cancelaria domnească, avînd un caracter instituţional, era una singură în fiecare din ţările române. Chiar şi în situaţia asocierii la domnie, avem de-a face cu o singură cancelarie domnească.

De pildă, Iliaş şi Ştefan al II-lea emiteau concomitent acte la Suceava şi Vaslui, şi totuşi exista o singură cancelarie domnească, — aceea a statului moldovenesc.

Nu limba actelor determină caracterul cancelariei, ci natura ei funcţională. Faţă de vremelnicia voievozilor şi dregătorilor, cancelaria domnească prezintă o incontestabilă permanenţă. O seamă de factori cu funcţii

---

[1] O serie de uzanţe procedurale, folosite în Cancelaria Moldovei se găsesc la Gh. Ghibănescu, *Documentul studiat din punct de vedere istoric, arheologic şi paleografic*, Bucureşti, 1935. Vezi şi Damian Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, în DIR, II. *Introducere*, p. 33 şi urm. De asemenea, N. Grămadă, *Cancelaria domnească din Moldova pînă la domnia lui Const. Mavrocordat* în ,,Codrul Cosminului'', IX (1935), p. 129—135. Sigismund Jakó, *Organizaţia cancelariei voievodale ardelene la începutul sec. al XVI-lea* în ,,Hrisovul'', VI (1946), p. 111—148 şi Em, Poştăriţa, *Condica Marii Logofeţii de toate cărţile lui Constantin Brâncoveanu (1692—1713)*, în ,,Revista Arhivelor'' LI (1974), vol. XXXVI, 1—2, p. 219—227 şi LII (1975), vol. XXXVII, 1, p. 43—47.

[2] Vezi Damian Bogdan, *Despre cancelaria slavă a voievodului muntean, Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1934. Extras.

[3] Cf. *Paleografia româno-chirilică*, Bucureşti, 1968, p. 49, Vîrtosu crede a şti că şi în Transilvania s-a dezvoltat o *cancelarie slavo-română (op. cit.*, p. 37).

,,REVISTA DE ISTORIE'' Tom. 32, nr. 5, p. 865—874, 1979.

subsidiare ca, de pildă, voievodul, divanul, logofeţia, purtătorul sigiliului, diecii şi alte elemente de investitură conferă cancelariei o neîndoielnică continuitate.

Pentru exemplificarea acestor consideraţii o simplă apropiere de instituţia similară din două ţări vecine cu noi, — deşi cu alt volum şi cu alte rosturi istorice — ar spori eficienţa consideraţiilor noastre. Mă gîndesc la cancelariile polonă şi maghiară, — unde s-au emis numeroase acte în limba latină şi cu toate acestea nu există o denumire bilingvă pentru a desemna caracterul cancelariei regale din aceste ţări. Dat fiindcă e vorba de dinastii de lungă durată, se poate vorbi de o cancelarie regală a Jagellonilor sau a Angevinilor. Păstrînd proporţiile, oare nu putem spune că a existat o cancelarie domnească a lui Mircea cel Bătrîn, a lui Mihai Viteazul sau a oricărui alt voievod din Moldova şi Ţara Românească? Exprimînd o realitate istorică, putem afirma că şi în ţările române a funcţionat o cancelarie, care n-a fost nici *slavă*, nici *româno-slavă*, ci pur şi simplu *românească*.

FUNCŢIA SOCIALĂ A CANCELARIEI DOMNEŞTI

Se poate afirma, fără putinţă de tăgadă, că documentele din perioada feudală a ţărilor române oglindesc cu prisosinţă procesul transformărilor intervenite în domeniul relaţiilor agrare. Din acest punct de vedere, actele emise în cancelaria domnească, precum şi cele redactate în afara acesteia, sînt singurele izvoare autentice care redau marea bătălie purtată secole de-a rîndul, cu o nepotolită silnicie, între ţărani, dregători, voievod şi biserică. În această privinţă, cancelaria domnească a fost un adevărat oficiu de înregistrare a tuturor mutaţiilor din sfera dreptului de proprietate — dîndu-ne astfel posibilitatea să definim structura social-economică a societăţii noastre feudale.

De aceea şi formularul diplomatic a fost în permanenţă supus unor modificări şi adaptări la realităţile sociale româneşti. Pe măsură ce sporesc conflictele sociale—înţelegem prin aceasta contradicţiile de clasă, practica acaparării pămîntului prin diferite mijloace, sporirea obligaţiilor fiscale, precum şi cererea tot mai insistentă a pieţii interne şi externe ; în aceeaşi măsură formularul de cancelarie e forţat să devină cît mai suplu pentru a îngurgita cît mai multe tranzacţii civile, care se cer perfectate de justiţia domnească.

De obicei, actele care prezentau o mai mare supleţe faţă de volumul tranzacţiilor erau hrisoavele, actele solemne, cu toate că şi *poruncile domneşti* au fost adaptate unor atari situaţii. Evident, o pondere hotărîtoare avea, în această privinţă, şi poziţia socială şi materială a beneficiarului, care îşi permitea să plătească redactarea unui act cît mai impunător. O astfel de veleitate nu-şi îngăduia decît marea boierime sau dregătorii înstăriţi.

O astfel de situaţie apare, bine înţeles, în forme reduse, chiar la începutul sec. al XVI-lea. Atît *hrisoave* cît şi *porunci domneşti* participă din plin la procesul de lărgire şi despuiere a formularului diplomatic în tot cursul acestui secol.

Spre sfîrşitul sec. al XVI-lea, ţările române, ca şi întreaga zonă din sud-estul Europei, intră într-o perioadă de mari prefaceri social-economice.

Tendința generală din domeniul relațiilor agrare este formarea marilor latifundii. O consecință nemijlocită a acestui fapt este adîncirea procesului de aservire a țărănimii. Tot mai mare este numărul satelor care își pierd libertatea, — deși în aceeași măsură cresc și posibilitățile de răscumpărare. Însă răscumpărarea din starea de iobăgie devine și ea un procedeu mănos de exploatare feudală. Interesele statului feudal, cu tot ansamblul nevoilor militare din concepția lui Mihai Viteazul, grăbesc adîncirea contradicțiilor interne.

Toate aceste fenomene sociale se reflectă aproape cronologic în activitatea cancelariei domnești. Sub domnia lui Alexandru Mircea (1568——1577) și Mihnea Turcitul (1577—1583; 1585—1591), cancelaria domnească se resimte tot mai mult de procesul prolieferării tranzacțiilor din domeniul relațiilor agrare. Dregători înavuțiți achiziționează numeroase sate, plătind mari sume de bani. Actul solemn de la Alexandru Mircea, din 30.VI (1575—1576) cuprinde nu mai puțin de 50 tranzacții, — vînzări-cumpărări și înfrățiri[4]. Dragomir, fost mare vornic, plătește pentru mai multe sate și 15 prăvălii în București suma de 292 950 aspri.[5]

În ultima decadă a secolului care coincide cu domnia lui Mihai Viteazul, atît formularul diplomatic, cît și cancelaria domnească sînt supra solicitate de numeroase tranzacții civile. Procesul formării marilor latifundii continuă și o boierime înstărită caută să-și legitimeze dreptul de proprietate asupra pămînturilor achiziționate sau acaparate prin diferite mijloace. Însuși voievodul devenise unul din marii latifundiari ai țării[6]. Fără a mai vorbi de numeroasele *porunci domnești*, în care achizițiile de ocini, donațiile, înfrățirile și pricinile de judecată se rînduiesc uneori ca într-o catagrafie. Cele șase acte solemne (hrisoavele) reprezintă un maximum de procedură și investigații[7]. Două dintre ele (actul din 6.IX.1598 și cel din 4.VIII.1599, pe care le-am numit *monumentale* — nu pentru dimensiunile neobișnuite ale pergamentelor, ci pentru o lume întreagă pusă în mișcare de volumul tranzacțiilor — ilustrează, pe de o parte, complexitatea prefacerilor economice, iar pe de alta,dovedesc capacitatea de îngurgitare și suplețea formularului diplomatic din cancelaria Țării Românești. Boierul Stoica, mare vistier, și soția sa, Evdochia, achiziționează ocini de la 440 de oameni, pentru care plătesc 521 300 aspri, iar Mihai Viteazul, pentru cele 23 sate cumpărate încă în perioada cînd era ban al Craiovei și pe care și le reconfirmă la 6 sept. 1598, plătește frumoasa sumă de 1 052 200 aspri[8].

Întărindu-și sieși aceste sate, ca și multe altele, pe care le dăruiește fie mamei sale, Teodora[9], sau Episcopiei din Buzău[10], actele pun în circu-

[4] Vezi DIR. B. IV, p. 184—189.

[5] Actele din 6. II, 1580 și 12.III.1580. În afară de bani înavuțitul dregător mai dă 20 vaci, 50 oi, 6 boi, 3 cai, o feredea, o dulamă și trei coți de șocîrlat *(Ibidem*, p. 448—453 și 458—462).

Cu același volum de tranzacții, vezi și hrisoavele de la Mihnea Turcitul din 17.V.1588, 16.I.1590 și 8.IV.1590 *(Ibidem*, V, p. 402—407; 427—430 și 434—438).

[6] Vezi I. Donat, *Satele lui Mihai Viteazul*, în „Studii și materiale de istorie medie", IV (1960), p. 465—506.

[7] Vezi actele din: 24.II (1598); 27.V.1598, 6.IX.1598, 16.IV, 1599, 4.VIII. 1599, 28.VIII. 1599 (DRH. B. XI, p. 363—367; 389—392; 421—429; 443—450; 463—474 și 476—483),

[8] A fost publicat întiia oară de Maria Soveja, *Acte de cancelarie de la Mihai Viteazul* în „Revista Arhivelor", LII (1975), XXXVII, 2, p. 171—178.

[9] Vezi actul din 27. IX.1597 (DRH, B.XI, p. 345—347).

[10] Actul din 27.V.1598 (Ibidem, p. 389—392).

laţie cîteva sute de antroponime şi numeroase micro şi macrotoponimice, constituind astfel un material preţios pentru studiul toponimiei şi onomasticii feudale [11] din Ţara Românească. În felul acesta, cancelaria domnească se face ecoul transformărilor intervenite în sînul societăţii româneşti de la sfîrşitul sec. al XVI-lea.

ELEMENTE NOI, DIPLOMATICE ÎN CANCELARIA DOMNEASCĂ

Cancelaria domnească din Ţara Românească de la sfîrşitul sec. al XVI-lea îşi desfăşoară activitatea, evident, ţinînd seamă şi de actele externe — după dimensiunile politice ale voievodului muntean. Nicolae Iorga scrie undeva că, odată cu domnia lui Mihai Viteazul, ţările române au pătruns în Europa sec. al XVII-lea.

Prin funcţia ei politică şi socială, cancelaria lui Mihai Viteazul constituie o etapă plină de semnificaţii între natura, teoretic conservativă, a formularului diplomatic din secolele anterioare şi tendinţele tot mai sporite din cursul sec. al XVI-lea, de a sparge tiparul acestui formular. Potrivit materialului documentar de care dispunem[12] s-au emis în cursul a opt ani de domnie (1593—1600) 324 [13] acte interne, ceea ce în comparaţie cu perioada anterioară, numeric nu reprezintă un salt înainte.

Din punct de vedere al conţinutului, pe lîngă numeroase tranzacţii civile cu cele mai variate mutaţii în sfera dreptului de proprietate, cancelaria domnească a înregistrat nouă donaţii ale voievodului [14], la care se mai adaogă încă două menţionate în actele ulterioare domniei [15]. Ţinînd seama de faptul că voievodul român avea o stringentă nevoie de bani şi oaste ca „să ridice această ţară săracă, a noastră, cum spunea el, şi să facă din ea un scut al creştinătăţii [16], se poate aprecia că daniile făcute bisericii — mînăstiri şi episcopii — reprezintă, de bună seamă, din partea voievodului român, un remarcabil efort care merită a fi subliniat. Numai Episcopiei din Buzău îi donează la 27.V. 1598, sate şi vecini în valoare de145 000 aspri [17].

Una din aceste donaţii, consemnată în actul din 27.IX. 1597, prin care voievodul dăruieşte mamei sale, Teodora, cîteva sate, pisarul Dan din Zoreştii Buzăului — un remarcabil diac din această vreme — introduce în textul actului o inovaţie unică în diplomatica românească. Elemente de fond şi formă folosite la redactarea actului, împrumută acestuia un carac-

---

[11] Iată cîteva din aceste antroponime : sinonime : Lupul şi Vîlcul ; porecle : Urechiatu, Crăpenie, Ploscă, Bocăneţul ; compuse Sintion, Chirilipa sau Stanciu al lui Noptescu (Actul din 6.IX, 1599).

[12] În analiza noastră folosim vol. XI din *Documenta Romaniae Historica*, publicat cu prilejul aniversării a 375 ani de la Unirea politică a ţărilor române (1975).

[13] Din cele 102 acte pînă la 426, cît însumează volumul, 76 sînt zapise, catastife, autografe şi acte emise de prelaţi ; — toate redactate în afara cancelariei domneşti, iar 26 au fost emise de Nicolae Petraşcu şi Simion Movilă.

[14] Vezi actele în vol. XI : 3.VI. 1594 (p. 80—82); 29.IV. 1595 (p. 152—154), 12.XI. 1595 (p. 184—185); 12.VIII 1596 (p. 255—258); 11.V. 1597 (p. 301—302); 27.IX.1597 (p. 345—347); 27.V. 1598 (p. 389—392); 6.IX.1598 (p. 421—429) şi 5.VI.1600 (p. 535—536).

[15] Vezi (1600 — oct. sfîrşit de nov.), (p. 582—583) şi 2, IV. 1601 (p. 576—577).

[16] Scrisoarea lui Mihai din 15.VII. 1595 adresată lui Jan Potocki, starostele Cameniţei la P.P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936, p. 15.

[17] DRH. XI, p. 389—392.

ter solemn. Cei doi protagonişti, donatorul şi beneficiarul aparţin celei mai înalte pături sociale. Teodora era mama emitentului, deci a voievodului. Această relaţie genealogică cerea ca actul să apară cît mai deosebit înveşmîntat, dacă nu chiar pompos.

Textul prezintă o sensibilă acurateţă caligrafică. Ductul e clar şi energic. Diacul a ţinut să ornamenteze actul cu cîteva elemente decorative. Invocaţia simbolică, iniţiala şi monograma, cărora caligrafii din Ţara Românească le dau uneori expresie artistică — apar ca nişte tije înalte în jurul cărora se înşerpuiesc în volute buclate fîşii care tind în sus ca nişte flăcări de culoarea chinovarului. Podoaba e sobră şi elegantă. La acestea se mai adaogă şi intitulaţia amplificată cu formula posesiunilor de peste munţi, ,,herzeg al Almaşului şi Făgăraşului'', care se introducea de obicei în contextul actelor solemne, — deşi la această dată formula nu mai exprima o realitate istorică. Aşa dar, avem de-a face cu un *hrisov*.

Cu toate acestea, diacul nu mai ţine seamă de canoanele formularului diplomatic şi după ce subliniază sinceritatea cu care domnul face această donaţie, continuă astfel : ,,şi am dat domnia mea această atotcinstită şi cu frumoasă faţă şi prea cinstită, care se află deasupra tuturor cinstitelor daruri, această *poruncă* (повельние) a domniei mele'' [18].

Săvîrşind această substituire de termeni, diacul înalţă porunca domnească cu o treaptă mai sus pe scara nomenclaturii diplomatice. Nu credeam că e o scăpare din vedere ci, mai degrabă, o cutezanţă a inventivităţii spiritului românesc, mereu înnoitor în sfera cancelariei domneşti.

Un element nou cu caracter juridic îl constituie ipostaza cumulativă în care se află voievodul în cursul unor tranzacţii civile : el cumulează două calităţi : aceea de emitent şi beneficiar. La prima vedere, faptul ni se pare lipsit de o bază juridică, cu atît mai mult cu cît majoritatea voievozilor anteriori nu foloseşte această practică. Există însă şi cîteva excepţii, care probabil confirmă regula, în care formularea întăririi sau confirmării dreptului de proprietate diferă cu totul de cea folosită de Mihai Viteazul. Astfel, Radu cel Mare (1495—1508) afirmă că ,,am cumpărat domnia mea de la . . .'' [19], exact ca şi tatăl său Vlad Călugărul, care achiziţionează în cîteva rînduri sate şi ocine [20]. În cursul sec. al XVI-lea, Mihnea Turcitul ne informează că şi Alexandru Mircea a achiziţionat ocine [21], fără alte detalii. Din păcate, nu ne-a parvenit nici unul din aceste acte La Mihai Viteazul textul e clar şi categoric : ,,. . . ca să se ştie să fie domniei mele şi fiilor domniei mele, cîţi Dumnezeu va da domniei mele toate satele . . .''[22]. Deocamdată, nu încercăm o explicaţie a acestei competiţii juridice, în care voievodul emitent, şeful justiţiei supreme, se află faţă în faţă cu subalternii şi supuşii săi. Întrucît problema depăşeşte cadrul acestui studiu, vom stărui mai pe larg asupra ei în contextul unei lucrări mai mari de diplomatică românească. Pentru moment, reţinem o constatare certă : toate ocinele achiziţionate de voievozii menţionaţi mai sus au fost făcute cu scopul de a fi donate mînăstirilor.

---

[18] Vezi DRH, XI. p. 346.

[19] Actul din 5.V. 1502, (DIR, B., II. p. 15—17).

[20] Vezi actele din : 4. II. 1488 ; 17.IV. 1488 ; 11.IX. 1489 ; 16.VI. 1493 ; 1.IV. 1494. (DIR., B. I, p. 335—336 ; 337—341 ; 351—355 ; 388—391 ; 406).

[21] DIR, B. I, p. 187.

[22] Actul din 6.IX. 1598 (DRH, XI, p. 425 passim).

ARTA MINIATĂ ÎN CANCELARIA DOMNEASCĂ

Ori ce s-ar spune, *sub aspect formal* cancelaria domnească a lui Mihai Viteazul nu ţine pas cu măsura faptelor de arme ale voievodului muntean. Este vorba de o domnie relativ scurtă, în timpul căreia s-a pus în circulaţie un număr impresionant de acte fără loc şi dată. E interesant de remarcat că niciunul din cele 30 acte, care poartă semnătura voievodului (m.p.), nu prezintă această deficienţă, — de unde am putea trage concluzia că atît marele logofăt cît şi pisarii nu-şi dădeau, de fiecare dată, osteneala ca redactarea actului să nu conţină vicii de formă.

Pe de altă parte, ne-am fi aşteptat ca cel puţin unul din actele solemne să fi continuat, ca o ipostază de trecere spre secolul următor, gustul artistic cu care caligrafii au ornamentat cu deosebită măiestrie, două hrisoave din cancelaria lui Mihnea Turcitul [23]. Şi asta cu atît mai mult, cu cît pisarii acestor două acte — Stan logofăt [24] şi Neagoe logofăt — ca şi mulţi alţi dieci şi caligrafi, din decada precedentă, se întîlnesc şi la curtea lui Mihai Viteazul.

Trebuie să precizăm însă că nu e vorba totuşi de o carenţă menită să întîrzie pătrunderea artei miniate înlăuntrul cancelariei sau să producă un hiatus. Procesul contactelor dintre arta miniată şi cancelaria domnească continuă şi — sub acest raport — ultima decadă a sec. al XVI-lea înseamnă o punte de trecere între ultimul hrisov, din 20.IV.1589, de la Mihnea Turcitul şi adevărata explozie de acte ornamentate din primul deceniu al secolului următor [25].

Aşadar, să vedem în ce măsură cancelaria lui Mihai Viteazul receptează impulsurile artei coloristice în ultima decadă a sec. al XVI-lea.

Începem cu *Invocaţia simbolică.* Dacă mai înainte simbolul crucii era împodobit după fantezia caligrafului, de data aceasta el e redus, de cele mai multe ori, la un simplu semn şcolăresc, care nu sugerează nimic. Pierzînd pentru cîtva timp funcţia ei sacrală, invocaţia simbolică rămîne un simplu semn grafic. Ea îşi va redobîndi demnitatea şi prestigiul iniţial după 1600, sub Simion Movilă, Radu Şerban şi Radu Mihnea [26]. Uneori capătă o înfăţişare tribastonală inexpresivă sau figura unui sfeşnic bine stilizat, ca în actul din 4.VII.1596 [27]. Cînd textul e redactat de mîna dibace a lui Stan din Săveşti — un neobosit caligraf în această epocă — invocaţia

---

[23] Vezi actele din 18.XII. 1586 şi 20.IV. 1589 (respectiv, Arh. St. Buc.; S.I. 1331 şi Bibl. Acad. XCIV/101).

[24] E vorba de Stan din Săveşti.

[25] Între 1601—1605, deci pe o perioadă de cinci ani, au ieşit din cancelaria domnească a lui Simion Movilă şi Radu Şerban 15 acte, — hrisoave şi porunci domneşti.

Vezi actele din : 26.II. 1601 (Muzeul oraşului Bucureşti Nr. 1770); 30.IV. 1601 (Arh. st. Buc., Mitrop. Ţării Rom. XCVI/9); 1.II. 1602 (Bibl. Acad., CLXXXIV/126); 7.I. 1603 (Arh. st. Buc., Istorice noi XVII/4); 22.IV. 1603 (Arh. st. Buc. M-rea Cozia, XXIV/4); 20.XI. 1603 (Arh. st. Buc., M-rea Cîmpulung, V/I); 27. II. 1604 (Arh. st. Buc., M-rea Cotroceni XXXV/2); 17.V. 1604 (Arh. st. Buc., Mitrop. Ţării Rom. XCVI/11); 15.I. 1605 (Arh. st. Buc., M-rea Cotroceni LIX/11); 1.VI. 1605 (Muzeul Ştefulescu Tg. Jiu); 6.VII. 1605 (Arh. st. Buc., Episc. Argeş. XVI/11); 15.VII. 1605 (Arh. st. Buc., M-rea Radu Vodă XXXIV/3); 20.VIII. 1605 (Bibl. Acad. CI/12); 3.IX. 1605) (Bibl. Acad. XLI/2); 4.IX.1605 (Arh. st. Buc., Peceţi 20).

[26] Vezi Tr. Ionescu-Nişcov şi Maria Soveja, *Acte de cancelarie domnească,* Buc., 1974, p. 19.

[27] Arh. st. Buc., S.I. 1579.

simbolică apare înaltă, suplă și face trup cu inițiala [28]. Spre sfîrșitul decadei se înregistrează o aplicație pronunțată în redarea caligrafică a acestor formule. De pildă, în actul de danie din 27.V.1598 [29], Dan din Soreștii Buzăului realizează o invocație simbolică înaltă, transformată complet de povara unor lujeri în chinovar, care șerpuiesc în direcții opuse, alături de vocabula B.

Altădată, semnul crucii e redat printr-o tijă împodobită cu elemente florale și arborescente [30], sau în hrisovul prin care voievodul Mihai își reconfirmă stăpînirea peste 23 de sate (6.IX. 1598), Stan din Săvești ne oferă o invocație simbolică, potențată coloristic, de care atîrnă ghirlande cu două bucle mari punctate în partea inferioară. În loc de chinovar, aur. Semn de belșug [31]. În sfîrșit, în actul din 4.VIII.1599, al cărui beneficiar este — după cum s-a văzut — înavuțitul Stoica, mare vistier, în locul semnului simbolic apare, sub pana aceluiași Stan Săvescu, o figură sveltă care, ținînd tovărășie strînsă inițialei, lasă să-i cadă de pe cele două brațe flamuri aurite [32].

Inițiala urmează și ea destinul inegal al invocației simbolice. Uneori face corp cu semnul crucii și chiar atunci cînd caligraful dă expresie artistică invocației și monogramei, inițiala rămîne o majusculă oarecare. În acest caz, ea este adumbrită cu totul de vecinătatea coloristică a invocației simbolice. Atunci cînd caligraful îi imprimă o poziție distantă și hieratică, față de invocație, inițiala apare bastonală și solemnă ca în actul din 28.VI.1598.

Monograma, sau așa-zisa subscriere neautografă, formează de obicei un cuplu caligrafic cu semnul crucii de sub textul actului. Între invocația simbolică și crucea din vecinătatea monogramei nu există o concordanță grafică. Aceasta din urmă fiind supusă aceluiași regim artistic ca și monograma. În hrisoavele și poruncile domnești din cancelaria lui Mihai Viteazul, această deosebire de tratament caligrafic este o constatare certă. Semnul simbolic de sub text capătă prestigiul grafic solicitat de prestanța subscrierii neautografe.

Pisarul Mușat ne oferă, în actul din 4.I.1594, o monogramă cu demnitate, înaltă și impunătoare din chinovar. Stilul e sobru ca și în actul din 13.XII.1594. O monogramă mult stilizată și împodobită frumos cu ghirlande și motive florale realizează Stan din Săvești (10.VI.1596). Chinovarul e folosit din abundență, însă spre finele decadei apare aurul, care sugerează un sentiment de măreție și noblețe, nu însă o vibrație artistică. Este cazul celor doi beneficiari, Mihai Viteazul (6.IX.1598) și Stoica mare vistier (4.VIII.1599).

În urma acestor sumare considerații, am putea afirma că tonalitatea dintre impulsurile ornamentației și cancelaria domnească este sobră și demnă, — lipsită de implicații coloristice.

---

[28] Vezi actul din 10.VI. 1596 (Arh. st. Buc., S.I. 1577).
[29] Arh. st. Buc., S.I. 1631.
[30] Vezi actul din 28.VI. 1598 (Bibl. Acad. DCCXC/8).
[31] Bibl. Acad. XLV/143.
[32] Arh. st. Buc., Peceți 252.

UNIVERSALITATEA ROMÂNEASCĂ A CANCELARIEI DOMNEŞTI

Deplasarea lui Mihai Viteazul în Transilvania şi Moldova — cale care echivalează cu o „Via triumphalis" spre măreţeia actului unirii ţărilor române în pragul sec. al XVII-lea — a creat, din nefericire pentru scurt timp, momente cu totul noi în activitatea cancelariei domneşti.

Dispunem de date certe că Mihai a trecut munţii, însoţit de o suită de dregători şi pisari. Întrucît cancelaria începuse deja să fie descongestionată, lăsîndu-se în competenţa marilor dregători soluţionarea unor probleme mai puţin importante, Tudosie, mare logofăt, aflîndu-se la Alba Iulia, dă nemeşului Olaşi Janoş o carte la mînă, redactată româneşte, un fel de salv-conduct, spre a fi slobod să-şi „aducă jupîneasa de la Lugoj [33].

În acelaşi timp, formularul diplomatic e adaptat la noua situaţie politică, creată în urma actului Unirii. Intitulaţia se amplifică spre a include în titulatura domnului denumirile celor trei ţări române: „*Io Mihail voievod* — sună noua formulă — *cu mila lui Dumnezeu, domn a toată Ţara Românească, al Ardealului şi al Moldovei* . . . " Această formulă este cea mai peremptorie atestare a faptului istoric că, la 1600, Transilvania, Moldova şi Ţara Românească s-au aflat sub sceptrul domnului muntean.

De asemenea, formula martorilor din actele emise în Transilvania, alcătuită în genere din boieri divaniţi capătă de astă dată o ingenioasă componenţă: alături de dregătorii din suita voievodului, figurează şi dregători din viaţa politică a Transilvaniei. E vorba de Corneş Gaşpar, Sechel Mojieş, mare ghenărăraş, Ştefan Chiaky şi Dimeter Napraghi, mare canţilăreş [34]. Şi asta chiar atunci cînd obiectul actului era o pricină din Ţara Românească. Dacă ideea de a include printre martori şi dregători din Ardeal aparţine lui Mihai, în calitate de emitent al actelor de cancelarie, în acest caz nu i se poate contesta voievodului român clarviziunea actelor sale politice.

În această perioadă, cînd Mihai Viteazul se afla în Transilvania, locuitorii din Ţara Românească, mînaţi de diferite nevoi şi pricini trec munţii în Ardeal spre a solicita intervenţia domnului. Din păcate, unele din aceste acte nu ni s-au păstrat. De pildă, actul de cancelarie emis foarte probabil la Alba Iulia, prin care Mihai Vodă acceptă ca jumătate din satul Gropşani (astăzi, jud. Olt) să i se vîndă pentru 24 000 aspri [35], — după cum nu ne-a parvenit nici protocolul despre litigiul acut ajuns în faţa domnului în cetatea de scaun a Ardealului, dintre satele: Fureşti, Novaci şi Suseni, pe de o parte şi boierul Preda, mare ban al Craiovei, pe de altă parte [36]. Personal, cred că urnirea dincolo, în Ardeal, a unor sate din Ţara Românească în căutarea lui Mihai — spre a li se face dreptate, constituie dovada că la această dată, exista totuşi un sentiment al colectivităţii româneşti.

Cît priveşte actele emise în Moldova, cu excepţia unei scrisori, din 10.V.1600 [37], — redactată în Tabăra de la Hotin, în limba polonă, şi adresată boierilor din cetate, — celelalte 10 acte de cancelarie constituie, din

[33] Actul din 4.I. 1600 (DRH, XI, p. 519).
[34] Vezi date şi informaţii în Veress V., *Documente*, vol. V şi VI, sub voce.
[35] Vezi actul de mai tîrziu din 3.IX.1605 (DIR, B, Veacul XVII, p. 194—195).
[36] După actul din 19.V. 1608 (*Ibidem*, p. 309 310).
[37] DRH XI, p. 520—521.

punct de vedere diplomatic, o grupă aparte. Nu se mai ţine seamă de tiparul formularului de cancelarie şi, probabil, sub presiunea evenimentelor din vara anului 1600, se improvizează un act foarte laconic, în care se păstrează, bineînţeles, intitulaţia din actele muntene, în toată plenitudinea ei românească, precum şi formulele de investitură din finalul actului moldovenesc. Se soluţionează, desigur, cazurile urgente, al căror conţinut e lipsit de importanţă. Ceea ce vrem să subliniem e faptul că la redactarea actelor sînt folosiţi atît dieci din cancelaria Moldovei, cît şi din Ţara Românească, aflaţi în suita domnului.

Dintre pisarii moldoveni participă doi dintre cei mai renumiţi, Arsenie Nebojatco şi Negilaş, precum şi alţii de mai puţină faimă, — Ionaşco, Gligorie, Rusul şi Tăbaci. Creciun, care redactează unul din actele emise la Iaşi (1.VI.1600)[38], nu-i decît diacul Crăciun, cunoscut încă din cancelaria lui Mihnea Turcitul [39].

În nici o altă domnie din Ţara Românească nu s-au emis acte de cancelarie în atîtea locuri, ca în timpul domniei lui Mihai Viteazul. În afară de Bucureşti şi Tîrgovişte, fiecare din localităţile situate în Transilvania, Moldova şi Ţara Românească — şi anume: Argeş, Cepturoaia, Caracal, Craiova, Dobroţei, Gherghiţa, Grădişte, Gura Teleajenului, Piteşti, Ploieşti, Strejeşti, Alba-Iulia, Făgăraş, Iaşi, tabăra de la Hotin — unde completul de judecată al cancelariei domneşti a statuat asupra unor probleme mai mult sau mai puţin litigioase, a devenit cel puţin pentru o singură zi oraş de scaun al ţărilor române.

Această întrepătrundere de persoane şi formule, cu funcţii diferite, în corpul unor acte, emise pe întreg cuprinsul ţărilor române, conferea, pe de o parte, cancelariei domneşti un caracter de universalitate românească, iar pe de alta *se creează premise pentru realizarea unui formular diplomatic unic şi o singură cancelarie românească.*

LIMBA ROMÂNĂ ÎN CANCELARIA DOMNEASCĂ A LUI MIHAI VITEAZUL

În comparaţie cu deceniul precedent (1581—1590), ultima decadă a sec. al XVI-lea, sub raportul utilizării limbii române, inseamnă totuşi un pas inainte. Acest fenomen poate fi urmărit îndeosebi în redactarea actelor din afara cancelariei domneşti. În vreme ce sub Mihnea Turcitul şi Petru Cercel s-au redactat 28 acte, dintre care numai două în limba română, în cancelaria lui Mihai Viteazul — inclusiv Nicolae Petraşcu şi Simion Movilă — numărul actelor din afara cancelariei se ridică la 80. Jumătate din acestea au fost scrise în limba română. Aşadar, saltul limbii noastre e remarcabil şi va continua să sporească odată cu începutul sec. al XVII-lea.

Deocamdată se impun următoarele constatări:

— Spre sfîrşitul sec. XVI-lea sporeşte sensibil numărul actelor redactate în afara cancelariei domneşti, ceea ce înseamnă o sporire a posibilităţilor de a se redacta acte în limba română.

---

38 Ibidem, p. 531—532.

39 În cancelaria lui Mihai Viteazul, Crăciun scrie un număr de 14 acte (*Ibidem*, sub voce).

— La această activitate juridică participă mari dregători, dar şi multe feţe bisericeşti, care judecă diferite pricini şi împart dreptate. E interesant de remarcat că prelaţii — ca reprezentanţi ai bisericii — redactează actele, în general, în limba slavonă sau greacă. Din cele două acte emise de aceştia, numai două au fost scrise în limba română [40], cel dintîi în Ardeal, la Alba-Iulia, celălalt în Ţara Românească. Pentru început, competenţa lor e limitată şi inegală.

Deşi limba română bate tot mai des la uşa cancelariei de la curte, totuşi tradiţia şi sacralitatea limbii slavone, ca limbă oficială, i se împotrivesc. Însă la sfîrşitul decadei se redactează, sub auspiciile cancelariei două acte, — e adevărat, fără prea mare importanţă însă, totuşi în limba română. Primul e o poruncă a lui Mihai vodă din 14.IV.1600, către Dumitru mare vornic în Ţara Românească, iar celălalt provine de la Nicolae Petraşcu, din acelaşi an (15.IX.1600). Ambele acte au păstrat în slavonă formula devoţiunii, intitulaţia, menţionarea ,,ispravnicului'' şi data, — ca două formule finale de investitură.

— În sfîrşit, româna ajunge din urmă slavona, iar prefacerile social-economice din primele decenii ale sec. al XVII-lea îi vor înlesni treptat pătrunderea în incinta cancelariei domneşti pînă la înfrîngerea totală a slavoniei.

Din cele de mai sus s-a putut vedea că din lipsă de date, nu am stăruit asupra structurii organizatorice a cancelariei domneşti, ci ne-am propus, de la început, să definim cîteva din aspectele ei funcţionale. Sub acest aspect, atît cancelaria domnească a lui Mihai Viteazul cît şi formularul diplomatic testează formal şi fără putinţă de tăgadă clarviziunea politică, dar şi conştiinţa înaltă a voievodului muntean de a da contemporanilor săi un exemplu de cutezanţă şi măreţie.

Ele constituie elementele de investitură a actului Unirii, săvîrşit acum 375 de ani de hotărîrea neînduplecată a ,,Viteazului'', cum îl numea Nicolae Iorga.

LA CHANCELLERIE PRINCIÈRE DE MICHEL LE BRAVE

RÉSUMÉ

L'auteur examine le caractère institutionnel de la chancellerie princière, sa fonction sociale, les nouveautés survenues dans le formulaire diplomatique à la fin du XVI-e siècle, soulignant que le regne de Michel le Brave a créé des prémisses pour la réalisation d'un formulaire diplomatique unique et d'une seule chancellerie roumaine.

L'étude relève d'utilisation de la langue roumaine dans les actes de chancellerie ainsi que dans celles émises en dehors de celle-ci, l'époque de Michel le Brave présageant la pénétration de la langue roumaine dans la chancellerie roumaine au XVII-e siècle.

---

[40] Actele din: (1600) şi din 26.V. 1600 (DRH, XI, p. 502—503 şi 528—529).

REINTERPRETĂRI ŞI ADĂUGIRI LA STUDIUL CRONICILOR MOLDOVENE

DE

ALEXANDRU V. DIŢĂ

Studiul istoriei dă naştere, cum este şi firesc, la controverse legate de multitudinea aspectelor ce apar în calea cercetătorilor. O parte din acestea îşi au izvorul în inadvertenţele vechilor texte care, fie că nu s-au păstrat în întregime, fie că sînt ambigui, lacunare sau contradictorii, conduc la păreri diferite. O categorie aparte în cuprinsul acestor scrieri o constituie textele al căror autor a rămas pentru noi, din diferite motive, un „anonim" sau un „pseudo". După părerea noastră, semnele de întrebare ridicate de acestea îşi găsesc cel mai greu rezolvarea deoarece autograful, care ar putea elucida totul dintr-o dată, nu există şi astfel părerile ajung foarte greu să coincidă sau n-ajung deloc.

Dintr-un astfel de „pseudo" ne-am făcut obiectul studiului de faţă, studiu care-şi propune să reia o problemă considerată „închisă" de mai multă vreme. Este vorba de „*Letopiseţul Tării Moldovii de la Ştefan sin Vasilie Vodă încoace ...* "*, cu alte cuvinte „*Cronica Moldovei de la 1661 la 1709*" sau „*Pseudo Nicolae Costin*".

Manuscrisul acestei cronici a văzut lumina tiparului prin grija lui Mihail Kogălniceanu care l-a inclus în arhicunoscuta sa culegere de cronici [1], făcînd din el şi din cel al „*Cronicii Moldovei pentru anii 1709—1711*" — operă a logofătului Nicolae Costin—o singură cronică iscălită de autorul celei din urmă : *Nicolae Costin*[2]. Dar, ceea ce a părut firesc lui Kogălniceanu n-a părut asemenea şi cercetătorilor imediat următori. Astfel, spre sfirşitul secolului al XIX-lea încep să se pronunţe, cu privire la paternitatea cronicii 1661—1709, păreri divergente. Dacă V.A. Urechia[3] şi A.D. Xenopol [4] se situau în consens cu părerea lui Kogălniceanu , nu acelaşi lucru se întîmpla cu Aron Densuşianu [5], I. G. Sbierea [6] şi Grigore Tocilescu[7], care erau de părere că această cronică nu poate fi atribuită logofătului Nicolae Costin. Opiniile erau într-adevăr diferite, dar argumentaţia

* De fapt cronica începe cu domnia lui Eustatie Dabija.

[1] M. Kogălniceanu, *Letopisiţile Ţării Moldovii*, II, Iaşi 1845, p. 1—30.

[2] Kogălniceanu nu a făcut altceva decît să accepte modul în care au fost copiate cronicile în manuscris.

[3] V.A. Urechia, *Miron Costin, Opere complete*, I, Bucureşti, 1886, p, 11—14.

[4] A. D. Xenopol, *Istoria românilor în Dacia Traiană*, IV, Iaşi, 1891, p. 596—598.

[5] Aron Densuşianu, *Istoria limbii şi literaturii române*, Iaşi, 1885, p. 178.

[6] I.G. Sbierea, *Mişcări culturale şi literare la românii din stînga Dunării*, Cernăuţi, 1897, p. 176—177.

[7] Grigore Tocilescu, *Manual de istoria românilor*, Bucureşti, 1900, p. 397.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 32, nr. 5, p. 875—893, 1979.

ambelor partide lăsa de dorit, ceea ce a făcut ca istoriografia secolului al XX-lea să preia „moştenirea" cu speranţa rezolvării. Şi rezolvarea părea că s-a produs prin strădania şi metoda riguroasă a lui Constantin Giurescu[8] care, aplecîndu-se cu multă migală asupra vechilor texte, *a dat primul, dar şi ultimul, răspuns bazat pe o argumentaţie mai solidă.* El arăta că sub nici un motiv cronica 1661—1709 nu poate fi atribuită lui Nicolae Costin; verdictul era foarte categoric şi a părut astfel tuturor istoricilor ce au urmat pînă acum [9]. Singura excepţie a făcut-o Nicolae Iorga care a continuat să afirme, pe o argumentaţie poate la fel de solidă ca a lui Constantin Giurescu, că această operă este opera lui Nicolae Costin [10]. Dar trebuie subliniat că din anul 1907 nimeni nu s-a mai aplecat să cerceteze cu atenţie argumentaţia lui Constantin Giurescu, ea fiind considerată perfectă, ca să nu spunem tabu. Aceasta a făcut ca cei care au afirmat în continuare că din opera lui Nicolae Costin trebuie să lipsească cronica Moldovei pentru anii 1661—1709 să nu mai facă obiectul atenţiei noastre, ei nefăcînd altceva decît să-şi însuşească o teză pe care nu s-au mai străduit să o îmbogăţească pe nici o direcţie; cu alte cuvinte cercetătorii de după C. Giurescu nu sînt decît nişte adepţi ai unei demonstraţii. Cît priveşte studiul de faţă mărturisim că ne-am propus să arătăm netemeinicia acestei demonstraţii, *fără a avea totuşi pretenţia că am rezolvat problema. Noi nu dorim altceva, chiar dacă ne pronunţăm într-un sens, decît să aducem argumente noi într-o controversă ce n-ar fi trebuit să fie considerată încheiată.*

Deoarece opera autografă a logofătului Nicolae Costin lipseşte, pronunţarea în favoarea uneia sau alteia dintre teorii, oricît ar fi de solid argumentată,tot ar lăsa loc unei cît de mici îndoieli că lucrurile ar putea sta şi altminteri. De aceea am considerat că trebuie să privim opera în multitudinea aspectelor pe care le ridică, pornind de la argumentele cercetate izolat, dar analizate din perspectiva întregului. În această ordine de idei am găsit nimerit ca argumentele noastre să fie direcţionate spre a demonstra unitatea — de concepţie, stil şi limbă — dintre cronica de la 1661 la 1709

---

[8] C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul cronicilor moldovene*, în *Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii Istorice*, seria II, tom XXX (1907—1908), p. 273—309; idem, *Izvoarele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul şi Vasile Demian*, în *Buletinul Comisiei istorice a României*, II. Bucureşti, 1915, p. 163—214.

[9] În acest sens a se consulta: George Pascu, *Axinte Uricariul şi Nicolae Costin* în *„Arhiva"*, XXIX (1922), p. 489—498; Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române, epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 115—146; Nicolae Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, III, Bucureşti, 1945, p. 179; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III 2, Bucureşti, 1946; p. 808; Constantin Grecescu, *Mărturiile comisului Iştoc*, în *„Revista Istorică Română"*, VIII (1938), p. 87—94; Ioan St, Petre, *Nicolae Costin, viaţa şi opera*, Bucureşti, f.a., p. 65; I. Lăudat, *Letopiseţul ţării Moldovei de la Istratie Dabija înainte (1661—1709)*, în *„Analele ştiinţifice ale Universităţii Alexandru Ioan Cuza din Iaşi*; *Istorie-Filologie*, tom. VI (1960), nr. 2 supliment, p. 143—153, autorul se străduie să arate că această cronică a fost scrisă de un om de condiţie modestă, dar conform metodei şi argumentaţiei sale am putea demonstra tot aşa de bine că Miron Costin a fost preot, iar Ion Neculce negustor; A. C. Stoi e; *Izvodul Costăchesc*, în *Studii şi articole de Istorie*, VI (1964), p. 7—45; *Dumitru Velciu, De neamul moldovenilor în copia lui Sava Ieromonahul*, în *Manuscriptum*, 1975 (XXI), nr. 4. p. 164—167, Ultimii doi autori şi-au manifestat opiniile şi în cuprinsul diferitelor recenzii pe care le-au făcut unor lucrări.

[10] N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti*, II, Bucureşti, 1928, p. 124—158; deşi pare că a fost convins de demonstraţia lui Constantin Giurescu, Iorga face tot posibilul pentru a convinge de contrariu, convingere enunţată răspicat în *Istoria românilor*, VI. Bucureşti, 1938, p. 494—495, Aceeaşi părere este împărtăşită şi de G. Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini şi pînă în prezent*, Bucureşti, 1941, p. 28.

şi cronica de la 1709 la 1711; prin aceasta credem că vom putea pune cu mai multă certitudine semnul egal între autorul celei din urmă cronici (N. Costin) şi al celei dintîi.

Considerînd încheiate succintele lămuriri preliminare vom trece în cele ce urmează la enumerarea argumentelor care au stat la baza demonstraţiei lui Constantin Giurescu:

A. Între cronica Moldovei pe anii 1661—1709 şi letopiseţul de la facerea lumii, opera lui Nicolae Costin, există o deosebire de concepţie[11] care constă în:

— scurtimea cronicii în contradicţie cu convingerile lui Nicolae Costin [12]

— „nu cuprinde îndeajuns şi evenimentele întîmplate în ţările vecine" [13]

B. Cronica 1709—1711 prezintă un caracter de lucrare independentă, fără legătură cu cronica anterioară; în sprijinul acestei afirmaţii sînt aduse trei categorii de argumente [14]:

a) relatarea următoarelor fapte în cuprinsul cronicii 1709—1711 cînd ele ar fi trebuit să fie prezentate în cronica 1661—1709:

— pecetluirile scoase de domnitorul Mihai Racoviţă

— introducerea cornăritului de către Antioh Cantemir

— îndemnarea boierilor, de către Iordache Ruset, să fugă (în timpul domniei lui Constantin Duca)

— peripeţiile oraşului Scheia

b) revenirea cu mult mai pe larg, în cronica 1709—1711, asupra unor evenimente care sînt numai menţionate în cronica 1661—1709:

— aprecierile favorabile la persoana lui Alexandru Mavrocordat

— relatările cu privire la pacea de la Karlowitz

— ştirile despre mazilirea lui Mihai Racoviţă şi pribegia boierilor

c) diferite menţiuni din cuprinsul cronicii 1709—1711 nu sînt în concordanţă cu relatările cronicii 1661—1709:

— boierul Pavel Ciocîrlan, arătat în cronica 1661—1709 ca biv vel paharnic, iar în cronica 1709—1711, în aceeaşi împrejurare, este menţionat ca vornic mare de Ţara de Sus

— deşi în cronica 1709—1711 se fac aprecieri defavorabile la adresa familiei Ruset, acestea nu se găsesc şi în cronica 1661—1709

— în cronica 1709—1711 se fac repetate lămuriri cu privire la dregătoriile avute de diferiţi boieri în perioada acoperită de cronica 1661—1709

C. Cronica 1661—1709 „este cu totul contrarie sentimentelor personale, legăturilor familiale şi carierei politice a cronicarului"[15], aşa cum rezultă din:

— prezentarea nefavorabilă a domnitorului Gheorghe Duca, protectorul Costineştilor şi socrul lui Nicolae Costin[16]

---

[11] C. C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul cronicilor moldovene*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice*, seria II, tom. XXX (1907—1908), p. 302.

[12] *Ibidem.*

[13] *Ibidem.*

[14] *Ibidem*, p. 286—288.

[15] *Ibidem*, p. 296.

[16] *Ibidem*, p. 298.

— laudele aduse lui Constantin Cantemir, omorîtorul lui Miron și Velicico Costin [17]

— aprecierile favorabile la adresa lui Iliaș Alexandru [18]

— reflecțiile referitoare la nevinovăția domnilor și necredința boierilor : „ce de vom socoti la dreptate, numai tot vina boierilor, cari sunt îndemnători și îmbunători spre stingerea unul altuia" [19]

D. Diverse alte argumente care nu pot fi încadrate în paragrafe speciale :

— cronica 1661—1709 este o compilație lipsită de unitate [20]

— în cronica 1709—1711 Nicolae Costin vorbește în repetate rînduri despre sine, dar în cronica 1661—1709 nu i se află pomenit numele deși participase și în acești ani la viața politică a Moldovei [21]

— în cronica 1709—1711 Nicolae Costin se ocupă pe larg de faptele dregătorilor spre deosebire de autorul cronicii 1661—1709 care nu se apleacă cu aceeași stăruință asupra lor [22]

— argumentație cu caracter istoriografic : Ion Neculce nu știa de existența unei cronici a lui Nicolae Costin care să se refere la perioada 1661—1709 [23]

Cu acest ultim aspect încheiem enumerarea obiecțiilor aduse de Constantin Giurescu pe parcursul demonstrării tezei sale. În ceea ce ne privește vom continua prin a demonstra — așa cum am mai spus — contrariul celor susținute de marele istoric; *obiectul rîndurilor următoare constituindu-l problema în sine* și nu combaterea punct cu punct a celor enumerate mai sus [24].

Atît din cerințe legate de metodica cercetării, cît și din altele care au ca scop facilitarea rapidă a demonstrației noastre, ne vom ocupa mai întîi de *împrejurările*, *data* și *ordinea* în care au fost scrise cronicile Moldovei pentru anii 1661—1709 și 1709—1711.

Astăzi nu mai este un secret pentru nimeni — sincer vorbind nu prea a fost niciodată [25] — că Nicolae Costin a fost cronicarul oficial al domnitorului Nicolae Mavrocordat din a cărui dorință a scris cronica primei sale domnii. Constantin Giurescu, care în mare era de aceeași părere (spun în mare doarece el este tentat să cadă în cealaltă extremă afirmînd că întreaga operă costiniană ar fi fost elaborată din îndemnul acestuia) a

---

[17] *Ibidem*, p. 300.

[18] *Ibidem*, p. 305.

[19] *Ibidem*,

[20] *Ibidem*, p. 288.

[21] *Ibidem*, p. 304.

[22] *Ibidem*.

[23] *Ibidem*, p. 305.

[24] Aceasta se va face treptat și fără mențiuni speciale, deși nici acestea nu vor lipsi pe parcursul demonstrației.

[25] Părerea exprimată de C.A. Stoide cum că Nicolae Costin n-ar fi scris cronica 1709—1711 din îndemnul lui Nicolae Mavrocordat (vezi *Nicolae Costin, Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601— și de la 1709 la 1711*, ediția C.A. Stoide și I. Lăzărescu, Editura Junimea, Iași, 1976, p. CIII.) este lipsită de temei ; Nicolae Costin, care lucra la o operă de amploarea letopisețului de la facerea lumii, n-ar fi avut alt motiv pentru a-și întrerupe munca și a scrie evenimentele petrecute în decursul a doi ani desprinși total de o legătură cronologică,

căutat să-şi imagineze — fără un suport ştiinţific — felul în care şi-a redactat marele logofăt moldovean opera : „După ce-şi adunase materialul în decurs de cîţi-va ani şi „nu cu puţină osteneală", el se apucă să scrie în domnia lui Dimitrie Cantemir [letopiseţul de la facerea lumii — A.D.] ... Pînă în octombrie 1711 el ajunsese probabil pe la sfîrşitul domniei lui Despot, de unde încetează atacurile împotriva grecilor ... expunerea este cu mult mai dezvoltată decît la Ureche şi pentru timpul de la 1594 — 1601, îndoit mai întinsă cît cea corespunzătoare din cronica tatălui său. În asemenea condiţiuni Nicolae Mavrocordat vedea căiva mai trece mult timp pînă cînd cronicarul să ajungă la evenimentele contemporane, singurele care-l interesau. Viitorul era însă nesigur. Ca şi întîia dată mazîlia putea veni curînd şi în urmă nu să ştia cine avea să povestească şi în ce lumină faptele sale ... Pentru ca aceasta să nu se întîmple, Nicolae Mavrocordat, cel mai preocupat dintre domnii noştri ca să lase viitorimii despre cîrmuirea lui amintirea pe care el o voia, însărcinează, curînd după sosirea-i în ţară, ca să scrie evenimentele petrecute de la 1709 înainte. Despre stabilirea unei legături cu o cronică anterioară nu putea fi acum vorba : ea urma să se facă în mod natural atunci cînd letopiseţul ar fi ajuns la acea dată" [26].

Întreagă această presupusă conjunctură este eronată aşa cum au dovedit-o cercetările ulterioare; Nicolae Costin n-avea cum să scrie letopiseţul de la facerea lumii din îndemnul lui Nicolae Mavrocordat deoarece începuse să-l redacteze încă din 1700 [27], mai mult, devenit istoric oficial este nevoit să-şi încetinească munca, poate chiar s-o întrerupă, legată de letopiseţul început de atîţia ani, dar care nu-l putea interesa pe Nicolae Mavrocordat din perspectiva intereselor sale imediate [28]. El ştia că în Moldova se scriau tot felul de izvoare, dar ceea ce-i trebuia era o prezentare a domniei sale scrisă de pe poziţia intereselor sale.

Oricum, Nicolae Costin a început să redacteze cronica Moldovei pentru anii 1709—1711 la începutul celei de-a doua domnii moldovene a lui Nicolae Mavrocordat (1711 septembrie — 1715 decembrie)[29], adevăr de care nu s-a îndoit şi nu se îndoieşte nimeni. Dar, dacă putem fi siguri pînă aici, nu acelaşi lucru se poate afirma şi atunci cînd este vorba de data la care a fost concepută cronica Moldovei pentru anii 1661—1709 (aceasta în pofida părerii formulate de Constantin Giurescu [30] şi însuşită de *absolut*

---

[26] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 285—286.

[27] C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LXXXVIII.

[28] Cît l-a interesat pe *omul de cultură* Nicolae Mavrocordat, letopiseţul de la facerea lumii nu putem şti, dar sîntem siguri că *domnitorul* Nicolae Mavrocordat n-avea nevoie de o operă în stilul acesteia, dovadă că însăşi cronica de la 1709 la 1711 n-are elemente care s-o apropie în mod deosebit de letopiseţ; apoi, opera cronicarului, pe lîngă că mergea încet, era plină de artificialităţi bombastice, ruptă conceptual de modul în care cronicarii moldoveni înţelegeau să-şi întocmească cronicile. Aceasta ar fi putut primejdui perenitatea scrierii, tocmai prin lipsa de apreciere a contemporanilor, dar mai ales a celor ce vor veni (dacă Nicolae Mavrocordat a gîndit întocmai aşa este relativ, dar rezultatul a fost că letopiseţul de la facerea lumii a fost o operă care n-a trezit interesul multora tocmai din cauza acestor motive şi nu dintr-o defăimare a istoriografiei moderne, aşa cum se susţine încă de către unii).

[29] C.A. Stoide, *op. cit.*, p. LXVIII.

[30] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 289—290.

toți cercetătorii, începînd cu George Pascu [31] și sfîrșind cu Dumitru Velciu[32] și C.A. Stoide [33].

Constantin Giurescu, în studiul său publicat în 1907, ar fi acceptat posibilitatea ca letopisețul 1661—1709 să fie scris de logofătul Nicolae Costin, dar o vedea ca o imposibilitate deoarece credea că această operă ar fi fost scrisă, de un autor rămas anonim, în perioada *septembrie-decembrie 1712*, deci după moartea lui Nicolae Costin survenită în luna septembrie a acelui an [34]. Afirmația se baza pe interpretarea unui pasaj din cronica 1661—1709 referitor la invazia lăcustelor produsă în anul 1708: „Și așé s-au îngropat și s-au înmulțit [lăcustele — A.D.] fără cislă de mult, pînă într-acest an la văleat 7220" [35]. În analiza acestei indicații Constantin Giurescu a comis o greșeală, anume, a socotit anul de la facerea lumii, 7220, ca echivalînd cu anul erei noastre 1712 fără a face distincția necesară în ceea ce privește calculul lunilor. Or, anul 7220 transformat în ani ai erei noastre acoperă perioada *1 septembrie 1711 — 31 august 1712*. Oricum am face transformarea aceste date nu vor avea niciodată referire la lunile septembrie- decembrie 1712 deoarece aceste țin de anul 7221 cu întinderea 1 septembrie 1712 — 31 august 1713. Deci, *atît cronica 1709—1711, cît și cronica 1661—1709 au fost scrise în perioada septembrie 1711 (începutul domniei lui Nicolae Mavrocordat) — septembrie 1712 (moartea logofătului Nicolae Costin, cronicar oficial al domniei)*. Logic trebuie admis că dacă cronica 1661—1709 a fost redactată la curte în această perioadă, altul n-o putea face decît cronicarul oficial, *deci Nicolae Costin* [36].

În aceeași ordine de idei se înscrie și un alt aspect pe care ni l-am propus a-l discuta: *ordinea în care au fost concepute cele două cronici*. Permanent acest aspect a fost ignorat, cu toate că, după cum vom vedea, elucidarea lui va atrage după sine elucidarea altora. În acest scop am găsit necesar să ne aplecăm puțin asupra frecventelor trimiteri — atît la ceea ce se va scrie, cît și la ceea ce s-a scris — care sînt prezente în textele ambelor cronici.

A. Trimiteri la evenimentele pe care făgăduiește că le va scrie.

CRONICA 1661—1709:

1) La domnia lui Antonie Ruset, vorbind despre gropnița ce-și făcuse acesta, adaugă că aici „s-au fostu mai pe urmă îngropatu Cantemir Vodă, *cum se va arăta la rîndul său*". (f. 27 r.)

2) Despre Gheorghe Duca spune: „încă i-au mai dat turcii și Ucrina ... *pre cum vei înțălege mai înainte și mai pre largu*". (f. 36 r.)

---

[31] G. Pascu, *op. cit.*, p. 495.

[32] D. Velciu, în recenzia pe care o face la *Cronica anonimă a Moldovei, 1661—1729*, în „Revista de istorie", nr. 4 1976, p. 621—625.

[33] C.A. Stoide, *Izvodul Costăchesc*.

[34] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 289—290.

[35] Biblioteca Centrală Universitară Iași, Ms. nr. II—12, f. 130 r.v.; deoarece citatele din acest manuscris vor fi foarte frecvente, nu vom mai face trimiteri în subsol, ci vom indica, *în text*, filele corespunzătoare din manuscris.

[36] Deocamdată este prea puțin pentru a ne putea pronunța definitiv; așa cum am specificat mai sus, fiecare aspect va fi subliniat, dar nu privit ca o concluzie capitală. Numai privite conjugat aceste elemente vor exprima concluzia finală.

3) Despre boierii fugiţi în timpul domniei lui Gheorghe Duca promite că va spune, „*precum vei ceti mai jos*". (f. 46.r.)

4) Despre acelaşi domnitor : „pînă i-au venitu şi lui osînda, *precum vei citi mai gios la rîndul său*". (f. 48v.)

5) Despre introducerea văcăritului de către Constantin Duca : „şi aşa s-au tras acest obicei vreo zece ani, pînă la a doua domnie a domnii sale *precum vei ceti la rîndul său acolo*". ((f. 87 r.v.)

6) În timpul primei domnii a lui Antioh Cantemir a avut loc evacuarea Cameniţei (septembrie 1699) de către turci, concomitent cu părăsirea de către tătari a unor teritorii moldoveneşti dintre Prut şi Nistru ; cronicarul compară stăpînirea acestora cu prada ce a urmat înfrîngerii lui Dimitrie Cantemir la Stănileşti : „Această îndemînă au adus ţării din nesocotită minte şi grabă a sa, Dumitraşco Vodă, *care vei citi iubite cetitor la rîndul domniei lui*". (f. 99 v.)

7) Vorbind despre mulţimea lăcustelor din timpul domniei a doua a lui Mihai Racoviţă spune : „peste acestea încă au mai trimis sfinţia sa Dumnezău şi oşti străine asupra ţării şi schimbările domnilor adesea şi cu obiceiuri izvodite de nou şi prăzi şi robi *precum vei citi înainte la rîndul său*". (f. 130 v.)

8) În capitolul referitor la intrarea regelui Carol XII al Suediei în „Ţara Moscului", cronicarul vorbeşte despre trădarea lui Mazepa dezaprobînd-o şi subliniind că „l-au osîndit [Dumnezeu — A.D.], *care vei înțelege înainte la rîndul său*". (f. 133 v.)

9) După descrierea luptei de la Poltava (1709), cronicarul vorbeşte despre consecinţele ei arătînd că : „s-au stricat şi pacea între turci cu Moscul. Şi mai vîrtos toată peirea asupra Ţării Moldovei cu pradă şi cu robie şi cu multe asupreale, cît au sositu lucrul la cumpănă de istov *pe cum vei ceti mai gios de toate pre amănuntul, fieştecare poveste la rîndul său*". (f. 155 r.)

10) La mazilirea lui Mihai Racoviţă (1709) o serie de boieri au fugit „şi anume unde şi cine *vei înțălege în înainte la rîndul suă*". (f. 147 r.v.)

CRONICA 1709—1711 :

1) Despre Pavel Rugină, fost sluger sub Antioh Cantemir, spune că „fiind om mai spinţariu, nu s-au mai întorsu în ţară, ce s-au trasu spre moscali, *de care la rîndul său să va pomeni unde să va scrie de domnia lui Dumitraşco Vodă Cantemir*". (f. 176 r.)

2) Despre felul în care şi-a manifestat nemulţumirea voievodul de Kiev faţă de un dar al lui Nicolae Mavrocordat, cronicarul promite că „*la rîndul său să va pomeni*". (f. 176 r.)

3) Savin mare ban s-a întors din Polonia cînd au „năbuşit moscalii în ţară ... *precum să va pomeni mai pre largu unde se va scrie de domnia lui Dumitraşco Vodă*". (f. 183 r.)

4) La prima domnie a lui Nicolae Mavrocordat promite că va arăta cum s-a stricat pacea dintre ruşi şi turci, „*de care să va pomeni mai gios la rîndul său* (f. 198 r.)

5) Cauza nereuşitei operaţiunilor corpului de oaste rus la Brăila va fi aflată mai tîrziu „ *precum vei înțălege la rîndul său*". (f. 198 r.)

6) Dacă Lupu Costache ar fi răspuns chemării voievodului Nicolae Mavrocordat, nu i s-ar fi întîmplat ce a pățit, „*precum vei înțălege mai gios la rîndul său*". (f. 238 v.)

B. Trimiterile la ceea ce s-a scris anterior.

CRONICA 1661—1709:

1) Gheorghe Duca, fiind domn în Țara Românească, „îmbla pentru domnie la Moldova, *precum s-au pomenit mai sus*". (f. 35 v.)

2) În timpul domniei aceluiași, amintindu-se de luarea Cehrinului adaugă: „*pe cum s-au pomenit la domnia lui Antiohie Rusăt Vodă*". (f. 40 v.)

3) Despre Ilie Moțoc spune că era la Cîșla, „*precum s-au pomenit mai sus*". (f. 58 v.)

4) La începutul domniei a doua a lui Petriceicu, acesta vine la Botoșani „*pre-cum s-au pomenit mai sus*". (f. 61 r.)

5) Constantin Cantemir este căftănit la Oblucița, „*cum s-au pomenit mai sus*". (f. 73 r.)

6) Acelaș este înmormîntat în gropnița pregătită pentru Antonie Ruset, *precum s-au scris mai sus*". (f. 83 r.v.)

7) În timpul primei domnii a lui Constantin Duca era țara stricată „*precum s-au scris mai sus*". (f. 87 r.)

8) Antioh Cantemir „numai ce i-au căutat a scoate văcăritul pe vite *pe cum s-au pomenit mai sus*". (f. 94 v.)

9) Constantin Duca este ridicat cu spahii „*precum s-au zis mai sus*". (f. 110 r.)

10) La prima domnie a lui Mihai Racoviță se spune despre Antioh Cantemir că fusese domn în Moldova „*precum s-au scris mai sus*". (f. 115 r).

11) In a doua domnie a lui Antioh Cantemir este amintită venirea lui Sobieski în Moldova „la zilele lui Cantemir Vodă bătrînul, „*pe cum s-au scris mai sus la rîndul său*". (f. 120 v.)

CRONICA 1709—1711:

1) În timpul domniei lui Dimitrie Cantemir, hanul tătar, Devlet Gherai, a fost chemat la Poartă „*precum s-au pomenit mai sus*". (f.205v.)

2) La domnia aceluiași este amintită prezența sultanului „la Bila Țereov . . . *pe cum s-au pomenit mai sus*". (f. 212 r.)

3) Iusuf aga aduce firmanul de mazilire pentru Nicolae Mavrocordat, dar nu-l citește în fața boierilor „precum s-au scris mai sus". (f. 203 r.)

4) Constantin Brîncoveanu s-a amestecat la „socoteala muscalilor, *pe cum s-au pomenit mai sus*". (f. 255 r.)

5) După lupta de la Stănilești, Dimitrie Cantemir pleacă în Rusia „precum s-au zis mai sus". (f. 249 v.)

Trimiteri de acest gen sînt nenumărate în ambele cronici, dar sîntem de părere că numărul celor menționate aici este suficient pentru a trage concluziile care se impun. Dealtfel citarea în totalitate a trimiterilor ar fi ocupat mult loc, iar în plus n-ar fi schimbat într-u nimic raportul terme-

nilor puşi în discuţie. Astfel, în urma celor citate mai sus, putem observa cu uşurinţă trei aspecte:

a) Atît trimiterile la ceea ce s-a scris, cît şi cele la ceea ce se va scrie *constituie un element care dă unitate ambelor cronici.*

b) Din cele 10 trimiteri *la ceea ce se va scrie* — din cronica 1661—1709 — 5 (cinci) rămîn înscrise în cadrul acesteia, iar 5 (cinci) îi depăşesc limitele cronologice *avînd referire la cronica 1709—1711.*

c) Trimiterile — din cronica 1709—1711 — *la ceea ce s-a scris*, deşi frecvente, *nu depăşesc cadrul cronicii.*

Din aceste observaţii putem trage concluziile:

a) În cadrul cronicii 1661—1709 unele din trimiterile *la ceea ce se va scrie* depăşesc limitele acestei cronici vizînd evenimente din cronica 1709—1711 ca şi cum ar fi vorba despre una şi aceeaşi cronică. Aşa stînd lucrurile considerăm că nu putem vorbi despre două cronici cu doi autori diferiţi, ci despre două cronici ale aceluiaşi autor; şi cum cronica 1709—1711 este opera logofătului Nicolae Costin, rezultă că şi cronica 1661—1709 este tot opera sa.

b) Al doilea aspect se leagă de *trimiterile la ceea ce s-a scris.* Am văzut mai sus că acest fel de trimiteri sînt un element comun ambelor cronici, dar am remarcat totodată că nici una din acestea nu depăşesc limitele fiecărei cronici în parte (dacă pentru cronica 1661—1709 discuţia nu-şi are sensul, pentru cronica 1709—1711 aceasta este mai mult decît necesară) [37]. Pentru cronica 1709—1711 — care am văzut că primeşte referiri de la cronica 1661 — 1709 — aspectul este unidirecţional — primeşte, dar nu dă — el neavînd decît o singură explicaţie: *redactarea în ordine inversă a cronicilor.* Cu alte cuvinte, Nicolae Costin a scris cronica 1709—1711 independent de oricare altă cronică, în speţă, de cronica 1661—1709, iar abia apoi, pentru a umple golul, a început să scrie cronica de legătură între cronica lui Miron Costin şi cronica 1709—1711. Astfel se explică cu uşurinţă de ce în cronica 1709—1711 se fac tot felul de aprecieri şi precizări care au părut multora ca nefireşti [38].

Un alt şir de obiecţii au fost ridicate de aşa zisele *probleme de factură morală* care ne-ar determina să vedem în autorul cronicii 1661—1709, după cum afirmă Constantin Giurescu, pe oricare autor am voi dar numai pe Nicolae Costin, nu. Mărturisim că nu ne-am fi oprit niciodată asupra lor[39] deoarece sîntem de părere că în istoriografia noastră s-a făcut prea mult uz de *eventualele sentimente* pe care ar fi trebuit să le aibă *unii* boieri faţă de *unii* domnitori sau faţă de *unele* rude ale lor. Dacă în unele cazuri trebuie

---

[37] Ar putea apărea obiecţia că trimiterile sînt opera copiştilor ulteriori, dar atare părere trebuie exclusă deoarece copistul care avea în faţă manuscrisele ambelor cronici ar fi făcut cu uşurinţă trimiteri din cronica 1709—1711 în cronica 1661—1709, aşa cum a făcut şi invers.

[38] Acum se explică şi afirmaţia lui Nicolae Costin din cronica 1709—1711: „precum să va fi arătat mai pre largu cine va fi scris de domnié lui Mihai Racoviţă Vodă" (f. 162 r.). Nicolae Costin nu face trimitere la cronica 1661—1709, aşa cum credea Constantin Giurescu, ci se referă ori la un izvod pe care-l avea, dar nu ştia de cine este scris, ori la existenţa unei cronici racoviţeşti despre care se abţine să pomenească mai mult.

[39] O facem deoarece, după cum am văzut, ea constituie un punct forte al argumentaţiei lui Constantin Giurescu.

să ţinem seamă de aceste aspecte, în multe, foarte multe chiar, cred că nu putem face acest lucru. Am dori să vedem nu ştiu ce cronicar care a fost vel logofăt sub un anume domnitor cum îl laudă şi slăveşte pe acesta, dar ce ne facem cu comploturile şi uneltirile la care participă tocmai aceia care, după optica menţionată, ar trebui să fie cei mai docili şi recunoscători boieri faţă de domnitorul care-i făcuse vel vornic, vel vistiernic ş.a.m.d. Vrem să vedem boieri sau domnitori ţinînd la rudele lor ca la nimic altceva. Foarte bine ! Este uman şi în majoritatea cazurilor şi adevărat. Dar iarăşi apar aici excepţiile , nenumăratee excepţii de fraţi care se judecă, se ucid ; de părinţi care se luptă împotriva copiilor şi invers ; de cumnaţi, socri, veri care se duşmănesc, se închid, se chinuie, se otrăvesc şi altele. Prin aceasta nu urmăresc să condamn lipsa de conştiinţă în trecutul vechilor familii boiereşti, ci vreau să subliniez că întotdeauna trebuie să ţinem seamă de realităţile timpului ; transpunerea unor eventuale sentimente în conştiinţa celor pe care nu-i putem cunoaşte întotdeauna din această perspectivă nu ţine de cercetarea istorică, ci de etica şi morala conştiinţei noastre moderne pe care o credem foarte la locul ei în alte timpuri şi la alţi oameni.

În ceea ce-l priveşte pe Nicolae Costin sîntem de părere că greşit i s-a privit opera din perspectiva convingerilor sale intime. În cronicile de la 1661 la 1709 şi de la 1709 la 1711, nu sentimentele sau punctele de vedere ale marelui logofăt trebuie căutate (deoarece aceste cronici nu sînt nici cronici de partid, nici cronici de familie, ci sînt cronici oficiale), ci acelea ale lui Nicolae Mavrocordat. Nicolae Costin nu face altceva, în aceste cronici, decît să privească domnii, boierii şi evenimentele prin prisma opticii voievodului care i-a cerut să le întocmească. Din această perspectivă vom analiza în cele ce urmează unele afirmaţii ale cronicii 1661—1709, considerate de Constantin Giurescu de nerostit pentru un om cu dorinţa de a nu candida la condiţia de „monstru moral''.

Una dintre acestea se referă la modul defavorabil în care autorul cronicii 1661—1709 îl prezintă pe domnitorul Gheorghe Duca, „binefăcătorul Costineştilor'' şi socrul lui Nicolae Costin [40]. Într-adevăr, Gheorghe Duca apare în cronica 1661—1709 într-o lumină nu tocmai favorabilă, dar aşa era firesc, chiar dacă autorul era ginerele voievodului. Cauzele sînt numeroase — animozităţile dintre familia Duca şi familia Mavrocordat ocupînd un loc nu tocmai de neluat în seamă[41] — şi derivă din contextul realităţilor moldoveneşti puţin anterioare, ca să nu spunem contemporane, redactării cronicii. Observarea paralelă a felului în care cronicile descriu cele trei domnii moldovene ale lui Gheorghe Duca (1665—1666 ; 1668—1672 ; 1678—1683) justifică atitudinea lui Nicolae Costin şi afirmaţia noastră. Dacă despre prima domnie nici o cronică nu are un cuvînt rău de spus, iar despre cea de-a doua toate — cu excepţia cronicii Pseudo Amiras care este vădit contra voievodului — împărtăşesc o atitudine ce am putea-o considera neutră, domnia a treia, *fără excepţie*, este prezentată defavorabil. Cum ar fi putut Nicolae Costin să facă notă discordantă — şi urmărind tabelul anexat observăm că s-a străduit să n-o facă niciodată—

[40] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 298.

[41] Animozităţi ce trebuie privite, *aici*, nu atît prin prisma familiară, cît mai degrabă prin cea personală ; Constantin Duca era unul din pretendenţii care-i dădeau mult de furcă lui Nicolae Mavrocordat chiar în timp ce se redacta cronica de care ne ocupăm.

cînd „grozăviile" lui Duca erau adînc înrădăcinate în memoria contemporanilor încît orice scuză, ca să nu pomenim de părtinire, n-ar fi fost acceptată de nimeni, ba mai mult, ar fi dus numai la neîncredere și dispreț, iar de aici la discreditarea cronicii și ignorarea ei, lucru nedorit atît de Nicolae Costin, cît și de Nicolae Mavrocordat [42].

Tot în direcția enunțurilor ce ar ține de o anumită etică costiniană este și afirmația făcută de autorul cronicii 1661—1709 :„Ce de vom socoti la dreptate, că domni toți sînt buni, și ari face tuturor dreptate, numai tot vina boèrilor carii sîntu îndemnători și îmbunători spre stingerea unul altué" (f. 110 v.). Din aceasta, Constantin Giurescu a făcut încă un punct al acuzării sale afirmînd categoric că „Nicolae Costin n-ar fi putut rosti asemenea cuvinte" [43]. Nouă acest argument ni se pare de neluat în seamă — considerăm că astfel de afirmații sînt inoportune într-o lucrare științifică — — dar, întru cît a trebuit să fie adus în discuție ne exprimăm părerea că Nicolae Costin ar fi avut cel puțin două motive serioase care să-l ducă la asemenea afirmație. În primul rînd, aceste cuvinte sînt introduse imediat după mazilirea lui Constantin Duca, mazilire datorată intrigilor boierești la Poartă, în al doilea rînd — și poate cel mai important — Nicolae Mavrocordat era dușmanul declarat al acestei practici după cum se poate citi în cronica lui Nicolae Costin pentru anii 1709—1711: „Nevoitu-s-au Nicolae vodă să lipsească și să să părăsască pîrîle deprinsă de la o vreme încoace asupra domnilor după ce să mazilia, prin mijloacele și trimiterea la Poartă, boierilor; care socoteală a lui Nicolae vodă, pentru nevoința să nu să pîrască domnii, nu socotim să o hulească cineva ce mai mult să o laude" (f. 184 v.). Alăturată acestui citat, afirmația din cronica 1661—1709 nu mai pare acum nelalocul ei, înscriindu-se perfect în felul de a privi al domnitorului, implicit al cronicarului.

De o importanță deosebită este și felul în care cronica 1661—1709 și respectiv cronica 1709—1711, prezintă pe membri familiei Costin, membri care, departe de a fi ignorați, sînt indicați ori de cîte ori autorul crede că au înfăptuit ceva demn de a fi imortalizat.

Postelnicul Alexandru Costin, fratele logofătului Miron Costin, este arătat ca trimis al boierilor la Poartă — împreună cu Chiriță Draco — — pentru a-l cere ca domn al Moldovei pe Eustatie Dabija (f. 1 r.). Aceasta este prima și ultima mențiune în cadrul cronicii 1661—1709 — se pare că a murit la scurt timp [44] — și *singura în cadrul celorlalte cronici* care au referire la eveniment (excepție face doar cronica lui Miron Costin).

Logofătul Miron Costin este pomenit mai întîi de toate ca autor al unui izvod ce a fost folosit ca sursă în cronica 1661—1709 [45]. Participarea

[42] Aceeași explicație și pentru prezentarea favorabilă a domniei lui Alexandru Iliaș (1666—1668) despre care nimeni nu are un cuvînt rău de spus, Chiar Ion Neculce — necruțător în a înfiera tarele oricărui grec — nu are decît cuvinte de laudă pentru acest domn,

[43] C. Giurescu, *op. cit*,, p. 305.

[44] N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV — XVII)*, Edit. enciclopedică română, București, 1971, p. 387.

[45] Ms. nr. 11—22, f. 18 v. În legătură cu utilizarea de către autorul cronicii 1661—1709 a acestui izvod scris de Miron Costin există două opinii diametral opuse : aceea a lui N. Iorga care, în *Istoria literaturii românești*, II. ed. cit., se pronunță în favoarea existenței și folosirii lui și opinia lui C. Giurescu care nu crede în existența acestuia. Personal înclin să fiu de părerea celui dintîi istoric.

la viața politică este și ea destul de frecvent pomenită. Astfel, la mazilirea lui Antonie Ruset (1675—1678), Miron logofătul îl însoțește — împreună cu alți boieri — la Poartă (f. 30 v.) ; în timpul primei domnii a lui Dumitrașcu Cantacuzino (1673 ; 1674—1675 ; 1684—1685) turcii trimit pe Miron Costin „vornicul cel mare de Țara de Jos", în Polonia pentru a duce tratative de pace (f. 23 v.) ; același este pomenit în legătură cu evenimentele care au dus la prinderea de către poloni a domnitorului Gheorghe Duca (f. 62 r.), eveniment de care ne vom ocupa mai jos, ca de altfel și de acela referitor la uciderea fraților Velicico și Miron Costin.

Vornicul Velicico Costin, avînd dregătoria de spătar al doilea, este trimis să scoată ostașii poloni din cetățile moldovenești Neamț și Suceava (f. 22 r.).

Serdarul Ion Costin, fiul cel mai mare al lui Miron Costin, — rămas toată viața în rîndul micilor dregători [46] — este prezent în două rînduri în paginile cronicii 1661—1709. O dată cînd doamna Anastasia, soția lui Gheorghe Duca, îl lasă să apere Iașii (f. 55 r.) ; a doua oară cînd Ion Costin aduce din Polonia oasele fostului voievod Gheorghe Duca (f. 86 r.).

Despre *logofătul Nicolae Costin* cronica 1661—1709 — așa cum s-a subliniat [47] — nu pomenește nimic, spre deosebire de cronica 1709 — 1711 unde îl aflăm foarte des. Și acest aspect a fost folosit de Constantin Giurescu pentru a contesta cronicarului Nicolae Costin paternitatea cronicii de care ne ocupăm.

Luat ca atare argumentul este puternic și demn de reținut, dar analizat în punctele sale intime nu mai este atît de categoric. Într-adevăr, în cronica 1709—1711 Nicolae Costin se automenționează, dar cu multe rezerve. Dacă pe parcursul narării primei domnii moldovene a lui Nicolae Mavrocordat nu uită să indice cînd și ce poziție a ocupat el în raport cu o serie de evenimente, altfel stau lucrurile cînd este vorba de cele ce s-au întîmplat în timpul domniei voievodului imediat următor, Dimitrie Cantemir. Deosebirea se poate remarca încă de la începutul prezentării domniei acestuia cînd Nicolae Costin se eschivează de a prezenta componența divanului — în care el era mare logofăt [48] — spunînd : „Și peste trei dzile au boerit și pe boierii cei mari" (f. 207 r.). Dar nu făcuse la fel la începutul domniei lui Nicolae Mavrocordat cînd a avut grijă să indice dregătoria fiecărui boier în parte, inclusiv pe aceea de mare vornic de Țara de Jos care-i fusese încredințată (f. 171r) . Mai mult, pe întreg parcursul descrierii domniei lui Dimitrie Cantemir, Nicolae Costin nu se menționează nici măcar o singură dată. De ce? Răspunsul este destul de simplu, dar nu ne vom grăbi cu el mai înainte de a întreprinde o incursiune în cronica 1661—1709.

Am văzut, din cele relatate mai sus, care sînt informațiile (favorabile) referitoare la familia Costin. Dar privind atent și coroborînd știrile din celelalte cronici contemporane ne dăm lesne seama că multe informații referitoare la membrii acestei familii lipsesc din cronica de care ne ocupăm. Iată care sînt acestea :

a) În anul 1672 — după ocuparea Camenițel de către turci — marele vizir Köprülü Fazîl-Ahmed Pașa cere să discute cu un boier de frunte al

---

[46] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 391.
[47] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 298
[48] Ion Neculce. *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediția Iorgu Iordan, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1955, p. 260.

Moldovei. Cel mai indicat a fost găsit Miron Costin care, întrebat de demnitarul turc dacă este bucuros de cucerirea Cameniţei, răspunde : „sîntem noi moldovenii bucuroşi să să lăţească în toate părţile cît de mult stăpînirea otomană, iar peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească" [49].

Credem că această informaţie lipseşte din cronica 1661—1709 din motivul că scrisă la 1712 — după evenimentele petrecute cu un an înainte — era inoportună putînd fi interpretată ca filo-ţaristă sau antiotomană. Aceasta ar fi pus într-o lumină proastă nu numai pe Miron Costin — care şi aşa nu mai conta — dar mai ales pe urmaşi, în speţă pe Nicolae Costin care ar fi putut fi bănuit de aceleaşi sentimente.

b) După luptele de la Hotin, din 1673, Ştefan Petriceicu, domnul Moldovei, se afla în postura de răzvrătit faţă de Imperiul otoman. Aflat la Iubăneşti (sau Ibăneşti), în aşteptarea oştilor poloneze, este părăsit de majoritatea boierimii şi armatei, aşa cum relatează Ion Neculce : „Ce Petriceico-vodă, neştiind că şi slujitorii sînt cu dînşii [cu boierii — A.D.] la un cuvînt, oarecum cu simeţie le grăiè, şi nu-i credè şi nu vrè să-i sloboadză, dzicînd că şi oaste leşească vine multă. *Iară Miron logofătul au răspunsu : „Ori să fie voia mării tale, ori să nu fie, noi nu ne vom lăsa casăli să le iè tatarîi"*. Şi s-au închinat şi i-au dzis : ‚Să fii măriia ta sănătos", şi au ieşit afară" [50]. Atitudinea lui Miron Costin este reprobabilă. Nu numai că-şi părăseşte domnul într-un moment critic, dar cred că-l putem bănui ca fiind unul din instigatorii iniţiali ai acestei acţiuni. Cînd şi-a exprimat dezacordul faţă de domn a făcut-o în numele tuturor, căci după ieşirea sa din cameră „toţi boierii şi căpitanii au purces cela după cela pre rînd a să închina şi au ieşit afară ... Iar Petriceico-vodă au rămas numai sîngur, numai cu Hăbăşescul hatmanul şi cu casa lui, şi au început a plînge şi a blăstăma pe Miron i pe alţii" [51].

Faptele înfăţişîndu-se astfel, autorul cronicii 1661—1709 are interesul să nu relateze întîmplarea din două motive : 1) Nicolae Mavrocrodat nu trebuia să afle că un Costin a uneltit — mai mult sau mai puţin — împotriva domnului, dar mai ales 2) că acesta n-a putut să se bizuie pe sfetnic într-un moment critic.

c) Domniei lui Antonie Ruset — domnie apreciată de mulţi boieri şi în timpul căreia Miron Costin a fost mare logofăt — i se pune capăt în urma pîrei la Poartă a lui „Miron Costin logofătul şi Alexandru Buhuş hatmanul" [52].

Informaţia prezentă ca atare la Ion Neculce este sensibil deformată de autorul cronicii 1661—1709 care ascunde numele unuia dintre boieri infideli : Miron Costin. „Atunci, la întorsul vezirului, au început unii din boieri a amesteca şi a pîrî pe Antonie-vodă ; din carii era unul Buhuşi hatmanul, *şi altul încă pe carile triacă-l condeiul mieu*". (f. 30 r.)

Acest pasaj este cel mai ilustrativ în a ne face să vedem în autor un membru al familiei Costin, care are interesul — o dată mai mult — să ascundă vina cea mai gravă de care ar putea fi acuzat cineva — după cum am văzut mai sus — în faţa domnitorului Nicolae Mavrocordat : pîra la Poartă.

---

[49] *Ibidem*, p. 134.
[50] *Ibidem*, p. 140.
[51] *Ibidem*, p. 141.
[52] *Ibidem*, p. 151.

d) Momentul uciderii fraților Costin este încă un aspect asupra căruia merită să ne oprim atenția. Autorului cronicii 1661—1709 i s-a imputat că nu pune pic de suflet în descrierea acestui moment, că nu răzbate din povestire nici cea mai mică undă de durere sau mînie așa cum ar fi fost normal în cazul în care Nicolae Costin ar fi scris despre moartea tatălui său. Dar aceasta este numai aparența; în esență autorului nu-i sînt indiferente cele povestite așa cum se poate remarca cu destulă ușurință din parcurgerea pasajului:

„La văleatul 7200, în luna lui Dechevrie xx dzile, în domnié sa, Cantemir-Vodă tăèt-au pre Miron Costin ce au fostu logofătu mare și/ pe frate-său Velicico ce-au fost vornic mare, *dîndu-le vină*, că s-au ridicatu pre domnié asupra lui. Însă Miron logofătul, nefiind în Eși într-acè dată,ci la țară la un sat al lui, și s-au fost tîmplat dè au fost murit giupîniasa; ce vrîndu să o astruce, iată au sosit și la dînsul, de la Cantemir-Vodă, *armașul al doilea* , *Răcoviță, cu un stiag de lefegii* ca să-l ducă la Eș ... iată de sirgu au sosit și Macre vătavul cu a doua poroncă și într-acel ceas è-au tăiat capul.

Și așè întorcîndu-să trimișii înapoi cu isprăviré de poruncă, atuncé noaptea, ca la 5 ceasuri, scoaseră și pe Velicico vornicul din beciuri, de suptu casa cé mică, și-l duseră la fîntînă de-i tăèră capul. *Și au stăiut acolé față, pentru credință, fiiu-său Dumitrașco beizadè păn-ce eu tăèt capu*". (f. 81 r.v.—82 r.)

Primul gînd al cronicarului este de a înlătura orice îndoială că atît logofătul Miron,cît și fratele său au fost nevinovați,moartea lor datorîndu-se unei învinuiri nejustificate. „Dîndu-le vină", din citatul de mai sus, apare clar într-un alt pasaj cu referire la acelaș moment: [Miron Costin — A.D.] „ce è-m vădzutu osînda *perindu nevinovat* de alți domni". (f. 30 r.) Autorul este categoric. Nevinovăția celor doi nici nu este pusă în discuție — cum se întîmplă în celelalte cronici — în plus, el nu uită să amintească rolul nefast jucat de Dimitrie Cantemir în acest episod (același Cantemir care în perioada redactării cronicii de care ne ocupăm era hulit deopotrivă de turci, împotriva cărora se răzvrătise, cît și de voievodul Nicolae Mavrocordat, împotriva căruia uneltise) [53].

S-a mai reproșat autorului cronicii 1661—1709 că prezintă evenimentul succint; așa este, dar scurtimea pasajului cîștigă în importanță prin informație (lucru neremarcat). Așa scurt este cel mai bine informat — în legătură cu evenimentul respectiv — dintre toate cronicile (excepție *nu face* nici cronica lui Ion Neculce). Cronicarul poate voit a prezentat telegrafic acest episod. Cine este nevinovat n-are nevoie de pledoarii, mai ales cînd acestea ar putea scoate la iveală fapte ce nu trebuie cunoscute, dar mai ales interpretate. Poate rana din suflet l-a făcut să treacă „iute" — așa cum scrie atît de frumos Nicolae Iorga — peste eveniment „ca asupra unei amintiri dureroase" [54].

În urma acestei mari paranteze apare foarte clar motivul care a făcut ca Nicolae Costin să nu fie menționat în paginile cronicii 1661—1709. Autorul acestei cronici este foarte circumspect în ceea ce privesc știrile refe-

[53] Dacă tînărul Dimitrie Cantemir — în 1691 în vîrstă de 17 ani — a asistat sau nu la execuție, nu știm deocamdată, dar din informația ca atare (singulară pînă acum) și din atitudinea rezervată — deseori ințepătoare — pe care o adoptă în descrierea domniei acestuia s-ar putea întrezări pana lui Nicolae Costin.

[54] N. Iorga, *op. cit.*, p. 137.

ritoare la familia Costin, circumspecţie care-l duce pînă la a fi lipsit de obiectivitate. Or, dacă faţă de membri acestei familii [55] adoptă tactica prevederii, faţă de Nicolae Costin adoptă formula supremă: *tactica tăcerii*. Tăcere care nu obligă la nimic şi care, am văzut, în cronica 1709—1711 este aplicată din plin. Mai ales că Nicolae Costin era departe de a fi omul cel mai neprihănit din Moldova acelor timpuri, aşa cum se poate desprinde din izvoare [56].

Dacă multe din aspectele aduse în discuţie de noi pînă acum au mai făcut obiectul şi altor cercetări, *asupra limbii* în care au fost scrise aceste cronici nu s-a aplecat nici un lingvist ca să nu mai pomenim de istorici [57]. De aceea, considerînd-o ca pe o datorie, vom zăbovi mai mult în cele ce urmează asupra aspectelor legate de vocabular, sintaxă şi stil, într-un cuvînt asupra aspectului lingvistic.

---

[55] Atitudinea lui Nicolae Costin faţă de membrii diferitelor familii, deşi interesantă de aprofundat, nu vrem să o extindem aici, dar găsim necesar să observăm acum atitudinea pe care o manifestă cronicarul faţă de familia Ruset. Această familie este privită cu duşmănie, atît de cronica 1661—1709, cît şi de cronica 1709—1711. Aspectul nu a fost sesizat decît parţial de Constantin Giurescu, care credea că duşmănoasă este numai cronica 1709—1711 — scrisă de Nicolae Costin — iar cronica 1661—1709 n-are nimic de reproşat familiei Ruset, tocmai pentru că n-a fost scrisă de acesta. Dar Constantin Giurescu se lasă indus în eroare de aspectul de suprafaţă, cantitativ, al problemei. Iordache Ruset, principal opozant al lui Nicolae Mavrocordat, este menţionat foarte des în cronica 1709—1711 datorită frecventelor neplăceri pe care le făcea domnitorului. Prin aceasta nu se schimbă fondul problemei — atitudinea cronicarului faţă de Ruseteşti — care este comun ambelor cronici, aşa cum se poate observa cu uşurinţă din exemplele următoare. Astfel, după arestarea, din ordinul lui Nicolae Mavrocordat, a lui Iordache Ruset, „ţara" face o pîră scrisă în „divanul cel mic" arătînd „*cum fiind Iordache vornicul strein*, cu fraţii lui, *cu vremea au supus toate casele boiereşti*" şi-i „*învrăjbitoriu de domni, de nu să mai satură de domni*" (f. 191 r.v.) Cuvintele acestea le citim în cronica lui Nicolae Costin pentru anii 1709—1711, dar ele sînt prezente şi în cronica 1661—1709, avînd referire tot la Ruseteşti, dar într-un pasaj din domnia lui Constantin Cantemir: „*lipindu-se Cupăreştii pe lîngă Cantemir-Vodă* şi stînd la sfaturile lui din al patrulea an, *multe amestecături între domnie şi între ţări făcut-au Cupăreştii*, şi la multă cheltuială adus-au ţara, De care lucru, *pizma şi zavistiea* nici un lucru bun nu aduce, *fără numai pierdzare de suflet şi unora risipa de case* .. că acei prieateni a lui Cantemir-Vodă, *Cupăreştii, adusese pre Cantemir-Vodă pînă la atîta, de nu i s-ar fi prilejuit moarte în domnie*, prin temniţăle turcilor ar fi putredzitu". (f. 78 r.v).

Virulenţa opiniei, expresiile asemănătoare, punctele de vedere convergente au toate o singură rezultantă: modul asemănător, unitar, în care este privită familia Ruset, atît de cronica 1661—1709, cît şi de cronica 1709—1711.

[56] Făcînd abstracţie de faptul că Nicolae Costin servise înainte interesele altor domnitori care în orice moment se puteau transforma din ameninţători în periculoşi domniei lui Nicolae Mavrocordat, citām spre exemplificare un episod din cronica lui Pseudo Amiras: „Viind dar capigi-başe la Iaşi, au şedzut cîteva dzile şi pe cît au îmblat Costantin vodă cu bani ca să-l întoarcă pe voia sa şi să-l tragă la dînsul, nemică n-au isprăvit, Însă dzic unii, că cu ştirea şi cu voia lui, Neculai Costin ce era hatman şi cumnat lui Costantin vodă, adus-au oaste leşească, pe care era mai mare Moisei sărdariul şi au călcat gazda capigi-başii, ca să-l ia, Iară el nedîndu-se, s-au bătut cu dînşii şi l-au omorît pe loc; *Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729*, Studiu şi ediţie critică de Dan Simonescu, Edit, Academiei R.S.R., Bucureşti, 1975, p, 58.

[57] De aceea am fi bucuroşi dacă unul dintre lingviştii noştri s-ar apleca cu o atenţie şi pricepere mai mare decît a noastră asupra acestui aspect, făcînd din el obiectul unui studiu minuţios.

A. Asemănări de vocabular[58]

„Așijderea": este întrebuințat foarte rar pînă la prima domnie a lui Antioh Cantemir, de aici intrînd în uz ceva mai mult, devenind din nou rar la a doua domnie a lui Antioh Cantemir; revine frecvent la capitolul despre a doua domnie a lui Mihai Racoviță și la prezentarea domniei lui Dimitrie Cantemir. De la a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat *devine foarte rar și cu grafia schimbată*: „așijdire",

„Iară": este frecvent întrebuințat chiar de la domnia lui Dabija, deloc la prima domnie a lui Gheorghe Duca, de cîteva ori la domnia lui Iliaș Alexandru și la a doua domnie a lui Gheorghe Duca, spre a deveni frecvent la domniile următoare și foarte frecvent de la capitolul despre Carol XII și luptele sale pînă la sfîrșitul domniei lui Dimitrie Cantemir. *De la a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat nu se mai folosește.*

"De sirgu": este întrebuințat la domnia lui Constantin Cantemir, a doua domnie a lui Constantin Duca, a doua domnie a lui Mihai Racoviță, prima domnie a lui Nicolae Mavrocordat și la domnia lui Dimitrie Cantemir. În descrierea *domniei a doua a lui Nicolae Mavrocordat nu se mai folosește.*

„A grăi": *este întrebuințat numai în primele două cronici* în diferite expresii ca: „grăim aceasta", „s-au străduitu la graiul făcut" (f. 144 v.), „și mai în scurtă voroavă să grăim" (f. 249 v.), ș.a.

„*A dzice*" (f. 30 v., 109 v.; passim) și „*a spune*" (f. 75 v., 225 r., 257 r.; passim) sînt termeni proprii cronicilor 1661—1709 și 1709—1711; primul întrebuințîndu-se pînă la domnia lui Constantin Cantemir, iar al doilea de aici și pînă spre sfîrșitul domniei lui Dimitrie Cantemir. „*A se face tot una*" sau „*a fi tot una*", în sensul de a se alia, se întrebuințează numai la domnia a doua a lui Mihai Racoviță (f. 138 r.) și la domnia lui Dimitrie Cantemir (f. 212 r.).

„*A hălădui*" cu sensul de a scăpa, este prezentă numai în primele două cronici în forme ca:

„să hălăduiască de robie" (f. 60 r.), „au hălăduitu săracii creștini de robie" (f. 247 r.).

„A se învîrteji": este întrebuințat la domnia lui Constantin Cantemir (f, 76 r,), la prima domnie a lui Antioh Cantemir (f. 97 r.), a doua domnie a lui Constantin Duca (f. 109 r.) și la domnia lui Dimitrie Cantemir (f. 209 v., 211 r., 225 v.). Mai departe nu este folosit,

Expresia „*poate fi*", folosită în loc de poate, este deasemenea caracteristică numai cronicilor 1661—1709 și 1709—1711: „ce poate fi au fost și voia lui Dumnedzău" (f. 29 v.), „ci poate fi au mai avut noroc" (f. 253 v.), „și fiind poate fi și batu" (f. 232 r.), ș.a.

„De istov": este întrebuințată la a doua domnie a lui Mihai Racoviță (f, 139 r,) și la a doua domnie a lui Dimitrie Cantemir (f, 249 v,),

B. Unitatea stilistică

1) Așează *la început subiectul* cu incidentele sale, *apoi obiectul* — complementul — cu determinările sale, *iar la sfîrșit verbul.*

1661—1709	1709—1711
„Craiul șvedzescu, pînă la acea vreme, ca trei ceasuri, cu cîteva sute de călăreți, peste Nipru au trecut cu mare trudă". (f. 144 r.)	„Și nice moscalii nu le putea apărare da". (f. 141 v.)
„Iar vicleanul Mazepa, încă cu cîteva ceasuri nainte de craiul șvedzăscu, împreună cu ai săi, într-un cuget vicléni, peste Nipru au trecut". (f. 145 v.)	„Și pînă în acestu număr despre îmbe părțile, graiurile de pace, fericite și păzite sînt, neclintit". (f. 215 v.)

[58] Deoarece în manuscrisele păstrate cronicile de care ne ocupăm sînt continuate de așa numita cronică a lui Axinte Uricariul, cu care fac corp comun, am găsit necesar ca în acest paragraf să nu ne mărginim numai la a compara cele două cronici, ci să desprindem ce nu au acestea comun cu cronica 1711—1715 și ce au comun între ele. Astfel vom sublinia nu numai caracterul unitar al celor două cronici, dar le vom individualiza în raport cu oricare alta.

2) *Așează complementul înaintea verbului pe care-l lămurește.*

1661—1709	1709—1711
„Ce el, bani *nu strînsese*, că una, lacom *nu era*". (f. 31 v.) „Că într-aceia vreme, acolo *era* domniia *fugită*". (f. 34 r.) „Strînsoare mare pentru bani, *făcea* tuturor". (f. 43 v.)	„Iară el singur la satul său la Șerbești, *purta trebile*". (f. 264 r.) „Toată averea noastră o *am* cheltuit". (f. 203 r.) „Și la boiarii caimacami, poruncă *era*, nice rămășiță și nici un feliu de dare, în țară *să nu lasă*". (f. 168 r.)

3) *Așează determinările adjectivale înaintea substantivului.*

1661—1709	1709—1711
„In *foarte tare locu* ..." (f. 144 r.) „De *curuntă vreme* ..." (f. 88 r.)	„Intrat-au domniia în Iași ... cu *mare pohfală*, cu alai împărătesc și cu *iscusite podoabe*". (f. 171 v.) „după ce au întrat la urechile lui Nicolae Vodă, *sămețe și fără socoteală cuvintele lui*". (f. 192 r.)

4) *Face uz de hiperbate* (separare de cuvinte care din punct de vedere gramatical sînt unite).

1661—1709	1709—1711
„*Le-au*, pînă la pămînt, *risipit*". (f. 24 r.) „Dintr-aceste *nemilosirdii* multe și de tot felul ce avea *rele*, au început țara a scădea". (f. 47 v.) „Doar *semne* i s-au arătat, proaste". (f. 124 r.)	„Deci și acele lucruri, precum deamănuntul *i să va lui știre face*". (f. 217 r.) „Că acmu și cărțile lui Antioh Vodă *era*, la acei boiari, *scrisă* cu dată poruncă". (f. 163 v.) „ ... fiindu de neamul lui bosneanu și pentru limba ce știé, *sîrbească*, l-au ales". (f. 250 v.)

5) *Repetă anumite cuvinte pentru a face să crească intensitatea exprimării.*

1661—1709	1709—1711
Gheorghe Duca „ nu cruța *nice* boiar, *nice* țăran, *nice* săracu, *nice* fămei". (f. 44 r.)	„Nu rămînea *nice* cu bou, *nice* cu vacă, *nice* cu stup, *nice* cu fînaț, *nice* cu pîine ..." (f. 180 r.)

Inversiunile sînt frecvente

1661—1709	1709—1711
Poate „să *nu nice crează* vreunii ..." (f. 47 v.) „Multe *orînduiale altele*". (f. 43 v.) „Pentru *această toată cheltuiala*". (f. 42 r.)	„... era scrisă cu *dată poruncă*". (f. 163 v.) „Început-au *pre izvoade a-i striga*". (f. 186 r.) „Acolo în casa ci-a mare, *scaun domnesc și lui pus în stînga*". (f. 178 v.)

Cu certitudinea că în studierea limbii operei lui Nicolae Costin se mai poate face foarte mult — folosirea calculatorului fiind *poate* cea mai indicată — încheiem trecerea în revistă a asemănărilor lingvistice ale cronicilor aduse în discuție cu convingerea că cele sesizate de noi mai sus

au reușit să sublinieze unitatea de limbă și stil dintre cronica 1661—1709 și cronica 1709—1711.

★

În concluzie, rezumînd cele prezentate în studiul de față, observăm :

— ambele cronici au fost redactate pînă în septembrie 1712 (luna în care moare cronicarul oficial, Nicolae Costin)

— ambele cronici au fost redactate la curtea domnească din Iași, fiind cronici oficiale

— între cronica 1661—1709 și cronica 1709—1711 se poate remarca o indisolubilă unitate provenită din :

— unitatea de idei (în consens cu opiniile domnitorului Nicolae Mavrocordat)

— părtinirea față de membrii familiei Costin

— unitatea lingvistică

Toate aceste aspecte ne fac să vedem în autorul cronicilor 1661-—1709 și 1709—1711 pe una și aceeași persoană : logofătul Nicolae Costin.

ANEXA

Cronica 1661—1709 raportată la celelalte cronici contemporane*

DOMNITORUL	I		II		III		IV		V		VI	
	A	PI	A	PI	A	PI	A	PI	A	PI	A	PI
Eustatie Dabija	+	f	+	g	+	a	+	m	+	a		
Gheorghe Duca	+	b	+	a	+	a			+	a		
Iliaș Alexandru	+	b	+	m	+	m	+	m	+	g		
Gheorghe Duca	×	b	—	a	×	g	×	m	×	a		
Ștefan Petriceicu	+	a	+	m	×	g	+	m		g		
Dumitrașcu Cantacuzino	—	b	—	m	—	g	—	m	—	g		
Antonie Ruset	+	g	+	m	×	m	+	g	—	g		
Gheorghe Duca	—	f	—	a	—	b	×	m	—	b		
Dumitrașcu Cantacuzino	—	g	×	m	×	m						
Constantin Cantemir	+	f	×	g	+	g			+	b		
Dimitrie Cantemir	×	f			×	m						
Constantin Duca	+	f	—	m	—	g			×	a		
Antioh Cantemir	×	b	+	m	×	m			+	b	+	g
Constantin Duca	+	f	—	m	—	m			—	a	—	g
Mihai Racoviță	—	g	+	m	+	g			—	a	×	m
Antioh Cantemir	+	f	×	m					+	a	—	m
Mihai Racoviță	—	b	+	m					×	a	×	f

* Aceste aprecieri nu trebuie privite cu rigiditate, ele nu fac decît să dea posibilitatea unei relative comparații a cronicilor.

EXPLICAREA SEMNELOR ŞI PRESCURTĂRILOR

I Cronica 1661–1709
II Cronica lui Pseudo-Amiras
III Letopisețul 1661–1705
IV Izvodul lui Teodosie Dubău
V Cronica lui Ion Neculce
VI Cronica Ghiculeştilor
A atitudinea
PI precizia informaţională

+ favorabilă
— nefavorabilă
× neutră
f foarte bună
b bună
a aproximativă
g generală
m maximă generalitate

REINTERPRÉTATIONS ET AJOUTS À L'ÉTUDE DES CHRONIQUES MOLDAVES

RÉSUMÉ

Parmi les nombreuses controverses issues des inadvertences des chroniques médiévales mentionnons sourtout celles dues à l'ignorance, pour certains raisons, de l'auteur, C'est pourquoi, le leitmotiv „pseudo" peut être rencontré maintes fois dans l'histoire de notre littérature ancienne, estompant, de par sa nature, des valeurs qui attendent qu'elles soient reconnues.

Une telle situation s'est manifestée également en ce qui concerne la paternité de la chronique de Moldavie pour les années 1661–1709, considerée comme *Pseudo Nicolae Costin*, notamment après la démonstration de Constantin Giurescu il y a plus de 70 ans. Le présent article fait rouvrir les débats sur ce problème considéré comme solutionné, reconsidérant, réinterprétant et complétant la démonstration de l'historien du début du XX-e siècle.

En comparant la chronique de Moldavie pour les années 1709–1711, oeuvre incontestée de Nicolae Costin, à la chronique de Moldavie pour les années 1661–1709, cont l'auteur est controversé, nous avons constaté que les deux chroniques ont été rédigées jusqu'au mois de septembre 1712 (le mois où est mort le chroniqueur officiel Nicolae Costin); les deux chroniques ont été rédigées à la cour princière de Jassy, étant des chroniques officielles.

La chronique de 1661–1709 et celle de 1709–1711 présentent une indissoluble unité provenant de l'unité d'idées (en consensus avec les origines du prince Nicolae Mavrocordato), la partialité envers les membres de la famille Costin, l'unité linguistique.

Pour ces considérations, on estime que l'auteur de la chronique de Moldavie pour les années 1661–1709 est le méme que celui de la chronique de Moldavie pour les années 1709–1711, soint le logothète Nicolae Costin.

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE ISTORICE

CUANTIFICAREA ÎN ISTORIE — VALOARE ŞI LIMITE *

DE
IRINA GAVRILĂ

Studiul de faţă îşi propune să analizeze diferitele faţete ale unei singure probleme : în ce măsură cuantificarea poate fi utilă în studiul istoriei.

O primă întrebare ce se ridică este aceea dacă istoria poate fi sau nu supusă cuantificării. Întrebarea este îndreptăţită, în cercetarea istorică există o multitudine de probleme care nu pot fi tratate cantitativ, dar în acelaşi timp domenii ca istoria economică sau demografia istorică sînt imposibil de abordat fără a face apel la un bogat material cuantificabil.

La sfîrşitul secolului XIX şi începutul secolului XX un număr relativ mare de cercetători, printre care Frederich Jackson Turner, Lawrence Lowell, Charles A. Beard, apreciau deja posibilităţile oferite de cuantificare, lucrările lor servind drept punct de plecare pentru studiile ulterioare.

De-a lungul cîtorva generaţii de istorici care au urmat, interesul pentru metodele cantitative a scăzut şi, deşi motivele nu sînt întru totul clare, cîteva explicaţii plauzibile se pot da : în primul rînd faptul că metodele statisticii primitive, familiare istoricilor la începutul secolului XX, erau inadecvate şi a existat o lipsă de iniţiativă în găsirea altora, mai potrivite ; un alt motiv ar putea fi acela al existenţei unui număr mare de documente valoroase şi interesante, dar cu un conţinut greu de cuantificat ; şi, în fine, putem presupune ca un al treilea motiv interesul crescînd pentru domenii ca istoria diplomatică unde metodele cantitative îşi găsesc cu greu o aplicare imediată.

Dar iată că răspîndirea accentuată a calculatoarelor, caracteristică anilor 1950—1960, a adus în faţa computerelor şi istorici, interesaţi la nceput de simple reordonări şi tabelări ale datelor şi mai puţin de operaţii statistice care cereau un aparat matematic complex.

Istoricii s-au alăturat însă curînd economiştilor, sociologilor şi psihologilor în efortul de a înţelege şi a aplica metodele statistice şi mai tîrziu chiar elemente de teoria jocurilor sau modelare matematică materialului supus cercetării. Cursuri simple la început, de introducere în statistică şi programare pe calculator, organizate pe lîngă universităţi, au deschis drumul către programele complexe de azi, destinate special umaniştilor şi în cadrul cărora sînt prezentate pe larg noţiuni generale de calcul matematic,

* Articolul exprimă părerile unui matematician care colaborează cu istoricii.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 32, nr. 5, p. 903—921, 1979.

tehnici statistice ca analiza corelațiilor și regresiei, precum și limbaje de programare specializate pentru problemele științelor sociale[1].

Rezultate interesante, urmare a acestei preocupări, demonstrînd totodată utilitatea metodelor cantitative pentru istorie au fost obținute în U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie, Franța, Italia.

Considerăm binevenită o scurtă trecere în revistă a ceea ce s-a realizat în cîteva domenii importante ale istoriei. Bineînțeles enumerarea noastră nu se vrea exhaustivă, urmărind doar să puncteze și să sugereze cititorului direcții de cercetare în care metodele matematice și calculatorul își pot aduce aportul. Lucrarea lui M. Liubovici *Metoda statistică în aplicații la istorie*, apărută cu ani în urmă, marchează începutul folosirii noilor metode în cercetarea istorică în Uniunea Sovietică.

Primele încercări de aplicare a statisticii matematice sînt întreprinse chiar între cele două războaie mondiale de către arheologi.

Apariția calculatoarelor, capabile să efectueze extrem de repede calcule complicate, stimulează interesul istoricilor pentru metodele matematice și, în acest sens, trebuie să semnalăm cartea lui V.A. Ustinov *Aplicarea mașinilor de calcul în știința istorică*, apărută la Moscova în 1964. Lucrarea explică posibilitățile și principiile generale de funcționare și utilizare a calculatoarelor, fiind în același timp și o oglindă a cercetărilor întreprinse pînă atunci în acest domeniu. Dintre istoricii sovietici adepți ai noii metodologii menționăm pe L.V. Milov, I.D. Kovalcenko, I. Kahk, K. V. Hvostova [2].

Istoriografia economică americană este dominată de cercetători care urmăresc și dezvoltă principiile stabilite prin anii 1960 în Statele Unite ale Americii de prima generație de cliometricieni : Albert Fishlow, Robert Fogel, Lance Davis, Richard Easterlin și alții [3].

Iată doar cîteva din problemele în care atît istorici cît și economiști preocupați de istorie aplică noile metode : evoluția comerțului, explicarea expansiunii industriale, tipurile de creștere economică și repartiția beneficiilor creșterii, sclavia și războiul civil, mărimea și semnificația investițiilor în educație.

Printre cele mai reprezentative lucrări, sinteză a rezultatelor obținute pe această cale în istoria economică americană, se numără cartea editată de Robert Fogel și Stanley Engerman, *The Reinterpretation of American Economic History*, publicată în 1971.

Condiția esențială a valorificării noilor tehnici de cercetare și a rezultatelor astfel obținute este însă existența unui fundament teoretic corespunzător. De multe ori lipsa unei teorii istorice adecvate, ce nu se

---

[1] Leila de Campo, *Computer Courses for the Humanist: A, Survey*, în „Computers and the Humanities" 1 (sept, 1972), p. 57—62, John R. Allen, *The Development of Computer Courses for Humanists*, in „Computers and the Humanities" 5—6 (sept. — nov. 1974), p. 291—295,

[2] O trecere în revistă deosebit de interesantă a lucrărilor cercetătorilor sovietici este studiul lui Vasile Liveanu, *Metode matematice și calculatoare electronice în cercetarea istorică din U.R.S.S.*, în „Istorie — Arheologie, Revista de referate, recenzii și sinteze" IX, 2, 1972, p. 165—211.

[3] Albert Fishlow, Robert Fogel, *Quantitative Economic History: An Interim Evaluation, Past Trends and Present Tendencies*, în „Journal Of Economic History", 31, (Martie 1971), p. 15—42.

poate dezvolta decît în cadrul materialismului dialectic și istoric, conduce pe autorii acestor lucrări la concluzii eronate.

Cliometria nu a fost niciodată „progenitura istoriei economice americane", așa cum o numea Robert Fogel [4]. Ca dovadă studiile realizate în Marea Britanie [5] sau lucrările celei de cincea *Conferințe Internaționale de Istorie Economică* desfășurată în 1970 la Leningrad și care a dedicat o întreagă secțiune cercetărilor bazate pe metodele matematice și utilizarea calculatoarelor, întreprinse în Franța, Belgia, Italia, Ungaria și Suedia.

Conferința anglo-română *Mathematics in the Archaeological and Historical Sciences*, care a avut loc la Mamaia în 1970, a reunit deopotrivă istorici, arheologi și matematicieni, oglindind totodată începuturile aplicării metodelor statistice în cercetarea istoriei în România [6].

Răspîndirea geografică a noii metodologii se adaugă caracterului său nelimitat în timp, fiind studiate alături de secolele XIX și XX, secolele XVII, XVIII [7], sau perioade de istorie veche.

Referindu-ne acum la domeniul istoriei sociale, vom începe cu demografia istorică al cărei material de studiu se prezintă în bună parte sub formă numerică.

Metodele statistice sînt instrument de lucru pentru analizarea natalității și mortalității, a duratei medii de viață, a migrației și distribuției populației sau al ritmului său de creștere, a structurii familiei și, în general, a structurilor sociale.

Pornindu-se de la evoluția unităților demografice mici, familia și satul, apoi orașul sau provincia, pentru studiul cărora a existat o adevărată tradiție concretizată prin „grupul de la Cambridge" în Anglia și „secția a șasea" în Franța, se urmărește obținerea unei imagini de ansamblu a populației întregii țări sau chiar a unui continent [8].

Acest scop final impune mînuirea unei cantități enorme de date și drept urmare calculatorul devine, prin 1960, familiar și demografilor. Lui Stephan Thernstrom, pionier al acestor încercări, i se alătură și alți cercetători dintre care menționăm pe Charles Griffin, Peter Knights, Michael Katz sau Robert Doherty [9].

Studiul lui Marcel Couturier asupra orașului Châteaudun, apărut în 1969, se bazează pe rezultatele prelucrării electronice a materialului documentar [10]. Utilizînd circa 16 000 de cartele perforate, fiecare din ele repre-

---

[4] Ibidem.

[5] Roderick Floud ed., *Essays in Quantitative Economic History*, Clarendom Press, Oxford, 1974.

[6] Comunicările prezentate la această conferință sînt cuprinse în volumul *Mathematics in the Archaeological and Historical Sciences*, editat de F.R. Hodson, D.G. Kendall și P. Tăutu, Edinburg University Press, 1971.

[7] Robert Brenner, *The Social Basis of English Commercial Expansion, 1550—1650*, „Journal of Economic History" 32 (Martie 1972), p. 361—384; Scott M. Eddie, *The Terms of Trade as a Tap on Agriculture, Hungary's trade with Austria, 1883—1913*, ibidem, p. 298—316.

[8] Lucrări ale celor două grupuri pot fi consultate în periodicul *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations*, respectiv *An introduction to English Historical Demography*, editată de E.K. Wrigley, Mc Graw-Hill, New York, 1966.

[9] Stephan Thernstrom, *Poverty and Progress : Social Mobility in a Nineteenth Century City*, Cambridge : Harvard University Press, 1964 ;

Peter Knights, *The Plain People of Boston, 1830—1860*, Oxford University Press, New York, 1971.

[10] Couturier Marcel, *Recherches sur les structures sociales de Châteaudun, 1525—1789*, Paris 1969, S.E.V.P.E.N.

zentînd o înregistrare asupra naşterii, stării civile, profesiei sau a unui alt eveniment important din viaţa unui individ, lucrarea urmăreşte două direcţii principale : fluctuaţiile în timp ale compoziţiei populaţiei oraşului şi diferenţele după diferite caracteristici (avere, tipul căsătoriei) între categorii ale forţei de muncă. Calculatorul a realizat serii ale naşterilor şi deceselor pentru perioade lungi de timp asupra întregului oraş sau a anumitor părţi ale sale, precum şi tabelări ale ocupaţiei ginerelui în funcţie de cea a socrului. Desigur lucrarea lui Couturier nu este novatoare din punct de vedere al structurii sale, dar, folosind calculatorul electronic, autorul a reuşit să prelucreze uşor, în scurt timp şi fără erori un imens material documentar, imposibil de valorificat manual.

În ţara noastră există importante preocupări de demografie istorică şi vom cita în acest sens studiile întreprinse de profesorul Ştefan Ştefănescu[11], precum şi activitatea colectivului de la Cluj, condus de profesorul Ştefan Pascu.

În domeniul istoriei politice acţionează atît metodele statisticii matematice, cum ar fi analiza corelaţiilor şi regresiei, scalarea Gutman sau analiza multivariată, cît şi metode noi din cercetarea operaţională, teoria deciziei şi teoria jocurilor.

Predominante sînt lucrările de istorie parlamentară şi ni se par semnificative din punct de vedere metodologic studiile lui Allan Bogue, William O. Aydelotte, Jerome Clubb şi Howard Allen, Ronald Formisano [12].

Este interesant de menţionat faptul că cercetări de această natură sînt întreprinse nu numai de către istorici şi este bine cunoscută existenţa unei aşa numite ,,sociologii electorale'' de tradiţie în Franţa, Scandinavia, Marea Britanie şi Canada [13].

Statistica matematică şi calculatorul au fost folosite şi pentru alte studii de istorie politică, de exemplu: examinarea a peste 30 000 de greve muncitoreşti din Franţa secolelor nouăsprezece şi douăzeci, analiza de conţinut a pamfletelor politice sau simularea evenimentelor politice pe calculator [14].

Metode de teoria jocurilor şi teoria deciziei au fost aplicate de profesorul Mircea Maliţa în studiile sale [15].

---

[11] Ştefan Ştefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Edit. Facla, Timişoara 1974.

[12] Allan Bogue, *The Substantive Meaning of Radicalism in the United States During the Civil War*, comunicare prezentată la Conference on the Use of Quantitative Methods in the Study of the History of Legislative Behavior, University of Iowa, 1972; William O. Adyelotte, *Constituency Influences on the British House of Commons in the 1940*, comunicare prezentată la conferinţa menţionată mai sus.
Jerome M. Clubb, Howard W. Allen ed., *Electoral Change and Stability in American Political History*, The Free Press, New York, 1971; Ronald P. Formisano, *The Birth of Mass Political Parties: Michigan, 1827—1861*, Princeton University Press, Princeton 1971.

[13] Stein Rokkan, *Citizens, Elections, Parties*, McKay, New York, 1970.

[14] Edward Shorter, Charles Tilly, *The Shape of Strikes in France, 1830—1960*, Comparative Studies on Society and History 13 (Ian. 1871), p, 60—86; Charles M, Dollar, Richard J. Jensen, *Historian's Guide to Statistics*, Holt, Rinehart Winston, New York, 1971, p. 210—214; Alan D. Anderson, Patricia Bryan, Charles Cannon, Barbara Day, Julie Jeffrcy, *An Experiment in Combat Simulation: The Battle of Cambrai, 1917*, Journal of Interdisciplinary History 2 (Winter 1972), p. 229—248.

[15] Mircea Maliţa, *Un modèle de la décision de 1595 de Michel le Brave*, ,,Mathematics in the Archaeological and Historical Sciences'', Edinburg, 1971, p. 516—523; *A Romanian Prince's Negotiations After the Siege of Vienna (1683—1688)*, Laboratorul de teoria matematică a sistemelor, Universitatea Bucureşti.

Încheiem această succintă prezentare amintind doar că metodele matematice şi calculatorul electronic interferă astăzi şi cu domenii ca istoria culturii sau analiza de conţinut a documentelor istorice, fiind o adevărată metodă de lucru în arheologie.

O imagine a acestor multiple preocupări de aplicare a noii metodologii o dau studiile documentare publicate în reviste de specialitate atît în ţara noastră cît şi peste hotare [16].

Deşi recunoscute, valoarea metodelor cantitative, importanţa şi semnificaţia scopurilor teoretice în care pot fi folosite, precum şi măsura în care sînt aplicabile materialului documentar, rămîn subiecte de discuţie în lumea istoricilor. De aceea este bine să cunoaştem ceea ce implică o încercare de utilizare a acestor metode în istorie, ce fel de rezultate putem aştepta şi ce dificultăţi apar pe parcurs.

Valoarea principală a cuantificării în studiul istoriei constă în aceea că înlesneşte verificarea unor afirmaţii cu caracter general. Există uneori tendinţa ca, după o descriere precisă a cîtorva cazuri, să se treacă la generalizări fără prezentarea unei motivări bine fundamentată. Este adevărat că pentru mulţi cercetători cîteva exemple concrete pot fi mult mai convingătoare decît un tabel statistic riguros alcătuit, dar riscul pe care îl comportă un astfel de procedeu nu trebuie ignorat. Rezumarea numerică a datelor, atunci cînd este posibil, oferă cercetătorului informaţii uşor de descris şi mînuit.

De asemenea, cuantificarea asigură un grad mare de acurateţe. Într-adevăr, memoria fiind selectivă, atunci cînd dispune de un material bogat, cercetătorul îşi va concentra atenţia asupra cazurilor care se potrivesc cel mai bine propriilor sale presupuneri, cu alte cuvinte asupra cazurilor favorite. O prezentare ordonată a materialului documentar va înlătura acest pericol, punînd în lumină relaţii şi caracteristici ale datelor mai greu de observat fără o astfel de sumarizare a informaţiei.

În plus, analiza cantitativă oferă un mijloc sistematic de a testa ipotezele, prin stabilirea numărului de exemple care susţin fiecare presupunere, accentuîndu-se în acest fel nu numai trăsăturile principale ale fenomenului ci şi excepţiile, nuanţele, conturîndu-se astfel măsura în care se poate face o generalizare.

De cele mai multe ori rezultate interesante se pot obţine chiar prin metode statistice relativ simple din sfera statisticii descriptive, sau prin studierea caracteristicilor unui grup şi corelarea lor în scopul examinării legăturii între diverşi factori.

Deşi este deosebit de folositor să ordonezi, să clasifici şi să reduci informaţia disponibilă prin aceste mijloace primare, uneori este necesar să se recurgă la metode complexe cum ar fi modelarea matematică, sau inferenţa statistică, cea din urmă permiţînd formularea de concluzii cu caracter general pe baza studierii unui număr restrîns de cazuri, a unui eşantion.

[16] Vasile Liveanu, *„Cliometria" sau „noua istorie economică"*, „Istorie — Arheologie, Revista de referate şi recenzii şi sinteză", X, 1, 1973, p. 71—97; Irina Gavrilă, *Les mathématiques et l'histoire en Roumanie*, „Revue Roumaine d'Histoire", 2, 1975, p. 275—283; Robert Swierenga, *Clio and Computers: A Survey of Computerised Research in History* în „Computers in the Humanities" 5, (Sept, 1970), p. 1—22; Charles Tilly, *Computers in Historical Analysis*, în „Computers in the Humanities", 6 (Sept. — Nov. 1973), p, 325—335; Robert Whallon Jr,, *The Computer in Archaeology: A Critical Survey*, în „Computers in the Humanities" 1 sept, 1972), p. 29—45.

După cum am arătat, o muncă substanţială şi interesantă a fost realizată în această direcţie, dar potenţialul analizei cantitative nu a fost pe de-a-ntregul exploatat. Istoria economică este din acest punct de vedere o excepţie, fiind un domeniu în mod natural potrivit cercetării cantitative. În cea mai mare parte informaţia iniţială apare aici cuantificată, ipotezele care se fac tind să fie sub formă cantitativă, iar din punct de vedere teoretic, dată fiind dezvoltarea recentă a econometriei, metodele sînt deja avansate.

Pentru istoricul preocupat de a aplica statistica în cercetările sale se ridică o serie de probleme, între care cele mai importante mi se par cele relativ la :

— calitatea cercetării efectuate pînă în prezent,

— posibilitatea utilizării acestor metode avînd în vedere caracterul limitat al materialului aflat la dispoziţia istoricului,

– acurateţea rezultatelor obţinute prin astfel de metode, şi în sfîrşit

— utilitatea şi semnificaţia acestor rezultate.

În cele ce urmează vom căuta să ne referim pe scurt la fiecare dintre aceste aspecte.

Este foarte adevărat că nu întotdeauna cercetările bazate pe metodele statistice au fost încununate de succes. Multe dintre aceste studii, departe de a revoluţiona gîndirea istorică, s-au dovedit a fi imperfecte ca metodă, ceea ce le-a alterat în bună măsură concluziile. Adesea pionierii cercetării cantitative a istoriei au ignorat ipoteze statistice esenţiale, cum ar fi aceea că un eşantion de date nereprezentativ conduce la rezultate neconcludente, iar o metodă statistică, oricît de rafinată ar fi, nu poate compensa întotdeauna limitele datelor istorice de care dispune cercetătorul.

Preocuparea actuală a istoricilor de a cunoaşte ceea ce tehnicile statisticii pot oferi şi modul corect de a le aplica ne îndreptăţeşte să afirmăm că în viitor erorile mai sus amintite vor fi eliminate, iar analiza cantitativă se va impune ca un instrument necesar pentru studiul unui număr crescînd de domenii ale istoriei.

O altă obiecţie care se ridică este aceea că noile metode nu-şi au rostul în istorie, sau că pot fi folosite numai într-o arie restrînsă de cercetare, dată fiind complexitatea problemelor şi limitele izvoarelor existente.

Este greu de obţinut o informaţie precisă bazîndu-te pe o sursă inconsistentă şi experienţa a demonstrat că înregistrarea datelor se dovedeşte a fi o operaţie dificilă şi adesea supusă erorilor.

Nu este uşor şi gradul de dificultate creşte pe măsură ce ne îndepărtăm de perioada contemporană, să obţinem date semnificative pentru a face o prezentare cantitativă riguroasă şi utilă. De exemplu, este posibil să studiem compoziţia Parlamentului britanic pentru secolele recente, dar aceeaşi sarcină devine imposibilă dacă ne-am referi, de pildă, la armata lui Justinian.

Dar, cuantificarea nu este o regulă, ci o strategie de investigare şi este la latitudinea cercetătorului să o folosească sau nu.

Problemele de istorie economică şi demografie, sau de mobilitate socială furnizează un material bogat de studiu şi impun metode cantitative.

Generalizînd, credem că în orice cercetare în care se pot obţine date sub formă numerică, cuantificarea devine o obligaţie pentru istoricul dornic să realizeze un studiu profund al problemei.

De fapt, existenţa unei informaţii istorice sărace nu pledează împotriva cuantificării în particular. Există limite indiferent de metoda folosită, ele decurgînd din insuficienţa evidenţei păstrate şi nu din particularităţile tehnicii de studiu întrebuinţate. Obstacole în faţa generalizărilor apar, de pildă, cu aceeaşi forţă şi în cazul metodelor tradiţionale şi ceea ce nu poate fi făcut cu ajutorul statisticii în cazul unui material istoric sărac, este greu de presupus că poate fi realizat printr-o tratare subiectivă, obişnuită. Este adevărat că problemele care decurg din date inadecvate pot apare mai evident într-o analiză matematică, dar în nici un caz nu pot fi evitate prin alegerea unei alte metode de lucru.

Cea de-a treia obiecţie care se ridică este legată de măsura în care statistica conduce la concluzii corecte.

Dacă ne referim la metodele statistice simple, acestea nu fac altceva decît să reorganizeze datele, rezultatul concretizîndu-se în tabele clare care uşurează munca ulterioară de interpretare. De exemplu, o matrice de corelaţie este un tablou de cifre care indică legături între diverşi factori ce intervin într-o problemă, dar descoperirea cauzelor care determină existenţa acestor relaţii, precum şi interpretarea lor stă în priceperea şi talentul cercetătorului. Dacă datele permit, este uşor de urmărit cum au votat alegătorii, dar este cu mult mai greu de stabilit motivele pentru care au votat aşa cum indică tabelele cantitative. Mergînd mai departe, către metode mai elaborate, vom aminti influenţa statistică care cere îndeplinirea unor condiţii precise din partea datelor, condiţii pe care ignorîndu-le cercetătorul va fi în mod sigur condus la concluzii eronate.

Este greşit să credem că studiile cantitative elimină judecăţile de valoare, imaginaţia şi spiritul intuitiv pe care istoricul îl aduce în cercetarea sa. Prin aplicarea acestor metode nu cîştigăm rezultate absolute, ci un grad de certitudine în ceea ce afirmăm, nu eliminăm factorul subiectiv, dar îi minimalizăm rolul.

Analiza cantitativă nu trebuie privită ca un procedeu magic. Ea conferă claritate în tratarea materialului documentar şi de multe ori scoate în evidenţă rezultate greu sesizabile prin metode tradiţionale. Dezavantajele pe care le prezintă nu sînt specifice procedurilor cantitative, pericolul de a desprinde concluzii false existînd în orice fel de cercetare.

S-au ridicat întrebări nu numai asupra posibilităţilor şi limitelor analizei cantitative, dar şi asupra utilităţii ei. Există părerea că subiectele care îi interesează pe istorici sînt atît de complexe încît studierea lor nu poate face apel la cuantificare. Un critic susţinea chiar că : „aproape toate problemele importante sînt importante tocmai pentru că nu comportă răspunsuri cantitative” [17]. Este adevărat, desigur, că un tabel statistic nu poate explica numai prin el însuşi un fenomen istoric, ci pentru a-l elucida este în general necesar să recurgem la surse tradiţionale de informare : memorii şi biografii, documente, dezbateri parlamentare etc.

Analiza cantitativă este utilizată de cele mai multe ori pentru a verifica ipoteze dinainte formulate şi atunci cînd ele sînt infirmate există tendinţa de a se renega metoda. Ieşirea din acest impas nu constă în abandonarea tehnicii folosite, bineînţeles dacă a fost corectă, ci în construirea unei teorii pertinente care să explice noile rezultate.

---

[17] Arthur M. Schlesinger, Jr., *The Humanist Looks at Empirical Social Research*, în „American Sociological Review”, XXVII (Dec. 1962).

Se afirmă uneori că metodele statistice demonstrază ceea ce este evident şi deci aplicarea lor ar fi inutilă. Chiar dacă ar fi aşa,o confirmare în plus,prin cuantificare, nu face altceva decît să fundamenteze concluziile intuitive ale cercetătorului, cu toate că de cele mai multe ori problemele care se pretează la un studiu cantitativ nu au răspunsuri evidente. De exemplu, în cercetarea influenţei exercitată de anumiţi factori asupra unui fenomen istoric, analiza corelaţiilor oferă o măsură precisă a existenţei, a sensului şi a mărimii legăturii studiate, adesea dînd la iveală relaţii care ar fi trecut neobservate într-o tratare obişnuită.

Inferenţa statistică, printr-un ansamblu de procedee, înlesneşte desprinderea de concluzii cu caracter general în cazul unui număr restrîns de date pe care, în mod obişnuit, am fi tentaţi să le neglijăm sau care printr-o abordare necorespunzătoare ar conduce la afirmaţii greşite.

O dovadă în plus în confirmarea posibilităţilor oferite de analiza cantitativă constituie numărul din ce în ce mai mare al istoricilor care o adoptă ca metodă de lucru, iar valoarea unei asemenea cercetări rezidă în primul rînd în acurateţea şi priceperea cu care este realizată. O cercetare riguroasă şi nu aplicarea mecanică a uneia sau altei metode statistice, urmată de munca de interpretare istorică a rezultatelor va avea ca rezultat studii cu adevărat valoroase.

Interesul crescînd al istoricilor faţă de această nouă metodologie este atestat de organizarea a numeroase conferinţe, cursuri sau seminarii în scopul prezentării calculului statistic, de publicarea de articole, cărţi sau colecţii de studii care implică o cercetare cantitativă, de editarea începînd cu anul 1967 a periodicului „The Historical Methods Newsletter", adevărat ghid în acest domeniu.

Disputa purtată în jurul analizei cantitative în istorie se bazează, în general, pe motive nejustificate. Cele mai multe dintre obiecţiile care apar se datorează unei înţelegeri greşite a scopului în care noile metode pot fi folosite sau a concluziilor pe care le generează. Nici un cercetător nu va afirma că orice informaţie istorică este cuantificabilă, că tabelele statistice furnizează demonstraţia definitivă a teoriei pe care o ilustrează, că procedurile cantitative aduc finalizarea unei probleme şi elimină judecăţile subiective sau că adoptarea acestor metode anulează imaginaţia, intuiţia, logica şi celelalte instrumente intelectuale tradiţionale la îndemîna istoricului şi în general a oricărui cercetător.

Este absurd să afirmi că există o singură cale spre cunoaştere, că o cercetare riguroasă se poate face numai utilizînd cifre sau că valoarea sa depinde mai mult de metoda adoptată decît de priceperea cu care este condusă.

Statistica matematică oferă astăzi un aparat complex de analiză a datelor istorice, de la simple tabele, repartiţii de frecvenţă sau reprezentări grafice, măsuri ale tendinţei centrale în date sau ale relaţiilor între fenomenele istorice, pînă la metodele mai elaborate ale inferenţei statistice şi analizei multivariate.

O aplicare ştiinţifică a analizei cantitative va uşura munca istoricului, va aduce rigurozitate şi fundamentare în susţinerea teoretică a unor teze, va face posibilă descoperirea trăsăturilor şi relaţiilor ascunse de multitudinea informaţiei şi, în sfîrşit, va conduce la generalizări bazate pe argumente precise şi nu pe exemple izolate.

Şi dacă la toate acestea adăugăm rapiditatea cu care calculatorul realizează calculele laborioase cerute de unele metode, putem afirma că metodele matematice, raţional utilizate, constituie un instrument de lucru necesar în cercetarea istorică modernă.

LA QUANTIFICATION DANS L'HISTOIRE — VALEUR ET LIMITES

RÉSUMÉ

L'étude aborde des aspects de l'application des méthodes mathématiques et de l'utilisation des calculatrices électroniques dans l'investigation historique.

La première partie contient une succincte présentation de quelques-unes des plus significatives recherches d'histoire économique, politique et démographique, fondées sur les nouvelles méthodes et effectuées aux U.S.A. en U.R.S.S., en Angleterre et en France.

On analyse ensuite des problèmes essentiels auxquels est confronté le chercheur lors d'un essai d'application des méthodes mathématiques au matériel historique, étant soulignés aussi bien les avantages que les limites et les difficultés qu'implique l'utilisation des nouvelles techniques de travail.

On conclut que l'utilisation rationnelle des méthodes mathématiques secondées de la rapidité des calculatrices dans le traitement des données historiques contribue à l'accroissement de la rigueur scientifique dans l'investigation historique.

ANTECEDENTE ALE AGRESIUNII JAPONIEI ÎN CHINA DE NORD-EST

DE

N. Z. LUPU

În noaptea de 18 spre 19 septembrie 1931, la numai o oră după explozia înscenată la Liutiaogou, în apropiere de Shenyang (Mukden), în zona japoneză a Căii ferate sud-manciuriene, armata japoneză a trecut la invadarea teritoriului Chinei de nord-est. Atacul armat al Japoniei a marcat apariţia unui periculos focar de război în Extremul Orient. Încheiată prin condamnarea ei platonică de către Societatea Naţiunilor şi retragerea Japoniei din forul de la Geneva, această agresiune a depăşit mult cadrul strict al raporturilor dintre cele două ţări, punînd la grea încercare sistemul existent al relaţiilor internaţionale, statornicit după primul război mondial. De aici, atenţia şi îngrijorarea cu care desfăşurarea evenimentelor din îndepărtata Manciurie a fost urmărită de guverne şi de opinia publică de pretutindeni.

Intervenţia militară a Japoniei în China de nord-est, acţiune premeditată şi minuţios pregătită de militariştii japonezi, a constituit, de fapt, continuarea politicii mai vechi de expansiune a imperialismului nipon în Manciuria. Consacrat preludiilor agresiunii japoneze, articolul de faţă stăruie asupra cîtorva din aspectele esenţiale ale antecedentelor acestui conflict — moment deosebit în procesul deteriorării relaţiilor internaţionale din anii premergători celui de-al doilea război mondial.

★

Manciuria, bogata provincie chineză situată în nord-estul ţării a atras de timpuriu atenţia Imperiului nipon. Japonia avea, fireşte, în vedere atît importanţa ei economică ca sursă de materii prime şi alimente şi piaţă pentru mărfurile şi capitalurile japoneze, cît şi însemnătatea ei strategică pentru politica sa de extindere a sferei de influenţă şi dominaţie în Extremul Orient [1].

Un prim pas în dobîndirea de către Japonia a unor poziţii în Manciuria a fost făcut în urma războiului chino-japonez izbucnit în 1894 şi

---

[1] *Le conflit sino-japonais, Histoire des opérations militaires en Manchourie et à Changai en 1931 et 1932*, Tokio, 1932, p. II; vezi şi arhiva Ministerului Afacerilor Externe, (în continuare A.M.A.E.) fond 71. Dosare speciale, vol, 230, f. 307—315, *(Studiu asupra problemei Manciuriei şi dezarmarea* de general I. Matsui, delegatul Japoniei la Conferinţa de dezarmare, Apărut în „Revista Diplomatică" japoneză din 1 februarie 1932. Traducere în limba franceză.

încheiat prin Tratatul de la Shimonoseiki din 17 aprilie 1895. Prin acest tratat, Japonia a obţinut „arendarea” teritoriului Peninsulei Liaodong cu oraşele Dalian şi Liuşun care-i permitea să controleze frontiera orientală a Coreei şi drumul spre Pekin [2]. Supusă însă presiunii concertate a trei puteri concurente în Extremul Orient: Rusia ţaristă, Franţa, şi Germania, Japonia a fost nevoită să retrocedeze Chinei peninsula, în schimbul unei compensaţii de 30 milioane taeli [3].

Furnizînd Chinei (cu ajutor francez) un împrumut pentru ca aceasta să poată plăti compensaţia cerută, Rusia a obţinut consimţămîntul Chinei pentru construirea pe teritoriul Manciuriei a unei căi ferate (Calea ferată a Chinei de răsărit) care scurta cu vreo 2000 km accesul spre Vladivostok[4]. În 1898, Rusia ţaristă a reuşit să determine China să accepte „arendarea” Peninsulei Liaodong, retrocedată de japonezi, şi construirea unui tronson sudic al Căii ferate a Chinei de răsărit de la Harbin la Dalian. Cu acest prilej, numele oraşelor Dalian şi Liuşun au fost schimbate în Dalnii şi respectiv Port-Arthur [5].

Japonia n-a dezarmat însă, reuşind să-şi refacă poziţiile după numai cîţiva ani. În urma războiului ruso-japonez din 1904—1905, prin Tratatul de la Portsmouth (S.U.A.), ea şi-a adjudecat toate posesiunile Rusiei din Manciuria meridională: Peninsula Liaodong şi partea de sud a Căii ferate a Chinei de răsărit, Cianciun-Liaodong, viitoarea Cale ferată sud-manciuriană. Tratatul mai fixa, printre altele, şi efectivele trupelor de poliţie pe care ţările semnatare le puteau menţine de-a lungul căii ferate [6]. Preluînd posesiunea peninsulei Liaodong, japonezii au schimbat din nou denumirea oraşelor Dalnii şi Port Arthur: primul a devenit Dairen, iar al doilea Ryojun (pronunţia japoneză a vechilor denumiri chineze) [7].

Contrar speranţelor nutrite de guvernele britanic şi american care sprijiniseră acţiunea Japoniei de eliminare a Rusiei din Manciuria şi Coreea (transformată în colonie japoneză în 1910), consolidarea japonezilor în zonă n-a fost urmată de pătrunderea mai lesnicioasă a capitalurilor engleze şi americane. Japonia a trecut, dimpotrivă, la monopolizarea surselor de materii prime şi a pieţelor respective, orientîndu-şi politica de expansiune şi în alte direcţii [8]. În 1906 a fost creată compania semiguvernamentală *Societatea Căii ferate sud-manciuriene* devenită principalul instrument al capitalului monopolist japonez în exploatarea colonială a Chinei de nord-est.

---

[2] Vezi R. H. Akagi, *Japan's Foreign Relations 1542—1936. A Short History*, Tokio, 1936, p. 156—160; vezi şi J. Lequiller, *Le Japon*, Editions Sirey, Paris, 1966, p. 126.

[3] Istoricul sovietic B.A. Romanov scrie în legătură cu această intervenţie: „Se înţelege de la sine că acţiunea Germaniei, Rusiei şi Franţei împotriva Japoniei nu avea de fel drept scop apărarea „inviolabilităţii” Chinei, ci pregătirea terenului pentru obţinerea de compensaţii din partea guvernului chinez „recunoscător..” (B.A. Romanov, *Ocerki diplomaticeskoi istorii russko-japonskoi voini (1895—1907)*, Izd. Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1947, p. 40).

[4] *Ibidem*; vezi şi J-C, Balet, *Que veut le Japon?. Que veut la Chine?* Editions du „Temps présent”, Paris, 1931, p. 23.

[5] *Vsemirnaia istoria*, tom. VII, Izd. soţialno-ekonimiceskoi literaturiii, Moskva, 1960, p. 308; vezi şi J. Escarra, *Le Conflit sino-japonais et la Sociéte des Nations*, Publications de la conciliation internationale, Paris, 1933, p. 231.

[6] B.A. Romanov, *op. cit.*, p, 385—391; vezi şi J. Lequiller, *op. cit.*, p. 168—171.

[7] J. Escarra, *op. cit.*, p. 236.

[8] *Istoria voini na Tihom Okeane* (traducere din limba japoneză), tom. I, Izd. inostranoi literaturi, Moskva, 1957, p. 21—22.

Japonia s-a folosit din plin de împrejurările create de primul război mondial pentru a-şi consolida poziţiile în China. Profitînd de slăbiciunea militară a acestei ţări precum şi de faptul că atenţia puterilor aliate era concentrată în altă parte, la 18 ianuarie 1915, Japonia a prezentat guvernului chinez cele „21 de revendicări" [9]. Grupate în cinci categorii, revendicările (cele cuprinse în primele patru) se refereau la : transferarea către Japonia a „drepturilor" germane din Shantung şi stabilirea controlului japonez în această provincie; extinderea şi întărirea controlului japonez în Manciuria şi partea de răsărit a Mongoliei interioare; instituirea controlului japonez şi transformarea în întreprindere mixtă chino-japoneză a combinatului metalurgic de la Haneping aparţinînd capitalului chinez etc. În ultima categorie erau grupate revendicările conform cărora guvernul chinez trebuia : să se angajeze să invite consilieri japonezi în vederea reorganizării armatei, poliţiei şi finanţelor; să-şi procure din Japonia cel puţin jumătate din armamentul de care avea nevoie; să se adreseze în mod exclusiv capitalului japonez pentru lucrările de exploatare a subsolului, construcţii de drumuri, porturi şi docuri în provincia Futzian. Japonia mai cerea să i se concesioneze şi construirea de căi ferate în restul teritoriului Chinei [10]. Creşterea mişcării patriotice, antijaponeze în China şi atitudinea negativă a Rusiei, Marii Britanii şi Statelor Unite ale Americii au determinat guvernul nipon să renunţe la ultima categorie de revendicări [11]. Încurajat însă, mai ales, de poziţia „în doi peri" a guvernului american care pe de o parte se pronunţa împotriva asumării de către o putere străină a dominaţiei politice militare şi economice a Chinei, iar pe de alta recunoştea că apropierea Japoniei de China de nord-est creează relaţii speciale între ea şi respectivele provincii, guvernul japonez a adresat Chinei un nou ultimatum în urma căruia [12], la 9 mai 1915, guvernul chinez a declarat că acceptă majoritatea cerinţelor Japoniei. Astfel, fără să fi adus o contribuţie deosebită la lupta împotriva Puterilor centrale, Japonia a tras mari profituri de pe urma alăturării ei puterilor Antantei. Conferinţa de pace de la Paris a recunoscut Japoniei insulele Caroline, Mariane şi Marshall, precum şi drepturile şi privilegiile avute de Germania în peninsula chineză Yantai (Shantung) [13].

Poziţiile Japoniei în China au fost însă nu peste mult timp atinse prin hotărîrile Conferinţei de la Washington din noiembrie 1921 — februarie 1922, îndeosebi prin Tratatul celor nouă care înscria principiul „porţilor deschise şi al posibilităţilor egale" pentru comerţul şi industria tuturor naţiunilor în China. Presat de guvernul american îngrijorat de creşterea influenţei japoneze, guvernul japonez a fost nevoit, cu acelaşi

---

[9] R.H. Akagi, *op. cit.*, p. 339—340.

[10] *Ibidem.*

[11] M. Toscano, *Guerra diplomatica in Estremo Oriente (1914—1931)*, Volume primo, Giulio Einaudi editore, Torino, 1950, p, 236; vezi şi *United States Relations with China*, Washington, 1949, p. 430, 436—437.

[12] R.H. Akagi, *op. cit.*, p. 344; vezi şi S, Brucan, *Originile politicii americane*, Edit, ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 41.

[13] *Tratatul de pace între Puterile Aliate şi Asociate şi Germania şi protocolul semnat la Versailles la 28 iunie 1919*, Bucureşti, 1920, p. 41.

prilej, să accepte retrocedarea teritoriului Yantai (Shantung), păstrîndu-şi, însă, în continuare importante poziţii în această parte a Chinei [14].

Deşi prin Tratatul celor nouă China obţinuse din partea tuturor puterilor semnatare garanţia integrităţii teritoriale şi a autonomiei sale administrative, inclusiv recunoaşterea Manciuriei ca parte integrantă a teritoriului chinez, în perioada următoare, Japonia a încercat în repetate rînduri să acţioneze în afara tratatului, urmărind obţinerea unor drepturi speciale în China în general şi în Manciuria îndeosebi [15]. Cercurile guvernante japoneze au continuat să promoveze cu stăruinţă politica de consolidare şi extindere a poziţiilor în China de nord-est, în ciuda unor fluctuaţii intervenite în aceşti ani în metodele politicii externe nipone.

În ajunul agresiunii, Manciuria dobîndise o importanţă de prim ordin pentru capitalismul japonez. În 1930, importurile din Manciuria în Japonia reprezentau 64% din importurile de cărbune, 46% din cele de fontă, 76% din importurile de grîne şi 86% din importurile de seminţe oleaginoase [16]. Exportul japonez în Manciuria în acelaşi an era egal cu 8% din volumul general al exportului japonez, cu 14% din exportul de zahăr, cu 12% din cel de ţesături de bumbac şi cu 34% din exportul de maşini şi utilaje. Manciuria era în acelaşi timp o importantă piaţă pentru exportul de capital. În 1930, investiţiile de capital japonez erau de aproape un miliard şi jumătate yeni, depăşind cu mult cele din Taiwan (305 milioane) Coreea (804 milioane) şi China (1190 milioane). Investiţiile japoneze reprezentau 73% din toate investiţiile de capital străine din China de nord-est. Din totalul capitalului japonez, 56% era investit în transporturi, 8,4% în industria minieră, industria lemnului şi prelucrarea materiilor prime agricole, 9,7% în industria grea [17]. Jumătate din capitaluri aparţineau Societăţii Căii ferate sud-manciuriene, care controla nu numai liniile de comunicaţie feroviară (cu excepţia liniei ferate Beijing (Pekin) Sheniang (Mukden), investiţie britanică, întreaga reţea de cale ferată din Manciuria de sud aparţinea japonezilor) gările şi minele din zona căii ferate, dar şi depozitele, uzinele, hotelurile, spitalele, staţiunile agricole experimentale, reţeaua telegrafică. Societatea lucra în strînsă legătură cu

[14] Vezi *Treaties Conventions, International Acts, Protocols and Agreements, 1910—1923*, vol. III, Gouvernments Printing Office, p. 3120—3124; vezi şi Alex, de Conde, *A History of American Foreign Policy*, Second Edition, Charles Scribner Sons, New York, 1971, p. 501.

[15] Arh. M.A.E., fond 71, Dosare speciale, vol. 230, f. 316—317 (Declaraţia guvernului chinez din 12 februarie 1932). Încă din 1910, Japonia începuse să ocupe un loc important în comerţul exterior al Chinei, cu o cotă reprezentînd 16,4 la sută din valoarea totală a schimburilor externe ale acesteia, în timp ce Anglia, care în ultimele decenii ale secolului trecut deţinuse primul loc (44,7% în 1870) a ajuns la o cotă de numai 10,6%. După primul război mondial, cu excepţia anilor 1921—1923, cota Japoniei s-a ridicat la aproximativ 25%, în timp ce ponderea Angliei s-a menţinut între 8 şi 9 la sută. Apăruse însă alt concurent primejdios: S.U.A. care în primul deceniu postbelic au reuşit să împingă din nou Japonia pe locul al doilea. Cota americană s-a ridicat la 21,16% din valoarea schimburilor externe chineze, cea japoneză coborînd la numai 17%. De menţionat că S.U.A. ocupau în acelaşi timp şi primul loc în comerţul exterior al Japoniei cu o cotă care a crescut în perioada 1913—1931 de la 22,5 la 32 la sută, (Cf. *Etude sur le commerce extérieur de la Chine de 1864 à 1932*, par Chao Zoo Biang, Imprimérie Franco-Suisse, Lyon, 1935, p. 114—115).

[16] *Istoria voinî na Tihom Okeane*, tom, I, p. 169—170; vezi şi J. Lequiller *op. cit.*, p. 287.

[17] A. Zischka, *Le Japon dans le monde. L'èxpansion nippone 1854—1934*, Payot, Paris, 1934, p. 204.

cercurile militariste japoneze pe care le susţinea în acţiunea de expansiune teritorială [18].

Politica Japoniei în China de nord-est a devenit deosebit de activă, după instalarea la putere a guvernului format din reprezentanţi ai Seiyukai, în frunte cu generalul Tanaka, despre care cei apropiaţi obişnuiau să spună că în politică „singurul său subiect de conversaţie era China" [19]. Într-adevăr, „problema chineză" şi în deosebi „problema manciuriană" era pentru noul prim ministru de importanţă capitală. Abandonînd politica externă promovată de fostul ministru de externe, Shidehara, partizan al unei linii moderate de „neamestec" în treburile interne ale Chinei, dar de pătrundere şi de consolidare a poziţiilor Japoniei în această ţară, prin mijloace economice în primul rînd [20], generalul Tanaka a trecut la măsuri de amestec direct în treburile interne ale Chinei. La 28 mai 1927, atunci cînd armatele chineze participante la „campania din Nord" au atins partea de nord a Chinei, trupe japoneze au fost trimise în grabă în Yantai (Shantung) spre a tăia calea unităţilor chineze ce înaintau dinspre sud. Guvernul japonez a motivat acţiunea prin „necesitatea de a se apăra cu ajutorul armatei viaţa şi avutul supuşilor japonezi" [21]. Trupele japoneze au debarcat la Ţindao la 30 mai, curînd după înfrîngerea lui Cian Tzo-lin, dictatorul Manciuriei, de armata Gomindanului [22].

Între 27 iunie şi 7 iulie, guvernul Tanaka a organizat la Tokio o „Conferinţă pentru problemele Extremului Orient", la care au participat diplomaţi japonezi acreditaţi în China, reprezentanţi ai Ministerului de Război, ai armatei din Kwantung (denumire dată părţii din peninsula Liaodong arendată Japoniei) şi ai Statului Major. „Programul de acţiune" în opt puncte privind politica Japoniei în China adoptat de Conferinţă trata Manciuria şi Mongolia interioară ca teritorii în care Japonia avînd „interese speciale" era în drept să ia măsurile ce va crede de cuviinţă pentru a le apăra şi promova [23]. În program se preciza : „Întrucît Manciuria şi Mongolia, şi în deosebi cele Trei Provincii de Est (Heilung, Jilin, Liaoning) sînt de cea mai mare importanţă pentru existenţa Japoniei ca naţiune, Japonia se consideră responsabilă pentru menţinerea păcii şi dezvoltarea economică a acestor regiuni" [24]. Mai tîrziu, atunci cînd politica agresivă faţă de China a început a fi pusă în practică, (după 18 septembrie 1931) Mori Kaku, vice ministru la Afacerile Străine, naţionalist

---

[18] Fr. Toussaint, *Histoire du Japon*, Fayard, Paris, 1969, p, 347 ; vezi şi A, Zischka, *op. cit.*, p. 180.

[19] Citat de J. Lequiller, *op. cit.*, p. 268.

[20] R.H. Akagi, *op. cit.*, p. 394—395.

[21] Într-o declaraţie făcută mai tîrziu, la 21 ianuarie 1928, în Dietă, generalul Tanaka, prim ministru şi ministrul afacerilor străine, a spus printre altele : „Este de prisos să declar că guvernul japonez n-are intenţia să se amestece în afacerile interne ale Chirei, dar nu vom ezita în nici un moment să luăm măsurile potrivite pentru a asigura interesele noastre şi să apărăm vieţile şi averile compatrioţilor noştri în China. Faptul că Japonia a fost nevoită să trimită temporar trupe în scopul de a apăra pe naţionalii săi în districtul Tsinan cînd ostilităţile se desfăşurau spre Yantai (Shantung), în mai trecut, este datorit acestei politici" (A.M. A.E. Fond 71, 1920—1944, Japonia, General, 1928—1937 vol. 1, f. 39, — *Textul în limba engleză a discursului generalului Tanaka comunicat de agenţia oficială „Rengo-Services"*.

[22] R.H. Akagi, *op. cit.*, p. 397—398.

[23] J. Lequiller, *op. cit.*, p. 272.

[24] *Ibidem*, Citat din Yamaura Kanichi, *Bosho Mori Kaku*, Tokio, 1955.

extremist, organizatorul de fapt al Conferinţei pentru problemele Extremului Orient a făcut unele dezvăluiri privind scopurile urmărite. Mori Kaku a arătat că Japonia, urmărind să împiedice China să devină „roşie", intenţiona totodată să smulgă acestei ţări Manciuria şi Mongolia şi să le includă în sfera sa de influenţă [25]. Pe aceste teritorii urma să fie organizat un stat marionetă [26].

Hotărîrile Conferinţei pentru problemele Extremului Orient au stat la baza unui document secret, aşa numitul „Memorandum Tanaka" înaintat de primul ministru împăratului, la 25 iulie 1927 [27]. Memorandumul stabilea obiectivele şi măsurile principale ale politicii externe a Japoniei, subliniind în mod deosebit locul şi rolul Manciuriei şi Mongoliei interioare (considerate teritorii ce nu aparţineau Chinei) în înfăptuirea ei. Apreciind cucerirea Chinei ca fiind hotărîtoare pentru extinderea ariei influenţei în Asia, documentul preciza: „Pentru a cuceri China va trebui pentru început să cucerim Manciuria şi Mongolia" [28].

Eşuarea încercărilor guvernului Tanaka de a ajunge la un acord efectiv cu Cian Kai-şi, în octombrie 1927, după retragerea în septembrie a efectivelor japoneze din Shantung şi reluarea ostilităţilor între armata gomindanistă şi trupele lui Cian Tzo-lin, în primăvara anului următor, au slujit drept temei japonezilor pentru o nouă intervenţie militară. Guvernul de la Tokio era îngrijorat nu numai de soarta lui Cian Tzo-lin, din ce în ce mai slab în faţa înaintării trupelor gomindaniste, ci şi de faptul că, prin înaintarea sa, Cian Kai-şi, recunoscut şi sprijinit de S.U.A., deschidea în acelaşi timp drum influenţei americane [29]. La mijlocul lunii aprilie 1928, cînd armata gomindanistă înainta spre Jinan (Tsinan) unde se găseau circa 2000 japonezi, alţi 17000 fiind dislocaţi de-a lungul căii

---

[25] *Istoria voint na Tihom Okeane*, Tom I, p. 105.

[26] *Ibidem*. În tot timpul cît s-a aflat la guvern, generalul Tanaka a menţinut permanent „problema manciuriană" în centrul politicii de expansiune a Japoniei, subliniind cu diverse prilejuri caracterul „special" al intereselor japoneze în Manciuria, „datoria" Japoniei de a păstra liniştea şi pacea în această regiune, În raportul Legaţiei române din Tokio din 21 ianuarie 1930 se face următoarea apreciere cu privire la partea referitoare la Manciuria din discursul rostit cu două zile înainte în Dietă de generalul Tanaka. „În ceea ce priveşte Manciuria, mărturisirea „constantei atenţiuni" în dorinţa menţinerii păcii şi ordinei acolo, nu afirmă numai dorinţa de a garanta siguranţa exploatării căilor ferate, dar poate şi alte visuri de viitor. De obicei, interlocutorii mei japonezi, vorbind de Manciuria, întotdeauna au căutat să sublinieze că Manciuria este o ţară aparte că nu face parte (cu toate că se spune încă cele trei provincii) din China, Altă ţară şi alt popor" (A.M.A.E. Fond 71, 1920—1944, Japonia. Politica internă, 1920—1932, vol. 4, f. 85).

[27] *Ibidem* p. 338. Conţinutul acestui document secret a fost dezvăluit pentru prima dată în coloanele revistei „China Critic". Textul conţinea o serie de greşeli, ceea ce a favorizat contestarea de către japonezi a existenţei lui, Dar declaraţia lui Mori Kaku cu privire la ţelurile urmărite de Japonia la Conferinţa pentru problemele Extremului Orient, precum şi desfăşurarea ulterioară a evenimentelor au făcut foarte dificile încercările de a nega existenţa documentului, Trimiterile din articolul de faţă sînt făcute la textul publicat în lucrarea *Istoria voint na Tihom Okeane*, tom. I, p. 337—353. Istoricul J, Lequiller admite că documentul reflectă corect ideile fundamentale ale lui Tanaka, tendinţele sale fiind în orice caz confirmate de evenimentele care au urmat (J. Lequiller, *op. cit.*, p. 272).

[28] *Istoria voint na Tihom Okeane*, Tom I, p. 338.

[29] La 25 iulie 1928, guvernul S.U.A. a semnat cu guvernul gomindanist un tratat referitor la tarife, considerat de americani drept recunoaşterea acestui guvern, (*United States Relations With China*, p, 345—446), M,I, *Sladkovski, Kitai i Iaponia*, Izd, „Nauka" Moskva, 1971, p. 136.

ferate, guvernul japonez a trimis noi trupe în Yantai (Shantung) care s-au ciocnit în cîteva rînduri cu unităţi gomindaniste. La 3 mai, ocupanţii japonezi au organizat la Jinan un masacru în cursul căruia au fost uciși mulţi cetăţeni chinezi [30]. Ocolind orașul Jinan, trupele guvernului din Nanjing (Nankin) s-au îndreptat spre Beijing (Pekin) unde era instalat Cian Tzo-lin. În momentul în care orașul era pe punctul de a fi cucerit de gomindaniști, Yamamoto Jotaro, președintele Societăţii Căii ferate sud-manciuriene, a smuls lui Cian Tzo-lin acordul pentru două noi linii de cale ferată cerute de Japonia în Manciuria: Jilin — Kainei și Cian-ciun — Dairen [31]. La 18 mai a intervenit guvernul japonez care, printr-o declaraţie oficială, prevenea pe beligeranţi că își rezervă dreptul de a lua măsurile ce va crede de cuviinţă „dacă tulburările se vor extinde mai ales în direcţia orașelor Beijing (Pekin), Tianjin (Tientsin) și situaţia va deveni ameninţătoare pentru pacea și ordinea din Manciuria" [32]. În același timp, Statul Major al armatei din Kwantung a fost mutat de la Ryojun (Port Arthur) la Shenyang (Mukden).

Situaţia lui Cian Tzo-lin devenind tot mai critică, Yoshizawa reprezentantul japonez la Beijing (Pekin) l-a sfătuit să-și retragă trupele dincolo de Marele Zid și să-și întărească poziţiile în Manciuria [33]. Cian Tzo-lin nu se putea însă hotărî atît de ușor să părăsească Beijingul (Pekinul), retragerea în Manciuria însemnînd pentru el nu numai pierderea unor importante poziţii în China de nord, dar, în același timp, și transformarea sa într-o simplă marionetă în mîna japonezilor. Totodată, el își dădea însă seama că nedînd curs propunerii japoneze, armata din Kwantung, care abia aștepta un pretext pentru declanșarea unei acţiuni în Manciuria, l-ar putea împiedica chiar să se mai retragă [34]. În această situaţie, lăsîndu-și un locţiitor la Beijing (Pekin) a hotărît, totuși, să se întoarcă în Manciuria. Înfrînte de armata gomindanistă, trupele sale se retrăgeau spre nord dincolo de Marele Zid [35]. Cian Tzo-lin n-a reușit însă să ajungă la Shenyang (Mukden); în dimineaţa zilei de 4 iunie 1928, trenul în care se afla a fost aruncat în aer de agenţi ai armatei din Kwantung, ai cărei șefi erau nerăbdători să ocupe Manciuria [36]. Învins, mareșalul nu mai prezenta pentru japonezi același interes ca în trecut, cu atît mai mult cu cît, așa cum dovedise în cursul ultimelor tratative, era acum mai puţin docil decît fusese pînă atunci la sfaturile și sugestiile lor [37].

După ce a promis organizarea unei anchete severe pentru pedepsirea autorilor atentatului împotriva lui Cian Tzo-lin, guvernul Tanaka și cercurile militare au hotărît, în cele din urmă, să arunce vălul tăcerii

---

[30] Mao Tze-dun, *Opere alese*, Edit. pentru literatură politică, București, 1953, p. 109 (nota 5); vezi și I, Kyoshi, O, Shindzaburo, S, Syoshi, *Istoria sovremenoi Iapoinii*, (traducere prescurtată din limba japoneză), Izd, inostranoi literaturî, Moskva, 1955, p, 117.

[31] J, Lequiller, *op. cit.*, p. 272.

[32] *Ibidem.*

[33] *Ibidem*, p. 273.

[34] *Istoria voinî na Tihom Okeane*, p. 113.

[35] Beijingul a fost ocupat de trupele gomindaniste la 8 iunie 1928.

[36] I. Kyoshi, O. Shindzaburo, S. Syoshi, *op. cit.*, p. 107.

[37] În timpul incidentelor de la Tsinan, Cian Tzo-lin a făcut chiar o declaraţie în care arăta că Nankinul și Pekinul ar trebui să se împotrivească cu forţe unite dușmanului extern. Spera probabil să-și menţină astfel puterea și să-și consolideze poziţiile faţă de japonezi (M.I. Sladkovski, *op. cit.*, p. 139).

asupra acestei afaceri necurate. Totul s-a redus la cîteva sancţiuni administrative. Atacat de opoziţie, care n-a întîrziat să speculeze împrejurarea, învinuind guvernul de „lipsă de fermitate" în aplicarea în politica faţă de China a principiilor aşa-numitei „politici pozitive" şi de neglijenţă în apărarea intereselor Japoniei în Manciuria şi Mongolia interioară, cabinetul Tanaka, lipsit de sprijinul palatului, a fost nevoit, după o agonie care s-a prelungit un an [38], să demisioneze la 1 iulie 1929 [39].

Muşamalizarea „incidentului din Manciuria" (formula folosită de cercurile guvernante japoneze pentru atentatul împotriva lui Cian Tzo-lin) a creat un precedent periculos, încurajînd tendinţele militariste agresive. Totodată, asasinarea dictatorului Manciuriei n-a dat rezultatele aşteptate. Locul i-a fost luat de fiul său, Cian Siue-lian, care s-a dovedit mai „loial" faţă de guvernul de la Nankin [40]. În iulie 1928, în schimbul alipirii provinciei Jehol celor Trei provincii de est, Cian Siue-lian a semnat un acord cu Cian Kai-şi, arborînd la Sheniang (Mukden) drapelul Chinei gomindaniste. La sfîrşitul anului, Cian Siue-lian a fost cooptat membru al Consiliului Naţional al Gomindanului. Între timp, capitala Chinei a fost mutată de la Nanjing (Nankin) la Pekin a cărui nume s-a schimbat în Beijing [41].

Recrudescenţa în Japonia a politicii agresive de expansiune şi cuceriri a fost, evident, favorizată de efectele dezastruoase ale crizei economice mondiale din anii 1929—1933. Sub loviturile ei necruţătoare, producţia industrială globală a Japoniei s-a redus considerabil între 1929 şi 1931, în industria grea scăderea a ajuns la 50%. Într-un singur an, paralel cu falimentul în masă a întreprinderilor mici şi mijlocii numărul uniunilor monopoliste a sporit de la 21 la 31, iar în anul următor, 1931, au apărut încă 23 de grupări de acest gen. În ramurile de bază ale industriei, salariile s-au redus cu procente variind între 25 şi 45%. În anul 1931, numărul şomerilor a ajuns la 3000000. Criza a avut urmări dezastruoase asupra comerţului exterior, volumul exportului la principalele produse restrîngîndu-se de aproximativ două ori [42].

La sate „criza orezului" şi a sericiculturii a făcut să se adîncească mizeria ţărănimii. În 1930, după trei recolte mari consecutive (1927, 1928, 1929), s-a obţinut o recoltă record de orez. Drept urmare, preţul orezului a suferit o scădere de peste 50% în comparaţie cu anul 1925. Deose-

---

[38] În februarie 1928 guvernul Tanaka a organizat noi alegeri, sperînd să-şi consolideze poziţia precară pe care o avea în parlament (190 de mandate faţă de 220 ale opoziţiei). Rezultatele au fost însă descurajatoare, guvernul neobţinînd decît o majoritate fragilă (221 faţă de 214 ale partidului Minseito (liberal). În noul parlament, partidele mici erau pe mai departe arbitri situaţiei, putînd oricînd să facă ca balanţa să se încline în favoarea liberalilor, (A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Japonia. Politica internă 1921—1932, vol, 4, f. 89—90. *Raport confidenţial din 10 aprilie 1928 al Legaţiei române din Tokio).*

[39] *Ibidem,* f. 114 ; „Le Temps" din 1 iulie 1929.

[40] Société des Nations, Journal Officiel XIIIe année, No, 12/ (Premèire partie) Décembre 1932 p. 1873, *(Cuvîntarea delegatului japonez Matsuoka în şedinţa din 21 noiembrie 1932).*

[41] A.M.A.E.Fond şi Dosare speciale, vol. 229 f. 100 *(Raport din 4 noiembrie 1931 al Legaţiei române din Tokio)* ; vezi şi J. Lequiller *op. cit.,* p. 275.

[42] Goro Hani, *Istoria poporului japonez,* Bucureşti, Edit. Politică, p, 131—138 ; vezi şi I. Kyoshi, O. Shindzaburo, S. Syoshi, *op. cit.,* p. 121—122.

bit de grave au fost urmările crizei asupra sericiculturii, ramură în care (după datele din anul 1929) își realiza o parte din venituri circa 40% din familiile țărănești. Producția de mătase brută ocupa un loc de frunte în exporturile japoneze (valoric, aproximativ 37% din vînzările în străinătate), numai o pătrime fiind destinată consumului intern. Cea mai mare parte a acestei producții (97%) era exportată în S.U.A. Între 1929 și 1931, valoarea mătăsii brute exportate a scăzut de la 781 milioane yeni la 355 milioane, tendința de scădere menținîndu-se și în anii următori. Scăderea prețurilor la acest produs și restrîngerea exportului, pe lîngă pierderile provocate producătorilor, a contribuit la slăbirea poziției yenului [43].

Criza a provocat perturbări în raporturile economice ale Japoniei cu China și în deosebi cu Manciuria. Ca urmare a crizei importul în Japonia a produselor din Manciuria a scăzut, odată cu restrîngerea exportului japonez spre această provincie chineză, ca urmare a reducerii puterii de cumpărare a populației. Totodată, în condițiile acumulării nemulțumirilor de tot felul și sub influența revoluției chineze, în Manciuria s-a amplificat starea de spirit antijaponeză. Deosebit de acută a devenit problema agrară ca urmare a migrației continue de populație din interiorul Chinei (evaluată la circa un milion de oameni anual) care făcea să crească neîncetat numărul țăranilor fără pămînt. După unele date, în Manciuria de Sud, 50% din gospodării n-aveau pămînt, în partea ei de nord procentul acestora ridicîndu-se pînă la 80%. În afară de arendă care ajungea să întreacă uneori jumătate din recoltă, țăranii arendași erau obligați să plătească diverse impozite și taxe stabilite nu numai de administrație dar și de moșieri. Țăranii mai erau obligați să lucreze moșierului cel puțin zece zile pe an. Ei erau în același timp speculați și exploatați de companiile japoneze care le luau recoltele la prețuri de nimic, vînzîndu-le în schimb produsele de care aveau nevoie la prețuri ridicate [44].

Creșterea migrației populației chineze spre provinciile de nord-est a fost însoțită de pătrunderea și dezvoltarea în aceste provincii a capitalului național chinez, de întețirea luptei împotriva capitalului străin. Primind sprijinul capitalului național, Cian Siue-lian, care inițial reprezenta interesele moșierilor feudali, s-a orientat în împrejurările amintite mai sus spre întărirea autorității sale în China de nord-est, îndepărtîndu-se de Japonia și apropiindu-se de guvernul gomindanist. Drept urmare, administrația lui Cian Siue-lian a început să nu mai recunoască japonezilor unele „drepturi" înscrise în tratatul din 1915 conform cărora puteau expropia pentru construcții și exploatare suprafețele de pămînt necesare. Mișcarea pentru redobîndirea pămînturilor înstrăinate a căpătat și aspecte violente, dînd loc la ciocniri sîngeroase cum au fost cele de la Wanpaoshan (la nord-est de Cianciun) unde țărani chinezi au atacat așezările emigranților coreeni a căror stabilire pe pămînturile chineze era nu întîmplător încurajată de autoritățile japoneze [45].

---

[43] J. Lequiller, *op. cit.*, p. 282—283; vezi și Goro Hani, *op. cit.*, p. 141.

[44] *Istoria voini na Tihom Okeane*, tom 1, p. 170—171; vezi și A. Zischka, *op. cit.*, p. 204—206.

[45] Fr. Toussaint, *op. cit.*, p. 354.

Pozițiile japoneze în China de nord-est erau vizate și de unele inițiative ale guvernului chinez, încurajate și susținute de capital occidental. În iulie 1930, o companie olandeză pentru reconstrucția porturilor a acordat guvernului chinez un împrumut în vederea construirii portului Huludao, menit să concureze portul Dairen. Din aceeași perioadă datează și încercările de a pune în practică planurile mai vechi de construire a unei căi ferate care să lichideze monopolul Căii ferate sud-manciuriene. În aceste condiții, problema Manciuriei și a Mongoliei interioare a devenit pentru imperialismul nipon o problemă de importanță vitală. Stăvilirea dezvoltării capitalului național chinez, înlăturarea capitalului străin și transformarea Manciuriei într-o colonie japoneză au trecut pe primul plan al preocupărilor cercurilor guvernante japoneze [46].

Tensiunea socială crescîndă generată de criză a oferit organizațiilor de dreapta militariste extremiste un bun prilej de intensificare a propagandei social-demagogice, naționalist-șovine, anticomuniste, menită să creeze și să întrețină în rîndurile populației o stare de spirit favorabilă planurilor agresive urzite de cercurile militariste. În ajunul și în timpul agresiunii împotriva Chinei de nord-est, numărul grupărilor naționaliste a crescut cu repeziciune, activitatea lor căpătînd un caracter tot mai îndrăzneț. După unele date, din cele 235 grupări de dreapta existente înainte de 1936 numai 19 erau anterioare anului 1930, 42 au apărut în 1931 și 58 în 1932. Proliferarea lor deosebită tocmai în acești ani ni se pare semnificativă. Acțiunea lor se sprijinea în primul rînd pe militari, în mijlocul cărora nemulțumirile răbufneau la tot pasul. După primul război mondial, în componența socială a corpului ofițeresc se produseseră importante schimbări caracterizate mai ales prin promovarea în acest corp a elementelor provenite din rîndurile păturilor mijlocii. În anii crizei economice care a lovit și a făcut tot mai nesigură situația materială a acestor pături, așa cum era de așteptat, îngrijorarea și nemulțumirea ce le-a cuprins s-a făcut îndată simțită și în armată. La toate acestea se mai adăugau și unele nemulțumiri mai vechi sau mai noi cauzate de reducerea repetată a efectivelor armatei și de trecerea în rezervă a unei părți a ofițerilor, de scăderea salariilor și de întîrzierea înaintării în grad din pricina economiilor bugetare [47]. În ajunul agresiunii, organizațiile naționalist-șovine și-au intensificat activitatea, încercînd ca prin asasinate și comploturi să grăbească declanșarea acțiunii militare în China de nord-est, prezentată ca o soluție indispensabilă „salvării patriei" [48].

La 4 noiembrie 1930, în gara Tokio, un membru al organizației „patriotice", „Aikokusha" a tras asupra primului ministru, Hamaguchi, rănindu-l grav [49]. La 11 aprilie 1931, cu cîteva luni înainte de moartea sa, Hamaguchi a demisionat, locul său fiind luat de Wakatsuki. Acest atentat a fost expresia nemulțumirilor cercurilor militariste față de sem-

---

[46] *Istoria voinî na Tihom Okeane*, tom. 1, p. 172—173.

[47] *Ibidem*; vezi și Ed. Reischauer, *Japan, Past and present*, Tokyo, 1963, p. 158—160.

[48] A,M,A,E, Fond 71, Japonia general, 1928—1937, filele 181—182, *(Raport din 23 martie 1934 al Legației române din Tokio)*; vezi și „Japan Times" din 8 mai 1932.

[49] AMAE Fond 71, 1920—1944 Japonia, Politica internă, 1921—1932, vol. 4, f. 171, *(Telegramă din 14 noiembrie 1930 a Legației române din Tokio)*.

narea de către guvernul Hamaguchi a Tratatului naval de la Londra, care prevedea reducerea înarmărilor navale ale Japoniei [50].

În septembrie 1930, 25 de ofiţeri din Statul Major al Gărzii imperiale din Tokio grupaţi în jurul locotenent colonelului Hasimoto Kingoro au creat organizaţia secretă Sakurakai (Societatea cireşului). Organizatorii grupării afirmau că scopul ei era „reconstrucţia ţării". În program se preciza că pentru atingerea acestui ţel „dacă va fi necesar" va fi folosită „forţa armată". În concepţia fondatorilor acestei organizaţii „reconstrucţia ţării" însemna : dezvoltarea ramurilor de industrie controlate de stat, introducerea controlului statului în comerţ şi finanţe, lichidarea parlamentului şi a partidelor politice, prioritate pregătirii militare, instaurarea unei dictaturi militare de esenţă fascistă. Membrii organizaţiei Sakurakai îşi propuneau să studieze împreună cu militarii armatei din Kwantung „metodele soluţionării problemei manciuriene" [51].

În ianuarie 1931, au început pregătirile pentru organizarea unei lovituri de stat care să ducă la răsturnarea guvernului civil şi la instaurarea unui guvern militar în frunte cu generalul Ugaki. Organizatorii complotului erau în strînsă legătură cu vechii agitatori naţionalişti ca Okawa Shumei, Shmizu Gionoduki, Tsukui Tatsuo ş.a. Cu sprijinul Statului Major, Okawa a făcut începînd din 1929 o serie de turnee propagandistice prin ţară. Tema principală a acestor turnee era „problema manciuriană" [52]. Definitivat la 7 februarie 1931, planul loviturii de stat prevedea : organizarea de către civili a unui „marş" a cîtorva mii de manifestanţi asupra Dietei, în timp ce grupuri de terorişti aveau sarcina să arunce cîteva bombe (furnizate de Marele Stat Major) asupra sediilor partidelor Minseito şi Seiyukai şi asupra reşedinţei oficiale a primului ministru. În situaţia creată, trupele garnizoanei din Tokio trebuiau chemate să intervină „pentru restabilirea ordinei", impresurînd palatul Dietei. Urma introducerea legii marţiale şi preluarea puterii de către guvernul militar condus de generalul Ugaki. Data loviturii de stat a fost fixată pentru 20 martie 1931. Dar cu puţin înainte de punerea în practică a planului, generalul Ugaki a dat înapoi, ordonînd întreruperea acţiunii. Motivul acestei retrageri nu este bine cunoscut. După unii autori, generalul ar fi fost influenţat de faptul că şi-ar fi dat seama că poate ajunge prim ministru şi fără a recurge la o lovitură de forţă. De asemenea, că ar fi ajuns la convingerea că mobilizarea „celor 10000 de muncitori" care să pornească asupra Dietei ar fi fost un simplu truc propagandistic al lui Okawa [53]. Astfel, complotul din martie a eşuat. Dar nereuşita loviturii de stat care-şi propunea drept ţel soluţionarea „problemei manciuriene" începînd cu aşa-numita „reconstrucţie naţională" a întărit în convingerea lor şi încurajat pe acei exponenţi ai cercurilor militariste care socoteau că întîi trebuie atacată Manciuria şi apoi să se treacă la schimbări interne. După eşuarea complotului, cercurile conducătoare ale armatei s-au limitat doar la cîteva măsuri administrative de înlăturare din posturile ce le deţi-

[50] *Ibidem*, f. 174 *(Raport din 23 martie 1931 a Leagaţiei Române din Tokio)*.

[51] I. Kyoshi, O. Shindzaburo, S. Syoshi, *Istoria sovremenoi Iaponii*, p. 125—126.

[52] J. Lequiller, *op. cit.*, p. 297.

[53] *Ibidem*, p. 281.

neau a principalilor implicaţi inclusiv a conducătorilor organizaţiei Sakurakai. Alte pedepse nu s-au dat. Numeroşi participanţi la organizarea loviturii au fost transferaţi în Manciuria, în cadrul armatei din Kwantung, unde au căpătat posibilitatea să participe direct la pregătirea agresiunii împotriva Chinei de nord-est [54].

Instalarea la 14 aprilie 1931 a guvernului de sub conducerea lui Wakatsuki Reyjiro a favorizat lărgirea influenţei cercurilor militariste în sînul guvernului [55]. La aceasta a contribuit în bună măsură schimbarea titularului la ministerul de război, locul generalului Ugaki, care a trebuit să părăsească postul din pricina rivalităţilor din sînul cercurilor militare în legătură cu evenimentele din martie, fiind luat de generalul Minami Jiro. Spre deosebire de Ugaki, care întreţinea legături mai mult sau mai puţin strînse cu cercurile palatului şi cu unii politicieni, noul titular era foarte apropiat de cercurile militariste agresive al căror exponent zelos s-a dovedit a fi. Drept urmare, după această schimbare divergenţele dintre guvern şi armată s-au adîncit, reprezentanţii acesteia sporindu-şi influenţa în orientarea politicii guvernului.

Trebuie, totodată, precizat că divergenţele dintre moderaţi şi partizanii liniei dure, de forţă în politica externă erau generate mai ales de deosebirile de vederi în privinţa *metodelor* acestei politici externe japoneze în general şi faţă de China în special. Exponenţii tendinţei moderate în frunte cu ministrul afacerilor străine, Shidehara, el însuşi legat prin familie de cercurile bancare şi industriale care susţineau partidul Minseito, erau la fel de hotărîţi ca şi adversarii lor să apere şi să promoveze interesele capitalismului japonez în China, dar printr-o politică de expansiune mai elastică şi mai abilă, de „înţelegere". Shidehara, de pildă, deşi considera drept „anomalie" faptul că China nu se bucura de dreptul de jurisdicţie completă pe teritoriul său şi recunoştea drept firească dorinţa chinezilor de a aboli tratatele inegale („aşa-zise inegale" sublinia ministrul japonez) căuta totuşi să justifice opoziţia marilor puteri interesate, inclusiv a Japoniei faţă de măsura guvernului gomindanist luată la 29 decembrie 1929 de desfiinţare a dreptului de exteritorialitate pentru rezidenţii străini din China, socotind că o asemenea măsură nu poate fi luată decît cu acordul puterilor amintite şi numai după ce China „va fi oferit garanţii" [56]. În acelaşi discurs rostit la 21 ianuarie 1930 în Dietă, Shidehara mai adăuga că dacă poporul chinez nu va da dovadă de înţelegere şi va căuta să provoace noi tulburări „noi vom putea, totuşi, conta pe forţa noastră în faţa opiniei mondiale" [57]. Adept al aceleiaşi politici faţă de China, primul ministru, baronul Wakatsuki, declara la 5 septembrie 1931 într-un discurs ţinut în oraşul Toyama la o întrunire

---

[54] *Istoria voini na Tihom Okeane*, p. 183.

[55] Cu excepţia titularilor ministerelor de Război, Industrie, Comerţ şi Colonii guvernul şi-a păstrat vechea componenţă. (A.M.A.E. Fond, 71, 1920—1944, Japonia, Politica internă, 1921—1932 vol, 4, f, 182 — *Raport din 15 aprilie 1931 al Legaţiei române din Tokio)*.

[56] A.M.A.E. Fond 71 1920—1944, Japonia General (1928—1937, vol. 1, f, 19 şi următ. *(The Address of Baron Shidehara, Minister for Foreign Affairs at the 57 Session of the Imperial Diet)*; vezi şi „The Japan Advertiser, Tokio" din 28 aprilie 1931.

[57] *Ibidem.*

a partidului Minseito: „oricare ar fi sacrificiul, noi trebuie să apărăm drepturile şi interesele ce aveam în Manciuria şi Mongolia"[58].

Agresiunea împotriva Chinei de nord-est a fost din timp şi sistematic pregătită. În Manciuria se dedicau cu o deosebită rîvnă acestei pregătiri coloneii Itagaki Seishiro şi Ishihara Kanji care funcţionau pe lîngă Statul Major al armatei din Kwantung. Ei erau în strînsă legătură şi primeau sprijin din partea a numeroşi superiori ierarhici inclusiv de la Tokio. În aşteptarea „incidentului maciurian" (Manshu Jihen) care să constituie pretextul pentru declanşarea acţiunii militare, coloneii Ishihara şi Nagata au trecut încă din primăvara anului 1931 la o serie de măsuri avînd drept scop neutralizarea chiar de la început a forţelor militare chineze din Mukden[59].

La 27 iunie 1931 s-a produs un prim incident. Căpitanul Nakamura Shintaro din serviciul de informaţii al armatei japoneze a fost arestat şi împuşcat la Soloun. Deşi autorităţile chineze s-au arătat dispuse să se rezolve incidentul pe cale paşnică, cercurile militare japoneze n-au întîrziat să folosească împrejurarea pentru incitarea opiniei publice japoneze[60]. La 4 august, generalul Minami, ministrul de război, într-o cuvîntare ţinută în faţa unui grup numeros de ofiţeri superiori, (publicată ulterior în presa japoneză) a criticat politica faţă de China a premierului Wakatsuki şi a ministrului de externe, baronul Shidehara, apreciind-o ca prea moderată. După ce-a subliniat „gravitatea situaţiei din Manciuria", ministrul de război a arătat că s-ar putea ca „recurgerea la forţă" să devină necesară pentru Japonia[61].

În cursul verii au avut loc numeroase „vizite" în Manciuria a unor reprezentanţi ai autorităţilor civile şi militare, care lăsau să se întrevadă că sînt în pregătire acţiuni deosebite. Astfel, în lunile iulie—august au avut loc călătoriile lui Mori Kaku în Coreea şi Manciuria, a colonelului Doihara, şeful „serviciilor speciale" ale armatei în Manciuria (de unde s-a întors la 10 septembrie) etc. Primind ordinul de a fi gata în vederea unei crize ce ar putea izbucni în noaptea de 18 spre 19 septembrie, comandantul garnizoanei japoneze din Fushun a prevenit pe funcţionarii Căii ferate japoneze că are instrucţiuni pentru evacuarea tuturor civililor japonezi. Deşi sesizat de consulul japonez din Mukden (prin ministrul afacerilor externe, Shidehara), guvernul de la Tokio n-a trecut la măsuri hotărîte pentru a opri declanşarea agresiunii. Ministrul de război, generalul Minami şi şeful Statului Major, generalul Kanaya, au hotărît doar să trimită un mesager generalului Honjo Shigeru, comandantul şef al trupelor din Manciuria, pentru a-l „pune în gardă"[62]. Ales în persoana generalului Tatekawa, el însuşi autorul unui

---

[58] *Ibidem*, Fond 71, 1920—1944, Japonia, Politica internă, 1921—1932, vol, 4, f. 221. După unele informaţii capitalurile japoneze investite în China de nord-est erau evaluate la aproximativ 2 miliarde yeni (*Ibidem*, f. 203).

[59] J, Lequiller, *op, cit,*, p. 296—297.

[60] Partidul Seiyukai şi cercurile militariste au intensificat cu acest prilej campania împotriva politicii externe a guvernului, calificînd-o drept o „politică de renunţări" complet nepotrivită mai ales în condiţiile în care „opinia publică" surescitată de incidentele din Wampaoshan şi de executarea căpitanului japonez Nakamura „cere cu insistenţă satisfacţii şi afirmarea drepturilor speciale dobîndite de Japonia prin tratate în Manciuria şi Mongolia", (A.M.A.E. Fond 71, 1920—1944, Japonia, Politica internă, 1921—1932, vol, 4, f. 204).

[61] Citat de J. Lequiller, *op. cit.*, p. 297.

[62] *Ibidem*, p. 298.

plan de intervenţie militară în Manciuria (întocmit chiar în timpul verii), mesagerul era omul cel mai puţin potrivit pentru un asemenea demers De altfel prima sa grije a fost să-i pună în cunoştinţă pe cei în cauză de natura misiunii sale. El a luat contact cu generalul Honjo abia după declanşarea atacului trupelor japoneze [63].

Pretextul imediat al începerii operaţiunilor armatei japoneze l-a constituit explozia (de mică intensitate), de la Liutiaogou, un punct situat puţin mai la nord de Shenyang (Mukden), atribuită de oficialitatea japoneză unui detaşament militar chinez. De fapt, aşa cum a reieşit mai tîrziu, la procesul criminalilor de război de la Tokio, explozia a fost pusă la cale de japonezi, fiind provocată de o bombă plasată de căpitanul Imada Shintaro, prieten al unora din cei mai frecvenţi partizani ai unei „soluţii militare" în Manciuria, coloneii Itagaki şi Ishihara. Avariile provocate de explozie erau neînsemnate de vreme ce, cum constata raportul Comisiei de anchetă a Ligii Naţiunilor, condusă de lordul Lytton, la numai o jumătate de oră de la producerea ei (ora 22,30) trenul care venea de la Cianciun spre Shenyang (Mukden) a trecut fără dificultăţi peste porţiunea avariată a căii ferate [64]. Un incident de asemenea importanţă minoră cu greu putea constitui o justificare întemeiată pentru hotărîrea de mare gravitate ce a urmat : ocuparea principalelor centre ale Manciuriei [65]. Dar agresorii n-aveau nici un scrupul. Acest fapt, ca şi precizia mişcărilor trupelor japoneze arătau fără putinţă de tăgadă că era vorba de o acţiune îndelung premeditată şi temeinic pusă la punct.[66]

La numai o oră de la incidentul de la Liutiaogou, unităţile japoneze au atacat trupele chineze din Shenyang (Mukden). În aceeaşi noapte, trupele japoneze situate în diverse puncte de-a lungul Căii ferate sud-manciuriene au atacat garnizoanele chineze. În numai cinci zile, toate centrele populate importante din provinciile Jilin şi Liaoning au fost ocupate de japonezi.

La 8 octombrie, japonezii au bombardat oraşul Tzinciou. În lunile octombrie—noiembrie operaţiunile militare ale japonezilor s-au desfăşurat spre nord-vest. La 19 noiembrie a fost ocupat oraşul Ţiţikar. Din a doua jumătate a lunii noiembrie, armata japoneză a început să înainteze de-a lungul căii ferate Mukden-Sanhaiguan, avînd drept obiectiv ocuparea părţii de apus a golfului Liaodong care deschidea calea spre China interioară. Oraşul Tzinciou a fost ocupat la 3 ianuarie 1932. Cîteva zile mai tîrziu unele unităţi japoneze s-au infiltrat dincolo de Marele Zid, în zona Sanhaiguan, creînd ameninţări pentru Sanhaiguan, Beijing (Pekin), Tianjin (Tientstin) şi alte centre din această parte a Chinei. La

---

[63] *Ibidem.*

[64] *Report of the Comission of Inquiry (Lytton Report)* League of Nations, Geneva, 1932, p. 30.

[65] Colonelul Kobayashi, preşedintele asociaţiei „Jiyeisha" (Asociaţia pentru apărarea legitimă a drepturilor Japoniei) recunoştea că „incidentul" din 18 septembrie luat în sine n-a căpătat un caracter de gravitate care să constituie pericol de război, dar că situaţia internă din China ar fi obligat armata japoneză să intervină pentru a înlătura pericolul ce ameninţa „viaţa şi securitatea rezidenţilor japonezi dispersaţi pe un imens teritoriu" (Colonel J, Kobayashi, *Le Conflit sino-japonais et la Société des Nations*, Kundig, Genève, 1932, p. 10).

[66] În şedinţa din 21 noiembrie 1932 cu prilejul discutării raportului Comisiei de anchetă (Lytton) delegatul japonez, Matsuoka, recunoştea existenţa unui asemenea plan, arătînd însă că forţele japoneze „ca orice altă forţă", „aveau datoria să fie pregătite pentru orice eventualitate" (Société des Nations, Journal Officiel XIII-e année, nr, 12 (Premiere partie) Decembrie 1932, p. 1874).

începutul anului 1932 a fost ocupat Harbinul [67]. Astfel, în numai trei luni, armata japoneză a ocupat cele trei provincii din China de Nord-est [68].

Această cucerire rapidă a unor teriorii întinse, obținută în condițiile unui raport de forțe care numeric avantaja armata de sub conducerea lui Cian Siue-lian, a fost evident ușurată de situația internă din China, de tactica adoptată de guvernul gomindanist precum și de poziția celorlalte mari puteri imperialiste cu interese în China. Lipsa de unitate politică a Chinei care împiedica unirea într-un singur front împotriva agresorului a tuturor forțelor națiunii a avut în această privință un rol hotărîtor. Desfășurarea evenimentelor a arătat că, pentru guvernul gomindanist, lichidarea bazelor revoluționare a căror forță politică conducătoare era Partidul Comunist Chinez, constituia grija de căpetenie. Nici dezlănțuirea agresiunii japoneze în China de nord-est nu l-a putut determina să renunțe la campaniile militare de mare amploare împotriva acestor baze [69]. Totodată, în loc să ia măsuri pentru respingerea hotărîtă a agresorului, guvernul gomindanist a dat ordin lui Cian Siue-lian să se retragă, ușurînd astfel sarcina invadatorilor [70].

Poziția marilor puteri membre ale Societății Națiunilor, a Statelor Unite ale Americii, care de asemenea n-au dat dovadă de hotărîre în contracararea acțiunilor Japoniei a constituit celălalt factor care a favorizat desfășurarea nestingherită a agresiunii. Aceste guverne exponente ale voinței unor cercuri interesate în păstrarea privilegiilor de care se bucurau în China s-au dovedit a fi pînă la urmă mai receptive la argumentele guvernului japonez care flutura în fața lor „toate desavantajele unei politici de încurajare a Chinei" [71]. Demersurile guvernului japonez au fost evident

---

[67] Mao Tze-dun, *op. cit.*, vol, I, 292.

[68] A.M.A.E. Fond 71, Dosare speciale vol. 230, f. 107.

[69] Vezi Mao Tze-dun, *op. cit.*, vol. 2, p, 28. După campania desfășurată în decembrie 1930, în cursul anului 1931, în februarie și iulie au fost declanșate două mari campanii ale armatei gomindaniste împotriva bazelor revoluționare, O nouă campanie a fost pornită în iunie 1932. Întors la Tokio în iulie 1932 după o lipsă de mai multe luni, Cian Tzo-pin, ministrul gomindanist la Tokio, a declarat : „Trebuie să se știe că guvernul din Nanking păstrează aceleași sentimente amicale față de Japonia pe care le-a avut și la instalarea lui și că nimic „nu s-a schimbat în atitudinea lui" (A.M.A.E. Fond 71, 1920—1944, Japonia general 1928—1937 vol, 1 — *Raport din 12 iulie 1932 al Legației române din Tokio)*.

[70] *Idem*, vol. 1, p. 292, (nota 4).

[71] În convorbirile avute cu reprezentanții diplomatici acreditați la Tokio, ministrul afacerilor străine japonez, precum și viceministrul Nagai „au arătat în mod stăruitor ... toate dezavantajele unei politici de încurajare a Chinei". Totodată, ei au insistat și asupra faptului că China n-ar fi „ajuns la un stadiu destul de înaintat pentru a garanta străinilor viața, proprietatea și o justiție imparțială pe teritoriul ei", încurajînd-o în acest moment, puterile interesate „ar întîmpina în curînd tot felul de greutăți serioase în chestiunea exteritorialității, a concesiunilor străine în Sanhai și chiar în chestiunea orașului Hong-Kong". După părerea reprezentantului român la Tokio, aceste convorbiri „ar fi influențat într-o oarecare măsură pe ambasadorii marilor puteri care în telegrame adresate guvernelor lor respective au lăsat să se întrevadă dificultățile pe care China le-ar crea spre exemplu francezilor și englezilor în cazul cînd s-ar da Chinei satisfacție concretă. Astfel se explica după părerea japoneză, încetarea negocierilor începute între guvernul chinez și statele străine în chestiunea exteritorialității, conflictul sino-japonez avînd în acest fel rezultatul neașteptat de a fi servit intereselor străine în China", (A.M.A.E Fond 71, Dosare speciale, vol. 229 f. 194—196 — Buletinul nr, 20 din 15 noiembrie 1931 al Direcțiunii politice orientale *(Rezumat al raportului Legației române din Tokio în care este relatată o convorbire pe care a avut-o la 14 octombrie 1931 cu Nagai viceministru al Afacerilor Străine)* ; vezi și convorbirea din 20 octombrie 1931 a lui Stoicescu cu contele Martel, ambasadorul francez la Tokio, *(Ibidem*, f. 3—4) ; vezi și telegrama în clar din Washington din 19 noiembrie 1931 semnată de Nanu (ibidem, f. 246).

favorizate și de împrejurarea că, în pofida tuturor eforturilor, Cian Ka-și nu reușise să lichideze forțele revoluționare din China, Partidul comunist, Armata revoluționară. Reacțiile pur platonice de „presiune morală", de neintervenție ale guvernelor american, englez și francez n-au putut determina pe agresori să renunțe la planurile lor. Dimpotrivă !

Guvernul japonez, în ciuda unor ezitări, a făcut jocul cercurilor militariste extreme. Astfel, la 19 septembrie în cadrul unei ședințe extraordinare a cabinetului se luase hotărîrea de a nu admite extinderea în continuare a operațiilor. Reprezentanților diplomatici japonezi din străinătate li s-au trimis instrucțiuni secrete în care se preciza că „în prezent politica guvernului este de a nu permite extinderea incidentelor și de a înceta operațiile militare acolo unde trupele noastre au dobîndit superioritatea". Deși a ținut numeroase ședințe extraordinare, guvernul n-a luat însă nici o măsură eficientă pentru a pune capăt conflictului. La 24 septembrie, guvernul japonez a adoptat o rezoluție oficială în care se angaja să nu permită extinderea conflictului exprimîndu-și dorința de a-l soluționa imediat. În practică însă nu s-a întreprins nimic care să poată opri escaladarea agresiunii. Operațiile militare au continuat nestînjenit ; de fapt, guvernul nu făcea decît să-și corecteze și să-și adopte mereu politica în funcție de mersul lor. Situația nu era deloc întîmplătoare ; ea era rezultatul firesc al unei evoluții mai îndelungate [72]. Guvernele de partid din Japonia, inclusiv cabinetele Hamaguchi și Wakatsuki au făcut toate concesii spiritului militarist din ce în ce mai agresiv [73]. În condițiile create de criza economică, politica moderată (al cărei exponent principal a fost baronul Shidehara), care pornea tot de la interesele de expansiune ale marelui capital japonez, n-a mai fost socotită satisfăcătoare, fiind înlocuită cu politica de forță, considerată mai eficientă în promovarea acelorași interese.

ANTÉCÉDENTS DE L'AGRESSION DU JAPON DANS LA CHINE DU NORD—EST

RÉSUMÉ

L'agression japonaise en Mandchourie, soldée par sa condamnation platonique dans la Société des Nations Unies et le retrait du Japon a dépassé de beaucoup le strict cadre des rapports entre les deux pays, mettant à l'épreuve le système de relations internationales établi après la première guerre mondiale. Ce qui explique d'ailleurs l'attention et l'inquiétude avec lesquelles les gouvernements et l'opinion publique mondiale ont suivi les événements de Mandchourie. L'intervention militaire du Japon

72 Fr. Toussaint, *op. cit.*, p. 356, vezi și A, Zisehka, *op. cit.*, 171, 179—180.

73 „Journal de Genève" din 22 octombrie 1931, Comentariu asupra sistemului parlamentar japonez.

dans la Chine du nord-est, action préméditée et minutieusement préparée par les militaires japonais a constitué, en fait, la continuation de la politique d'expansion de plus vieille date de l'impérialisme nippon en Mandchourie. Consacré aux préludes de l'agression japonaise, le présent article souligne quelques aspects essentiels des antécédants de ce conflit-moment particulier dans le processus de détérioration des relations internationales pendant les années qui ont précédé la seconde guerre mondiale. L'auteur s'est appliqué notamment à relever la préoccupation constante de l'impérialisme japonais d'expansion dans la Chine du nord-est, indifféremment des fluctuations politiques sur le plan intérieur reflétées dans les méthodes de la politique extérieure, l'action des facteurs d'ordre extérieur qui ont favorisé le déclenchement de l'attaque armée du Japon.

UN DOCUMENT CARTOGRAFIC PRIVIND ÎMPĂRȚIREA ADMINISTRATIVĂ A ROMÂNIEI ÎN 1865

DE

CONSTANTIN TUDOR

Perioada domniei lui Cuza Vodă constituie un moment important în istoria poporului român, de numele domnitorului legîndu-se Unirea Principatelor și înfăptuirea unor reforme novatoare în toate domeniile vieții economice și social-politice a Principatelor Unite și apoi a României, care au pus bazele statului român modern, apropiind România de țările apusene dezvoltate din punct de vedere economic.

Crearea statului național prin unirea Moldovei cu Țara Românească a dat un puternic impuls și vieții culturale. Învățămîntul, literatura, artele plastice și științele cunosc acum o dezvoltare fără precedent. Se pun bazele primelor universități (Iași—1860 și București—1864), se introduce, prin legea instrucțiunii publice, învățămîntul primar gratuit și obligatoriu, apar noi ziare și reviste dintre care amintim „România viitoare", se dezvoltă geologia, geografia ș.a. Se impun acum lucrările unor economiști ca Ion Ionescu de la Brad și Dionisie Pop Marțian, istorici ca Mihail Kogălniceanu, V. A. Urechia și Bogdan Petriceicu Hașdeu, unor cartografi și editori din rîndul cărora îl menționăm pe D. Pappasoglu *, realizator al unei interesante compoziții heraldice (în 1859 [1]) și a unui valoros atlas al județelor României (în anii 1863—1865), apărut la 10 noiembrie 1865 și pe care ne propunem să-l prezentăm celor interesați în cele ce urmează.

Realizate în alb-negru, la scara 1/420 000 „mile austriece", cele 32 planșe care alcătuiesc atlasul se succed fie pe baza criteriului poziției geografice (cum este cazul exemplarului de la Biblioteca Academiei), fie în ordine alfabetică (exemplarul de la filiala Ialomița a Arhivelor Statului). Încadrate într-un chenar stilizat, planșele cuprind în centru harta propriu-zisă a județului (districtului)** însoțită de o parte și de alta, sau uneori numai pe aceeași parte, de reprezentarea heraldică a județului (stema) și

* Major D. Pappasoglu, *Atlasu geograficu și statisticu alu României împărțită pe districte ...*, București, 1866, Bibl. Acad. R.S.R., Cabinetul Cartografic, H.V. 415, Cuprinde 32 hărți. Un exemplar se află și la Arh. St. Ialomița, nr. 1004.

[1] D. Cernovodeanu și I. Mănescu, *Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești*, în „Revista Arhivelor", nr. 1—2/1974, p. 28.

** În atlas este folosită denumirea de districte.

de un tabel cu date statistice*. De asemenea toate planșele sînt însoțite și de o legendă care explică semnele și simbolurile folosite în realizarea hărților.

Hărțile înfățișează județele României din punct de vedere fizico-geografic (folosindu-se tehnica hașurilor pentru evidențierea formelor de relief), economic (prin amplasarea în perimetrul hărților a unor mori, stații poștale și telegrafice, drumuri, porturi) și administrativ-politic delimitîndu-se plășile sau ocoalele, orașele, tîrgurile și satele. Menționăm de asemenea strădaința autorului de a indica pentru unele județe locurile unde s-au purtat „bătălii românești".

În ceea ce privește aspectul fizico-geografic, hărțile redau munții, dealurile, rîurile, bălțile și lacurile. Masivele muntoase sînt bine evidențiate, iar denumirile lor sînt în majoritatea cazurilor identice cu cele de azi. Amintim doar Zănoaga, Negoiu și Olaru pentru județul Argeș, Căpățîna, Ezeru și Păpușa pentru județul Muscel, Siriu și Podul Calului pentru județul Buzău. Rîurile sînt de regulă corect reprezentate și sînt denumite. Lacurile și bălțile mari din lunca Dunării sînt corect amplasate. Astfel, în județul Ilfov sînt localizate lacurile Greaca și Moștiștea, în județul Ialomița, Boianu și Călărași, în județul Covurlui, lacul Bratișu etc. Lacurile și bălțile mici deși nu au trecute numele, se pot ușor identifica după denumirile localităților din apropiere.

Nu insistăm asupra caracteristicilor fizico-gografice, semnalăm numai faptul că atlasul prezintă importanță din acest punct de vedere pentru că înfățișează și menționează în același timp amplasarea și denumirea unor forme de relief și ape, care fie că între timp au căpătat nume noi, fie că au dispărut sau și-au schimbat cursurile, în cazul apelor.

Cele 32 de hărți precizează foarte bine rețeaua de drumuri din fiecare județ în parte și firește, din întreaga țară. Deosebim trei categorii de căi de comunicație, așa cum sînt ele menționate în legendele explicative ale hărților. Avem astfel „șosele", redate prin două linii paralele, din care una puțin mai îngroșată și care de regulă corespund vechilor drumuri de poștă, apoi „drumuri de comunicație", indicate printr-o singură linie îngroșată, corespunzînd drumurilor de interes județean care uneau capitala județului cu localitățile mai importante, și „drumuri între sate", reprezentate printr-o linie subțire, fiind de mai mică importanță.

Din categoria șoselelor amintim cîteva căi de comunicație importante. La loc de frunte se situa drumul ce pornea de la Brașov (sau Cronstadt, cum mai este menționat în atlas), cobora apoi pe valea Prahovei pînă la Ploiești iar de aici, trecînd prin județul Ilfov, se îndrepta spre București, de unde se ramifica în mai multe direcții. O șosea se îndrepta spre Pitești prin Găești, apoi spre Slatina de unde plecau iarăși două drumuri, unul spre Craiova și Turnu-Severin iar celălalt urma spre nord cursul Oltului pînă la Sibiu, trecînd prin Rîmnicu Vîlcea. O altă ramură se îndrepta spre Buzău și continua mai departe spre nord, traversînd întreaga Moldovă, prin Rîmnicu Sărat, Focșani, Bacău, Roman, Iași, Botoșani, ajungînd pînă la Mihăileni în județul Dorohoi, de unde se continua în Bucovina.

* Harta județului Ilfov nu are tabel statistic.

Aşa-numitele „drumuri de comunicaţie" făceau legătura între şosele, individualizîndu-se astfel o adevărată reţea de căi de comunicaţie care facilita atît legăturile economice cît şi pe cele culturale dintre judeţele României.

Importanţa atlasului reiese şi din faptul că alături de căile de comunicaţie sînt evidenţiate şi alte componente ale vieţii economice. Pentru judeţele riverane Dunării sînt menţionate porturile şi localităţile prin care se efectua export cu cereale şi alte produse agricole. De altfel, pe Dunăre, în aval de Brăila, sînt reprezentate figurativ vapoare, ceea ce indică navigabilitatea acestei porţiuni cu vase relativ mari, mai ales după lucrările de dragare întreprinse pe braţul şi gura Sulina. În dreptul Galaţiului sînt de asemenea localizate mai multe vapoare trase la chei, iar în cazul altor judeţe sînt menţionate mai multe „schele de esportaţie".

Poşta şi telegraful sînt de asemenea reprezentate pe hărţile atlasului lui D. Pappasoglu, menţionîndu-se atît numărul staţiilor de poştă şi telegraf cît şi liniile telegrafice care legau capitala ţării, Bucureştiul, cu toate reşedinţele judeţene, unde, încă din primii ani ai domniei lui Alexandru Ioan Cuza se înfiinţaseră oficii telegrafice.

Hărţile atlasului aduc date preţioase şi în ceea ce priveşte împărţirea politico-administrativă a judeţelor şi implicit a României. Deşi nu se menţionează care din cele 32 de judeţe aparţin fostelor principate Ţara Românească şi Moldova, există totuşi un indiciu care ne permite foarte uşor să le deosebim. Este vorba de unitatea de măsură a suprafeţelor, pogonul pentru judeţele din Muntenia şi falcea pentru cele din Moldova. Rezultă astfel un număr de 17 judeţe muntene (Argeş, Brăila, Buzău, Dîmboviţa, Dolj, Gorj, Ialomiţa, Ilfov, Mehedinţi, Muscel, Olt, Prahova, Rîmnicu Sărat, Romanaţi, Teleorman, Vîlcea, Vlaşca) şi 15 moldovene (Bacău, Botoşani, Cahul, Covurlui, Dorohoi, Fălciu, Iaşi, Ismail, Neamţ, Putna, Roman, Suceava, Tecuci, Tutova şi Vaslui). Judeţele sînt împărţite la rîndul lor în plăşi sau ocoale (cele din Moldova), care sînt delimitate prin linii întrerupte.

Elementele politice pe care le consemnează conferă atlasului un loc aparte între realizările cartografice ale vremii. Însuşindu-şi ideile revoluţionarilor paşoptişti şi ale unioniştilor, D. Pappasoglu menţionează că judeţele nordice din Muntenia şi cele vestice din Moldova se învecinează cu Transilvania (şi nu cu Austria sau Ungaria), cele din sud cu Bulgaria (şi nu cu Turcia sau Imperiul Otoman) iar judeţele Ialomiţa şi Brăila au ca vecin comun dincolo de Dunăre, Dobrogea [2].

Favorizate de scara relativ mare la care au fost realizate, hărţile atlasului delimitează toate localităţile judeţelor din acea perioadă, punînd la dispoziţia cercetătorilor un util instrument de informare. În afara reşedinţelor de judeţ, care sînt scrise cu majuscule, sînt uşor de deosebit orăşelele şi tîrgurile, al căror nume este scris cu litere mai îngroşate. Pentru marea majoritate a judeţelor autorul a trecut pe hărţi în dreptul localităţilor şi numărul locuitorilor. Pentru folosirea corectă a acestor cifre se impune a fi făcută o precizare, în sensul că fără să facă menţiunea necesară în legendă D. Pappasoglu dă pentru judeţele din Moldova numărul locuitorilor iar

---

[2] Subliniem în mod deosebit acest aspect, pentru că hărţile anterioare nu delimitează Dobrogea de Imperiul Otoman, sau de Bulgaria, aşa cum e cazul hărţii Ţării Româneşti tipărită între anii 1836—1840; vezi în acest sens, Liuba Iancovici, *O hartă a Ţării Româneşti din deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea*, în „Revista Arhivelor", nr. 4/1973, p. 651.

pentru cele din Muntenia indică numărul familiilor. Aşa de exemplu, cifra de 26 050 locuitori pentru Galaţi este confirmată de alte izvoare [3], pe cînd în cazul Brăilei cifra trecută pe hartă (7 068), indică de fapt numărul familiilor şi nu al locuitorilor [4].

Datele statistice care însoţesc hărţile întregesc informaţia istorică pe care o oferă atlasul, făcînd posibile comparaţii între judeţe în ceea ce priveşte suprafaţa*, populaţia şi numărul localităţilor rurale, şi urbane. Dintre judeţele ce ocupau suprafeţe întinse amintim: Ialomiţa cu 1 106 000 pogoane, Buzău cu 979 186 pogoane, Ismail cu 358 475 fălci şi Bacău cu 250 258 fălci. Bine populate erau judeţele Mehedinţi, Prahova, Argeş, Iaşi, cu peste 200 aşezări şi peste 150 000 locuitori. La polul opus se situau judeţele Covurlui, Fălciu şi Brăila. Oraşele cu o populaţie mai numeroasă (în afara Bucureştiului), erau în ordine: Iaşi (65 750 locuitori), Botoşani (27 147 locuitori), Ploieşti (26 468 locuitori) şi Craiova (21 521 locuitori)[5].

Pentru judeţele din Moldova situaţiile statistice oferă şi date privind structura socială a populaţiei, specificîndu-se pe lingă numărul total al locuitorilor, numărul agricultorilor şi al clerului iar diferenţa credem că o reprezenta categoria meseriaşilor. Pentru judeţul Bacău, spre exemplu, se menţionează o populaţie totală de 139 009 locuitori din care 107455 locuitori reprezintă „populaţia cultivatoare" iar 3 535 locuitori făceau parte din „tagma clerului". Rămîne o diferenţă de 28 007 locuitori care-i grupa probabil pe meseriaşi.

În cazul judeţelor din Muntenia, datele statistice indică repartiţia pe sexe a populaţiei. Exemplificăm doar pentru judeţul Ialomiţa, unde la o populaţie totală de 87 879 locuitori, 47 424 erau de sex bărbătesc şi 40 555 de sex feminin.

În unele cazuri, în afara suprafeţei totale a judeţelor, datele statistice mai menţionează şi suprafeţele agricole sau cultivabile. De asemenea de multe ori se specifică numărul proprietăţilor din judeţ care erau lucrate în regie proprie sau erau arendate. Găsim astfel un număr relativ mare de arendaşi în judeţe ca: Romanaţi (375), Prahova (295) şi Muscel (286), ceea ce reprezintă un argument în plus al pătrunderii relaţiilor capitaliste în agricultura României, mai ales după legiferarea reformei agrare din august 1864.

Cîteva hărţi menţionează numărul mănăstirilor şi al bisericilor ortodoxe, în cazul mănăstirilor făcîndu-se şi localizarea acestora. Numai pentru judeţul Ilfov [6], în jurul Bucureştiului sînt localizate peste 10 mănăstiri dintre care amintim: Cotroceni, Colentina, Mărcuţa, Văcăreşti, Pantelimon, Cernica şi Pasărea.

Atlasul lui D. Pappasoglu ne oferă şi informaţii de natură militară. Astfel în hărţi sînt identificate un număr de peste 300 pichete de graniţă aşezate pe linia Dunării. Sînt menţionate şi pichetele de graniţă din jude-

[3] *Istoria României*, vol, IV, Edit. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 206.

[4] *Ibidem*, populaţia reală a Brăilei se ridica la 15 767 locuitori.

* Suprafeţele sînt măsurate diferit; pentru judeţele din Moldova unitatea de suprafaţă este falcea (o falce = 14 322 m^2), iar pentru cele din Muntenia, pogonul (1 pogon = 500 m^2).

[5] Vezi şi *Istoria României ..., loc cit.*

[6] Harta judeţului Ilfov a fost realizată în anul 1863, deci situaţia mănăstirilor este cea de dinaintea secularizării.

ţele ce se învecinau cu Transilvania, putîndu-se stabili cu exactitate amplasarea pichetelor de grăniceri însărcinate cu paza frontierelor României. Atrage atenţia numărul mare al pichetelor de pe linia Dunării, care aveau misiunea de a asigura mai multă protecţie satelor din zonă.

Demnă de semnalat este şi intenţia autorului de a trece pe hărţi „bătăliile româneşti" desfăşurate pe teritoriul judeţelor. Pentru indicarea acestora este folosit semnul clasic al săbiilor încrucişate, însoţit de anul bătăliei. La Şerbăneşti, în judeţul Olt, este localizată o bătălie din anul 1596, deci din timpul lui Mihai Viteazul. Tot din perioada domniei lui Mihai Viteazul avem menţionată şi bătălia de la Călugăreni (1595), judeţul Vlaşca, ca şi cele de la Putineiu şi Stăneşti (1595), din acelaşi judeţ. În jurul oraşului Bucureşti sînt însemnate mai multe puncte unde, de-a lungul secolelor, s-au desfăşurat lupte importante, dintre care amintim : Dudeşti (1634), Cotroceni (1640), Plumbuita (1634) şi Dealul Spirii (septembrie 1848).

Putem concluziona deci că hărţile din atlasul lui D. Pappasoglu oferă celor interesaţi informaţii de o largă diversitate, începînd cu cele de geografie fizică şi terminînd cu cele social-politice şi militare. Dar acest atlas constituie şi un moment de referinţă în heraldica românească [7]. Realizate de H. Bahr, stemele celor 32 de judeţe sînt incluse într-un cartuş timbrat de cîte o coroană domnească închisă şi au la bază două ramuri de laur unite printr-o panglică. Se remarcă aspectul mai lejer al mobilelor din cartuşul timbrat, ceea ce face ca stemele lui H. Bahr să se deosebească oarecum de reprezentările realizate de înaintaşii săi, atît prin aspectul artistic cît şi prin modificarea mobilelor tradiţionale în cazul unor judeţe ca : Neamţ, Tecuci, Putna, Argeş, Olt, Teleorman, Mehedinţi şi Brăila [8].

Deosebită de reprezentările anterioare este şi stema judeţului Ilfov, avînd în centrul cartuşului timbrat pe împărăteasa Elena (la dextra) şi pe împăratul Constantin (la senestra) flancînd o cruce latină înaltă şi de culoare albă. Este singura stemă a Ilfovului în care cei doi împăraţi încadrează o simplă cruce şi nu o biserică [9].

Alteori reprezentările heraldice fac posibile observaţii asupra transformărilor administrativ-teritoriale intervenite în configuraţia teoretică a unor judeţe. Revelatoare în acest sens este stema judeţului Prahova, care conţine două scuturi suprapuse (Capra prahoveană acoperind o parte din ciorchinele de struguri al săcuienilor).

De regulă multe steme reiau mobilele din emblemele anterioare şi redau simbolic specificul economic al fiecărui judeţ în parte [10]. Pentru judeţele cu un pronunţat caracter agricol întîlnim spicele sau snopul de grîu (Roman şi Ialomiţa), oile şi taurinele (Teleorman şi Fălciu), sau albina—care ilustrează o străveche preocupare a locuitorilor din judeţele limitrofe Dunării (Mehedinţi). Judeţele cu activitate portuară au ca

[7] Vezi în acest sens, D. Cernovodeanu şi I. Mănescu, *op. cit.*, p. 30 şi urm.

[8] *Ibidem.*

[9] *Ibidem*, p. 39.

[10] Vezi descrierea tuturor stemelor la D. Cernovodeanu şi I. Mănescu, *op. cit.*, p. 33—63.

mobile fie vaporul (Brăila), fie ancora (Galaţi). Zonele viticole au drept simboluri ciorchinii de struguri (Tecuci şi Prahova) sau pe zeul Bachus (Putna).

Toate acestea conferă reprezentărilor heraldice realizate de H. Bahr o importanţă deosebită, constituind pentru heraldişti un interesant material de studiu şi analiză.

Am încercat, prin aspectele reliefate de noi în consideraţiile de faţă, să atragem atenţia asupra unei reuşite realizări cartografice şi heraldice din perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza care poate oferi cercetătorilor şi celor care au în vedere realizarea unor monografii teritoriale, un cîmp larg de investigaţie şi documentare.

SCRIITORUL BIZANTIN IOAN TZETZES DESPRE PODUL LUI TRAIAN DE LA DROBETA

DE

NESTOR CAMARIANO

Printre scriitorii bizantini de seamă se află şi Ioan Tzetzes, care a trăit între anii 1110—1185 [1]. El ne dă despre persoana sa preţioase date biografice neutilizate de predecesorii noştri, într-un paragraf intitulat: "Οτι ὁ Τζέτζης κατὰ μητέρα ἴϐηρ τῷ γένει, κατὰ πατέρα καθαρῶς Ἑλλάδος γονῆς (Că Tzetzes după mamă este iberic, iar după tată de neam curat grec)[2]. Tzetzes vorbeşte şi de caracterul său moral, ştiinţific. Se laudă că a fost un scriitor incoruptibil, integru, ca şi Epaminonda şi Caton , şi că el nu primea bani pentru comentariile făcute, ci numai de ale mîncării, băuturi şi fructe, în schimb plătea bani grei unor persoane bine pregătite, care copiau operele sale, precum a procedat Platon pentru Dialogurile sale [3]. Tzetzes compară onorurile şi gloria cu fumul, care se pierde în atmosferă, pentru el aurul este un glod palid. El socotea că era dintre toţi istoricii cel mai precis şi cel care nu trebuie uitat de istoricii în viaţă [4].

Tzetzes a avut o bogată activitate ştiinţifică, a scris comentarii la Homer, precum şi la alţi clasici greci : Hesiod, Aristofan, Aristotel şi a compus mii de versuri, dar lucrarea sa cea mai cuprinzătoare este Βιϐλίον ἱστορικόν, scrisă între 1144 şi 1170, într-un număr de aproape 13 000 versuri [5].

Opera istorică a lui Tzetzes a văzut lumina tiparului în 1546, după ce a circulat mult timp în manuscris, cum arată numărul mare de manuscrise care ni s-au păstrat. S-a publicat în limba greacă şi în traducerea latină a lui Paul Lacis din Viena, sub următorul titlu bilingv : Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου Βιϐλίον ἱστορικὸν τὸ διὰ στίχων πολιτικῶν ἄλφα καλούμενον, ὧν στίχων μυριὰς μία καὶ δυσχίλιοι ἑπτακόσιοι πεντήκονταεννέα. *Ioannis Tzetzae*

---

[1] Maria Elisabeta Colonna, *Gli storici bizantini dal IV al XV secolo*, Napoli, [1956], p. 136

[2] Ioan Tzetzes. Βιϐλίον ἱστορικὸν (Carte istorică), Basileae (= Basel, Elveţia) 1546 chiliada V, 17 v, 583—629.

[3] *Ibidem*, chiliada XI, paragraful 364, intitulat : Οὐδὲ προῖκα παρ' ουδενός τι λαμϐάνομεν (Nici daruri nu primim de la nimeni).

[4] *Ibidem*, chiliada I, 31 v. 846—847.

[5] Despre alte amănunte cu privire la viaţa şi activitatea lui Tzetzes vezi opera clasică a savantului bizantinolog german Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches* (527—1452), ed. II, München, 1897, p. 526—536 ; de asemenea şi Maria Elisabeta Colonna aduce unele informaţii despre Tzetzes, şi opera sa, *op. cit.* p. 136—137.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 32, nr. 5, p 929—939, 1979.

Variarum historiarum liber versibus politicis ab eeodem graece conscriptus et Pauli Lacisii Veronensis opera ad verbum latine conversus, nunque primum in lucem editus. Accessit quoque Nicolai Gerbelii praefatio in qua de operis huius praestantia ac utriusque Tzetzis Isaacii et Ioannis vita lectu quoedam dignissima reperias. Cum gratia et privilegio Imp. ad quinquennium. Basileae. Iar în colofon este scris : Basileae, ex officina Ioannis Oporini, anno salutis humanae M.D. XLVI, mense Martio [6].

Această rarissimă ediţie se află în posesia noastră şi avem posibilitatea să ne ocupăm de ea. Este semnificativ faptul că opera lui Ioan Tzetzes s-a publicat împreună cu opera lui Lycophron 'Αλεξάνδρα, comentată de Isaac Tzetzes. fratele mai mare al lui Ioan Tzetzes, sub un titlu comun : Λυκόφρονος 'Αλεξάνδρα, τὸ σκοτεινὸν ποίημα καὶ πολυμαθέστατον εἰς αὐτὸ τοῦ τὸ 'Ισακίου τοῦ Τζέτζου ἐξήγημα. *Lycophronis Chalcidensis Alexandra sive Cassandra : poema quidem obscurum etiam doctis appellatum, sed ita eruditissimis Isacii Tzetzis gramatici commentariis ... Adiectus quoque est Ioannis Tzetzae Variarum historiarum liber versibus politicis ab eodem graece conscriptus et Pavli Lacisii Veronensis opera ad verbum latine conversus nec unquam antea editus. Cum gratia et privilegio Imp. ad quinquennium. Basileae.*

Opera lui Lycophron, în 180 pagini, nu are anul tipăririi nici pe foaia de titlu, nici în colofon, găsim însă trecut la sfîrşitul dedicaţiei anul 1542 ; probabil s-a pus în circulaţie după patru ani, cînd s-a terminat şi tiparul cu opera lui I. Tzetzes.

În fruntea tipăriturii lui I. Tzetzes se află o prefaţă a lui Nicolae Gerbel, care poartă data: M.D. XLVI, VII Idus Martii, iar în colofon, după cum am menţionat mai sus, sînt trecute localitatea, numele tipografului şi anul tipăririi.

Am văzut mai sus că chiar pe pagina de titlu se precizează că întreaga operă cuprinde în total 12759 versuri. Acelaşi număr de versuri este menţionat şi la sfîrşitul Istoriei (p. 259) şi totuşi bizantinologul Krumbacher scrie că opera lui I. Tzetzes se compune din 12674 versuri politice [7]. Întradevăr dacă ne uităm la p. 259, înainte de menţiunea : Τέλος βιβλίου ἱστορικῆς 'Ιωάννου τοῦ Τζέτζου... (Sfîrşitul cărţii de istorie a lui Ioan Tzetzes ...) vedem că opera se încheie cu chiliada XIII şi ultimul vers numerotat este 675, aşadar în total opera lui Tzetzes cuprinde 12 675 versuri (la Krumbacher este un vers mai puţin) şi nu 12759. Nu ştim cum a rezultat acest număr.De menţionat că tipăritura nu se încheie aici, ci urmează : Τοῦ αὐτοῦ 'Ιωάννου τοῦ Τζέτζου στίχοι ἰαμβικοὶ (Ale aceluiaşi

---

[6] De curînd istoricul Petrus Aloisius M. Leone a publicat o ediţie critică a acestei opere pe baza unui mare număr de manuscrise, toate fiind înainte de sec. al XVI-lea, sub următorul titlu simplificat : Ioannis Tzetzae, *Historiae*, Napoli, [1968], CVI + 729 p.; vezi şi recenzia lui H.M. [ihăescu[, în „Revue des études sud-est européennes", VIII (1970), nr, 3, p, 568—569, unde recenzentul observă foarte just că Leone „s'est limité à ces contributions philologiques, sans tenter de fournir le moindre apport, aussi modeste fût-il, dans le domaine historique" (p. 568), Putem adăuga şi noi că Leone, în lunga sa introducere, nu aduce nici o contribuţie cu privire la biografia şi activitatea istoricului bizantin ; de asemenea ar fi putut să vorbească puţin şi de cele două ediţii anterioare din 1546 şi cea din 1826 a lui Theofil Kiesssling. De precizat că ediţia lui Kiessling, deşi are un titlu bilingv, cuprinde numai textul grecesc. Aşadar, singura ediţie în limbile greacă şi latină este cea din 1546.

[7] K. Krumbacher, *op. cit.*, p. 528.

Ioan Tzetzes versuri iambice), versuri care sînt incluse în chiliada a XIII-lea, fără însă să fie numerotate, numărul acestor versuri fiind mult mai mare faţă de diferenţa de 85 versuri, care rezultă din cele două totaluri amintite. Ultimele două pagini din volum cuprind patru scrisori ale lui I. Tzetzes şi cu acestea se încheie opera sa [8].

Din exemplarul nostru au lipsit primele 410 versuri, dar unul din vechii posesori a avut grija şi posibilitatea să le copieze, sau să pună pe cineva cu dexteritate să completeze exemplarul, fiindcă este un scris foarte mărunt şi curat, ca şi cel de tipar. Copistul caligraf s-a ostenit să transcrie însă numai textul grecesc, nu şi pe cel latinesc, un fapt care ne îndreptăţeşte să credem că anonimul copist ori a avut la dispoziţia sa un manuscris grecesc şi nu tipăritura bilingvă, ori n-a vrut să transcrie şi textul latin.

Încă o particularitate pe care o prezintă exemplarul nostru este şi faptul că unul din posesorii cărţii, nu ştim pentru care motiv, a tăiat de la unele pagini din *Alexandra* lui Lycophron marginea albă laterală, pe care se vede că erau scrise anumite însemnări, fără însă să aducă vreun prejudiciu textului tipărit.

Exemplarul, care se află astăzi în biblioteca noastră, a circulat printre profesorii de la Şcoala domnească din Bucureşti şi ex-libris-urile sînt elocvente. La p. 1 din Alexandra lui Lycophron se află următorul autograf : Ἐκ τῶν τοῦ Γεωργίου υἱοῦ Θεοδώρου τοῦ Τραπεζουντίου (Din ale lui Gheorghe fiul lui Teodor din Trapezunt). Se ştie că Teodor a fost profesor la şcoala domnească din Bucureşti între anii 1692—1695 [9]. De la fiul profesorului Teodor din Trapezunt volumul a trecut la alţi doi posesori, care semnează pe foaia de titlu a operei lui Lycophron. Primul ex-libris este : Καὶ τόδε πρὸς τοῖς ἄλλοις Ἰωάννου Διαμάντου Δημάρα(?) τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων (Şi aceasta pe lîngă altele este a lui Ioan Diamantis Dimara din Ianina). Imediat mai jos vestitul profesor şi directorul Şcolii domneşti din Bucureşti Lambros Fotiadis scrie următoarele : Νῦν δὲ Λάμπρου Φωτιάδου Ἀναγνώστου Σωτήρου(?) τοῦ Ἰωαννίτου καὶ . . . (urmează cîteva cuvinte şterse pe deasupra cu cerneală) (Iar acum este a lui Lambros Fotiadis Anagnostis Satiru din Ianina).

Exemplarul nostru are o legătură mai modernă, de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi înainte de a se lega volumul, au fost adăugate, la locul cuvenit foile manuscrise, cu completările menţionate mai sus [10].

---

[8] La fiecare o mie de versuri numerotarea începe din nou de la 1, ultima mie fiind a XIII-a şi fiindcă în greceşte o mie se numeşte χιλιάς sau χιλιάδα (chilias sau chiliada) s-a trecut in colontitlu numărul chiliadei pentru o mai bună orientare a cititorului, alături de titlul cărţii prescurtat : „Histor,". Majoritatea cercetătorilor noştri însă în loc să citeze titlul operei lui Tzetzes şi apoi chiliada, ei dau eronat pe lîngă numele autorului drept titlu *Chiliala, Chiliada, Chiliadele, Chiliades,* ca şi cum acesta ar fi titlul cărţii istoricului bizantin.

[9] Ariadna Camariano-Cioran, *Lea académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs,* Thessaloniki, 1974, p. 372.

[10] În Biblioteca Academiei Române, secţia cartea rară, se află un exemplar din opera lui Lycophron Ἀλεξάνδρα (cota II 43272), fără an de tipărire, cu o legătură veche şi în al cărei titlu este adăugată şi opera istorică a lui Ioan Tzetzes, după cum am văzut mai sus. Oare cele două opere din prima ediţie au circulat şi separat, sau la legat au fost despărţite? Exem-

Am insistat asupra acestei ediţii, cunoscută probabil de Stolnicul Constantin Cantacuzino [11], fiindcă cercetătorii noştri, care au scris despre istoria veche a ţării şi în special acei care s-au ocupat de podul lui Traian de la Drobeta-Turnu Severin n-au avut posibilitatea s-o consulte [12].

Să trecem acum la vestitul pod ridicat de împăratul Traian peste Dunăre [13], la acea măreaţă lucrare, despre care scriitorul Dio Cassius — Xiphilinos [14] are o deosebită admiraţie, spunînd că şi celelalte lucrări ale împăratului Traian sînt măreţe, dar aceasta le întrece pe toate [15].

Despre podul de la Drobeta a scris în treacăt, acum o sută de ani, Alexandru Odobescu [16]. Peste cincizeci de ani alţi doi istorici, D. Tudor [17] şi

---

plarul din depozitul Bibliotecii Academiei Române a fost în posesia unor persoane marcante din Constantinopol, cum se poate vedea din autografele lor, d.p. Ierax, mare logofăt al marei biserici şi Andronic „ὑπομνηματογράφος" (memorialist) al bisericii.

Opera lui Lycophron, *Alexandra*, a avut o largă circulaţie în Principatele Române. În Biblioteca Academiei se află mai multe ediţii rare. Ediţia din 1601 (cota II 42152), donată Şcolii domneşti din Bucureşti în luna mai 1728 de patriarhul Ierusalimului Hrisant; apoi acest exemplar a trecut în posesia profesorului din această şcoală Marcos din Cipru (Porphyropoulos), cum arată autograful nedatat al acestuia. O altă ediţie cu menţiunea greşită: „editio secunda", tipărită la Oxonii (Oxford) în 1702 (cota II 32354). O ultimă ediţie este tipărită la Lipsca în 1788 (cota II 42339).

[11] Stolnicul Constantin Cantacuzino cînd vorbeşte în istoria sa despre podul lui Traian citează şi pe Ioan Tzetzes (Teţu), vezi *Istoria Ţării Româneşti*, în Mihail Gregorian, *Cronicarii munteni*, I, Bucureşti, 1961, p. 15.

[12] Din păcate nici în volumul *Izvoarele istoriei României, III, Scriitori bizantini (sec. XI — XIV)*, publicat de Alexandru Elian şi Nicolae-Şerban Tanaşoca în 1975, nu este trecut paragraful lui Ioan Tzetzes intitulat: Περὶ Τραϊανοῦ καὶ γεφυρώσεως τοῦ Ἴστρου (Despre Traian şi facerea podului peste Dunăre), Se pare însă că autorii au regretat această omisiune, fiindcă la *Nota ediţională* de la sfîrşit (p. 548) spun între altele: „Am renunţat, poate prea de grabă, la versurile lui Tzetzes (Chiliale, II, 34 v. 60—100) despre podul lui Traian, simpla parafrază a lui Dio Cassius, aşteptînd ca ediţia *Epistolelor* sale să ne aducă eventuale texte mai interesante" Nu credem că autorii au procedat bine cînd au renunţat la aceste versuri preţioase, în aşteptarea unor „eventuale texte mai interesante", fiindcă Tzetzes vorbeşte şi de originea împăratului Traian, de alegerea sa ca împărat, de uciderea lui Decebal, de distrugerea podului de către împăratul Hadrian etc,, mai ales că în volum se reproduc texte de la unii scriitori bizantini obscuri. Istoricul D. Tudor susţine că „informaţiile tehnice ale lui Tzetzes nu diferă de ale lui Dio Cassius. Ele sînt mai precise, în timp ce Dio Cassius caută să exagereze lucrurile, ca să poată lăuda cît mai mult pe Traian şi să ponegrească pe Hadrian", vezi D. Tudor, *Podul lui Traian de la Drobeta*, Craiova, 1931, p. 12.

[13] Fiind vorba de Dunăre, vrem să menţionăm că istoricul bizantin Tzetzes, în paragraful în care vorbeşte de Moesia, precizează că coasta de răsărit a acestei provincii se sfîrşeşte la ţărm prin cinci guri, pe unde curge Istrul în mare (chiliada XI, 396, v, 932—934), Se vede că în sec, al XII-lea, cînd scrie Tzetzes, fluviul avea cinci braţe, faţă de trei cîte sînt astăzi.

[14] În trecutul istoriografiei române cei mai mulţi istorici sînt de părere că relatările lui Dio Cassius despre podul lui Traian sînt interpolaţiuni tîrzii ale cronicarului bizantin Ioan Xiphilinos (sec. XI-lea), D. Tudor susţine totuşi „că această versiune nu trebuie înlăturată cu totul, fiindcă e posibil să ascundă un dram de adevăr" (D. Tudor, *Podul lui Traian* ... p. 39). Astăzi, unii istorici, cînd vorbesc de podul lui Traian, citează numele lui Dio Cassius şi trec sub tăcere pe cronicarul bizantin Xiphilinos, vezi *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 304; neavînd argumente în favoarea lui Xiphilinos vom reţine şi noi numele lui Dio Cassius şi alături pe cel al lui Xiphilinos.

[15] G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici, II Autorii greci şi bizantini*, Bucureşti, 1943, p. 71; *Istoria României*, I, p, 304; *Izvoare privind istoria României*, I, Bucureşti, 1964, p. 693.

[16] A. Odobescu, *Istoria arheologiei*, ed. I, Bucureşti, 1877, p. 354, 367, ed. II, îngrijită de D. Tudor, Bucureşti, 1961, p. 224, 230.

[17] D. Tudor, *Podul lui Traian de la Drobeta*, Craiova, 1931.

A. Decei,[18] s-au ocupat mai pe larg de acest pod. Cei trei istorici n-au cunoscut opera lui Tzetzes tipărită în 1546, și n-au reușit să utilizeze nici ediția lui Theophil Kiessling, apărută la Lipsca în 1826, fiindcă n-au găsit-o în nici o bibliotecă din țară, ultimii doi cercetători fiind siliți să se mulțumească cu unele citate făcute de J. Aschbach într-un articol publicat în 1858 [19]. După 1931 D. Tudor a revenit de cîteva ori cu date noi despre podul lui Traian și rezultatul cercetărilor sale se află trecut în ultimele sale publicații [20]. În aceste lucrări Tudor utilizează și ediția lui Theophil Kiessling, dar, cum vom vedea mai departe, a trecut destul de ușor peste versurile lui Tzetzes și a tras unele concluzii cu care nu putem fi de acord.

Istoricul bizantin Tzetzes menționează că în afară de Dio Cassius și alți cronicari de seamă au scris despre podul de pe Istru, dar să reproducem versurile acestuia, ca să le avem la îndemînă, fiindcă vom fi nevoiți să facem unele discuții, precizări și rectificări, față de cele afirmate de înaintașii noștri.

Iată versurile lui Tzetzes :

Τὴν ἱστορίαν γέγραφεν ὁ κάσιος ὁ δίων
Ἄλλοι πολλοί τε χρονικοί, τῶν ἐπισήμον ἄνδρες.
Τῆς δὲ γεφύρας μέμνηται ταύτης τῆς παριστρίας,
Αὐτὸς ὁ φιλεταίριος ἐν λιμενοποιΐαις,
Κἂν ταῖς θεμελιώσεσι ταῖς παραθαλασσίαις.
Θεόφιλος ἀνθύπατος, πατρίκιος κοιαίστωρ,
Ἔπαρχός τε τῆς πόλεως ταύτης τῆς βασιλίδος,
Λέγων τὸν ἀπολλόδωρον τὸν ἴστρον γεφυρῶσαι
Κιβώτιον τεκτήναντα πρὸς προθεμελιώσεις,
Μῆκος ποδῶν μὲν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι σὺν τούτοις,
Εἰς πλάτος δ'ὀγδοήκοντα, ταῦτα φασίν οἱ ἄνδρες.[21]

(Istoria a scris-o Dion Cassius
Și alți mulți cronicari, bărbați însemnați.
Despre acest pod de pe Dunăre amintește
Însuși Fileterios ⟨priceput⟩ în construcții portuare
Precum și în fundații ⟨lucrate⟩ pe malul mării,
Theofilus proconsul, patriciu, chestor,
Prefect al acestui oraș al împărăției,
Spune că Apollodor a făcut un pod peste Dunăre,
Că a construit o ladă pentru temelii,
Avînd o lungime de 120 de picioare,
Și o lățime de 80 de picioare, așa relatează bărbații).

Deoarece textul lui Tzetzes se pretează la interpretări diferite, reproducem și traducerea în limba latină, din ediția apărută în 1546, pentru a se putea vedea cum au tradus în această limbă eleniștii din secolul al XVI-lea versurile scriitorului bizantin din secolul al XII-lea. :

Historiam scripsit Casius Dion,
Aliique multi Chronici, studiosi uiri,
Huius uero pontis mentionem facit qui est apud Istrum.

---

[18] A. Decei, *Podul lui Traian de la Turnu-Severin*, în „Anuarul Institutului de studii clasice" din Cluj, 1928—1932, p. 140—177.

[19] Astăzi se află în depozitul Bibliotecii Academiei Române un exemplar din ediția lui Th. Kiessling; de această ediție Krumbacher nu este mulțumit, afirmînd că este „eine ganze unkritische und nachlässige Arbeit", *op. cit.*, p. 529.

[20] Vezi D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. III, București, 1968; idem *Les ponts romains du Bas-Danube*, București, 1974.

[21] I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada II, 34, v. 84—94.

Ipse Philetaerius in portuum structuris,
Et in fundamentorum positionibus quae ad mare fiunt,
Theophilus proconsul, patricius quaestor,
Praesesque urbis huius regni,
Dicens Apollodorum Istrum ponte iunxisse,
Arculamque fabricasse ante iacta fundamenta,
Longitudine quidem pedum centum, et uiginti cum hisce,
Latitudine uero octoginta, haec scribunt illi.

În versurile lui Tzetzes avem cuvîntul « φιλεταίριος », pe care înaintaşii noştri l-au tradus cu sensul de „cel priceput" şi nu l-au luat ca nume propriu. Noi, mai de grabă sîntem de părere că avem de a face cu numele unei persoane, numită Φιλεταίριος, fiindcă aşa îl găsim şi în Du Cange. Acest vestit lexicograf din evul mediu trece la lema: φιλεταίριος: „Pes Philetaerius, mensurae agrariae species" şi trimite la: „Theonis Isagogae" [22], arătînd că « ὁ ποῦς ὁ μὲν βασιλικὸς καὶ φιλεταίριος λεγόμενος, ἔχει πόδας δ', δακτύλους ιστ', ὁ δὲ ἰταλικὸς ποῦς ἔχει δακτύλους ιγ'» (piciorul imperial, numit şi fileterios, are 4 picioare, 16 degete, iar piciorul italian are 13 degete)[23].

Pe scriitorul Theon, care pomeneşte de Fileterios, Du Cange îl aminteşte şi la indicele „Scriptores graeci editi", utilizaţi de acesta în Glosarul său, cu menţiunea: „Theonis Scholia in Aratum, ex edit. G. Morelli anno 1559. Vixit sub Constantino M."[24]. Informaţia lui Du Cange este foarte preţioasă, fiindcă ne dă posibilitatea să stabilim epoca în care a trăit Fileterios cu ajutorul lui Theon Alexandreus matematicianul, cunoscut în istoriografia clasică. Du Cange susţine că Theon a trăit sub Constantin cel Mare, însă unii istorici moderni îl situează la sfîrşitul sec. al IV-lea [25], în orice caz noi putem afirma că inginerul Fileterios a trăit înainte sau în timpul lui Constantin cel Mare, odată ce numele lui este amintit de matematicianul Theon . Fileterios a fost un om priceput în construcţii portuare şi în fundaţii lucrate pe malul mării şi că el poate fi reţinut de istoricii noştri pentru acea epocă.

În versurile lui Tzetzes referitoare la podul lui Traian, reproduse mai sus, întîlnim şi numele unui Theofilus, care a fost proconsul, patriciu, chestor şi prefect al Constantinopolului. El n-a fost un constructor de poduri, ci a avut o funcţie înaltă în ierarhia administrativă a imperiului în sec. al XII-lea. Înaintaşii noştri, pe lîngă atribuţiile lui, i-au acordat şi pe acele ale lui Fileterios şi astfel din două persoane distincte, care au trăit în epoci diferite, au făcut una singură. Primul, Fileterios, este posibil să fi trăit pe timpul lui Constantin cel Mare, iar al doilea, Theofilus, în sec. al XII-lea. Rodolphe Guilland, care s-a ocupat de instituţiile bizantine, are un capitol special despre „Le Proconsul (ὁ ἀνθύπατος)" şi ultimul proconsul, amintit de el, este Theofilus. Guilland scrie: „Enfin Jean Tzeztés, qui

---

[22] Nu ştim dacă *Isagogae* este titlul unei opere a lui Theon, sau este vorba de introducerea sa la *Scholia in Aratum* (care carte nu ne-a fost accesibilă), fiindcă în limba greacă acest cuvînt înseamnă introducere.

[23] Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, ed. II, Paris, 1905, vol. II, col. 1676.

[24] *Ibidem*, II, Index auctorum, col. 62, O ediţie mai veche a operei *Scholia in Aratum* a apărut la Basel, în 1538.

[25] Vezi Kirikos Melirritos din Thessaloniki. *Χρονολογία ἱστορικὴ* (Cronologie istorică), Odesa, 1836, p. 315; Karl Krumbacher, *op, cit,*, p, 621,

vécut entre 1110 et 1186 mentionne dans sa Chiliade, *Théophile*, anthypatos, patrice et questeur. C'est, semble-t-il, le dernier, anthypatos signalé"[26]. Istoricul Guilland mai precizează că titlul de proconsul era strîns legat de acela de patriciu şi că nu mai figurează în textele din sec. XIII-lea, şi XIV-lea, adaugînd : „il disparut très vraisemblablement au cours du XII-e siècle, pendant le règne d'Alexis Ier Comnène, qui modifia profondément la hiérarchie nobiliaire".

Istoricii noştri nu numai că n-au luat în seamă pe Fileterios, dar, prin faptul că au atribuit calităţile acestuia lui Theofilus, au tras unele concluzii nefondate, care circulă în istoriografia noastră mai bine de o sută de ani.

Să ne oprim asupra celor relatate de predecesorii noştri şi să demonstrăm netemeinicia lor.

A. Odobescu spune că Theofilus ar fi fost un „vestit mecanic şi constructor hydraulic grec din al XII-lea secol, a cărui scriere asupra podului înălţat pe Dunăre de Apollodor s-a păstrat în analele versificate ale cronicarului bizantin Tzetzes, intitulate *Chiliadele*". Mai departe Odobescu, adăugă că Theofilus „luase indicaţiunile tehnice şi dimensiunile chiar din descrierea compusă de însuşi Apollodor, făcătorul podului"[27]. Vedem deci că Odobescu susţine că Theofilus a fost „vestit mecanic şi constructor hydraulic grec din al XII-lea secol şi nu aminteşte că a fost proconsul, patriciu, chestor şi prefect al Constantinopolului, cum scrie cronicarul bizantin. De asemenea Odobescu afirmă că scrierea lui Theofilus asupra podului înălţat pe Dunăre de Apollodor „s-a păstrat" în Chiliadele lui Tzetzes. Este o afirmaţie riscantă şi credem că nu putem susţine că în cele cîteva versuri ale lui Tzetzes cu privire la Theofilus s-a păstrat o „scriere" a lui Theofilus asupra podului înălţat pe Dunăre de Apollodor.

Să trecem la alţi doi istorici mai recenţi.

D. Tudor sprijină în publicaţiile sale că „descrierea lui Apollodor a fost folosită de Theofilus Patricius, vestit constructor hidraulic de la finele sec. IV e.n. într-o operă a sa", precizînd totodată că „nici cartea lui Teofilus Patricius nu a ajuns pînă la noi şi numai cîteva părţi din ea ne-au fost rezumate în versuri de poetul bizantin Iohannes Tzetzes, ce trăieşte prin sec. XII."[28]. Adăugăm că şi A. Decei face afirmaţia că Ioan Tzetzes ne-a păstrat un rezumat din opera pierdută a lui Theofilus în scrierea sa numită „Chiliades", în cartea a II-a[29].

Afirmaţiile celor doi istorici, D. Tudor şi A. Decei, nu pot fi admise. Amîndoi susţin, ca şi Odobescu, că Theofilus a fost constructor hidraulic, ei confundă pe constructorul hidraulic Fileterios, cu proconsulul Theofilus. Tudor în lucrarea sa veche despre podul lui Traian n-a avut la îndemînă versurile poetului bizantin, dar în ultima sa operă, scrisă în limba franceză, despre podurile romane de la Dunărea de Jos, publicată în 1974,

---

[26] Rodolphe Guilland, *Recherches sur les institutions byzantines*, Berlin, 1967, II, p. 74.

[27] A. Odobescu, *op. cit.*, ed. I, p. 365, ed. II, p. 230. La p. 419 din a II-a ediţie, Tudor, într-o notă, susţine că Theofilus n-a trăit în secolul al XII-lea, cum afirmă Odobescu, ci în secolul al IV-lea.

[28] D. Tudor, *Podul lui Traian*, p. 12; idem, *Oltenia romană*, ed. III, p. 61; idem, *Les ponts romains du Bas-Danube*, p. 69.

[29] A. Decei, *op. cit.*, p. 145.

utilizează ediţia lui Kiessling a lui Tzetzes, şi totuşi în textul său găsim pasaje cu afirmaţii categorice, care induc în eroare pe cititor. El afirmă că în scriitorul bizantin se găsesc informaţii preţioase, care „ont été recueillies par lui dans la monographie de Theophilus Patricius, qui à son tour les avait puisées dans l'ouvrage d'Apollodore". Şi în continuare Tudor adaugă : „De ce pont nous parle aussi, en passant, cet homme expert dans les constructions de ports et d'édifices sur les rivages des mers, le proconsul Theophilus, questeur, préfet de la ville impériale [Constantinople], lequel affirme qu'Apollodore a construit un pont sur l'Ister et qu'il aurait exécuté en bois une boîte [caisson] en vue de la mise des fondations, longue de 120 pieds en tout [40 m] et sa largeur, comme le disent les gens, était de 80 pieds [26.70 m]"[30].

Citatele reproduse cuprind afirmaţii discutabile. Mai întîi nu ştim pe ce s-a bazat Tudor afirmînd că Tzetzes a cules informaţii preţioase din „monographie de Theophilus Patricius écrite au IV-e siècle" (p. 69). Nu credem că Theofilus a scris o atare monografie, fiindcă nu era de specialitate, el a fost proconsul şi prefect al Constantinopolului şi nu inginer hidraulic. Apoi cum putea să scrie o monografie în secolul al IV-lea, cînd a trăit în secolul al XII-lea? Mai menţionăm că versurile din chiliada II, traduse de Tudor nu corespund în unele părţi textului grecesc. O comparaţie între traducerea versurilor, dată de noi mai sus, cu cea prezentată de Tudor este elocventă. Rolul important atribuit de Tudor lui Theofilus, cu privire la construcţia podului lui Traian de la Drobeta, poate fi eliminat, ca inadmisibil.

D. Tudor atribuie lui Theofilus şi construcţia podului lui Constantin cel Mare, de aceea este bine să ne oprim puţin şi asupra acestui pod. Într-adevăr, la început Tudor este mai sceptic şi afirmă că „vestitul constructor hidraulic constantinopolitan Theophilus Patricius...pare a fi ridicat alt pod la Dunăre, cel de la Celei"[31]. Mai tîrziu însă, îndoiala sa se micşorează şi se pronunţă mai categoric că Theofilus „a executat între Oescus şi Sucidava o copie mai modestă a podului de la Drobeta, adaptată situaţiei politice şi tehnicii epocii lui Constantin cel Mare."[32].

Şi în ultima sa lucrare despre podurile romane de la Dunăre D. Tudor prezintă la început aceeaşi atitudine şovăitoare, pentru ca apoi să încline şi să considere pe Theofilus drept constructor al podului de la Celei. El spune că „le nom de l'architecte du pont de Celei nous est également inconnu", şi în continuare susţine că „les relations de Tzetzes, à l'époque Constantinienne, évoquent un architecte renommé, ingénieur mécanicien et constructeur hydraulique du nom de *Theophilus Patricius*" şi că acesta „s'efforçait de puiser des données techniques dans un livre et à mettre à profit l'expérience d'autruit, aux fins de jeter sur le Danube un nouveau pont"[33]. Dar toate presupunerile lui Tudor despre arhitectul Theofilus, care ar fi construit podul de la Celei, cad, avînd în vedere argumentele expuse mai sus cu privire la presupusul arhitect Théofilus şi că el nu poate fi constructorul podului de la Celei.

---

[30] D. Tudor, *op. cit.*, p. 69.
[31] *D. Tudor, Oltenia romană*, ed. III, p. 61,
[32] *Ibidem*, p. 430—431.
[33] Idem, *Les ponts romains du Bas-Danube*, p. 157.

Aşadar, toate supoziţiile cu privire la construcţia podului lui Traian de la Drobeta şi la cel al lui Constantin cel Mare de la Celei, legate de presupusul arhitect Theofilus, neavînd, după părerea noastră, un temei documentar, nu sînt valabile şi trebuie rectificate, pentru a se împiedica circulaţia lor mai departe. Numele lui Theofilus ar putea fi înlocuit cu numele unui constructor adevărat, care nu este exclus să fie Fileterios.

Despre modul cum s-au construit stîlpii podului, Tzetzes spune că s-a întrebuinţat la temelii o ladă lungă de 120 picioare şi lată de 80 picioare, dar nu vorbeşte de materialele utilizate. Într-o scrisoare, adresată lui Ioan Lahanas, Tzetzes precizează că podul a fost clădit din marmură de iscusitul între arhitecţi, Apollodor:

Τραϊανὸς τὸν Ἴστρον δὲ μαρμάρῳ γεφυρώσας
Ἀπολλοδώρου τῷ δεινῷ τῶν ἀρχιτεκτονούντων. [34]

(Traian a făcut un pod de marmură peste Istru
Prin Apollodor, iscusit între arhitecţi) [35],

Care a fost soarta podului după al doilea război al lui Traian împotriva dacilor? Tzetzes susţine, ca şi Dio Cassius - Xiphilinos, că Hadrian, urmaşul lui Traian, a distrus podul, cînd a trecut în fruntea împărăţiei, de teamă ca nu cumva dacii, utilizîndu-l să treacă în Moesia:

Τὴν γέφυραν κατέλυσε λαβὼν τὴν βασιλίαν
Μὴ δάκαις αὔτη γένοιτο δρόμος κατὰ μυσίας. [36]

(A distrus podul cînd a luat împărăţia
Ca nu cumva dacii să trecă pe el în Moesia)

Despre arhitectul podului, Apollodor, istoricul Decei spune că „supt Hadrian care însuşi se considera un arhitect distins, nu i se mai recunoaşte autoritatea şi se afirmă că Apollodor ar fi fost suprimat din porunca împăratului[37]. De asemenea D. Tudor spune că „sub Hadrian căzu în disgraţie şi fiindcă nu accepta pretenţiile de arhitect al împăratului, a fost ucis"[38]. Cei doi istorici vorbesc de uciderea lui Apollodor de către împăratul Hadrian, dar afirmaţiile lor nu sînt întărite de vreun izvor, de aceea vrem să amintim că istoricul bizantin Tzetzes susţine categoric că împăratul Hadrian, după ce a distrus podul, a ucis şi pe arhitectul Apollodor:

Αὐτὸς καὶ ἀπολλόδωρον γεφυρεργάτην κτείνει [39]

(El ucide şi pe Apollodor, constructorul podului) [40]

Istoricul bizantin nu aminteşte nici de uciderea şi nici de sinuciderea lui Decebal, se mărgineşte numai să afirme că împăratul Traian la întoarcerea sa la Roma:

Τὴν δεκεβάλου κεφαλὴν σὺν αἰχμαλώτοις ἄγων. [41]

(A dus împreună cu prizonierii capul lui Decebal),

---

[34] I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada IV, v. 504—505.

[35] Dio Cassius-Xiphilinos vorbeşte de un „pod de piatră", iar D. Tudor este de părere că materialul întrebuinţat a fost o piatră uşor de fasonat, dar de o rezistenţă redusă, scoasă din carierele vecine, *Oltenia romană*, ed. III, p. 71.

[36] I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada II, 34 v. 80—81.

[37] A. Decei, *op. cit.*, p. 144.

[38] D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. III, p. 65.

[39] I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada II, 34 v. 82.

[40] Apollodor a fost ucis în anul 129 e.n., vezi Kiriakos Melirritos din Thessaloniki, *op. cit.*, p. 308.

[41] I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada II, 34 v. 75.

Referitor la tezaurele lui Decebal istoricul bizantin face o simplă mențiune:

Πρὸς ἀργεντίαν ποταμὸν τοὺς θησαυροὺς συγκρύπτων[42]
(Ascunzînd tezaurele lîngă rîul Argentia)

spre deosebire de Dio Cassius-Xiphilinos, care relatează mai pe larg.

Trebuie să ne oprim puțin asupra denumirii rîului ἀργεντία (Argentiam în textul latin), fiindcă istoricii noștri amintesc după Cassius-Xiphilinos, de rîul *Sargetia* și nu de *Argentia*. De semnalat că Tzetzes scrie în altă parte, după Diodor din Sicilia[43], că sub albia rîului σαργεντίου (Sargentium în textul latin) au fost îngropate comorile lui Avdoleon (αὐδολέοντος) regele peonilor (παιόνων) și că Xermodigestos (ξερμοδίγεστος) a denunțat aceste comori regelui trac Lysimah:

Τοὺς θησαυροὺς ἐμήνυσε τῷ θράκης στεφηφόρῳ.
Τοῦ σαργεντίου ποταμοῦ κάτωθεν κεκρυμμένους,
Τοὺς οὕς αὐτὸς κατέκρυπτε σὺν αἰχμαλώτοις μόνοις,
Τρέπων τὴν κοίτην ποταμοῦ καὶ κατορύττων κάτω,
Εἶτα τὸν ῥοῦν ἐπαφιείς, τοὺς δ'αἰχμαλώτους σφάττων.[44]

(El a denunțat regelui Traciei tezaurele
Ascunse fiind sub albia rîului Sargentios,
Pe care le-a ascuns el cu ajutorul numai a captivilor,
Schimbînd albia rîului și îngropîndu-le sub albie,
Apoi lăsînd liber cursul rîului și ucigînd pe captivi),

Din versurile de mai sus vedem că I. Tzetzes istorisește un caz asemănător cu tezaurele lui Decebal, despre care Dio Cassius-Xiphilinos spune că „erau ascunse sub rîul Sargetia, care curge pe lîngă scaunul domniei lui". El mai menționează că Decebal „prin mijlocirea captivilor săi abătu rîul, săpă albia lui și punînd într'însa mult argint și mult aur, precum și alte lucruri de mare preț...după aceea aduse din nou rîul în albia lui...După ce făcu acestea, el ucise pe captivi"[45].

Istoricul bizantin nu dă nici un amănunt despre incercarea lui Decebal de a-și salva tezaurele, ci spune numai „că și-a ascuns tezaurele lîngă rîul Argentia". În schimb dă unele amănunte asemănătoare cînd vorbește mai departe de ascunderea unui tezaur trac. În relatările celor doi istorici cu privire la tezaurul lui Decebal observăm o deosebire pronunțată referitor la numele rîului sub care Decebal și-a ascuns tezaurele. În textul

---

[42] *Ibidem*, chiliada II, 34 v. 61.

[43] Opera lui Diodor din Sicilia nu ni s-a păstrat, și versurile lui Tzetzes, scrise pe baza celor citite la Diodor, au intrat în volumul Διοδώρουτοῦ Σικελιώτου Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς τὰ λείψανα (Diodor din Sicilia, Relicvele bibliotecii istorice), în ediția lui Carol Müller, Paris, 1855, vol. II, p. 429, Müller reproduce în cartea a XXI-a numai versurile lui Tzetzes, (chiliada VI, 53 v. 471—481), drept o relicvă a istoricului grec din Sicilia.

[44] I. Tzetzes, *op. cit.*, chiliada VI, 53 v. 477—481.

[45] *Istoria României*, I, p. 304; A. Odobescu, după ce reproduce pasajul lui Cassius despre tezaurul lui Decebal adaugă: „Pe temeiul acestor cuvinte învățații din secolul al XVI-lea visau mereu la comori de ale lui Decebal" și că istoriograful austriac Wolfgang Lazius „povesti că pe timpul său, niște pescari români, plutind cu luntrea din Mureș în Istriga sau Streia, care este vechia Sargeția, a isbit vasul lor sub apă de o buturugă și scormonind ei acolo, au decosperit o tainiță din care au scos peste 40000 bani de aur, toți cu efigia lui Lysimah regele Thraciei ... Acestea se credeau a fi fost chiar comorile lui Decebal" (*op. cit.* ed. II, p. 223). Această povestire ne duce cu gîndul la tezaurul trac amintit de scriitorul bizantin Tzetzes.

lui Cassius-Xiphilinos rîul se numește *Sargetia*, iar în cel al lui Tzetzes *Argentia*. Să fie oare o greșală? Nu credem că Tzetzes, care se lăuda că era un istoric precis, să fi greșit, mai degrabă putem admite că este vorba de un alt rîu în Dacia, poate lîngă localitatea 'Αργέδαβον, „oraș de frunte al dacilor sub Buerebista”[46]. Într-adevăr Tzetzes cunoaște și amintește, după istoricul Diodor din Sicilia, de un rîu Sargentios, cînd vorbește de un tezaur trac. Nu poate să fie însă unul și același rîu, deoarece Sargentios curgea în Tracia, iar Argentia în Dacia, două provincii destul de îndepărtate una de cealaltă[47].

Se pune întrebarea nu cumva Cassius-Xiphilinos, citind la Diodor din Sicilia acele amănunte cu privire la tezaurul trac, de care vorbește Tzetzes, și găsindu-le interesante, le-a trecut pe seama lui Decebal, ca să facă istorisirea mai atrăgătoare? În orice caz sîntem în fața unei probleme despre care specialiștii noștri au de spus un cuvînt lămuritor.

În concluzie putem afirma că istoricul bizantin Ioan Tzetzes prin relatările sale, trecute în opera sa Βιβλίον ἱστορικόν, tipărită la Basileae (=Basel, Elveția), în 1546, despre împăratul Traian și podul ridicat de acesta peste Dunăre, la Drobeta, sînt prețioase și istoricii noștri ar putea să le acorde atenția cuvenită și să elimine unele păreri, care nu mai corespund.

---

[46] Vasile Pârvan, *Getica, o protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 262.

[47] De remarcat că Leone, în ediția sa critică a operei istorice a lui I. Tzetzes, amintită mai sus, menționează în aparatul critic că a înlocuit în text forma 'Αργεντίαν cu Σαργεντίαν, fiindcă a găsit mai departe la Tzetzes forma Σαργεντίου. Socotim că intervenția lui Leone nu este prea fericită. Mai amintim că echivalentul modern al rîului *Sargetia* din Dacia este astăzi *Streiul*, un afluent al rîului Mureș, vezi Dionisie Fotino, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας (Istoria Daciei vechi), Viena, 1818, I, p .112 ; A. Odobescu, ed. II, *op. cit.*, p. 223.

PROBLEMA ORGANIZĂRII STATALE CA „REGIM BOIERESC" ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA

La 31 octombrie 1978, în Sala de lectură a Institutului de Arheologie, conducerea Institutului de studii sud-est europene a organizat în cadrul lucrărilor de pregătire a vol. IV din Tratatul de *Istoria României* (1600—1712/1716), o dezbatere asupra *Problemei organizării statale ca regim boieresc în Ţara Românească şi Moldova în sec. XVII*, atît din cauza importanţei ei intriseci, cît şi din cauza opiniilor divergente, rezervelor sau nedumeririlor la care a dat naştere soluţia adoptată în prima versiune a Tratatului din 1964 (vol. III).

Şedinţa a fost deschisă de prof. Eugen Stănescu, preşedintele Consiliului ştiinţific al Institutului de studii sud-est europene, care a subliniat interesul ce purta organizării acestei dezbateri regretatul prof. Mihai Berza, şi a invitat asistenţa să păstreze un minut de reculegere pentru a cinsti memoria eminentului director decedat al Institutului, care aştepta cu nerăbdare să participe la aceste dezbateri. Arătînd importanţa problemei puse în discuţie şi necesitatea unei largi dezbateri a ei din partea specialiştilor, a dat cuvîntul organizatorului tehnic al reuniunii, prof. dr. Valentin Georgescu, pentru a prezenta o sinteză introductivă a problemei. Ea a fost urmată de patru expuneri tematice susţinute de Ion Matei, Liviu P. Marcu, Nicolae Stoicescu şi Florin Constantiniu, cercetători principali, primii doi la Institutul de studii sud-est europene, iar ultimii doi la Institutul de istorie „N. Iorga", după care a avut loc dezbaterea tezelor expuse sau enunţarea unor teze noi. Autorii expunerilor tematice au dat lămuririle necesare şi s-au tras concluzii care se pot desprinde din dialogul astfel purtat. Dăm mai jos, într-o formă în general prescurtată, fiecare expunere, intervenţiile în cadrul discuţiilor şi concluziile la care s-a ajuns.

Prof. dr. h.c. VALENTIN AL. GEORGESCU, *membru al Academiei de ştiinţe sociale şi politice:* Regimul boieresc în Ţările Române. Punerea problemei

Obiectul discuţiei. Ne vom ocupa în principal de Ţara Românească şi de Moldova, singurele unde regimul nobiliar face obiect de controversă, şi de anii vol. IV din Tratat : 1601—1711/16, deşi există însă procese importante de regim boieresc înainte şi după aceste două date.

Probleme de terminologie. Nobiliar şi boieresc sînt sinonime. Dar este firesc să desemnăm prin *boieresc*, particularităţile regimului care în altă zonă istorico-geografică s-ar numi *nobiliar*, cu o schemă clasică sau tipică pe care n-o regăsim în totul în Ţările Române. Aceasta nu implică nici o nuanţă pejorativă pentru *boier, boieresc*, faţă de *nobil, nobiliar*. Ambii termeni exprimă modalităţi de structură aristocratică *(„rod ales")*. În 1947 P.P. Panaitescu a vorbit de regim *aristocratic*.

Noţiunea de *regim*, cred că poate fi păstrată. Ea desemnează *un ansamblu coherent de structuri* sociale, la nivel economic, social, politic şi mental-cultural, Structuri care tind, sau care au şi reuşit să îndeplinească, durabil sau cu intermitenţe, o funcţiune boierească, adică nobiliară. Deci un rol politic preponderent al stării boiereşti, singură sau cu unele alianţe de clasă. Aceasta, într-o societate cu o fundamentală *structură de stări sociale*. Este vorba de un regim nobiliar feudal. Amintesc însă că a existat şi un regim aristocratic sclavagist, cum există o republică sau o democraţie parlamentară burgheză *a notabililor*.

Regimul boieresc poate oscila de la o tendinţă politică la o realitate de guvernămînt. În acest ultim caz *apar neted şi formele lui de instituţionalizare*, adică instituţii nobiliare. Ele vor trebui analizate şi definite cu grije, începînd cu raportul *domnie — nobilime*.

Regimul boieresc corespunde unei anumite structuri sociale. Unui tip de societate, şi anume Societăţii de stări. Unei forme de guvernămînt — fie că este vorba de guvernare directă sau indirectă — prin starea boierească. Unei anumite mentalităţi de ierarhizare, de stratificare, de discriminare şi de monopol elitist. Economia boierească se distinge prin agricultură latifundiară, prin aservire maximă a ţărănimii şi printr-o intensă participare la o economie feudală de schimb, precum şi printr-o fiscalitate corespunzătoare. Intensitatea şi stilul nivelului boieresc (nobiliar) al unui regim dat, depinde de măsura variabilă în care aceste condiţii sînt îndeplinite. De unde necesitatea studierii lor cantitative, cu fireşti concluzii calitative şi stilistice.

Regimul nobiliar nu este sinonim cu anarhia sau fărîmiţarea feudală. El promovează dimpotrivă un anumit centralism feudal al statului.

Problema de metodă. Problema a fost deja pusă în istoriografia noastră de tînărul Gh. I. Brătianu în 1917 care însă nu şi-a publicat analizele sale decît într-un studiu despre adunările de stări, în limba franceză din 1952 şi într-o lucrare tipărită în limba română în 1977. În 1937, Al, Boldur punînd problema feudalismului romănesc, a implicat şi pe acelea ale adunărilor de stări şi regimului boieresc. P.P. Panaitescu în două studii din *Interpretări româneşti* (1947) a vorbit de existenţa unui regim „aristocratic", opus şi următor celui „voievodal", concepţie reexpusă şi regîndită materialist istoric în studiul despre Adunările de stări (1957—1964) şi în vol. III, în *Istoria României* (1964). În *Istoria poporului român* (sub red. acad. A. Oţetea) regretatul prof. M. Berza, reluînd o idee deja expusă într-un studiu anterior, admitea de asemenea existenţa regimului boieresc în sec. XVII. În studii mai vechi şi în *Istoria României* (II şi III), prof. Eugen Stănescu s-a ocupat de aspecte noi (ideologice şi politice), contribuţie deosebit de documentată şi importantă fiind bine cunoscută. În monografia publicată de mine cu Petre Strihan, *Judecata domnească*, se admite o netă politică nobiliară a boierimii şi se înfăţişează unele aspecte sau demersuri de acest fel în materie judiciară, iar studiile mele despre adunările de stări sînt o contribuţie indirectă la studiul regimului boieresc. În studiul intitulat *Types et formes d'Assemblées d'états en droit féodal roumain* (C.I.H.A.E., Londra, 1968), în Liber memorialis G. de Legarde, Paris-Louvain (1970), deosebesc trei tipuri de adunări de stări : voievodal (— sec. XVI), nobiliar (XVII — 1750) şi fanariot (1750—1831). Studiile lui D. Mioc (Buc. 1966, Bruxelles, 1969) despre adunările de stări şi rolul lor fiscal sînt o contribuţie preţioasă la problema regimului nobiliar. Pentru Transilvania trimitem la lucrările cunoscute ale acad. Şt. Pascu şi la bibliografia acolo citată.

Ar fi bine să discutăm cum a fost pusă problema pînă acum, cu ce metodă şi în ce direcţie i se pot aduce îmbunătăţiri sau rectificări.

Programul la care ne-am oprit cuprinde patru referate urmate de o largă dezbatere. Ion Matei ne va arăta rolul pe care statutul internaţional de vasalitate al Principatelor faţă de Poarta otomană l-a jucat fie în cristalizarea şi dezvoltarea, fie în inhibarea sau eşecurile regimului boieresc.

Liviu P. Marcu ne va arăta dacă regimul nobiliar a fost la noi o formă de guvernămînt.

Nicolae Stoicescu va analiza posibilităţile de regim boieresc în lumina echilibrului de forţe între domnie şi starea boierimii.

Pînă acum, cu excepţia prof. Eugen. Stănescu, s-a dat puţină atenţie problemelor de mentalitate colectivă ale regimului nobiliar. Florin Constantiniu îşi va axa pe acest aspect nou, interesul viu pe care îl poartă problemelor de mental colectiv,

Cu acest plan, dezbaterea bine realizată ar putea duce în primul rînd la o caracterizare tipologică a regimului boieresc şi la o încadrare a lui în tipologia pe plan universal sau cel puţin zonal a regimurilor nobiliare cunoscute.

O atenţie deosebită ar trebui acordată contactelor cu Bizanţul de la care ne vine tradiţia autocratică şi aş zice antinobiliară a domniei româneşti. Această tradiţie a lucrat aşa cum G. Ostrogorski în Dumbarton Oaks Papers (1971), p. 1—32, a arătat că aristocraţia bizantină n-a putut realiza o anumită eliberare mentală şi de structură occidentală, din cauza tradiţiei autocraţiei bizantine, care, continuată de „Bizanţul de după Bizanţ", a fost reactivată şi mereu reactualizată în condiţiile dominaţiei otomane. Undeva va trebui să se ridice problema absenţei unui regim nobiliar în Imperiul otoman şi „specificul" feudalizării din sec. XVIII — XIX.

În ceea ce priveşte *aspectul instituţional* (incomplet studiat pînă acum), orice regim boieresc îşi construieşte un adevărat sistem de instituţii. Este deosebit de important să vedem, ca intensitate, deplinătate şi extindere, pînă unde instituţiile caracteristice s-au putut cristaliza. Se poate încerca o analiză a divanului domnesc de tip boieresc în comparaţie cu cel de tip voievodal autoritar. Regimul are o influenţă asupra judecăţii domneşti (a se vedea

tratatele din 1595), asupra legalității feudale (bazate pe pravilă, drept scris, imperial, dar extra-domnesc), asupra rolului și structurii adunărilor de stări. În regim boieresc, lupta boierimii smulge domniei în momentele de criză cărți de libertăți, ca hrisoavele din Țara Românească din 15 iulie 1631 și 9 dec. 1668. Înrîurire asupra regimului fiscal al boierimii și asupra rolului ei în așezarea impozitelor, prin intermediul atribuțiilor fiscale (taxation) ale adunărilor de stări. Influență în fine și îndeosebi asupra alegerii domnului care trebuia să fie ales de „țară", adică cea privilegiată, practic marii boieri, devenind o simplă confirmare a acestei alegeri, de care Poarta ținea seama după împrejurări sau interese proprii,

În contextul dominației otomane și al tradiției de autocrație domnească, nu cred că în Țara Românească și Moldova s-a cristalizat desăvîrșit și durabil pentru mai mult de un secol *fără întrerupere*, un regim nobiliar. De aci și nivelul neîmplinit. intermitent, necristalizat complet al celor mai multe din structurile instituționale ale acestui regim. Dar problema regimului boieresc a fost constant la ordinea zilei în toată această perioadă și cu domni anti-nobiliari (lui Vasile Lupu, domn autocrat tipic, s-a încercat să i se ceară o „legătură de domnie", pe care a refuzat-o) și cu domni de regim boieresc (de la Matei Basarab la Antonie din Popești). Ar fi foarte util un inventar al tuturor adunărilor de stări din această perioadă (inclusiv cele din „tabără" sau pe neașteptate, sau cele „paralegale" și protestatare). Nu le cunoaștem pe toate și fără analiza lor problema nu poate fi exact cîntărită. Extinderea rolului lor judiciar este tot o trăsătură legată de revendicările de „legalitate" ale boierimii. N-avem studii complete asupra cărților de libertăți. Este necesară studierea unei probleme cu totul neglijată, aceea a legării domniei prin *pacta conventa* (tocmeală, legătură, legare) de înscăunare, ceea ce în Apus se numesc *Wahlkapitulationen, Herschaftsverträge* sau *„contacts politiques"*. Comisia Adunărilor de stări (Göttingen, 1973) a consacrat acestei probleme o sesiune și un prețios volum. Țara noastră n-a participat la ea și s-a pierdut prilejul de a se înscrie problema românească în contextul ei european,

Lupta pentru legalitate prin pravilă și pentru legalitate și publicitate în materie de represiune a „vicleniei" fac parte din programul de revendicări boierești, mereu auzit în sec. XVII, care și apare ca un secol al marilor pravile. Deosebit de interesant este să ne întrebăm dacă, în politica externă, regimul boieresc a avut o tendință pro-creștină și anti-otomană, și cu ce caracteristici. La nivelul de clasă dominantă, regimul boieresc trece ușor peste unele frontiere „naționale", dar cînd este vorba de categorii interne sau inferioare concurente *(hospites* în Ungaria, *străinii* în Magna Charta engleză etc. *grecii* la noi), regimul boieresc se manifesta consecvent și constant contra străinilor. În ceea ce privește biruința limbii și scrisului în limba română în sec. XVII, se poate cerceta rolul pozitiv sau stimulator al categoriilor sociale pe care trebuia să se sprijine regimul nobiliar.

În concluzie, sec. XVII nu poate fi studiat fără cercetarea tuturor acestor aspecte ale regimului nobiliar, care ating acum o intensitate semnificativă, chiar dacă nu asistăm de la un capăt la altul la o neîntreruptă instalare a acestui regim. Alternanțele între domni autoritari și domnii de regim boieresc sînt o realitate vădită. Tonul general pare însă să vină mai mult din crizele, revendicările și realizările variabile ca împlinire, ale regimului boieresc. Ele continua într-un anumit fel pînă la 1750, iar în Moldova în cunoscuta anafora a boierilor conservatori din aprilie 1827, se găsesc puternice accente nobiliare, pe care domnul este silit să le confirme, fară urmări.

Dr. ION MATEI, *cercetător științific principal la Institutul de studii sud-est europene:* Regim boieresc și suzeranitatea otomană

Ne vom referi pe scurt la baza juridică a raporturilor celor trei Țări Române cu Poarta otomană care a avut drept consecință păstrarea autonomiei lor. Despre caracterul, conținutul și importanța acestor autonomii în cadrul Imperiului otoman și consecințele care decurg din ea, ne vom rezuma în special la problemele legate de subiectul dezbaterii.

Țările române continuă să aibă statutul unor teritorii care, fără a face parte integrantă din Imperiul otoman, își păstrează suveranitatea pe care și-o exercita prin propriile sale organe.

Față de Poartă răspunzător este domnul sau principele. Domnia continuă să-și păstreze prerogativele sale care sînt manifestări ale autorității suverane. În cele trei țări domnul sau principele este ales.

Dreptul islamic clasic, care conserva puternice reminiscențe ale raporturilor gentilice, presupunea, ca termen al unei convenții, existența încă a familiei celui cu care s-a ajuns la încheierea ei. În general turcii au respectat alegerea sau desemnarea domnului din rîndul fami-

liilor domnitoare. El trebuia să fie domn sau măcar să încerce a dovedi acest lucru. Este evidentă stăruinţa domnilor de a-şi proba o ascendenţă din Basarabi sau din Muşatini (pînă la Movileşti) sau alegerea principelui din familiile princiare (fireşte, cu multe excepţii).

În beratele de numire sau de confirmare princepelui Transilvaniei se face amintire de alegerea „celor trei neamuri" (üç millet), pe cînd în actele de confirmare a domniei muntene sau moldovene se face uneori amintire de boieri alături de „raia sau beraia" să dea ascultare domnului. Totuşi alegerea, de regulă, chiar dacă nu este rudă domnească, trebuie făcută dintre boieri. Într-un arz din 1639 boierii spun că domnul „a fost ales dintre noi". În caz de hainire boierii sînt făcuţi răspunzători alături de toată ţara, însă în cazul lui Gheorghe Rakoczy II nobilii Transilvaniei erau invitaţi şi să aleagă un alt principe.

Domnul şi principele poartă însemne ale domniei atît cele date de puterea suzerană cît şi cele tradiţionale pe care le ia cu ocazia înscăunării sale în ţară. El are drept la ceremonii de investitură cu ocazia căreia primeşte însemnele care-i rezervau şi locul în erarhia otomană.

În ţară domnul are putere absolută asupra supuşilor indiferent de ranguri sau funcţii, are dreptul de a legifera, de a întări posesiunile cu imunităţile respective, de a dărui „pentru credincioasa slujbă" moşii sau de a le confisca în caz de necredinţă sau de trădare. Domnul poate condamna la moarte un boier, însă în caz că ar vrea să pedepsească pe mai mulţi deodată considera mai prudent să ceară o învoire de la Poartă.

Domnul întreţine o armată al cărui conducător este, fiind obligat să se alăture oştirilor otomane. Iniţiativa domnului se păstrează însă în cazul unui război defensiv : el nu poate participa la alianţe fără încuviinţarea Porţii şi nu poate declara un război ofensiv. Sînt în general raporturi fireşti în cadrul dreptului internaţional medieval şi nu înseamnă că prin aceste limitări încetează a mai fi suveran în limitele condiţiei sale. Fireşte însă că în această calitate el are şi importantul instrument al puterii interne. În raporturile boieri—domn se au în vedere împrejurări de ordin foarte diferit : personalitatea domnului, condiţii de moment, puterea politică a unor partide boiereşti, familia domnului (în general boierii preferă un domn fără copii) etc.

În general documentele turceşti sînt destul de vagi şi nu lasă să se întrevadă dorinţa expresă a Porţii de a controla pe domn prin boieri. Aceştia aveau dreptul de a se plînge la Poartă însă în cazul dovedirii unei calomnii (lucru ce se putea dovedi prin sume de bani ...), boierii erau pedepsiţi de sultan chiar în capitala imperiului sau trimişi în ţară spre a fi pedepsiţi.

Dr. LIVIU MARCU, *cercetător şt. principal la Institutul de studii sud-est europene:* Regimul nobiliar în cadrul formei de stat din ţările române în secolul al XVII-lea

Ca forme de guvernămînt, orînduirea feudală a cunoscut, în principal, monarhia descentralizată, monarhia reprezentativă pe stări, monarhia absolutistă şi republica feudală de tip orăşenesc ; regimurile politice au îmbrăcat şi ele diferite forme şi denumiri, de la cele tiranice şi despotice, pînă la cele ce îngăduiau o mai largă participare la treburile publice, Monarhia descentralizată a existat sporadic în Transilvania, iar în Moldova şi Ţara Românească, datorită formelor specifice de formare a statului feudal, pe baze teritoriale şi nu clanale, n-a fost posibilă o fărîmiţare feudală. În schimb, monarhia reprezentativă pe stări, a fost bine conturată în toate cele trei ţări române, forma ei cea mai avansată găsindu-se în Transilvania.

O particularitate în dezvoltarea acestei instituţii în ţările române este faptul că, începînd prin a fi folosită de către puterea centrală pentru întărirea autorităţii sale, ca în Franţa, Spania şi Rusia, a sfîrşit prin a fi utilizată de nobilii feudali în propriile lor interese, în scopul slăbirii puterii centrale, ca în Germania şi Polonia (P.P. Panaitescu). Se pune deci întrebarea dacă în decursul existenţei acestei forme de guvernămînt putem deosebi mai multe regimuri politice şi care au fost ele.

Economia de schimb, apărută în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cunoaşte un avînt sporit în secolul al XVII-lea, începe să producă pentru schimb, iar feudalii devin, din stăpîni de sate, întreprinzători în regie proprie, interesaţi în sporirea producţiei,

Această transformare atrage după sine şi schimbări în baza socială a domniei. Dispare vechea boierime, înzestrată cu imunităţi, şi ia naştere o boierime nouă, recrutată în special din mijlocul micilor boieri sau al curtenilor. Noua boierime era interesată la întărirea autorităţii centrale a statului pentru consolidarea propriilor ei poziţii politice şi economice. Puterea centrală constituia sprijinul ei de bază în exploatarea producătorilor direcţi. Vechea boierime

folosise, pentru constringerea extra-economică a țărănimii dependente, mai ales organele domeniale; noua boierime se folosește într-o mare măsură de cele ale statului. Legată de economia de schimb, intensificind exploatarea țărănimii, noua boierime înțelege că singura putere în stare să țină în friu masele în lupta lor pentru limitarea acestei exploatări este puterea centrală. Domnia, la rîndul ei, caută să întărească puterea acestui factor politic nou, făcînd însemnate donații de domenii din cele ale statului, din cele vechi sau de curînd confiscate reprezentanților noii boierimi, aflată în serviciul ei.

Lupta pe care o poartă boierimea în această perioadă va avea ca obiectiv înlocuirea statului feudal centralizat domnesc cu un stat feudal centralizat boieresc. Un interesant exemplu este tratatul de la Alba Iulia, din 20 mai 1595, care prevede o scădere simțitoare a atribuțiilor puterii domnești (E. Stănescu). Astfel după modelul transilvănean, domnul ca și principele nu mai întrețineau legătură proprii cu străinătatea, nu mai numeau pe dregători, nu mai fixau dările și cheltuielile, limitîndu-se neatîrnarea țării și anulîndu-se caracterul „domnesc" al autorității centrale. Boierimea urma să guverneze țara prin „sfatul celor doisprezece boieri" prevăzut de tratat și fără de care domnia nu avea voie să întreprindă nimic. Fixarea și încasarea dărilor nu mai erau atribuții ale domniei, ci ale sfatului boieresc, instanța ultimă de aprobare fiind dieta Transilvaniei , „Și alese Batir Jiomon 12 boieri jurați munteni puindu-și ispravnici preste tot venitul țării și să fie supt porunca lui" (Letopisețul Cantacuzinesc).

Tratatul de la Alba Iulia nu fixa numai locul boierimii ca forță dominantă a statului feudal, ca noua deținătoare a autorității centrale în raport cu domnia, ci și în raport cu clasa exploatată, țărănimea aservită. O clauză din tratat prevedea întoarcerea cu forța a țăranilor dependenți fugiți de pe pămînturile boierești. Includerea acestei clauze ilustra colaborarea strînsă a claselor stăpînitoare din țările române în reprimarea uneia dintre cele mai caracteristice forme de luptă de clasă în creștere a țărănimii: fuga de pe moșii.

Modelul noului regim preconizat de marii feudali era pentru Țara Românească și Moldova, Transilvania, unde acest regim era deja în ființă încă din secolul trecut, dar și Polonia, unde „republica aristocratică" avea deja o tradiție bine stabilită.

În Transilvania, dietele „națiunilor privilegiate" ce s-au ținut între anii 1542—1545, au hotărît că se vor supune unui șef de stat (principele) ales, numai dacă acesta le garantează libertățile și privilegiile lor de clasă. Legiuirile *Aprobatae* și *Compilatae* stabileau ca principele să fie ales de membrii dietei și că înainte de alegere aceștia urmau să-i impună anumite condiții candidatului.

Regimul acesta durează în Transilvania din primul deceniu al secolului al XVI-lea, pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, iar în Moldova și Țara Românească de la începutul secolului al XVII-lea și pînă la începutul secolului al XVIII-lea. Încercările lui Rákóczi și Bethen, ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu de a întări puterea centrală, revenindu-se la situația anterioară nu dau rezultate. Regimul va intra în criză în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și urmarea va fi instaurarea monarhiei de tip absolutist, în Transilvania, de către austrieci, în Moldova și Țara Românească de fanarioți, după încercările nereușite ale lui Șerban Cantacuzino și Dimitrie Cantemir de a găsi o soluție proprie. La întrebarea dacă în cadrul formei de guvernămînt a monarhiei reprezentative pe stări în țările române au existat sau nu mai multe regimuri politice, credem că putem admite existența a cel puțin două astfel de regimuri, și anume : un regim de concentrare a puterii în mîna șefului statului, sprijinit de păturile producătoare, pentru care am putea folosi denumirea de „regim domnesc" sau „voievodal" (B. Câmpina) și un regim caracterizat prin acapararea unor prerorgative domnești de către marii feudali și agravarea situației producătorilor direcți pe care l-am putea denumi „regim nobiliar" (E. Stănescu), sau boieresc.

„Regimul domnesc" ar prezenta ca trăsături caracteristice : a) întărirea aparatului administrației centrale prin sporirea rolului domniei ; b) crearea unui corp de dregători-ostași ce depind direct de șeful statului ; c) includerea în sfatul domnesc numai a boierilor cu dregătorii ; d) acordarea unor avantaje păturilor producătoare, țărani și tîrgoveți pentru a se echilibra astfel puterea marilor feudali. „Regimul nobiliar" ar avea următoarele particularități : a) Precumpănirea marii boierimi în conducerea țării ; b) impunerea domnului de către partidele boierești, controlarea politicii lui interne și externe ; c) asigurarea poziției precumpănitoare a noii nobilimi pe baza principiului *habeas corpus*, prin *chartae libertatum* și prin *pacta et conventa* impuse domnului ; d) administrarea directă a veniturilor țării ; e) acapararea de domenii, extinderea rezervei senioriale, aservirea producătorilor direcți și intensificarea exploatării pe baza rentei în muncă.

Dacă sub raport economic, fenomenul consolidării pozițiilor marilor feudali este general pentru cele trei țări române, sub raport politic în Moldova și Țara Românească, regimul nobiliar a fost mai mult teoretic expus de marii cărturari, avînd în practică o sferă și un conținut relativ redus, datorită probabil și modului de formare a clasei feudale, În Transilvania, deși

mai puțin dezbătut teoretic, există toate dovezile că a fost aplicată din plin, ca și reprezentarea pe stări, de către o clasă feudală formată în alte condiții. În cadrul formelor de stat, regimurile politice din țările române în secolele XIV — XVIII-lea, prin particularitățile lor, au constituit, în general, un element de diversitate, în timp ce unitatea s-a concretizat, în principal, în forma de guvernămînt ce le-a asigurat totodată și încadrarea în sistemul european.

Dr. N. STOICESCU, *cercetător şt. principal la Institutul de istorie „N. Iorga"* : Relațiile dintre domnie și boierime

Una din caracteristicile istoriei medievale românești este conflictul aproape permanent, uneori și violent, dintre puterea centrală, domnia și marea boierime. Prima urmărea în linii generale întărirea autorității sale și supunerea marii boierimi acestei autorități, în timp ce boierimea căuta să limiteze această autoritate și să-și păstreze privilegiile. Boierimea a acceptat puterea centrală numai în măsura în care aceasta îi oferea mijloacele de care dispunea singură pentru a-și asigura exploatarea țărănimii și pentru a face față atacurilor externe ; în același timp, boierimea a acționat împotriva puterii centrale de stat în măsura în care o domnie puternică îi știrbea drepturile și privilegiile de care se bucura, urmărind să subordoneze pe domn boierimii. Este vorba deci de *două concepții politice* privind deținerea și exercitarea puterii în statul feudal, dintre care prima urmărea întărirea statului, pus în slujba intereselor generale ale clasei dominante.

În funcție de evoluția raporturilor dintre puterea centrală și clasa dominantă, regimul lor politic a fost periodizat în tratatul de istoria României în : fărîmițarea feudală, lupta pentru centralizarea statului și așa-zisul regim nobiliar, acesta începînd din sec. XVII.

După E. Stănescu — unul din susținătorii și teoreticienii regimului nobiliar — trăsăturile acestui regim ar fi : domnie electivă, nu ereditară ; domnie dominată de marea boierime, nu domnie autoritară ; favorizarea clasei conducătoare și neglijarea intereselor celorlalți locuitori ; îmbogățirea marii boierimi și sărăcirea țărănimii. Unele din aceste trăsături — după părerea mea — sînt valabile pentru întreg evul mediu, nu numai pentru regimul nobiliar.

O altă problemă care trebuie discutată este aceea a așa-numitei boierimi noi, apărute la sfîrșitul sec. XVI, idee susținută în vol. II din Istoria României. Studiul atent al familiilor boierești din sec. XVII dovedește că boierimea din această vreme nu este decît în mică măsură „nouă", cea mai mare parte a ei fiind urmașa celei din sec. XVI.

Analiza relațiilor dintre domnie și marea boierime în sec. XVII dovedește că este vorba de relații de forță între cele două părți : cînd domnul este o personalitate puternică, acesta reușește să-și subordoneze marea boierime, cînd acesta este slab (indiferent de epoca în care trăiește), el este dominat de marea boierime. Nu este vorba deci în istoria noastră medie de *o epocă anume* în care marea boierime domină sau subordonează toți domnii.

Vor trebui supuse, apoi, unei atente analize cele două concepții despre putere, ale domniei și marii boierimi, așa cum apar ele din diverse documente programatice ca cele din 1631, 1674, 1684, 1717 etc. În timp ce marea boierime se declară împotriva domniei autoritare și pentru domnie electivă, domnii încearcă să-și impună autoritatea și să creeze dinastii (Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino, D. Cantemir). Există deci două concepții clar exprimate în sec. XVII cu privire la alegerea domnului, succesiunea la tron și prerogativele domnești, pe care fiecare din cele două părți încearcă să o impună celeilalte.

Trecînd apoi la mijloacele de care dispunea fiecare din cele două părți în lupta pentru putere, ar trebui să putem analiza pe larg evoluția sfatului domnesc și a raporturilor sale cu domnia, ca și evoluția curtenilor și slujitorilor, care ar fi putut deveni un mijloc de întărire a domniei. Fiind puși sub comanda marilor boieri — din rîndurile cărora se alegeau căpitanii, care deveneau astfel, din comandanți ai cetelor lor particulare, comandanți ai slujitorilor țării — și lipsiți în general de sprijinul ferm și consecvent al domniei, curtenii și slujitorii nu au putut oferi un sprijin de nădejde domniei.

O ultimă problemă pe care o vom analiza aici este aceea a alianțelor pe care se puteau baza cele două părți. Lupta pentru deținerea puterii avea loc în sînul clasei dominante sau între aceasta și domnul țării. Rareori în această luptă interveneau și alte forțe sociale. Neexistînd o orășenime puternică, domnia a fost lipsită de sprijinul pe care orășenimea din apus l-a dat puterii centrale. De aceea domnia a fost silită să caute sprijin în țărănimea liberă. Alianța domniei cu țărănimea a fost însă slabă și inconsecventă și aceasta din mai multe cauze : domnia — care putea asigura ordinea în statul feudal și îngrădi abuzurile boierimii — impunea la dări pe

locuitori şi reprezenta în esenţă interesele clasei dominante. La rîndu-i, boierimea — ca singurul factor politic activ — era şi singura care se putea opune abuzurilor domniei, luînd uneori apărarea „ţării". Din aceste motive, ţărănimea nu a fost consecvent nici alături de domnie, nici de partea boierimii.

Avînd în spatele lor puterea suzerană, domnii celor două ţări vor căuta să-şi întărească autoritatea faţă de boieri. În întărirea autorităţii lor pe plan intern era interesată şi Poarta, care dorea liniştea în aceste părţi pentru a-şi asigura strîngerea veniturilor şi a nu oferi prilej de intervenţie unei puteri străine. De aceea, în unele porunci sultanul cerea boierilor să-şi vadă de slujba lor, să fie alături de domn „în chestiunile privitoare la paza şi la ocrotirea ţării", şi „să se ferească de împotrivire şi de îndărătnicie" faţă de domn, ameninţînd că altfel „nu vor mai fi trimişi, de azi încolo, în ţara lor voievozi, ci vor fi desemnaţi şi trimişi emiri musulmani".

În concluzie se poate spune că cele două părţi aflate în conflict pentru putere n-au avut mijloace suficient de puternice pentru a-şi impune definitiv una alteia concepţia sau punctul său de vedere : nici domnia nu a putut consolida un stat deplin centralizat, o monarhie feudală de tip absolutist, înzestrată cu un puternic aparat de constrîngere, nici boierimea nu a putut transforma statul feudal într-un stat nobiliar clasic, aşa cum era statul polon. Pentru fiecare dintre cele două părţi acestea au rămas doar *năzuinţe nerealizate*, pentru fiecare din pricina celeilalte şi a propriei sale lipse de mijloace şi de aliaţi. Întrucît statul feudal a fost pus totdeauna în slujba clasei dominante, el a fost în esenţă boieresc, fără însă să fie mai „nobiliar" în sec. XVII decît ar fi fost în secolele anterioare ; *statul aşa-zis „nobiliar" poate fi deci considerat o năzuinţă a marii boierimi în anumite perioade, dar nu o caracteristică a sec. XVII.*

Dr. FLORIN CONSTANTINIU, *cercetător ştiinţific principal la Institutul de istorie* „N. Iorga" : Regimul boieresc şi mentalul colectiv

În discuţia privind regimul nobiliar în Moldova şi Ţara Românească în secolul al XVII-lea, demersul nostru porneşte de la reconstituirea mentalităţii şi ideologiei clasei dominante pentru a coborî la condiţiile sociale şi politice care le-au generat. Pentru noi barocul — în înţeles tipologic (stilistic) — este un tip de existenţă, expresia unei situaţii tragice, în cadrul căreia, efortul de soluţionare a conflictului — rămas insolubil — se exprimă printr-o strălucire ce îndeplineşte o dublă funcţie : compensatorie şi defensivă (împărtăşim opinia lui Edgar Papu).

Ne-am însuşit observaţia lui V.L. Tapié, după care barocul este caracteristic societăţilor aristocratice, şi am considerat că dacă întîlnim la boierii români din secolul al XVII-lea o existenţă de tip baroc, sîntem în drept să conchidem că ne aflăm în faţa unei societăţi agraro-nobiliare aflate pradă unui conflict, a cărui natură ne-am propus să o definim.

Analiza scrierilor lui Miron Costin şi Dosoftei dezvăluie un pesimism, o frustrare, o alienare, care se contopesc toate într-o sensibilitate barocă. Splendoarea reverberată de fastul curţii domneşti (Radu Mihnea, Vasile Lupu), îndrăzneaţa originalitate a construcţiilor (Dragomirna, Golia, Trei-Ierarhi), strălucirea originii romane, invocată de marii cronicari, temele *Fortuna labilis* şi *Ubi sunt* apar, toate, drept expresia acestui tip de existenţă baroc.

Stăpînă a unor mari domenii şi a unei însemnate părţi a populaţiei ţării (ţăranii de condiţie servilă), boierimea a voit să dea o formă instituţională preponderenţei sale economice şi politice, prin instaurarea unui regim nobiliar,

Condiţiile create de dominaţia otomană au zădărnicit efortul boieresc, Regimul nobiliar nu s-a instaurat decît în chip incomplet şi temporar şi încă şi atunci, de fapt nu de drept. Eşecul politic a generat un sentiment de frustrare, pe care boierimea l-a împărtăşit cu domnia în raport cu Poarta. Domni şi boieri, despărţiţi prin lupta pentru putere, au încercat aceeaşi sensibilitate barocă, pentru care strălucirea a jucat rolul de compensaţie pentru eşecul politic (boierii : regimul nobiliar ; domnul : poziţia subalternă faţă de Poartă) şi de apărare faţă de primejdia reprezentată de Imperiul otoman,

În cadrul dezbaterilor au luat cuvîntul : VIRGIL V. MIRESCU, doctor în drept :

Am venit la această dezbatere preocupat de perspectiva Congresului mondial al istoricilor care va avea loc la Bucureşti peste doi ani, precum şi de stadiul noii elaborări a Tratatului de istorie a României.

Fără a intra în controversele care s-au dezlănţuit în ultima vreme în ceea ce priveşte caracteristicile feudalismului românesc consider că această primă dezbatere aduce cîteva contribuţii remarcabile în clarificarea problemelor controversate, fiecare reprezentînd cîte o latură a problemei dar, bineînţeles, *fără a epuiza* toate aspectele posibile.

Consider că analiza actelor juridice de *emanaţie otomană* ilustrînd numai interesele acestui Imperiu, *care pun accentul pe Domnitor, ca reprezentant unic responsabil în faţa Înaltei Porţi* — scoate în relief *întărirea instituţiei Domniei*, în măsura în care este favorabilă acelor interese.

Realitatea internă este, însă, mult mai *complexă* şi *istoria instituţiilor* trebuie cercetată *folosind nu numai actele juridice cu caracter de comandă* (politică, militară sau de alt fel), ci *şi celelalte forţe interne*. Bineînţeles că, printre acestea, *boierimea* sau *nobilimea* (cu *toate nuanţele* ce decurg din termeni) joacă un rol de *frînă* sau de *replică* în calea tendinţelor sau riscurilor de absolutism personal (mai ales cînd, de fapt, acestea devin un *instrument al intereselor străine*).

Fiecare dintre punctele de vedere exprimate în comunicări mi s-a părut a exprima *cîte o latură a complexului adevăr istoric* şi — din acest punct de vedere — *istoria factologică* demonstrează *alternanţa de priorităţi* între *domnitorii cu personalităţi puternice* — ce şi-au imprimat *stilul* şi *voinţa* pe întreaga viaţă politică — şi reacţia (uneori chiar violentă) a grupărilor boiereşti sau nobiliare, care au reuşit chiar să-şi impună domnitori care să le asculte pînă la docilitate.

Dar *istoria nu se poate limita numai la aceşti doi factori de conducere*. În acest sens, istoriei politice şi analizei *formal-juridice* a instituţiilor, trebuie să li se adauge ca *izvoare* şi *interpretare — cultura* (nu numai *scrisă* şi *mentalităţile)* (mai ales cele rezultate din *tradiţiile orale)* celor neprinşi în documente : *ţărănimea, chiar* dacă ea nu juca un *rol direct* — decît în *acţiunile militare*, ca *oaste* apărătoare a pămîntului strămoşesc, a hotarelor şi a *legilor pămîntului* (obiceiuri şi credinţe).

În comparaţie cu *feudalismul european* (mai ales cel *apusean)* cu *alte caracteristici decît ale societăţii româneşti* — este cert, însă, că trebuie avute în vedere şi *caracteristicile proprii*, din toate punctele de vedere, fără *a aplica automat o singură schemă*, care ar sărăci nu numai *conţinutul*, cît şi *tipologia* acelei societăţi de *Ev mediu* tîrziu.

În orice caz — nici *schemele juridice clasice*, nici *tipologia comună* nu trebuie aplicate fără *spiritul de nuanţă* necesar pentru a *individualiza* fenomenul istoric românesc.

Dr. RĂZVAN THEODORESCU, *cercetător ştiinţific principal la Institutul de istoria artei*

Ceea ce îmi pare că nu a fost îndeajuns de mult subliniat, nici pînă acum şi nici în dezbaterea de astăzi, este împrejurarea conturării limpezi, încă la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi la începutul secolului următor, a unei *mentalităţi nobiliare* mărturisite poate mai puţin de izvoarele scrise cît, într-o măsură tot mai mare, de mărturiile artistice. Nu demult, abordînd într-un studiu tipologia acelor „oameni noi", ctitori medievali, din secolele XVI, XVII şi XVIII pe care i-am socotit caracteristici pentru istoria mentalităţii româneşti de la cumpăna evului mediu cu epoca modernă, am încercat să arăt cum încă în preajma anului 1600 gustul pentru fast, pentru genealogii şi pentru însemne heraldice rînduia pe unii voievozi ai Ţării Româneşti şi ai Moldovei, ca şi pe unii mari boieri şi ierarhi de aici, într-un orizont stilistic şi mental ce aparţinea esenţialmente structurilor Renaşterii şi barocului european, cu tot ce implicau acestea ca orizont aulic, ca patronaj nobiliar, dar şi cu specificul, cu notele distinctive pe care fenomenul le primea în spaţiul răsăritean al continentului şi mai cu seamă în lumea, de sobre tradiţii estetice şi intelectuale, a românilor.

Ce oare poate traduce mai bine mentalitatea nobiliară de care vorbeam decît faimosul acoperămînt de mormînt de la Suceviţa din 1606, cu imaginea lui Ieremia Movilă cusută cu fir de aur şi argint pe fondul roşu închis, amintitor de culoarea „de pretenţie" a tuturor meridianelor europene, din Bizanţ pînă în Italia barocului? M-am străduit să arăt, într-un alt studiu, măsura în care reprezentînd transpunerea unei viziuni picturale de Renaştere tîrzie catolică poloneză într-una aparţinînd tehnic şi stilistic Răsăritului ortodox şi post-bizantin, broderia de la Suceviţa înseamnă de fapt o replică, concepută într-un stil foarte local, la unele portrete nobiliare din „sarmatismul" polonez strict contemporan, măsura în care imaginile unor regi şi magnaţi poloni din epoca lui Ştefan Báthory şi a lui Sigismund al III-lea îşi au ecoul în imaginea brodată a ortodoxului voievod al Moldovei care, nu trebuie uitat, era şi nobil polonez, cu indigenat acordat de regele de la Varşovia şi aprobat de dietă, cu domenii în Polonia, cu alianţe matrimoniale şi cu prietenii între demnitarii coroanei, aşadar cu legături

foarte strînse întreținute într-unul dintre cele mai aristocratice și mai nobiliare medii ale Europei anilor 1600.

Era această lume moldovenească de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și de la începutu celui de al XVII-lea, atașată nu mai puțin, în acest sens tocmai — la nivelul curții domneștil la cel al marilor boieri și ierarhi — unui întreg cerc de cultură, de cultură întrucîtva cosmopolită, „internațională", tocmai prin intermediul aceleiași Polonii cu care aveau atîtea afinități sociale sau intelectuale un Luca Stroici, un Anastasie Crimca episcopul și mitropolitul, un Miron Costin cronicarul; și tocmai de aceea nu m-am sfiit a vorbi chiar despre ecouri certe ale unui anume „manierism internațional" aristocratic, rafinat și prețios, al Europei centrale și est-centrale, așa cum era știut în jurul curții pragheze a lui Rudolf al II-lea, în lumea nobiliară a Poloniei și Ungariei, a Ucrainei și a unor părți ale Rusiei, ecouri regăsite în arta moldovenească a primului deceniu al secolului al XVII-lea, deci tocmai în epoca de apogeu a Movileștilor, la Sucevița și la Dragomirna.

Ceea ce nu trebuie trecut cu vederea de asemenea, vorbindu-se despre mentalitatea nobiliară din Țările Române înainte și după 1600, pînă către 1700 chiar, este un anume raport sesizabil între propensiunea „monarhică" spre fastul extrem, spre strălucirea aulică, a unor Radu Mihnea, Vasile Lupu sau Constantin Brîncoveanu și legăturile politice bune întreținute de aceștia (cel puțin în anume perioade ale domniei, dacă avem în vedere ultimul caz) cu Poarta otomană, sporul de autoritate pe care asemenea relații îl putea da în secolul al XVII-lea; așadar, într-o epocă a instabilităților politice prin excelență, a ridicărilor și prăbușirilor spectaculoase pe scena istoriei, epocă „barocă" și la Carpați și la Dunăre, într-un sens foarte particular acestor ținuturi unde un Vasile Lupu și un Constantin Brîncoveanu au patronat cu siguranță forme de cultură și mentalități baroce. Este suficient să ne gîndim la ctitoriile de la Trei Ierarhi și de la Golia, de la Mogoșoaia și de la Hurez, la producția literară și plastică a vremii, la gustul pentru materiale prețioase și pentru lux, la înflorirea literaturii encomiastice și a stihurilor la „herbul" nobiliar și de suveranitate, ba chiar la destinele personale ale roilor princiari ajunși în scaun la Iași și la București.

Legată, în fine, tocmai de o anume mentalitate nobiliară și „monarhică", ideea dinastică ce-și face tot mai mult loc acum — în sensul nașterii unor noi dinastii, e drept, foarte efemere, continuatoare ideologice ale Mușatinilor și Basarabilor — , tradusă în fel și chip prin mărturii politice și artistice, prin cronici, prin fapte de arhitectură și de pictură, idee regăsită la Movilești și la Vasile Lupu, la Cantacuzini și la Brîncoveanu, stă în fond în legătură cu mentalitatea veacului al XVIII-lea, fanariot — Mavrocordații însemnînd și aici momentul de unire între două epoci — într-o măsură ce ar trebui explicată cîndva mai profund și mai nuanțat.

Lector univ. dr. MIHAI MAXIM, *Facultatea de Istorie-filozofie din București:*

O discuție a acestui fenomen de istorie românească nu poate face abstracție de cadrul lui de istorie universală. Mă voi referi, în cîteva cuvinte, la Imperiul otoman, a cărui situație internă și internațională și-a avut rolul său în stabilirea și evoluția „regimului boieresc" în Moldova și Țara Românească.

Instaurarea „regimului boieresc" în Țările Române coincide cu inaugurarea guvernării de mînă forte a Köprülü-ilor (1656—1683), prin instalarea unui „regim de familie", vreme de cîteva decenii la marele vizirat (caz de excepție în istoria otomană). Această situație prezintă unele similitudini (paralelisme) cu fenomenul românesc, dar nu ne interesează aici decît prin *rezultatul lor de ansamblu*: revitalizarea organismului otoman (intrat deja în putrefacție), creșterea capacității sale militare (și financiare) pe plan internațional, sporirea posibilităților de presiune asupra țărilor române. Încetarea lungilor conflicte cu Iranul, prin pacea de la Kasr-i Şirin (1639), care va stabiliza pentru aproape un secol frontiera asiatică a Imperiului otoman, va permite puterii suzerane a țărilor românești să lupte cu toate forțele sale în Europa. Întărirea puterii centrale în interior (de astă dată prin marele vizirat), dezangajarea militară în Asia i-au permis Porții să-și concentreze toate mijloacele politicii sale externe în Europa, să-și sporească presiunea și controlul asupra politicii interne și externe a țărilor române. Continuînd în fond *politica sa tradițională de contrabalansare a puterilor locale*, Imperiul otoman a căutat *și în a doua jumătate a veacului XVII să mențină un echilibru între domnie și boierime* (de fapt între „partidele boierești", care-și aveau propria candidatură domnească), întrucît întărirea excesivă a domniei ar fi dus la apariția unor veleități de independență, iar întărirea excesivă a boierimii ar fi degenerat în anarhie și ar fi lăsat țărănimea-contribuabilă (principala sursă de venituri și zaherele pentru Poartă) la cheremul marii boierimi, afectînd astfel interesele economice ale Imperiului otoman. Prin urmare, era în *chiar interesul Porții, — ca și pînă atunci — păstrarea unui echilibru între forțele interne, inclusiv a unei rivalități „rezo-*

nabile" între facţiunile boiereşti. Într-un izvor recent publicat, un „tratat" otoman anonim, *Kitâb-ı Müstetâb*, redactat către 1620, se precizează acest principiu fundamental al guvernării în sistemul despotismului oriental: „Sultanul are trei lucruri: raiaua, vistieria şi armata. De la raia (supuşi) provine vistieria, de la vistierie armata, iar prin armată se biruie duşmanul" (ed. Yaşar Yücel, Ankara, 1974, p. 18). Aceeaşi politică de echilibru era dealtfel aplicată de Istanbul şi în Egipt, alături de stimularea neînţelegerilor religioase (Etiopia, în Transilvania şi Ungaria, în Egipt şi Iran etc.).

În consecinţă, problema care se pune este de a şti *dacă din punctul de vedere al acestei politici otomane a putut să existe un „regim boieresc" în Moldova şi Ţara Românească.* Se observă oare o schimbare de atitudine în politica pe termen lung a Porţii faţă de boierimea moldo-munteană din a doua jumătate a secolului XVII? Comparativ cu perioada anterioară şi judecînd după firmanele Porţii din cele două perioade, *nu am impresia că Poarta inaugurează un nou „regim" al dominaţiei sale*, nici că sînt acum alte lucruri noi, decît înăsprirea tonului Istanbulului faţă de români şi intervenţia tot mai hotărîtă a Porţii în numirea domnilor de la Bucureşti şi Iaşi.

Desigur cele spuse aici nu reprezintă concluzii, ci *doar impresii şi sugestii*. Cercetări speciale, bazate pe date noi de arhivă (ca aceea întreprinsă pentru anii 1621—1672 de turcologul Tahsin Gemil) vor putea să stabilească cu fermitate factorii otomani, măsura şi modalitatea în care aceştia au influenţat stabilirea şi evoluţia aşa-zisului „regim boieresc" din a doua jumătate a veacului XVII.

Cît priveşte domeniul artistic, fie-mi îngăduit să observ că, atunci cînd analizăm „coloritul baroc" al artei româneşti a veacului XVII, poate n-ar trebui să neglijăm cu totul o anume contribuţie, fie şi indirectă, a artei iraniene safavide.

ANDREI PIPPIDI, *cercetător ştiinţific la Institutul de Studii sud-est europene:*

În marginea contribuţiei învăţaţilor noştri colegi N. Stoicescu şi F. Constantiniu, sînt necesare unele delimitări şi precizări.

Prima dintre aceste comunicări nu contestă numai existenţa unui „regim boieresc", ci şi realitatea acelei „boierimi noi" căreia istoriografia noastră marxistă i-a făcut un loc destul de larg în interpretările sale. E posibil, într-adevăr, ca unele opinii emise cu prilejul redactării Tratatului de istorie a României să fie astăzi caduce, dar caracterul „nou" al boierimii din secolul al XVII-lea este fără îndoială determinat de funcţia ei în societatea românească a vremii: poziţia de mare dregător, la care, teoretic, poate fi chemat oricine, începe să aibă un rol mai important decît situaţia de latifundiar feudal, deşi principalul avantaj al exercitării unei funcţii în sfatul domnesc şi la curte era tocmai că îngăduia acumularea în scurt timp a unor mijloace materiale capabile să asigure un loc privilegiat deţinătorului ei şi urmaşilor săi. Pe de altă parte, era normal ca, prin alianţe şi înrudiri, *homines novi* de obîrşie modestă sau de origine etnică străină să intre în vechile clanuri boiereşti, aşa încît, după numai o generaţie sau două, noii veniţi să se prezinte ca descendenţii marilor familii din veacurile XV — XVI.

Pentru conturarea mai clară a „regimului boieresc", trebuie spus că el nu reprezintă doar o guvernare oligarhică, recunoscută demult de N. Iorga şi dovedită cu prisosinţă, ci o „democraţie nobiliară" în accepţiunea pe care acest concept a avut-o în Polonia de pildă, stat cu un regim clasic de stări, ceea ce, în ţările române, desigur cu excepţia Transilvaniei, a însemnat mai mult o revendicare a boierimii, mari şi mici, o manifestare a conştiinţei ei de clasă, decît o stare de fapt.

După F. Constantiniu, „regimul boieresc" a existat *de facto*, deşi nu neîntrerupt şi temperat prin autoritatea domnească, sub supravegherea Porţii. A pune însă la îndoială existenţa sa *de jure* este a nu ţine seama de numeroase mărturii ale gîndirii politice româneşti din această perioadă. Din cauza conflictului permanent, chiar dacă ascuns cîteodată sub aparenţa colaborării între domnie şi boierime, ideologii celei din urmă n-au avut posibilitatea să-şi exprime punctul de vedere decît în cronici şi documente solemne, dar, chiar în absenţa unor formulări juridice explicite, programul lor politic este îndeajuns de clar.

În această privinţă, ar fi de invocat cîteva texte semnificative. Concepţia unei societăţi riguros ierarhizate, prezentă şi la Miron Costin („boierii între boieri, slugile între slugi") se poate vedea în cronica Bălenilor care-l laudă pe Matei Basarab că „au dres ţara foarte bine, careşi după orînduiala lor: boiarii, slujitorii, ţăranii", pentru ca, după cîteva pagini, să prezinte corpul politic al ţării în alcătuirea soliei la Poartă din aprilie 1654: „boiari, egumeni,

popi, căpitani, slujitori, de-i trimiseră la Ţarigrad". Documente absolut contemporane reflectă şi ele acest sistem reprezentativ dominat pe de-a întregul de boierime. De exemplu „jurămîntul de la Iernut" (20 mai 1655), semnat de mitropolit şi de „noi toţi boiarii carii sîntem moşneanii Ţării Rumâneşti, împreună cu roşii şi cu alţi slujitori carii sîntu moşneani pămînteani ţării". Boierimea deci vrea să apară solidara, membrii ei fiind consideraţi comoştenitori ideali ai ţării ca descendenţi din „descălecătorii" ei — exact în acest moment este chemată la viaţă şi legenda lui Radu Negrul-vodă — între care fictiva sau depărtata rudenie de sînge ar fundamenta o egalitate asemenea celei din cadrul obştei ţărăneşti, coboritoare prin tradiţie dintr-un strămoş comun. Alături de boieri apar şi „păhărnicei şi spătărei şi cu alte ceate", dar aceştia sînt definiţi numai ca „birnici". Se va remarca şi menţiunea izolată şi surprinzătoare a „vitejilor", asociaţi cu „toţi boierii ţării . . . şi cu toate rîndurile (rangurile, stările?) împreună", dintr-un act identic dar, de astă dată, din Moldova, datat din 1653.

Totuşi, cu cîţiva ani mai devreme, în Moldova lui Vasile Lupu, declaraţiile unor călători străini îndreptăţesc concluzia că avem de-a face cu o monarhie absolută, indiferent dacă modelul ei ar fi otoman sau bizantin. Iezuitul Paul Beke în 1644 constata că „boierii trebuie să tot vină mereu la curtea domnului, fără vreo leafă, şi nici nu au voie să meargă la moşiile lor, decît cerînd învoiala de a pleca de la domn, care le hotărăşte soroc pentru a merge şi a se întoarce". Pasaj care explică împrejurarea cunoscută din cronica lui Costin: Gheorghe Ştefan simulează boala mortală a soţiei sale spre a putea evada din Iaşi, în întîmpinarea oastei de intervenţie din Transilvania cu ajutorul căreia complotul boieresc îl va detrona pe Vasile Lupu. Dacă principele strînge aşadar în juru-i aristocraţia, ca regele Franţei la Versailles, în schimb „nu îi este îngăduit niciunui magnat să-şi ridice o casă de piatră". Iată prin urmare cum interdicţiile din partea Porţii faţă de domn şi din partea domnului faţă de boieri au izbutit să paralizeze pentru o vreme o activitate artistică capabilă, cum s-a dovedit aiurea, să vădească deplin năzuinţa de prestigiu şi conştiinţa de clasă a aristocraţiei. Alt misionar catolic, Bandini, notează şi el în 1647 că „situaţia baronilor (marii boieri) şi a nobililor atîrnă de hotărîrea domnilor care au puterea de a-i depune şi a-i pedepsi cu sau fără motiv şi care pot să înalţe pe orice ţăran în orice dregătorie". În sprijinul acestei păreri, mai multe cazuri pot fi citate: Matei Basarab boiereşte pe un fost rumân, Vasile Lupu a ridicat din „obiele" pe serdarul Ştefan etc.

Niciun baron din părţile acestea", continuă Bandini, „nu-şi poate urmări spiţa neamului măcar de o sută de ani încoace. Originea, virtutea, gloria strămoşilor nu se bucură de nici o preţuire . . . În această privinţă, ei sînt mai aproape de legile turcilor". Afirmaţia trezeşte în minte ca un ecou spusele lui Atanasie Comnen Ipsilanti, după care „moştenirea imobilelor arată vechimea străbunilor şi prin urmare nobleţea, iar moştenirile care trec din vremi îndelungate de la părinţi la copii sînt singurele dovezi de nobleţe". Desigur, este punctul de vedere al unui fanariot, provenit din burghezia greacă, grăitor pentru alt sistem de valori. Dar aserţiunea lui Bandini în legătură cu originea recentă a boierimii din Moldova poate fi tocmai un argument în favoarea existenţei unei „boierimi noi". Altminteri, inexactitatea ei e dovedită de numeroasele spiţe de neam boiereşti, de genealogiile cu caracter istoric, autentic sau legendar, fie că e vorba de Craioveşti (Băsărăbeşti) sau Văcăreşti, identificaţi cu întemeietorii Ţării Româneşti, de Movileşti care, ca nobili poloni, îşi caută strămoşii în Roma antică, de „domus Cantacuzena", neam împărătesc de la Bizanţ, sau de „baronum stirpes" a căror continuitate de-a lungul întregii istorii a Moldovei o susţine Cantemir, împărţind această clasă după criteriile societăţii ruseşti din epoca lui Petru I în *boiarski rod, dvoriani* şi *odnodvorţi*.

Mai mult încă, într-o lucrare recentă, preţuit instrument de lucru, Dan Cernovodeanu arată că în secolul al XVII-lea reprezentările heraldice ocupă o jumătate din sfragistica boierească. Asemenea peceţi, conferite posesorilor lor români de către împăraţi, regi ai Poloniei sau principi ai Transilvaniei — aceiaşi care le acordau şi diplome de înnobilare (astfel, lui Lupasco Buhuş, devenit „Wolfgang de Czeplenitz") — atestă sentimentul nobiliar.

Deţinătoare a unei părţi însemnate din suprafaţa agricolă a ţării, boierimea are în viaţa economică o pondere care n-a fost cîntărită încă. Nici nu ştim exact ce procent din populaţie reprezenta ea. O viitoare apreciere trebuie să aibă în vedere cifrele aproximative propuse recent de Jean Meyer: 3% la scara continentală, 2% în Rusia Ecaterinei a II-a, 4,6% în Ungaria din vremea răscoalei lui Horia, dar, în 1760, aproape 15% în Polonia.

Discuţia noastră n-are sens fără o încercare de a răspunde întrebării *cine e boier şi cine nu*. În acest sens sînt interesante măsurile luate chiar de puterea centrală pentru a controla fluctuaţia limitelor acestei clase. În secolul al XVII-lea se vinde arenda veniturilor statului, dar încă nu dregătoriile, „slujbele", situaţie caracteristică abia perioadei fanariote. Întărirea conştiinţei de clasă a fost uneori urmărită chiar de domnie, pentru a înfrîna mobilitatea socială, care tindea să dilate excesiv straturile sociale privilegiate în paguba maselor producătoare. Între reformele tradiţionaliste ale lui Murad al IV-lea este şi reglementarea costumului

purtat de fiecare *milet* din Imperiul otoman, după rang, clasă, ocupaţie etc. În sec. XVII — XVIII sînt interzise chiar mezalianţele. E sugestivă şi inegalitatea sancţiunii adulterului în vechiul drept românesc: obişnuit mărginită la o amendă, plastic denumită „gloaba pîntecelui", ea poate merge pînă la pedeapsa capitală pentru boieroaice, a căror crimă riscă să altereze puritatea descendenţei, căci prin sînge se transmitea moştenirea, atît cea materială, cît şi cea ideală. Îndreptarea cercetărilor în această direcţie ne va apropia de o definiţie juridică a boierimii.

Nici instituţia curţii, de la Radu Mihnea la Mavrocordaţi, n-a fost suficient studiată. Fastul ei „baroc" a fost considerat de F. Constantiniu ca o compensaţie pentru neîmplinirea aspiraţiilor politice ale aristocraţiei. Personal, credem că cheltuielile sumptuare ale boierimii au jucat un rol mult mai mare decît investiţiile în intensificarea producţiei agricole începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. La curtea domnească se concentrează viaţa „rafinată", aproape absentă din reşedinţele boiereşti. Evident, comparaţia cu Versailles e o exagerare caricaturală: spre curţile micilor principi din Europa centrală, ale magnaţilor poloni şi lituanieni (Wisznowiecki, Sapieha, Potocki, Radziwill, pentru a cita doar familii înrudite cu domnii Moldovei) trebuie să privim. De acolo, mode şi influenţe pătrund şi în ţările române (decorul interior al palatelor, grădinile lui Vasile Lupu şi Matei Basarab, jocurile de apă de la Mărgineni, „triumfurile" şi ceremoniile la care participă sute de persoane, vînătorile şi ospeţele, oratoria aulică, religioasă şi laică, adesea într-o limbă străină, muzica semi-orientală etc.). Aşa se explică trăsături de moravuri specifice pentru o monarhie absolută care au stîrnit scandal în mijlocul unei societăţi patriarhale, cu o morală rurală, nu austeră, ca „metresele" (haremul lui Vasile Lupu sau Alexandru Ruset) şi „mignonii" (Ştefăniţă Lupu). O scenă relatată de cronici, ai cărei protagonişti au fost Constantin Şerban şi Diicul Buicescu, este o tipică dispută asupra rangului, unul dintre cei doi boieri fiind mare dregător, iar celălalt „os domnesc", deşi nelegitim.

Îndepărtîndu-se de punctul ei de plecare, secolele XIV — XV, cînd era elementul cel mai dinamic al unei societăţi „de frontieră" organizată pentru război, boierimea din Moldova şi Ţara Românească a rezistat în veacul al XVII-lea tentativelor de a o transforma într-o societate de tip „liturgic" (R. Mousnier), ca în Rusia, dar n-a reuşit decît temporar să încalce prerogativele domneşti, oricum permanent limitate de dominaţia otomană. Puternica (pînă la proba contrară) densitate demografică a boierimii, ţinînd seama de existenţa numeroşilor „mazili", al căror statut social nu s-a bucurat de atenţia cuvenită, caută debuşee: cariera militară în ţară (roşii, curteni, slujitori), participarea la războaiele unor state vecine (prezenţa în armatele polone, ruse, ucrainene şi suedeze a unor mercenari români e abundent atestată de documente), crearea unui corp birocratic, logofeţii, categorie ale cărei drepturi sînt special menţionate de „charta" din 1631 şi de care domnia s-a folosit din ce în ce mai mult, ca în orice stat centralizat. Se poate aşadar spune că boierimea a întreţinut constant o opoziţie, vremelnic victorioasă asupra domniei, dar deopotrivă i-a furnizat acesteia şi mijloacele de a-şi consolida autoritatea.

Istoria înaintărilor şi retragerilor celor două forţe politice care aspiră la supremaţia în stat este istoria întregului Ev Mediu românesc. Conjunctura externă a fost cea care, în cursul secolului al XVII-lea, a precipitat sincronizarea cu două, alternativ, din variantele contemporane de echilibru social-politic, după cum tot ea, prin eşecul intervenţiilor ruse şi austriece în confruntarea cu Imperiul otoman, în al treilea deceniu al veacului următor, va decide definitiv în favoarea unei soluţii antiboiereşti de politică internă.

Ing. ŞTEFAN CONSTANTINESCU (Caracal): Cred că boierimea secolului al XVIII-lea ar trebui studiată mai îndeaproape în evoluţia ei demografică şi culturală.

Dr. PAUL CERNOVODEANU, *cercetător ştiinţific principal la Institutul de istorie „N. Iorga"*

Se fac comentarii în privinţa regimului nobiliar — nepunîndu-i-se în discuţie existenţa deoarece atestarea sa prin izvoare este indubitabilă — ci dacă termenul *nobiliar* este adecvat şi mai ales dacă regimul a ajuns la desăvîrşire sau nu. Cuvîntul *nobil* reprezintă de obicei pe reprezentantul claselor privilegiate din Apusul şi Centrul Europei, în timp ce termenul *boier*

îl desemnează pe acel al clasei feudale dominante din răsăritul şi sud-estul continentului ; ambii termeni echivalează cu acel de *aristocrat*. Pentru a nu se stîrni confuzii, se sugerează ca în loc de regim nobiliar să se folosească termenul de regim *boieresc*, aristocratic în sens mai larg. Pentru definirea particularităţilor acestui regim, se resimte nevoia studierii temeinice a structurii social-economice a boierimii ca o clasă socială importantă, ce s-a premenit în decursul secolului al XVIII-lea. De la vechile lucrări ale lui C. Giurescu, N. Iorga şi P. P. Panaitescu nu s-au mai scris materiale cu caracter monografic asupra boierimii. Aceasta capătă în sec. XVII *conştiinţa de clasă*, caută modele pentru *adunări de stări în sfatul de obşte, sfatul domnesc* pentru a-şiimpune programul ei domniei ; aceste modele au putut fi găsite în Transilvania (dietă), Polonia (seim), Rusia (sobor) etc. Boierimea română caută să se ridice, să fie considerată egală cu nobilimea din ţările vecine, cu care începe dealtfel să se înrudească, îşi făureşte blazoane şi steme, îşi doreşte un statut aparte. Unii reprezentanţi ai ei capătă indigenat polon, înobilare ungară sau austriacă, alţii încearcă să se ridice prin deosebita lor cultură (Costineştii, Cantacuzinii, Mavrocordaţii, Duculeştii ş.a.). În lupta pentru putere, încercînd să-şi impună autoritatea în faţa domniei, boierimea din Moldova şi Ţara Românească face dovada că este o clasă omogenă, puternică, dar nu reuşeşte pînă în cele din urmă să determine domnia s-o consulte *permanent* prin *adunări de stări*, adică să se ajungă pînă la un regim cu o anumită reprezentanţă de tip parlamentar feudal, definit prin convocarea regulată a unor adunări reprezentative de tipul superior al unei *Diete*. Iar în aceeaşi măsură nici domnia nu reuşeşte să se impună ca putere *absolută*, să genereze un regim de tip monarhic absolutist ca în Apus. În ambele cazuri, — boierime şi domn — avem de-a face cu tendinţe nedesăvîrşite. De aceea pînă la un punct în cele două principate, se poate vorbi de un regim *hibrid* al puterii, sau mai precis de un regim de *tip boieresc* (aristocratic sau nobiliar) *nefinalizat*, nedesăvîrşit, nedus pînă la capăt.

Totodată regimul existent în Moldova şi Ţara Românească trebuie pus în corelaţie şi cu autoritatea exercitată de puterea suzerană, adică de Poarta otomană ; într-adevăr dominaţia turcă a frînat veleităţile domnilor de a-şi spori autoritatea ca suverani absoluţi ceea ce ar fi întărit puterea principatelor şi în aceeaşi măsură n-a tolerat veleităţile de afirmare ale boierimii decît ca o contrapondere faţă de domnie, fără a permite însă evaluarea pînă la un regim de stări clasic, cu reprezentanţă parlamentară, care iarăşi s-ar fi împăcat greu cu regimul de suzeranitate al Porţii. În concluzie, regimul de tip boieresc a existat în principate în secolul al XVII-lea, dar *imperfect* şi *nedesăvîrşit*.

Dr. CONSTANTIN ŞERBAN *cercetător ştiinţific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”:*

Această problemă cheie pentru înţelegerea organizării politice a Ţărilor Române în secolul al XVII-lea a intrat în circuitul ştiinţific istoric din ţara noastră în urmă cu aproape un deceniu şi jumătate. De atunci şi pînă azi istoricii noştri şi-au exprimat păreri diferite, unii din ei acceptind-o fără rezerve, alţii exprimindu-şi unele îndoieli. De altfel chiar astăzi din lectura referatelor rezultă că specialiştii prezintă unele amendamente la acceptarea formulei de regim nobiliar boieresc, în sensul că acesta a cunoscut şi perioade de întrerupere, aşadar de instabilitate accentuată, pînă la o criză de structură. De-a lungul acestui răstimp publicarea de noi documente interne, şi externe pe de o parte iar pe de alta apariţia unor studii analitice privind organizarea internă a celor trei ţări române după epoca lui Mihai Viteazul şi pînă la începutul epocii fanariote a permis multor specialişti să reflecte mai mult asupra acestei probleme. În ceea ce ne priveşte pe baza unor cercetări încheiate cu un studiu în urmă cu cîţiva ani (1975) asupra formării statului centralizat în Ţările Române din evul mediu, am ajuns la concluzia că regimul boieresc-nobiliar din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania din secolul al XVII-lea *face parte integrantă din procesul de centralizare a statului feudal românesc*, că în secolul al XVII-lea existenţa celor trei state centralizate româneşti a făcut să persiste în gîndirea politică medievală, ideea necesităţii unirii lor într-o singură ţară, dacă nu pe cale militară, cum procedase la vremea respectivă Mihai Viteazul, cel puţin pe cale politică şi diplomatică, cum s-a reuşit în bună parte la mijlocul secolului XVII. Totodată s-a simţit necesitatea creării în cadrul fiecărui stat a unor instituţii menite să întărească puterea centrală lichidînd anarhia feudală, că acele perioade în care s-a reuşit întărirea puterii centrale corespund unor domnii autoritare (de ex. Matei Basarab, Mihai III Radu, Vasile Lupu, Gheorghe Racokzi I şi II, că acele perioade în care marea boierime şi nobilime au dominat pe domn şi principe s-a consolidat un regim nobiliar-boieresc, de ex. în deceniile I şi III şi VI — VIII ale secolului al XVII-lea.

Prin punerea acestei probleme în discuţie, pornindu-se de la cîteva referate, care tratează în mod meritoriu diferite aspecte ale acesteia, în cadrul consfătuirii dintre specialişti din Bucureşti — de la cîteva institute de cercetare şi de la Facultatea de Istorie — credem că se face un pas înainte în cunoaşterea mai bună a unor amănunte care pînă acum au fost trecute cu vederea. Cred că nimeni nu se îndoieşte de faptul că problema implică o foarte bună cunoaştere a situaţiei interne din cele trei ţări româneşti din punct de vedere economic, social, politic, administrativ şi chiar cultural. De asemenea că este necesar de cunoscut în prealabil nu numai raporturile ţărilor române cu Imperiul otoman, dar şi cu celelalte state vecine în special Polonia, Austria, aşadar cadrul internaţional al acestora în acea vreme. De altfel cele mai multe din referatele prezentate au subliniat aceste lucru. După părerea noastră acest aspect al organizării statale a Ţărilor române din secolul al XVII-lea a fost subliniat chiar la epoca respectivă de către cîţiva ideologi *ai regimului nobiliar-boieresc* care nu sînt altcineva decît marii cronicari, boieri sau nobili ca apartenenţă socială, ai vremii, în Moldova : Miron Costin, Nicolae Costin, în Ţara Românească, Stoica Ludescu, Radu Popescu, Radu Greceanu, în Transilvania Ioan Bethlen, care în operele lor au militat pentru transformarea statului feudal domnesc în stat feudal nobiliar-boieresc, adică un regim politic în care domnul sau principele este dominat de marea boierime şi nobilime. La vremea respectivă prototipul unui astfel de stat se afla în Europa răsăriteană şi anume era statul polonez, atît de mult lăudat de Miron Costin în cronica şi corespondenţa sa politică. Mai mult în secolul al XVII-lea, — boierimea şi nobilimea s-au folosit de presiunea exercitată cînd de Imperiul otoman cînd de Polonia şi Austria asupra Ţărilor române pentru a-şi pune în aplicare planurile lor. În urmă cu mai bine de un deceniu aceste valoroase *monumente ale gîndirii politice medievale din ţările române* au fost analizate din acest punct de vedere într-un valoros studiu introductiv la ediţia consacrată *Cronicarilor munteni* de colegul Eugen Stănescu, aici de faţă. Credem că timpul nu este trecut de a fi relevată aceeaşi gîndire politică medievală şi pe baza studierii cronicilor din Transilvania din aceeaşi epocă, aparţinînd unor reprezentanţi ai nobilimii. De altfel în Transilvania lupta dintre principi şi nobilime pentru dominaţie în viaţa politică a acestei ţări apărută în a doua jumătate a secolului al XVI-lea avea să se continue şi în secolul al XVII-lea, încheiată temporar cînd cu victoria nobilimii, cînd cu victoria principelui. În încheiere, consider că acest schimb de păreri între medievişti a fost destul de fructuos, iar continuarea cercetărilor în această direcţie poate duce la clarificarea multor aspecte ale acestei probleme de mare importanţă pentru istoria politică a Ţărilor române în evul mediu.

Lect. dr. MIHAI MAXIM:

Prezentînd situaţia puterii suzerane în a doua jumătate a veacului al XVII, rolul pe care aceasta putea să-l aibă în soarta aşa-zisului „regim boieresc" din ţările române, nu m-am gîndit nici o clipă că prin aceasta aş putea minimaliza autonomia ţărilor române faţă de Poartă (pe care, de altfel, eu însumi am căutat s-o pun recent în lumină prin noi documente turceşti), că aş căuta în Imperiul otoman „modele" pentru fenomenul românesc aflat în discuţie. Am dorit doar să atrag atenţia asupra necesităţii unei *viziuni universaliste în abordarea istoriei româneşti* (limitată în intervenţia mea doar la Imperiul otoman) — calea cea mai sigură de înţelegere şi integrare efectivă a istoriei noastre în contextul istoriei universale. Rămîne ca cercetări speciale să stabilească — dincolo de aceste impresii şi sugestii — factorii de legătură, paralelismele, nuanţele, evaluările ferme, concluziile pertinente.

Dr. ION MATEI, în completarea referatului său şi faţă de unele intervenţii, face următoarele precizări:

a) Locul şi importanţa boierimii în cadrul autonomiei Ţărilor române sînt esenţiale. Este cunoscută expresia unui bulgar pe la 1850 adresată unor revoluţionari români de la 1848: voi aţi avut boieri şi clopote, înţelegînd prin aceasta, spre deosebire de Bulgaria, de exemplu, existenţa unei boierimi şi a unei ierarhii autohtone şi exercitarea liberă şi manifestă, activă a cultului si culturii în general.

b) Nu cred că turcii aveau constituit un control al domnului prin boieri, aşa cum exista în sistemul administrativ otoman controlul guvernatorilor prin cadii. Acest control se exercita pe căi pur pragmatice, în funcţie de împrejurări, printr-o mulţime de agenţi şi în primul rînd

prin divan efendil sau yazagii turci care dispuneau chiar de un cifru pentru a coresponda cu mai marii Porții.

c) Este drept că puterea domnului este legată în anumite împrejurări de situații ale Porții, însă observația nu se verifică de multe ori. Exemplu domnia lui Șerban Cantacuzino, contemporan cu expansiunea maximă teritorială a imperiului care împresurase Viena.

d) Sînt interesante propunerile de a se adînci studiul modelului sau „tipologiei" boierimii românești. Evident, aristocrația militară feudală otomană nu putea constitui un „model", din rațiuni subiective și ideologice etc. Dintre vecini, boierimea rusă era, la început, prea depărtată, iar cînd a cunoscut-o în deaproape pe timpul lui Petru cel Mare, ridicarea unei nobilimi de spadă nu era pe placul boierimii din Țările Române. Neculce a cunoscut-o îndeaproape și nu i-a plăcut să se integreze unei astfel de nobilimi : mai mult oșteni „nu era nice ca aice în țara Moldovei".

CONCLUZII

Valentin Al. Georgescu: Dezbaterea cred că a fost temeinică, bine axată pe tema pusă în discuție și deosebit de folositoare. Problema fiind vastă, nu toate aspectele ei, nici chiar cele enunțate de mine, au putut fi atinse. Se vădește necesitatea unei continuări a dezbaterii, ca și, organizarea altora pentru probleme asemănătoare. Marea majoritate a vorbitorilor au acceptat ideea realității unui regim boieresc, cu unele întreruperi, cu un fel de alternanță și fără deplinătatea formelor lui instituționale pe care o cunoaște chiar în țări vecine, de la care au venit influențe nobiliare : Transilvania și Polonia. Poziția lui N. Stoicescu este o utilă punere în gardă față de interpretări sau caracterizări excesive. Trebuie ținut seama de realitățile semnalate, pentru a le folosi în caracterizarea intensității, stilului și chiar a unor hiatus-uri ale regimului boieresc la noi. Dar nu se poate spune că opoziția internă de clasă între domnie și boierime s-a manifestat la fel și a avut același conținut din sec. XIV pînă în sec. XIX. Această opoziție a îmbracat sau a tins să îmbrace o formă de regim nobiliar tocmai în perioada cercetată de noi, astazi. Rămînînd evident că Vasile Lupu n-a fost un domn de regim boieresc, spre deosebire de Matei Basarab care îmbina prestigiul și soliditatea domniei cu o guvernare de stări, pe cînd Antonie din Popești este un domn tipic de regim boieresc, iar Miron Barnovschi un reprezentant convins și energic al unui astfel de regim. Pe de altă parte, în rezolvarea problemei nu putem avea în vedere numai opoziția domn-boierime, ci și alți factori și aspecte instituționale, cu caracter social-economic și de mentalitate, care permit și impun să se vorbească de o perioadă boierească sau nobiliară, cu nuanțările și rezervele care au rezultat lămurit sau au fost amintite în cursul dezbaterilor. Intervenția lui Paul Cernovodeanu mi s-a părut judicios axată pe această concluzie. Eu consider că dezbaterea a fost un succes pentru care trebuiesc felicitați autorii de referate și de intervenții și toți participanții la acest util și necesar dialog.

Dezbaterea de astăzi, limitată la cîteva ore, a reușit totuși să ridice o serie de probleme importante și să aducă unele analize utile pentru pregătirea unui răspuns clarificator la întrebarea de a ști dacă în Moldova și Țara Românească, în sec. XVII, a existat sau nu un regim nobiliar. Nu am avut impresia însă că s-a ajuns astăzi la o soluție definitivă și univocă. Este poate firesc din cauza complexității problemelor implicate și din cauza timpului scurt de care am dispus.

În ceea ce mă privește, în tot ceea ce am scris asupra regimului nobiliar rămîne pentru mine o poziție valabilă, care bineînțeles nu închide calea pentru adîncirea, lărgirea și nuanțarea a numeroase aspecte ale acestui regim. În toate țările a existat o perioadă de regim nobiliar și feudalismul românesc nu putea face excepție de la această dezvoltare inevitabilă. Particularitățile evidente ale regimului boieresc din Moldova și Țara Românească se explică prin tot contextul istoric, binecunoscut, și care a avut ca rezultat o anumită involuție sau lipsă de cristalizare și de viguroasă continuitate. Este ceea ce istoricii mai vechi și aproape toți vorbitorii de astăzi au fost de acord să constate atunci cînd au vorbit de „dezvoltarea nedusă pînă la capăt", de contradicții și de alternanțe evidente între faze sau domenii de tip nou nobiliar și altele de tip tradițional, voivodal sau autocratic. Dar și această „neîmplinire", și contradicțiile sau alternanțele s-au desfășurat pe un fond bine conturat, pe care istoricul nu-l poate caracteriza just și nu-l poate numi semnificativ și sugestiv decît recurgînd la expresia de regim boieresc sau nobiliar.

Comparația cu modelul polonez, socotit „clasic" și „desăvîrșit" cja ipologie nobiliară este utilă și firească, dar nu trebuie exagerată. Acest model nu este un „unicum', el se regă-, sește și în alte părți. Ne referim mai des la el fiindcă este vorba de o țară vecián, cu, care

schimburile economice, culturale şi politice, mai ales în sec. XVII, nu puteau să nu aibă şi un impact instituţional. Ecoul acestui impact se găseşte la boierimea cu ample legături polone şi la cronicari cu o formaţie intelectuală destul de legată de cultura şi viaţa socială a vecinului de la nord. Într-o măsură mai redusă dietele transilvănene, în care românii aveau interesul şi luptau să pătrundă, n-au rămas fără răsunet şi fără o acţiune incitatoare în Ţara Românească. Contrariul ar fi fost greu de imaginat şi explicat. Dar faţă de amîndouă aceste centre cu iradiaţie nobiliară, un centru străin şi altul legat de lupta românilor pentru egalitate politică, regimul boieresc în Moldova şi în Ţara Românească îşi păstrează individualitatea lui istorică şi necesită construirea unor modele româneşti proprii care trebuiesc raportate la poziţia internă şi internaţională specifică a ţărilor studiate.

Cred că se impune, în primul rînd, adîncirea cercetării asupra structurii de stări a societăţii româneşti şi deci a statului feudal din sec. XVII. Mi s-a părut o propunere judicioasă şi oarecum de la sine înţeleasă, aceea de a se concentra efortul de investigare şi de sinteză asupra instituţiilor specifice regimului nobiliar : adunarea de stări, cărţile de libertăţi etc., precum şi asupra inflectării nobiliare a unor structuri fundamentale şi indispensabile : în ce măsură şi în ce fel statul domnesc, judecata domnească, fiscalitatea, armata etc. au asumat sau au tins programatic să asumeze caractere sau funcţiuni de regim boieresc. Rolul ce revine în tot acest joc istoric puterii suzerane nu trebuie exagerat, dar nici subestimat sau ignorat. De o mare opţiune de principiu, pronobiliară sau antiboierească, a Porţii otomane nu cred că poate fi vorba. Pragmatismul adesea neclarvăzător al intereselor otomane a triumfat şi a lăsat un joc larg realităţilor româneşti. Întrebarea : dacă şi în ce fel regimul boieresc era şi putea fi prootoman sau antiotoman trebuie pusă. S-a insistat astăzi în a treia comunicare asupra dificultăţii de a trece din domeniul unei continui şi nediferenţiate opoziţii domn-boierime, la noţiunea precisă şi oarecum riguroasă de regim nobiliar. Semnalul de alarmă tras de N. Stoicescu poate fi avut în vedere în adîncirea şi nuanţarea cercetărilor. Dar nu cred că se poate susţine şi este greu de admis că din sec. XIV pînă în sec. XIX domnul şi boierii s-au opus reciproc, s-au luptat „pe viaţă şi pe moarte", s-au împărţit în facţiuni şi partide, fără ca istoricul modern să poată distinge perioade diferenţiate, forme de guvernare tipică şi de trecere, în lupta domn-boierime, de la o formă de guvernare autocratic-voievodală, la una relativ sau predominant nobiliară deci boierească. Cit priveşte problema fundamentală a bazei economice a regimului nobiliar, ea necesită studii pe care le aşteptăm şi care nu pot întîrzia.

Incursiunile în domeniul istoriei mentalităţilor mi s-au părut sugestive şi ele merită, desigur, să fie lărgite.

Cu dorinţa ca această dezbatere să aibă o „suită", felicit călduros pe cei care au colaborat la organizarea ei şi pe cei care, prin luările de cuvînt interesante, documentate, i-au asigurat succesul. Şi mulţumesc tuturor, pentru a fi răspuns la chemarea Institutului nostru.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA FACULTATEA DE ISTORIE-FILOZOFIE (SECȚIA ISTORIE-FILOZOFIE) ÎN ANUL 1978

Ca și în anii precedenți, activitatea științifică a cadrelor didactice a fost cuprinsă în planul unitar de cercetare al Institutului de istorie „N. Iorga", al Institutului de arheologie și al Institutului de studii sud-est europene pe anul 1978.

În ansamblu, activitatea de cercetare a corpului profesoral a fost orientată spre problemele prioritare ale frontului istoric românesc, a căror realizare necesită efortul organizat al unor colective de cadre didactice și cercetători. În același timp, cerințele procesului de învățămînt au impus în continuare corpului profesoral să efectueze și lucrări a căror destinație didactică se îmbină cu un cert caracter științific, cuprinse în planul editorial de cursuri al Universității pe anul 1978. Acestor sarcini li s-au adăugat lucrări în afară de plan și prezența activă a cadrelor didactice la variate manifestări științifice.

Din planul unitar de cercetare pe anul 1978 se detașează două opere de o mare răspundere științifică — *Tratatul de istoria României* și *Tratatul de istorie universală* — la a căror elaborare este cuprinsă majoritatea cadrelor didactice ale secției de istorie-filozofie.

La *Tratatul de istoria României*, în raport cu planificarea stabilită pentru fiecare volum, au redactat și au predat sau elaborează capitolele repartizate : prof. dr. Ștefan Ștefănescu, conf. dr. Matei Vlad, lect. dr. Mihai Maxim, prof. dr. Constantin Nuțu, conf. dr. Ion Gheorghiu, conf. dr. Nicolae Ciachir, lect. dr. Maria Totu, prof. dr. Aron Petric, conf. dr. Iulian Cîrțînă, conf. dr. Gheorghe Ioniță, lect. dr. Lucian Boia.

La *Tratatul de istorie universlă*, de a cărui elaborare răspunde catedra de istorie universală a facultății, au redactat capitolele repartizate pentru acest an : acad. prof. Emil Condurachi, lect. dr. Ligia Bîrzu, lect. dr. Zoe Petre, conf. dr. Radu Manolescu, lect. dr. Florentina Cazan, lect. dr. Stelian Brezeanu, lect. dr. Mihai Maxim, conf. dr. Nicolae Ciachir, lect. dr. Mircea Popa, conf. dr. Gheorghe Cazan, conf. dr. Nathan Lupu, conf. dr. Zorin Zamfir, lect. dr. Constantin Bușe, lect. dr. Ema Nastovici.

A continuat, de asemenea, munca de redactare sau de documentare la un șir de teme de istorie românească și universală înscrise în planul unitar de cercetare.

La editarea unor publicații de izvoare și instrumente de lucru privind istoria României, cadrele didactice și-au adus contribuția prin munca de coordonare la colecția *Documenta Romaniae Historica* (prof. dr. Ștefan Ștefănescu), de selecționare și transcriere de documente românești din perioada 1700—1714 (lect. dr. Aneta Boiangiu) și de alcătuire a unui *Album de paleografie româno-chirilică* (conf. Gheorghe T. Ionescu).

În domeniul istoriei vechi a României, a fost încheiat studiul, bazat pe valorificarea materialelor rezultate din săpăturile efectuate pe șantierul arheologic-școală de la Pietroasele (jud. Buzău), *Complexul arheologic de la Gruiul Dării — Pietroasele* (lect. dr. Florența Preda, asist. Vasile Dupoi).

În domeniul istoriei medii a României, au fost încheiate lucrările *Statutul proprietății agrare în Țara Românească în perioada de trecere de la feudalism la capitalism* (lect. dr. Gheorghe Iscru) și *Românii la studii în Franța în prima jumătate la secolului al XIX-lea (pînă la 1848)* (lect. dr. Nicolae Isar).

Pentru perioada modernă a istoriei României, a fost realizată documentarea prevăzută și a fost redactat un capitol pentru lucrarea *Mișcări și frămîntări orășenești în România după războiul de independență (1878—1900)* (prof. dr. Constantin Corbu) și a fost încheiată lucrarea *Dezvoltarea învățămîntului secundar în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* (lect. dr. Valeria Ciachir).

Pentru perioada contemporană a istoriei României au fost realizate lucrările *Culegere de documente şi materiale privind istoria României (1929—1933)* (lect. dr. Ioan Scurtu, lect. dr. Gheorghe Z. Ionescu, lect. dr. Eufrosina Popescu, asist. Doina Smîrcea), *Începutul şi evoluţia mişcării fasciste din România (pînă în 1933)* (asist. Eugenia Florescu) şi *Alegerile de deputaţi pentru cea de a doua legislatură a Marii Adunări Naţionale (30 noiembrie 1952)* (asist. Vasile Budrigă).

În domeniul istoriei universale, au fost încheiate studiile *Procesul de romanizare în sud-estul Europei* (acad. prof. Emil Condurachi) şi *Importuri romane la nordul Dunării în secolul al V-lea e.n.* (lect. dr. Ligia Bîrzu).

În concluzie, se poate aprecia că toate cadrele didactice şi-au îndeplinit sarcinile ştiinţifice înscrise în planul de cercetare.

În ceea ce priveşte realizarea de cursuri, manuale şi culegeri de texte cuprinse în planul editorial al Universităţii şi în planul editorial al Editurii Didactice şi Pedagogice, au fost publicate în acest an la Tipografia Universităţii din Bucureşti *Istoria Evului Mediu*, vol. III (conf. dr. Radu Manolescu — coordonator —, prof. dr. doc. Mihai Berza, conf. dr. doc. Valeria Costăchel, conf. Mihail Guboglu, lect. dr. Florentina Cazan, lect. dr. Mihai Maxim, Gheorghe Zbuchea), *Prelegeri de istorie universală contemporană*, fascicola VI: *Ţările capitaliste dezvoltate* (conf. dr. Gheorghe Cazan, conf. dr. Nathan Lupu, conf. dr. Zorin Zamfir, lect. dr. Constantin Buşe, lect. dr. Ema Nastovici), *Mari istorici ai lumii* (lect. dr. Lucian Boia), *Curs de paleografie romăno-chirilică* (lect. dr. Aneta Boiangiu), *Geto-dacii în izvoarele antice. Culegere de texte* (lect. dr. Florenţa Preda şi studenţi), *Culegere de documente şi texte privind istoria moderna a României (1848—1878)* (prof. dr. Constantin Nuţu, lect. dr. Maria Totu şi studenţi), *Culegere de documente şi materiale privind istoria României (1940—1944)* (lect. dr. Ioan Scurtu, lect. dr. Gheorghe Z. Ionescu, lect. dr. Eufrosina Popescu, asist. Doina Smîrcea, dr. Vasile Hurmuz). Au fost redactate şi, în marea lor majoritate, se află în curs de tipărire: *Curs de istorie romană*, fascicola II (acad. prof. Emil Condurachi), *Istoria universală medie* (conf. dr. Radu Manolescu — coordonator —, conf. dr. doc. Valeria Costăchel, lect. dr. Florentina Cazan, lect. dr. Stelian Brezeanu, lect. dr. Mihai Maxim), *Prelegeri de istorie universală modernă* (lect. dr. Mircea Popa), *Curs de istorie universală contemporană*, vol. I (conf. dr. Gherghe Cazan, conf. dr. Nathan Lupu, lect. dr. Constantin Buşe), *Istoria universală contemporană*, vol. II (lect. dr. Constantin Buşe — coordonator — , conf. dr. Iulian Cîrţînă, conf. dr. Gheorghe Ioniţă, dr. Ilie Seftiuc, prof. dr. S. Vianu, conf. dr. Zorin Zamfir), *Prelegeri de istorie universală contemporană*, fascicola VII: *Ţările în curs de dezvoltare* (conf. dr. Gheorghe Cazan, conf. dr. Nathan Lupu, conf. dr. Zorin Zamfir, lect. dr. Constantin Buşe, lect. dr. Ema Nastovici), *Aspecte privind relaţiile de proprietate şi de muncă în ţările române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism* (curs special) (lect. dr. Gheorghe Iscru), *Presa studenţească din România de la origini şi pînă astăzi. Antologie* (lect. dr. Maria Totu, lect. dr. Ioan Scurtu, asist. Doina Smîrcea şi studenţi), *Culegere de documente privind trecerea de la antichitate la evul mediu* (lect. dr. Florentina Cazan şi studenţi), *Documente şi materiale privind lupta de eliberare naţională antiimperialistă 1945—1975* (conf. dr. Gheorghe Cazan, conf. dr. Nathan Lupu, lect. dr. Constantin Buşe, lect. dr. Ema Nastovici).

Menţionăm, de asemenea, apariţia manualului *Istoria contemporană a României, a mişcării muncitoreşti, democratice şi revoluţionare, a Partidului Comunist Român*, manual pentru clasa a X-a de liceu (prof. dr. Aron Petric, conf. dr. Gheorghe Ioniţă).

În anul 1978, datorită unei susţinute activităţi ştiinţifice a cadrelor didactice, desfăşurată în cadrul planului unitar de cercetare ca şi în afară de plan, au fost publicate numeroase lucrări cu caracter monografic şi studii în periodice de specialitate din ţară şi străinătate.

Dintre lucrările monografice publicate menţionăm: *Istoria Universităţii din Bucureşti*, vol. I (Comitetul de redacţie: prof. dr. doc. Ion Ionaşcu, prof. dr. Constantin Velichi, lect. Ion Şendrulescu), Bucureşti, Tipografia Universităţii din Bucureşti, 1978, IV + 266 p., *60 de ani de la făurirea statului naţional unitar român* (coordonatori: conf. dr. Matei Vlad, conf. dr. Ion Gheorghiu, lect. dr. Ioan Scurtu), Bucureşti, Tipografia Universităţii din Bucureşti, 1978, 290 p., apărută în cinstea aniversării a 60 de ani de la formarea statului naţional unitar român şi la a cărei elaborare şi-au dat concursul 21 cadre didactice şi un student, lect. dr. Mircea Popa, *La circulation monétaire et l'evolution des prix en Valachia (1774—1831)*, Bucureşti, A.I.E.S.E.E., 1978, 320 p., prof. dr. Constantin Corbu, *Răscoala ţăranilor de la 1888*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, 250 p., lect. dr. Ioan Scurtu, *Presăraţi pe-a lor morminte ale laurilor foi. Eroi ai luptei pentru unitatea şi libertatea patriei (1916—1917)*, Bucureşti, Editura Albatros, 1978, 174 p., conf. dr. Gheorghe Ioniţă, *P.C.R. şi masele populare*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, 400 p., conf. dr. Gheorghe Ioniţă, dr. Gheorghe Ţuţui, *Anii tumultuoşi ai luptei pentru Republică*, Bucureşti, Editura Militară, 1978, 228 p.

Cadrele didactice au publicat, de asemenea, în 1978 un mare număr de studii şi articole în periodicele de specialitate din ţară şi din străinătate, ca : „Anale de istorie" (Gh. Ioniţă, M. Vlad), „Analele Universităţii din Bucureşti, seria Istorie" (L. Boia, C. Buşe, V. Dupoi, N. Isar, Gh. Iscru, N. Lupu, Z. Petre, Fl. Preda, Şt. Ştefănescu), „Dacoromania" (St. Brezeanu), „Era Socialistă" (A. Petric, Şt. Ştefănescu), „Mousaios" (A. Boiangiu, Fl. Preda), „Muzeul Naţional" (N. Ciachir), „Revista arhivelor" (N. Ciachir, Gh. Iscru), „Revista de istorie" (L. Boia, St. Brezeanu, C. Buşe, Gh. Cazan, N. Ciachir, Gh. Ioniţă, N. Isar, Gh. Iscru, R. Manolescu, M. Maxim, E. Nastovici, A. Petric, I. Scurtu, Şt. Ştefănescu), „Revista de istorie şi etnografie a Muzeului Goleşti" (M. Totu), „Revista de pedagogie" (Gh. Iscru), „Revue des etudes sud-est européennes" (St. Brezeanu, R. Manolescu), „Revue roumaine d'histoire" (L. Boia, St. Brezeanu, Gh. Ioniţă, Z. Petre, I. Scurtu, Şt. Ştefănescu), „Sargetia" (Gh. Ioniţă), „Studii şi articole de istorie" (Fl. Cazan), „Southeastern Europe", V, Arizona State University (Şt. Ştefănescu).

Cadrele didactice şi-au adus contribuţia şi la pregătirea numărului pe anul 1978, de curînd apărut, al „Analelor Universităţii din Bucureşti, seria Istorie".

Facultatea de istorie-filozofie a organizat şi în anul 1978 un şir de manifestări ştiinţifice. La 20 februarie a avut loc simpozionul „Trei decenii de la realizarea partidului unic al clasei muncitoare din România", la care, dintre cadrele didactice ale secţiei de istorie-filozofie, au prezentat referate : prof. dr. Aron Petric şi conf. dr. Gheorghe Ioniţă. În zilele de 8—10 mai s-au desfăşurat lucrările sesiunii ştiinţifice anuale a cadrelor didactice şi studenţilor secţiei de istorie-filozofie, cu participarea cercetătorilor din institutele integrate facultăţii, la care au prezentat comunicări : cerc. şt. pr. dr. Cecilia Ioniţă, cerc. şt. Irina Gavrilă, lector dr. Florenţa Preda, lect. dr. Zoe Petre, studenţii Marian Neagu, Alexandru Avram, Cristian Troncotă, Eugen Nicolae, lect. dr. Aneta Boiangiu, student Alexandru Diţă, lect. dr. Mihai Maxim, stud. Nagy Pienaru, cerc. şt. pr. Liviu Marcu, stud. Mihai Manea, conf. Mihail Guboglu, lect. dr. Gheorghe Iscru, stud. Livian Bănică, cerc. şt. pr. dr. Vasile Liveanu, cerc. şt. Irina Gavrilă şi documentarist Constanţa Moţei, studenţii Ion Stănescu, Constantin Stan, asistent Vasile Budrigă. În zilele de 31 octombrie — 1 noiembrie s-au desfăşurat lucrările sesiunii ştiinţifice consacrate împlinirii a 60 de ani de la formarea statului naţional unitar român, la care au prezentat comunicări : conf. dr. Gheorghe Ioniţă, lect. dr. Maria Totu, cerc. şt. pr. dr. Dan Berindei, cerc. şt. pr. dr. Apostol Stan, cerc. şt. pr. dr. Nichita Adăniloaie, cerc. şt. pr. dr. Alexandru Porţeanu, cerc. şt. pr. Paul Oprescu, cerc. şt. pr. dr. Mircea Iosa, student Stan Constantin, cerc. şt. pr. Nicolae Liu, conf. dr. Gheorghe Cazan, lect. dr. Ioan Scurtu, prof. dr. Aron Petric.

Cadrele didactice ale secţiei de istorie-filozofie şi-au adus, de asemenea, contribuţia şi la numeroase manifestări ştiinţifice organizate de către institutele integrate facultăţii şi de către alte instituţii, o pondere însemnată avînd cele prilejuite de aniversarea a 60 de ani de la formarea statului naţional unitar român.

Totodată, corpul profesoral a participat şi la numeroase manifestări ştiinţifice interne cu participare internaţională şi externe — congrese, sesiuni, simpozioane, colocvii, comisii mixte de istorici — din care menţionăm : Congresul internaţional de arheologie clasică de la Londra (acad. prof. Emil Condurachi), Colocviul internaţional de istoria oraşelor din sud-estul Europei de la Boston (acad. prof. Emil Condurachi), Colocviul internaţional privind istoria învăţămîntului superior în sud-estul Europei în secolul al XIX-lea de la Viena (acad. prof. Emil Condurachi), colocviile internaţionale de istorie de la Budapesta (conf. dr. Gheorghe Cazan), Moscova şi Priştina (conf. dr. Nicolae Ciachir), Colocviul internaţional organizat cu prilejul centenarului decernării premiului latinităţii de la Avignon (acad. prof. Emil Condurachi), Reuniunea comisiei interacademice de problemă „Istoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi a revoluţiilor socialiste ce i-au urmat" de la Budapesta (conf. dr. Gheorghe Ioniţă), al doilea colocviu româno-turc de istorie de la Bucureşti (prof. dr. Şt. Ştefănescu, lector dr. Mihai Maxim), Colocviul româno-olandez de la Cluj-Napoca (prof. dr. Aron Petric, lector dr. Lucian Boia), Colocviul româno-italian consacrat aniversării a 60 de ani de la crearea statului naţional unitar român de la Roma (prof. dr. Ştefan Ştefănescu), a şasea sesiune a comisiei mixte de istorie româno-sovietică de la Frunze (prof. dr. Ştefan Ştefănescu, conf. dr. Gheorghe Ioniţă), a treia sesiune a comisiei mixte de istorie româno-poloneze de la Torun (prof. dr. Ştefan Ştefănescu), conferinţe consacrate aniversării a 60 de ani de la formarea statului naţional unitar român, ţinute la Universităţile din Montpellier, Toulouse, Clérmont-Ferrand, Paris, Luxembourg, Bruxelles (acad. prof. Emil Condurachi).

Cadrele didactice ale secţiei de istorie-filozofie au constituit, de asemenea, o prezenţă activă şi în domeniul răspîndirii cunoştinţelor de istorie pentru public, prin articole publicate în presa centrală şi locală, prin participarea la emisiuni de televiziune şi radio sau prin conferinţe, un loc însemnat ocupînd contribuţiile legate de aniversarea a 60 de ani de la formarea statului naţional unitar român.

Oglindind preocuparea pentru asigurarea condiţiilor de documentare, unele cadre didactice au beneficiat şi în 1978 de călătorii de documentare ştiinţifică peste hotare, îndeosebi în vederea elaborării capitolelor repartizate la *Tratatul de istorie universală*, în R.P. Polonă (lector dr. Ligia Bîrzu) şi R.D. Germană (lector dr. Florentina Cazan).

În ceea ce priveşte obţinerea titlului ştiinţific de doctor în istorie, lector Aneta Boiangiu a susţinut teza *Studiul paleografic al documentelor de cancelarie din Ţara Românească în secolele XVII şi XVIII*, iar lector Achim Popescu a susţinut la Universitatea din Cairo teza *Les réformes de Bocchoris*.

Consemnăm, de asemenea, decernarea unor cadre didactice a premiilor Academiei Republicii Socialiste România pentru lucrări de istorie pe anul 1976 : Premiul ,,Nicolae Bălcescu'' pentru lucrarea *Comerţul exterior prin Galaţi sub regimul de port franc (1837—1883)*, autor Constantin Buşe şi premiul ,,Ştefan Gheorghiu'' pentru lucrarea *Garda civică din România, 1848—1884*, autor Maria Totu.

Analiza muncii ştiinţifice din anul 1978 arată că, paralel cu numeroasele şi variatele obligaţii didactice şi sarcini educative şi politico-obşteşti, cadrele didactice ale secţiei de istorie-filozofie au desfăşurat o activitate ştiinţifică bogată, care oglindeşte că Facultatea de istorie-filozofie reprezintă un valoros centru atît de învăţămînt, cît şi de cercetare ştiinţifică.

Radu Manolescu

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN REPUBLICA FEDERALĂ GERMANIA

În perioada 21 august — 24 noiembrie 1978, am efectuat o deplasare de documentare în R.F. Germania, ca urmare a invitaţiei şi bursei oferite de Institutul de istorie europeană din Mainz, condus de prof. dr. K.O. v. Aretin.

În timpul şederii în acest institut, mi-am completat bibliografia lucrării de plan *Politica habsburgică în sud-estul Europei în secolul XVI* ca şi documentarea în vederea întocmirii paragrafelor care îmi revin din *Tratatul de istorie universală*, vol. V. Pentru atingerea acestor două obiective, am folosit biblioteca institutului mai sus menţionat, care în compartimentele sale (istorie universală şi istorie religioasă) posedă un mare volum, de la ediţiile mai vechi pînă la cele mai noi apariţii, din lucrările referitoare la problemele relaţiilor politico-diplomatice din secolele XVI — XVII; de asemenea prin biroul de schimb, foarte eficient, al aceleeaşi biblioteci am obţinut şi restul cărţilor : literatură de specialitate sau volume de documente din alte mari biblioteci sau instituţii similare din R.F. Germania *. Activitatea de documentare şi cercetare este în general mult uşurată prin efectuarea numeroaselor fotocopii, mai ales din volume de documente.

În zilele de 4—8 octombrie, am participat la cel de al 32-lea congres al istoricilor germani, întrunit la Congress Centrum din oraşul Hamburg. Organizat la 2—3 ani, această întrunire este un mijloc de întîlnire şi schimb de opinii între cercetătorii şi profesorii germani din domeniul istoriei, dar şi cu posibilitatea participării specialiştilor din alte ţări. Congresul a fost deschis cu discursul inaugural rostit de cancelarul H. Schmidt, care s-a referit la importanţa şi rolul istoriei, raportului dintre cercetarea istorică şi istoria ca materie de predare în şcoli, dorinţa publicului de a cunoaşte mai bine diverse evenimente, de unde necesitatea scrierii unor lucrări de istorie pe înţelesul tuturor, necesitatea întăririi legăturilor cu istoricii din alte ţări etc.

Lucrările acestui congres s-au desfăşurat pe secţii cu anumite teme, la care au fost prezentate rapoarte şi corapoarte urmate de discuţii. S-au detaşat prin pondere şi importanţă teme ca *Inegalitatea şi structura de clasă. Istoria socială comparată în Europa* (conducător H. U. Wehler, Bielefeld), *Istoria socială şi constituţională din vechiul imperiu*

* Dintre lucrările recente putem cita *Corpus documental de Carlos V (1516 — 1539)* ed. de m. F. Alvarez, Salamanca, 1973, în legătură cu raporturile turco-europene şi cu referiri la Moldova, sau *Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*, vol. de articole îngrijit de O. Pickl, Graz, 1974, referitor la urmările economice ale războaielor turceşti. Dintre lucrările mai vechi găsite acum, A. Westermann *Die Türkenhilfe und die politisch-kirchlichen Parteien auf dem Reichstag zu Regensburg*, Heidelberg, 1910, o foarte amănunţită şi documentată prezentare a raporturilor între împărat, regele roman, dietă în problema religioasă şi cea otomană, sau volume de documente retipărite în condiţii mult îmbunătăţite.

german (conducător K.O. v. Aretin, Darmstadt), *Umanism și renaștere. Umanismul și politica în secolul XVI* (conducător O. Harding, Heidelberg, *Este istoria factor de interes pentru elevi?* (conducător R. Schörken, Duisburg) și altele.

De asemenea în ședință plenară au fost prezentate și două comunicări generale: *Rolul și importanța primului război mondial în problematica continuității din istoria Germaniei* — autor F. Fischer, Hamburg și „*Economia mondială în secolul XX. Persistență și transformare*" — autor W. Fischer, Berlin.

În afara acestui program de lucru au mai avut loc și alte acțiuni: vizitarea orașului, a muzeelor, o excursie în împrejurimi etc. Aceste întruniri periodice și-au dovedit utilitatea și viabilitatea datorită posibilității oferite cercetătorilor și profesorilor de istorie de a-și exprima punctele de vedere, de a face un schimb de opinii sau de a cunoaște stadiul unor cercetări.

În perioada 11—15 octombrie 1978 a avut loc la Mainz o sesiune internațională dedicată împlinirii a 100 de ani de la congresul de la Berlin. Cum unul dintre organizatorii acestei sesiuni a fost institutul din Mainz, toți bursierii lui, prezenți acolo, au fost invitați să participe alături de delegațiile oficiale atît la lucrările propriu-zise cît și la alte acțiuni întreprinse cu această ocazie: o excursie pe Rin, vizitarea orașului și a muzeului Guttenberg, primire la primăria orașului, la ministrul culturii din landul Rheinland-Pfalz, dr. Hanna-Renate Laurien.

În a treia săptămînă a lunii octombrie a avut loc la Frankfurt pe Main tîrgul internațional al cărții, cea mai importantă manifestare de acest gen din lume, dedicată în anul 1978 literaturii pentru copii și tineret. Proporțiile acestui tîrg au crescut de la an la an în asemenea măsură, încît în timpul vizitării lui nu poate fi cuprins mai mult de un sfert din tot materialul expus.

La începutul lunii noiembrie, am fost invitată la Köln de prof. dr. Johannes Kunisch, specialist în istoria imperiului german, secolele XVI — XVII, cu care am discutat diverse aspecte ale celor două teme pentru care am efectuat deplasarea. Cu această ocazie am vizitat „Muzeul romano-german", una dintre cele mai interesante realizări de specialitate. Construit chiar pe locul (în apropierea domului și a gării orașului) unde acum cîțiva ani, cu ocazia săpăturilor efectuate pentru realizarea unui garaj subteran, a fost descoperit un foarte mare depozit de obiecte romane, muzeul pune la dispoziția publicului vizitator nespecialist, *tot* materialul descoperit *numai* pe raza orașului Köln, ceeace este foarte impresionant atît cantitativ cît și calitativ. Muzeul este organizat pe principii în primul rînd didactice, folosindu-se cele mai moderne metode audio-vizuale, reușind să atragă permanent un foarte mare număr de vizitatori.

Cu ocazia comemorării „nopții de cristal" (9—10 noiembrie 1938) la Mainz a fost deschisă în luna noiembrie o foarte interesantă expoziție cu privire la istoricul și situația comunității evreiești din oraș, de la primele documente pînă în contemporaneitate. Tot în timpul deplasării în R.F. Germania am mai vizitat orașele Göttingen, important centru universitar, Worms, vechi oraș imperial, unde se află și cea mai veche sinagogă construită în Germania și Aachen, cunoscut pentru catedrala de încoronare a împăraților germani.

În toate orașele se poate constata dorința de a scoate la lumină și a valorifica vestigiile unui trecut mai îndepărtat sau mai apropiat și care au avut un anume rol în evoluția istorică a țării.

Ștefana Simionescu-Dăscălescu

CRONICA

În ziua de 20 ianuarie 1979 s-a desfășurat la București sesiunea de comunicări dedicată actului Unirii Principatelor Române organizată de Direcția generală a Arhivelor Statului. După Cuvîntul de deschidere rostit de Ionel Gal, director general al Arhivelor Statului, au prezentat comunicări dr. Cornelia Bodea — *Lupta pentru unitate — permanență a istoriei poporului român;* dr. Dan Berindei — *Unirea Principatelor române — problemă europeană;* dr. Stan Apostol— *Cuza și grupările politice* Maria Soveja — *Masele populare făuritoare ale Unirii;* Horia Brestoiu și Vasile Bobocescu — *Aportul activității de informații și contrainformații în lupta pentru înfăptuirea Unirii Moldovei cu Țara Românească;* Ionel Gal — *Aspecte inedite privind ecoul internațional al Unirii reflectate în arhivele străine;* Rodica Mușetoiu și Silvia Găitan-Vătafu — *Activitatea emigrației române din Anglia pentru cauza Unirii;* dr. Maria Dogaru — *Însemnele naționale instituite în timpul lui Alexandru Ioan Cuza — expresie a luptei pentru independență;* Virgiliu Z. Teodorescu — *Unirea în medalistica românească.*

În ziua de 27 februarie 1979 a avut loc la Bucureşti sesiunea ştiinţifică consacrată aniversării a 225 de ani de la naşterea lui Gheorghe Şincai organizată de Academia Republicii Socialiste România, Academia de ştiinţe sociale şi politice, Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului. În cadrul sesiunii au prezentat comunicări acad. Ştefan Pascu — *Gheorghe Şincai — omul şi opera;* Prof. Romul Munteanu, directorul Editurii Univers — *Rolul şi locul Şcolii Ardelene în afirmarea conştiinţei naţionale a poporului român;* prof. Teodor Pompiliu, Universitatea Cluj-Napoca — *Ideea de unitate la cronicarii români continuată şi dezvoltată de Gheorghe Şincai, exponent de seamă al Şcolii Ardelene;* Felicia Haica, director al Liceului „Gh. Şincai" din Bucureşti — *Gheorghe Şincai — ctitor de şcoală românească;* G-ral mr. Ionel Gal, director general al Arhivelor Statului — *Gheorghe Şincai şi documentarea istorică;* prof. Dumitru Ghişe, vicepreşedinte al Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste, preşedintele Secţiei de filozofie a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice — *Valorificarea tradiţiilor progresiste ale poporului român în opera de formare multilaterală a omului nou.*

În ziua de 7 martie 1979 s-au desfăşurat la Universitatea din Bucureşti lucrările Simpozionului organizat cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la începutul transformării socialiste a agriculturii. După cuvîntul de deschidere rostit de Rectorul Universităţii, prof. dr. George Ciucu, au fost prezentate comunicările: *Importanţa istorică a Hotărîrii Plenarei C.C. al P.C..R. din 3—5 martie 1949,* de prof. dr. Aron Petric; *Rolul cooperativizării agriculturii în dezvoltarea economiei româneşti,* de prof. dr. Gheorghe Creţoiu; *Alianţa clasei muncitoare cu masele ţărănimii, factor fundamental pentru victoria socialismului la sate,* de lector dr. Gheorghe Popescu şi lector dr. Sironica Rosemberg; *Reflectarea în literatură a procesului de transformare socialistă a agriculturii,* de conf. dr. Eugen Simion; *Însemnătatea hotărîrii Plenarei C.C. al P.C.R. din 1 februarie 1979 privind reorganizarea conducerii agriculturii pentru perfecţionarea relaţiilor socialiste de producţie,* de prof. dr. Haralambie Niculescu.

În ziua de 6 martie 1979 în faţa Comisiei de doctorat a facultăţii de istorie-filozofie a Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi a avut loc susţinerea publică a tezei de doctorat „Comerţul intern al Moldovei la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi primele decenii ale secolului al XIX-lea elaborată de Ioan Murariu.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: cap. I. „Noul statut juridic al Moldovei şi influenţa lui asupra dezvoltării comerţului intern"; Cap. II „Liniile de dezvoltare ale Moldovei la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea"; cap. III. „Dezvoltarea comerţului intern"; cap. IV, „Unii factori care au frînat dezvoltarea comerţului intern". În afara acestor capitole, lucrarea mai cuprinde: „Introducere", Încheiere", „Tabele statistice", „Glosar", „Bibliografie".

Comisia de doctorat a fost alcătuită din conf. univ. dr. Vasile Cristian, decan al facultăţii de istorie-filozofie a Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi, preşedinte; prof. univ. dr. Constantin Cihodaru, conducător ştiinţific; prof. univ. dr. Gheorghe Platon, dr. Constantin Şerban, dr. Ştefan Olteanu, membri.

În unanimitate comisia de doctorat a acordat lui *Ioan Murariu* titlul ştiinţific de *doctor în istorie.*

R E C E N Z I I

DAN BERINDEI, *Epoca Unirii*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1979, 272 p.

Apărută cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la Unirea Moldovei cu Muntenia, cartea lui Dan Berindei este menită nu numai să marcheze un eveniment, ci, mai ales, să aprofundeze un fenomen, cercetat cu predilecție de istoriografia română și chiar străină, dar susceptibil încă de numeroase alte interpretări și nuanțări. Prin variatele și multiplele sale contribuții asupra constituirii statului național român, Dan Berindei este în această materie specialistul cu cele mai temeinice și trainice rezultate impuse pe planul istoriografiei naționale din ultimele trei decenii.

Prin abordarea acestui subiect, autorul s-a aflat în fața a două opțiuni fundamentale: o monografie masivă, de mai multe sute de pagini sau o lucrare de dimensiuni mai restrînse, de fapt o sinteză asupra unei probleme de importanță copleșitoare pentru istoria modernă a României. Dan Berindei a ales această din urmă variantă, gîndindu-se cu certitudine că numeroasele articole, studii și materiale mai vaste publicate în diverse reviste de specialitate — la care se adaugă o cantitate apreciabilă de documente inedite apărute în același răstimp — impuneau integrarea lor într-un ansamblu coerent tocmai în scopul înțelegerii mai depline a procesului constituirii statului național român. Scriind o asemenea carte, de strictă necesitate pentru stadiul actual al istoriografiei naționale, autorul a amînat totuși împlinirea unei alte cerințe, anume elaborarea și publicarea unei vaste monografii, chiar în mai multe volume, asupra unui subiect expus astăzi într-o formă rezumativă.

Atît din titlu, dar mai ales din conținutul cărții desprindem ideea că, spre deosebire de alți istorici, Dan Berindei concepe Unirea din 1859 ca un proces, ca o epocă de adînci prefaceri care au afectat în chip esențial structurile social-economice și politice, deschizînd societății românești numeroase perspective de progres. Într-o asemenea viziune, Unirea nu mai apare ca un simplu moment, ci ca un fenomen complex. Acesta, atît din punct de vedere cronologic cît și din perspectiva implicațiilor, se circumscrie într-un răstimp care, datorită schimbărilor de importanță majoră pe planul istoriei naționale, se constituie într-o veritabilă epocă istorică, cu rol esențial pe calea dezvoltării ascendente a poporului și statului național român.

Într-un capitol consacrat antecedentelor Unirii, Dan Berindei tratează, de fapt, apariția și dezvoltarea mișcării naționale românești urmărind acest proces prin desfășurările lui esențiale pentru un răstimp de mai bine de o jumătate de secol. Sub acest unghi de vedere, el se referă cu precădere la o serie de manifestări și acțiuni care, într-o formă sau alta, constituiau o manifestare a tendinței de împlinire a idealului național, anume formarea unui stat modern și independent, fie în limitele unei uniri integrale a tuturor provinciilor locuite de români, fie, într-o primă etapă, în condițiile unei uniri parțiale a două dintre provinciile istorice care din punct de vedere al statutului internațional se bucurau de o situație mai bună.

La începutul acestui capitol, Dan Berindei relevă că o asemenea mișcare națională era, printre altele, consecința transformării poporului român într-o națiune conștientă de misiunea sa istorică de unire a tuturor provinciilor locuite de el în limitele aceluiași stat național. Arătînd că un asemenea proces poate fi remarcat începînd cu jumătatea secolului al XVIII-lea, autorul trece în grabă peste acest aspect, care — după părerea noastră — s-ar fi pretat la aprofundare. Aceasta cu atît mai mult cu cît în istoriografia noastră, cu toate articolele numeroase publicate și semnalate în notă, nu există pînă în prezent o cercetare completă care să pună capăt unor aprecieri neîntemeiate. Părerea conform căreia în primele decenii ale secolului al XIX-lea, cu precădere în preajma revoluției de la 1848, națiunea română era pe deplin constituită, ni se pare concordantă cu realitatea istorică. Numai astfel pot fi explicate evenimentele revoluționare de la 1848, care, printre altele, au constituit un moment hotărîtor de manifestare a națiunii române, a aspirațiilor ei de emancipare de

sub dominaţia străină, spre unitate şi independenţă statală.

Mişcarea efectivă pentru Unirea Principatelor este înfăţişată de Dan Berindei ca un fenomen nemijlocit legat de revoluţia paşoptistă, în ciuda înăbuşirii acesteia de forţele externe de intervenţie ale imperiilor absolutiste limitrofe. Înţelegem astfel că mişcarea unionistă debuta, într-o primă etapă, încă de la stabilirea exilaţilor revoluţionari în diferite capitale europene, unde printr-o activitate susţinută aceştia au făcut idealului românesc de stat unitar şi independent o largă difuziune în conştiinţa şi opinia publică europeană. Desfăşurată în această perioadă cu precădere în afara Principatelor, mişcarea unionistă dobîndea o amploare deosebită în timpul războiului Crimeii, cînd fruntaşii acesteia formulau un program de acţiune realist, posibil de realizat în condiţiile unei acţiuni comune a marilor puteri occidentale pentru diminuarea influenţei şi dominaţiei ţariste în sud-estul Europei. În condiţiile înfrîngerii ţarismului pe principalele teatre de operaţii militare, ale redefinirii statutului internaţional al Principatelor române prin consolidarea autonomiei lor statale şi totodată, ale eşuării planurilor anexioniste ale habsburgilor, miscarea naţională — cum demonstrează autorul — dobîndea profunzime şi extensiune, cuprinzînd toate elementele societăţii româneşti. Demnă de relevat este ideea autorului cu privire la faptul că, deşi în totalitate unioniste, diferitele categorii şi clase sociale antrenate în această vastă mişcare împleteau lupta pentru constituirea statului naţional—ideal al întregii comunităţi româneşti — cu aceea pentru satisfacerea unor interese de grup. Amplificată în ambele Principate mai ales în momentele unor acţiuni efective, mişcarea unionistă se desfăşura pe temeiul aceloraşi coordonate naţionale.

Ocupîndu-se de constituirea Adunărilor ad hoc, precum şi de activitatea şi semnificaţia acestor organe cu rol consultativ, Dan Berindei schiţează, printre altele, împrejurările interne şi externe în care au fost convocate. Se impune a fi subliniată una dintre constatările autorului, anume că aceste foruri politice erau menite să exprime „deziderательele poporului român din Principate faţă de Europa" (p. 51). Adunările ad hoc sînt, prin urmare, o expresie a mişcării naţionale, o manifestare a acesteia în raport cu marile puteri europene, mai ales cu acelea care negau aspiraţiile unioniste ale poporului român. Izvorite dintr-o asemenea necesitate, ele au înrîurit profund întregul proces al luptei pentru formarea statului naţional. Cum rezultă din aprecierile şi concluziile autorului, aceste organe politice consultative au polarizat energia întregii naţiuni în direcţia Unirii, au activizat mişcarea naţională prin contactul ei cu toate straturile şi clasele sociale, au constituit un prilej de reunire a reprezentanţilor acestora într-un for unic politic, care a contribuit în măsură decisivă la desăvîrşirea programului mişcării naţionale şi la ratificarea lui de întreaga naţiune. Dacă în intenţia marilor puteri antiunioniste Adunările ad hoc erau un instrument de dezbinare internă şi de paralizare deci a Unirii, prin maturitatea politică dovedită, dar îndeosebi prin profunzimea şi amploarea imprimate luptei pentru organizarea acestor foruri consultative, Adunările ad hoc au însemnat un triumf al aspiraţiilor naţionale româneşti, al necesităţii constituirii statului naţional.

Prin prisma cărţii lui Dan Berindei, realizarea Unirii, prin dubla alegere de la 24 ianuarie 1859, apare ca o concretizare a interacţiunii factorilor externi şi interni, în care aceştia din urmă au deţinut un rol decisiv. Fără a subestima cadrul de organizare internă impus Principatelor române de marile puteri, autorul înfăţişează numeroase momente şi acţiuni din procesul luptei pentru Unire prin care ilustrează ideea că, în ultimă instanţă, statul naţional român creat la 24 ianuarie 1859 a fost o încununare a energiei, curajului, inspiraţiei şi inteligenţei poporului român. Datorită acestor însuşiri, românii — cum demonstrează autorul — învingeau numeroase dificultăţi externe îndeosebi, dobîndind, mai întîi, consacrarea uniunii personale şi, apoi, la 24 ianuarie 1862, realizarea integrării administrative a celor două provincii, o veritabilă uniune organică, un stat naţional coerent.

Domnia autoritară exercitată de Cuza prin lovitura de stat de la 2 mai 1864 reţine în mod special atenţia autorului într-un capitol. Înţelegem că o asemenea idee s-a impus treptat, dar stăruitor, din cauza contradicţiei antagonice dintre Cuza, care întruchipa aspiraţiile de progres social-economic, şi forurile politice constituite conform stipulaţiilor electorale ale Convenţiei din 1858. În temeiul acestora, puterea legislativa era dominată de o minoritate socială, moşierimea conservatoare, care-şi manifesta deschis ostilitatea faţă de necesităţile de progres social cerute de societatea românească. Relevăm în acest context explicaţiile argumentate ale autorului asupra originilor şi momentelor mai importante care au condus spre lovitura de stat. Recunoscîndu-se necesitatea unui asemenea act, mai ales pentru faptul că de-abia prin el „se deschid larg zăgazurile dezvoltării puterii social-politice a burgheziei" (p. 114), i se relevă, totodată, limitele. Cuza a refuzat să realizeze lovitura de stat prin înţelegerea cu grupuri sociale mai largi, îndeosebi cu stînga liberală, limitîndu-se la cooperarea cu

o minoritate de opozanţi. Aceeaşi lovitură de stat a contribuit la restringerea libertăţilor politice şi implicit la adîncirea colaborării dintre opoziţia liberală şi cea conservatoare care, din perspectiva unor interese opuse, au acţionat apoi tot mai hotărît pentru răsturnarea domnitorului Unirii şi instalarea pe tronul României a unei dinastii străine.

Reformele, latură inseparabilă şi intrinsecă a procesului Unirii, sînt oglindite în a doua parte a cărţii, unde Dan Berindei pune în lumină principalele lor trăsături şi elemente constitutive. Un deosebit interes prezintă constatările şi aprecierile referitoare la schimbările survenite în structura social-economică a statului naţional român. Dan Berindei înfăţişează cu precădere modificările intervenite nu numai în poziţia, ci şi în natura straturilor societăţii româneşti. Se remarcă în acest sens căile specifice de dezvoltare şi afirmare a capitalismului, în condiţiile unei ţări cu o economie industrială înapoiată, demonstrîndu-se că un asemenea proces poate fi urmărit, printre altele prin determinarea gradului de adaptare a boierimii la necesităţile pieţei. Am adăuga la concluziile autorului faptul că rădăcinile unui asemenea fenomen sînt mult mai adinci. Ele pornesc nu atît de la 1848, cît mai ales de după 1829. Însăşi epoca regulamentară, prin schimbările survenite în natura proprietăţii, marchează o tendinţă hotărîtă de adaptare a economiei agrare româneşti la nevoile schimbului intern şi extern. De aceea, boierimea ca instituţie — desfiinţată în 1858 — devenise anacronică încă din epoca regulamentară. Tot în acest context al tabloului societăţii româneşti, remarcăm concluziile interesante desprinse de Dan Berindei dintr-o serie întreagă de surse documentare cu privire la ponderea numerică a celorlalte categorii ale societăţii româneşti : burghezie, ţărănime şi proletariat în formare. Burghezia, clasa socială aflată în asensiune, devenea treptat o forţă nu numai economică ci şi politică, avînd în frunte elementele care activau cu precădere în sfera comercială şi financiară. Este de fapt o caracteristică a naturii acestei clase sociale, pusă în evidenţă de autor, care permite o mai bună înţelegere a rolului ei în cadrul suprastructurii politice.

Din constatările autorului referitoare la schimbările survenite pe planul dezvoltării economice în epoca Unirii subliniem nuanţările şi determinările sub raportul ponderii cantitative şi calitative a unor fenomene economice, fie din ramura agriculturii, fie din aceea a industriei. Sub acest unghi de vedere sînt de reţinut constatările cu privire la raporturile dintre cele două tipuri de gospodărie agricolă : ţărănească şi moşierească, precum şi la modalitatea de cultivare a solului şi la relaţia de muncă. Evocînd unele schimbări cantitative şi calitative în dezvoltarea industriei, Dan Berindei remarcă faptul că, odată cu Unirea a fost deschisă o veritabilă epocă de consolidare a acestei ramuri a economiei naţionale. În acelaşi răstimp plasează autorul începutul revoluţiei industriale, proces complex şi contradictoriu care în condiţiile României a cunoscut o durată întinsă pe mai multe decenii.

Înapoierea sub raportul dezvoltării industriei naţionale — mai dureroasă cu atît mai mult cu cît necesităţile progresului rapid al statului naţional deveneau mai imperioase — şi-a pus amprenta asupra conştiinţei politice a epocii. Încă din acest moment, pe planul confruntărilor politice şi-au făcut apariţia două tendinţe contradictorii cu privire la calea specifică de dezvoltare economică, aceea care să fie mai în măsură să valorifice potenţele creatoare ale poporului, dar mai ales să exploateze cît mai raţional disponibilităţile solului şi subsolului românesc. Sub acest raport, cartea lui Dan Berindei reţine ecoul acestor frămîntări, subliniind predilecţia moşierimii conservatoare pentru o economie tipic agrară, în care industria era destinată să satisfacă doar necesităţi minore. Încă în acest răstimp îşi face loc teza reacţionară, anume România ţară eminamente agricolă, care condamna poporul român la o dezvoltare unilaterală. În opoziţie cu o asemenea părere, burghezia liberală mai ales îşi punea tot mai acut problema dezvoltării industriei naţionale, făuririi unui model economic prin care să se pună în valoare toate disponibilităţile de progres industrial ale statului naţional român. Este vorba deci de o teză opusă aceleia conservatoare, anume de dezvoltare a industriei naţionale prin intermediul unei politici protecţioniste, concomitent cu stimularea eforturilor pentru o agricultură intensivă, modernă şi diversificată, inclusiv prin susţinerea unor ramuri industriale ale acesteia.

Într-un alt capitol, Dan Berindei analizează cadrul politic şi reformele înfăptuite în epoca Unirii. În acest context sînt evidenţiate forţele politice aflate în lupta pentru reorganizarea şi modernizarea instituţiilor statului naţional, dar mai ales măsurile întreprinse de Cuza însuşi în vederea creării unei administraţii organic închegate. Reforma agrară din 1864 — una dintre realizările fundamentale ale domnitorului Unirii analizată tot de autorul acestei cărţi într-o monografie specială — este apreciată din perspectiva multiplelor ei implicaţii social-economice, subliniindu-i-se nu numai importanţa în cadrul procesului de descătuşare a societăţii româneşti de servituţi feudale, ci şi unele limite fireşti, în condiţiile unei ţări ca România unde burghezia se afla într-o stare de relativă slăbiciune.

Concluzia autorului potrivit căreia Unirea nu realizase sfărîmarea „aparatului de stat

feudal" (p. 147) ni se pare forțată, în contradicție cu alte judecăți de valoare din carte privitoare la regimul politic (p. 156). Problema care prezintă interes nu este de a ști dacă o parte dintre oamenii care slujiseră vechiul regim mai dețineau sau nu o serie de funcții în administrația publică, ci de a vedea măsura în care noile instituții politice acordate de Convenție sau făurite de Cuza erau total deosebite în comparație cu acelea anterioare. Sub acest raport, nu trebuie scăpat din vedere faptul că, în ciuda unui sistem electoral restrictiv, a unor mentalități sau chiar racile mai greu de lichidat, progresul era considerabil. Statul național român poseda un regim liberal în care instituțiile politice, tocmai prin electivitatea lor, prin confruntarea dintre grupările politice și prin delimitarea precisă a atribuțiilor, constituiau garanția unei administrații deosebită în numeroase privințe de aceea posedată de Principatele române înainte de Unire.

Una dintre preocupările majore ale statului național făurit la 24 ianuarie 1859 a constituit-o consolidarea armatei naționale. Renăscută sub forma unor nuclee și, apoi, formațiuni relativ mari de voluntari, într-un răstimp de mai bine de un secol, și instituționalizată în 1830, armata națională dobîndea o importanță deosebită în condițiile de după Unire. Este firesc deci ca acest subiect să rețină atenția lui Dan Berindei care, într-un capitol distinct, marchează principalele eforturi întreprinse de Cuza în direcția organizării unei veritabile armate naționale, bine înzestrată, echipată și înarmată. Misiune dintre cele mai dificile, întărirea armatei naționale a reprezentat unul dintre pivoții politicii de fortificare a statului național în raporturile sale externe, mai ales cu puterea suzerană. Este de reținut în această direcție una dintre concluziile autorului, anume că la finele domniei lui Cuza „armata română trăise un proces de adînci mutații. Era o armată nouă, modernă, care un deceniu mai tîrziu va putea da măsura capacităților ei" (p. 179).

Epoca Unirii — cum demonstrează autorul — a marcat nu numai apariția statului național, ci și începutul afirmării lui distincte în concertul statelor libere ale lumii. Cu toată suzeranitatea otomană, prin politica externă promovată, dar mai ales printr-o serie de acțiuni înfăptuite, Cuza contribuia în măsură decisivă la consolidarea statului național român pe planul raporturilor interstatale. În mod îndreptățit Dan Berindei vede în Unire un prolog nu numai al neatîrnării, ci și al desăvîrșirii unității statale. „Între Unirea din 1859, independența din 1877 și desăvîrșirea unității statale din 1918 există o succesiune indisolubilă, o condiționare necesară" (p. 221).

În lumina considerațiilor și aprecierilor formulate mai sus, considerăm că cercetarea lui Dan Berindei răspunde unui imperativ major al istoriografiei românești, anume acela de aprofundare a unuia dintre cele mai importante procese social-politice ale istoriei noastre moderne, Unirea Principatelor române și constituirea statului național. Profund cunoscător al multiplelor și variatelor ipostaze ale unui asemenea proces istoric, Dan Berindei realizează într-o carte de dimensiuni relativ restrînse o sinteză asupra unei epoci de importanță excepțională pentru istoria modernă și contemporană a României. Prin aprecierile nuanțate , prin unele interpretări noi și prin concluziile pătrunzătoare, autorul reconstituie o epocă de profunde frămîntări din istoria noastră națională, în care poporul român a demonstrat o mare capacitate de mobilizare a energiilor sale în vederea depășirii adversităților interne și a dușmăniilor externe. Numeroasele și variatele aspecte ale luptei pentru Unire sînt relevate ținîndu-se seama de contribuția factorilor social-politici cu rol decisiv, de interdependența dintre acțiunea diferitelor grupuri sociale și activitatea unor personalități cu rol politic conducător.

Posedînd o întinsă bibliografie, un rezumat în limba franceză și un indice analitic, cartea lui Dan Berindei are menirea, printre altele, de a stimula noi cercetări și aprofundări asupra acestei epoci nu numai pentru cititorul român, dar și pentru specialistul străin interesat să cunoască mai bine un moment crucial din istoria națională românească.

Prin publicarea acestei cărți, Dan Berindei aduce o contribuție substanțială asupra cunoașterii unei epoci căreia i-a dedicat deja numeroase alte lucrări parțiale. Monografia la care ne referim constituie o sinteză dintre cele mai reușite asupra Unirii, care definește neîndoielnic pe autorul ei drept una dintre personalitățile cele mai reprezentative și prestigioase ale istoriografiei noastre actuale.

Apostol Stan

VASILE NETEA, C. GH. MARINESCU, *„Liga Culturală" și Unirea Transilvaniei cu România*, Edit. Junimea, Iași, 1978, 374 p.

Înfăptuirea statului național unitar român la 1918, a fost incontestabil opera întregului popor, a tuturor claselor sociale, iar în anul trecut împlinirea a 60 de ani de la acest moment de cotitură în istoria noastră a fost împînată cu legitimă satisfacție de întreaga noastră societate.

În acest cadru se înscrie apariţia monografiei dedicată uneia dintre cele mai dinamice şi consecvente organizaţii în sprijinul mişcării naţionale: ,,Liga pentru Unitatea culturală a românilor" — lucrare colectivă semnată de doi autori cunoscuţi pentru preocupările anterioare în cercetarea momentelor majore ale istoriei noastre naţionale.

,,Liga culturală" înfiinţată la Bucureşti, la sfîrşitul anului 1890 ia, din 1914, noua denumire: ,,Liga pentru Unitatea politică a tuturor românilor" care corespundea mai bine scopului pentru care lupta. Ea a desfăşurat timp de aproape trei decenii, o amplă activitate pentru unirea tuturor românilor, activitate bazată pe sprijinul maselor, în strînsă legătură cu organizaţii din rîndul tineretului universitar, cu mişcarea muncitorească şi socialistă, cu o amplă sferă şi arie de desfăşurare atît în ţară cît şi în afara acesteia.

Lucrarea nu este numai o sinteză monografică, bazată pe surse de ,,primă mînă" dar şi o prezentare clară, logică, scrisă cu pasiune şi acurateţe, a evenimentelor şi personalităţilor epocii. Volumul este structurat pe 11 capitole însoţite de o încheiere şi un indice de persoane precum şi de reproduceri din documentele organizaţiei. Contribuţia ,,Ligii" ca şi a altor asociaţii şi societăţi cultural-artistice, la dezvoltarea conştiinţei naţionale a românilor din toate cele 3 provincii trebuie văzută pe un plan mult mai larg decît cel al literaturii şi artei, şi autorii fac acest lucru chiar din primul capitol intitulat ,,Contribuţia societăţilor cultural patriotice româneşti în realizarea unităţii naţionale" (1860—1918)". Pe măsura amplificării procesului luptei de emancipare naţională a poporului român, activitatea acestor societăţi îmbracă tot mai mult un aspect politic, iar rolul lor creşte cu cît la începutul secolului XX, politica de deznaţionalizare promovată de guvernele din imperiul dualist faţă de naţionalităţi se intensifică, îmbracă forme tot mai drastice mergînd pînă la provocarea de disensiuni în frontul de luptă al popoarelor subjugate. Dintre aceste societăţi culturale prezentate succint de autori înainte de Ligă, amintim Asociaţiunea pentru cultura poporului român din Maramureş (1860), Asociaţiunea transilvană pentru literatură română şi cultura poporului român (1861); Asociaţiunea naţională din Arad pentru cultura şi conservarea poporului român (1862), Asociaţiunea pentru cultura şi literatura română în Bucovina (1862), Societatea pentru fond de teatru român (1870). Instituţia care avea însă să ridice la cea mai înaltă cotă ştiinţifică şi culturală activitatea educativă şi politică — subliniază pe bună dreptate autorii — (p. 18) a fost Academia Română care în întreaga sa evoluţie a urmărit fără întrerupere în contextul general al preocupărilor sale, problema luptei prin mijloace din ce în ce mai variate pentru afirmarea unităţii culturale româneşti pentru studiul istoriei naţionale.

Rolul pozitiv jucat de Academie a fost apreciat la adevărata lui valoare de S. Albini care considera că ea ,,a îmbrăţişat în activitatea sa întreaga poziţie românească şi fructifică întreg materialul limbii, trecutului, obiceiurilor şi tradiţiilor româneşti".

Autorii se opresc sintetic şi asupra activităţii altor organizaţii ca ,,Transilvania" creată îndeosebi pentru sprijinul studenţilor şi elevilor meseriaşi români din Austro-Ungaria şi Societatea ,,Carpaţi". Ei subliniază că societatea ,,Transilvania" anticipînd activitatea ,,Ligii Culturale", a fost pînă la 1918 una din cele mai generoase sprijinitoare ale tineretului român din Transilvania şi totodată una dintre cele mai active sprijinitoare a luptei pentru realizarea unităţii naţionale.

Înfiinţarea în 1890 a ,,Ligii culturale" pregătită de faptul că în întreaga Românie exista un teren fertil de luptă, datorită activităţii desfăşurate aici de societatea ,,Transilvania" şi de numeroşii intelectuali români care trecuseră munţii, mai ales după revoluţia din 1848. Liga apare în perioada cînd iredentismul, adică mişcarea din vechea Românie pentru eliberarea teritoriilor româneşti rămase în afara graniţelor, devenise un fenomen de masă în tînărul stat român care-şi cîştigase independenţa în urma războiului din 1877—1878.

Autorii redau amănunţit momentul înfiinţării acestei organizaţii (15 decembrie 1890) şi precizează că, potrivit statutului scopul Ligii era ,,de a întreţine continuu vie, pe baza culturii naţionale conştiinţa de solidaritate în întreg neamul românesc. La mijloacele pentru atingerea acestui scop se prevedeau: ,,înfiinţarea de săli de lectură şi biblioteci; tipărirea de cărţi în ediţii populare; sprijinirea publicaţiilor care vor lucra în scopul ligii, conferinţe şi întruniri publice; sărbătorirea datelor mari din viaţa trecută a naţionalităţii române; organizarea de congrese anuale ale membrilor ligii; formarea unui fond de ajutorare prin cotizaţii, subscrieri de bunăvoie, donaţii etc. Statutul mai menţiona totodată şi posibilitatea înfiinţării de secţiuni în diferite localităţi din ţară şi peste hotare. Dintre secţiile ,,Ligii" de peste hotare amintim pe cele de la Paris, Berlin, Anvers, Bruxelles, Liège, Londra, Oxford, München, Halle.

Încă de la început, ,,Liga" atrage în jurul său un mare număr de intelectuali, funcţionari, meseriaşi, ţărani de pe tot cuprinsul ţării, ajungînd în preajma războiului mondial să aibă circa 60 de filiale în ţară şi în Europa. Ea a desfăşurat o amplă activitate cu prilejul momentelor cruciale ale luptei românilor asupriţi din Austro-Ungaria. Liga a susţinut pe plan intern şi extern cauza Memorandului,

a organizat acţiuni de protest, intră în contact cu numeroase instituţii şi persoane particulare din Austro-Ungaria, a sprijinit presa, şcolile, asociaţiile culturale din Transilvania şi Bucovina [1].

Pe bună dreptate, autorii precizează că, deşi societatea s-a denumit un timp „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor" şi că în primii ani a pus accentul principal pe activitatea cultural-patriotică, programul său se deosebea esenţial de programul autonomiei cultural naţionale preconizat de Partidul Social-Democrat din Austria (pp. 52). Este cunoscut şi autorii subliniază faptul că „Liga Culturală" s-a pronunţat împotriva principiului autonomiei cultural-naţionale, principiu adoptat de socialiştii din Austria.

În volum este reliefată larga componenţă socială a „Ligii" în care intrau, în afara intelectualilor profesori, ingineri, medici, avocaţi şi muncitori şi unii ţărani (ca de pildă Gheorghe Cîrţan (Badea Cârţan) din Cârtişoara Făgărasului, fost voluntar în războiul de independenţă, cunoscut pentru nobila şi neobosita sa activitate de promotor cultural între românii de pe ambele versante ale Carpaţilor. Referitor la strucutura organizatorică, pe baza statutului aprobat în adunarea din 15 decembrie 1890 — se prevedea că societatea să fie reprezentată şi condusă de un comitet ales din doi în doi ani, răspunzător în faţa adunării generale a membrilor din Bucureşti. Prevederile organizatorice erau valabile în principiu şi pentru secţiunile locale. Statutele şi regulamentul de ordine interioară, care au fost modificate de mai multe ori în decursul vremii, reglementau în amănunt şi alte probleme, de ordin organizatoric, administrativ, financiar. Forul suprem în activitatea „Ligii" era Congresul şi primul congres a avut loc în mai 1891, în sala Ateneului. De menţionat că autorii se opresc îndeaproape asupra congreselor „Ligii" din mai 1892, an în care „Liga" avea deja 21 de secţii în ţară şi trei în străinătate (Berlin, Anvers şi Paris), 1893 (după moartea lui Grigore Brătianu şi venirea în fruntea Ligii a prof. univ. V.A. Urechia) şi a celui din mai 1895 ale cărui obiective vizau formarea şi dezvoltarea conştiinţei naţionale a tineretului şi adulţilor, precum şi la atragerea atenţiei opiniei publice mondiale în favoarea cauzei naţionale româneşti. La congresul din 1896 autorii semnalizează ivirea unei serii de disensiuni între delegaţi cu privire la tactica societăţii în cadrul luptei pentru făurirea unităţii naţionale.

Următorul congres, cel din mai 1897, s-a desfăşurat sub semnul unităţii depline a membrilor „Ligii" (p. 67) şi a acordat o deosebită atenţie secţiunilor din străinătate, sprijinului mişcării naţionale româneşti venit din afară. Totodată discuţiile purtate aici pe marginile raportului au sugerat crearea şi a altor instrumente de propagare a culturii naţionale, atragerea în cadrul Ligii a unui număr mai mare de ţărani, muncitori, învăţători, preoţi, crearea unor şcoli de adulţi pentru alfabetizarea populaţiei rurale din România.

Un adevărat reviriment în activitatea „Ligii" subliniat ca atare de autori (p. 73) se va produce după ce în conducerea ei va ajunge în anul 1908 marele istoric şi patriot Nicolae Iorga, devenit secretar general al organizaţiei.

În lucrare sînt prezentate apoi congresele cele mai importante care au avut loc după 1900 şi anume cel de la Craiova 1910, Constanţa 1912, Piatra Neamţ 1913. Din raportul prezentat de N. Iorga la Congresul din 1912 autorii subliniază faptul că „Liga" număra în acel moment 73 de secţii, şi că numai în 1911 se înfiinţaseră 21 secţii noi.

Un capitol aparte din lucrare, al II-lea, condensează activitatea „Ligii" desfăşurată între anii 1890—1894. În acest context este subliniat „Calendarul Ligii ..." apoi ziarul „Liga română" editate de Ligă în activitatea cultural patriotică a acesteia. În paginile ei au figurat semnăturile unor personalităţi marcante ca : A.D. Xenopol, V.A. Urechia. B. Ştefănescu-Delavrancea, I. Grădişteanu, S. Mehedinţi ş.a. iar de peste Carpaţi : V. Lucaciu, A.C. Popovici, I. Raţiu ca şi a unor oameni politici din Italia, Franţa ca Roberto Fava, De Gubernatio, Georges Clemenceau etc. De asemenea autorii relevă faptul că „Liga" a tipărit în decursul anilor lucrări cu caracter istoric, literar, cultural pe care le-a difuzat în toată ţara, numeroase broşuri, foi volante sau pliante au fost editate cu prilejul unor aniversări, sau organizarea periodică a unor conferinţe publice cu teme de istorie naţională. Ample acţiuni au fost organizate, din iniţiativa Ligii, în sprijinul mişcării memorandiste. Astfel V. Netea şi C. Marinescu ne reamintesc acţiunile presei editate de Liga Culturală în primăvara lui 1892, adunările de protest din vara aceluiaşi an împotriva politicii de oprimare dusă de clasele dominante din monarhia dualistă, precum şi împotriva atitudinii împăratului Francisc Iosif de respingere a Memorandumului. La marea manifestaţie desfăsurată în după amiaza zilei de 14 iunie au participat alături de societăţile cu caracter cultural, industrial, economic din Capitală şi delegaţii unor societăţi din provincie, cluburile muncitoreşti din Bucureşti şi alte oraşe, cu steagurile cernite în semn de protest faţă de politica de asuprire practicată faţă de românii de peste Carpaţi.

[1] Cf. V. Curticăpeanu, *Cultura în sprijinul unităţii de stat* în vol. *Desăvîrşirea unificării statului naţional român.* Bucureşti, 1968, p. 337.

Procesul Memorandumului, urmările sale şi atitudinea Ligii faţă de acest eveniment sînt urmărite în alt capitol al monografiei de care ne ocupăm. Pe baza unei serioase documentaţii, autorii prezintă corespondenţa trimisă de la Cluj pe adresa „Ligii Culturale" din Bucureşti, corespondenţă care conţine informaţii amănunţite despre desfăşurarea procesului. Totodată, noi mitinguri şi manifestaţii au avut loc cu prilejul vizitei în Bucureşti a publicistului italian Roberto Fava consecvent apărător al idealurilor româneşti, intensificîndu-se în ultima decadă a lunii mai odată cu pronunţarea sentinţei de condamnare a principalilor fruntaşi memorandişti.

Între alte acţiuni politice şi cultural-politice desfăşurate de „Ligă" pînă la 1900, sînt amintite demonstraţiile de stradă care au avut loc în a doua jumătate a anului 1897 împotriva decorării unor politicieni maghiari de către Carol I cu prilejul vizitei sale la Budapesta, criticile liderilor „Ligii Culturale" aduse guvernului liberal pentru atitudine ambiguă manifestată în apărarea românilor transilvăneni, precum şi aniversarea în primăvara şi vara anului 1898 a semicentenarului revoluţiei române din 1848.

„Privită în ansamblu, sintetizează autorii, activitatea „Ligii Culturale" în perioada de la înfiinţarea sa (1890) şi pînă la 1900 se înscrie ca un aport dintre cele mai valoroase pe tărîmul luptei pentru desăvîrşirea unificării statului naţional român" (p. 129).

O imagine şi mai completă asupra activităţii Ligii culturale şi la care autorii s-au oprit, este prezentarea într-un capitol separat a luptei secţiilor *interne* pentru unirea Transilvaniei cu România în anii 1890—1900. Dacă activitatea secţiilor istorice era relativ bine cunoscută, nu acelaşi lucru se poate spune despre activitatea „Ligii" şi a secţiilor sale în străinătate — şi prezenţa acestor aspecte în lucrare este mai mult decît justificată.

Volumul înfăţişează succint, într-un capitol distinct, activitatea secţiilor de la Paris, Liège, Bruxelles, Anvers, Gand, Halle, Berlin, München, Viena, Graz, filiale ale „Ligii Culturale" care îşi desfăşurau activitatea pe baza programului şi statutelor aprobate, de congresele societăţii respective sub îndrumarea Comitetului Central executiv din ţară. Dintre secţiile care au luat fiinţă în străinătate, la scurtă vreme după întemeierea Ligii Culturale din Bucureşti secţia din Paris a avut rolul cel mai însemnat, relevat de autori şi semnalat recent într-un studiu deosebit de pertinent de cercetătorul clujean Şerban Polverejan [2].

[2] Vezi „Activitatea secţiei din Paris a „Ligii Culturale" în perioada memorandistă", în „Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar", Edit. Dacia, Cluj, 1978, p. 278.

Prin activitatea neobosită a profesorului Emil Picot, secţia din Paris a „Ligii" reuşeşte încă de la început să întreţină relaţii cu personalităţi de seamă din viaţa politică şi culturală a Franţei. Urmărind îndeaproape mişcarea românilor din Transilvania, studenţii români din Paris popularizează ştirile venite de aici şi, în acelaşi timp, încurajează lupta naţională. Cea mai importantă acţiune a Ligii în capitala Franţei la începutul anului 1892 este difuzarea „Protestului studenţilor români din Paris contra politicii maghiare".

De subliniat că întreaga activitate a secţiunilor „Ligii" din străinătate, cu toată reacţia cercurilor oficiale ale Austro-Ungariei s-a integrat organic în complexitatea ansamblului acţiunilor generale, poliforme ale tuturor patrioţilor români ce aveau ca obiectiv final făurirea unui singur stat naţional unitar.

Referindu-se în continuare la rolul „Ligii" între anii 1901—1914, se menţionează că la începutul secolului XX — în conducerea societăţii apar „unele semne de oboseală şi totodată unele divergenţe care determină o anumită stare de acalmie, fără însă ca Liga să se îndepărteze de linia sa iniţială şi de tradiţiile patriotice". Noi credem că astfel de simptome se fac simţite mai înainte. Activitatea şi ritmul de acţiune al organizaţiei se înviorează şi se accelerează însă substanţial din toamna anului 1908, odată cu venirea marelui nostru istoric Nicolae Iorga în funcţia de secretar general al „Ligii". „Intrarea sa în cadrele conducătoare ale „Ligii" — apreciază autorii — avea să dea acesteia pe lîngă un vast program cultural, tocmai ceea ce-i lipsise în ultimul timp, avînt pasionant, dinamism, iniţiative neaşteptate, o energie inepuizabilă" (p. 209.)

În anii 1910—1911 „Liga Culturală", după cum apreciază autorii, s-a preocupat îndeosebi de impulsionarea activităţii secţiunilor din provincie, prin emiterea unor circulare şi îndrumarea directă a acestora de către delegaţi ai conducerii societăţii.

Capitolul „Liga Culturală" în perioada neutralităţii României redă plastic acţiunile politice ale societăţii care devin tot mai accentuate după 1914, în condiţiile intensificării şi reînviorării luptei naţionale a românilor asupriţi. Este descris, la adevăratele sale dimensiuni, congresul extraordinar al „Ligii" din 14/27 decembrie 1914, la care au participat reprezentanţi ai tuturor secţiilor. Aici societatea îşi schimbă denumirea în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor", avînd în frunte pe vajnicul luptător transilvănean Vasile Lucaciu, alături de alţi militanţi politici ca Barbu Delavrancea, N. Iorga, Nicolae Filipescu, Take Ionescu, dr. C. Istrati, Ion Grădişteanu, Octavian Goga, George Ranetti etc. Noul program al societăţii preciza că „singura politică externă pe care o

poate îmbrățișa și servi cu devotament neamul românesc e aceea care tinde la a grăbi eliberarea românilor siliți de a-și da viața în marginile monarhiei Austro-Ungare, care n-a găsit niciodată dreptate pentru dînșii". Sub acest program s-au desfășurat acțiunile „Ligii " în 1915—1916 în marile întruniri organizate, prin sprijinirea acordată primului congres al românilor de peste hotare, prin participarea directă la toate acțiunile organizate pentru unirea Transilvaniei cu patria mamă.

Autorii se opresc pe scurt și asupra modalităților de desfășurare a operațiunilor militare din primul război mondial și implicațiile lor asupra țării noastre, ca și asupra activității organizației amintite în această perioadă.

Din penultimul capitol, reținem acțiunea reprezentanților „Ligii" in țările aliate — S.U.A., Franța, Anglia, Italia — în anii 1917 — 1919.

În contextul participării României la război, al amplei activități interne și în contextul extern al primei conflagrații mondiale, efortul general al maselor și lupta lor eroică vor sfîrși cu împlinirea, la 1 decembrie 1918, a dezideratului secular,făurirea statului național unitar român. Unirea din 1918 a însemnat consacrarea celui mai înalt ideal patriotic al poporului român — idealul pentru care se înființase și luptase și „Liga".

Monografia asupra căreia ne-am oprit în rîndurile de mai sus, reliefează astfel, într-o manieră convingătoare, un important sector al efortului de sprijinire a luptei de eliberare națională a românilor din teritoriile aflate sub stăpînire străină. Bazată pe o bogată documentare, scrisă fluent și accesibil, contribuția realizată de Vasile Netea și C. Gh. Marinescu se impune ca o meritorie realizare a istoriografiei noastre contemporane. În încheiere, adăugăm cuvîntul nostru de apreciere, meritat cu prisosință de Editura ieșeană Junimea, pentru spiritul de selecție judicios în abordarea unor teme majore din istoria modernă și contemporană a patriei precum și pentru condițiile grafice foarte bune de care a beneficiat lucrarea recenzată.

Stelian Popescu

AUREL DECEI, *Istoria Imperiului otoman*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 410 p.

La numai doi ani de la apariția *Istoriei turcilor* a lui Mustafa Ali Mehmed, care a însemnat o incontestabilă reușită, Editura științifică și enciclopedică vine să ne ofere o nouă carte despre Imperiul otoman, ieșită de sub pana ilustrului orientalist Aurel Decei, plecat între timp definitiv dintre noi, la 24 aprilie 1976, la scurtă vreme după ce ne părăsise alt stîlp al orientalisticii noastre, armeanologul și turcologul H. Dj. Siruni (1890—1973),

Dispărînd pe neașteptate, în timp ce lucra la *Istoria Imperiului otoman*, Aurel Decei nu și-a putut duce opera pînă la capăt. Chiar tipărirea primului volum (pînă la 1656 — începutul guvernării Köprülü-ilor) n-a putut fi dusă la bun sfîrșit decît prin grija stăruitoare și eforturile tenace ale radactorului Marcel D. Popa și ale orientalistului Virgil Ciocîltan, îngrijitorul ediției. Asemenea lucruri nu trebuie uitate atunci cînd judecăm această carte*, după cum a judeca *Istoria Imperiului otoman* a lui D. Cantemir, fără a ține seamă de împrejurările concrete în care a fost elaborată, redactată și tipărită această lucrare, înseamnă a-l judeca pripit pe învățatul principe, așa cum a făcut-o, bunăoară, Joseph von Hammer,

În cazul lucrării lui Aurel Decei este greu de spus cum va fi arătat în formă finală, definitivă, această carte, dar în orice caz este sigur că autorul — cu minuțiozitate, cu simțul preciziei, pe care i le-am admirat cu toții — ar fi revenit asupra multor formulări și afirmații, aflate în prima formă prea categorice, prea tranșante (vezi, de pildă, despre existența unei „adevărate Renașteri otomane, concomitent și paralel cu Renașterea italofranceză", p. 222; despre Mimar Sinan, poate „cel mai mare arhitect al lumii", p. 240 ș.a.). Pe de altă parte, în judecarea acestei lucrări, trebuie să avem în vedere și un anumit „complex de inferioritate", de care mai suferă încă turcologia noastră, în comparație cu surorile sale mai mari, slavistica și bizantinistica, și al cărui reflex se traduce printr-un efort de a înfățișa alt tablou, „mai veridic", al realităților otomane — față de imaginea prea adesea tributară unor șabloane rigide, europocentriste—, dar avînd uneori drept rezultat o mai adîncă îngroșare a culorilor, dacă nu spre a convinge, măcar pentru a îndemna la meditație și a netezi terenul unor judecăți calme, cumpănite, mature. Cu atît mai mare se cuvine deci a fi recunoștința noastră pentru lucrările, care-și asumă riscul unor asemenea eforturi, cum este și *Istoria Imperiului otoman* de Aurel Decei.

* În bună măsură, rîndurile de față sînt și ecoul discuției organizate pe marginea cărții la Cercul de orientalistică al facultății de istorie din București cu participarea îngrijitorului ediției și a studenților Matei Dorin, Diță Alexandru, Anton Dan, Zaharia Marius, Enache Emil, Decu Evantia și Bozgan Ovidiu.

Prima calitate a acestei cărți ni se pare a fi reînvierea cu mare artă a lumii otomane, cu întregul său dramatism și exotism. Se poate spune că Aurel Decei a posedat din plin darul reînvierii trecutului, așa cum o cerea N. Iorga : „Cine scrie istorie și simte că e chemat să o scrie trebuie să aibă mai presus de toate această convingere că zugrăvește o viață și nu descrie o serie de acțiuni mecanice"[1]. Pentru aceasta „peste cunoașterea izvoarelor, peste critica textelor", este nevoie de „acel dar pe care grecii îl numesc „poiesis", deci creațiune"[2]. Or, acest dar A. Decei l-a avut din plin, iar rezultatul este că întreaga carte se citește cu sufletul la gură, nu atît pentru că lumea otomană este atît de plină de exotisme pentru un european al veacului XX, ci mai ales pentru că savantul știe să reinsuflețească trecutul în fața ochilor noștri, uneori cu adevărat talent literar. Sînt pagini (bunăoară, p. 69, descriind bătălia de la Ankara ; p. 323, zugrăvind atmosfera în care s-a petrecut „tragedia lui Osman II" și altele) care pot fi considerate veritabile pagini antologice ale genului. Campaniile otomane sînt urmărite în toate detaliile, treptat, sacadat, ca într-un marș ieniceresc, încît cartea se menține într-un ritm viu pînă la capăt. Monumentele (Yedikule, Topkapi p. 133), chiar comunitățile umane (ca cea evreiască din Istanbul, p. 143) sînt urmărite pînă astăzi, pentru ca cititorul să aibă imaginea vie, în timp, a acestora. Impresionează, de asemenea, arta portretistică a lui Aurel Decei : rareori au fost creionate atît de concis și de precis totodată, marile figuri ale istoriei otomane, ca în paginile acestei cărți. Cititorul va admira deopotrivă limba atît de plastică (nu lipsită de ardelenisme) și de directă a autorului, precum și savantele explicații filologice ale termenilor otomani (nume de persoane, locuri, instituții), pe care învățatul orientalist, adînc cunoscător al limbilor turcă, arabă și persană, le dă cu o vizibilă savoare. În chip special este utilă consemnarea paralelă a denumirilor turcești și greco-balcanice în cazul a peste 110 localități importante. În fine, lectura e impregnată de anecdote picante, de scene cu tîlc și amănunte semnificative, extrase direct din izvoare, ceea ce dă autenticitate, „culoare locală" și parfum de epocă expunerii.

Din toate acestea, din această generoasă risipă de erudiție, rod al cunoașterii adînci, în original a izvoarelor orientale și occidentale, deopotrivă, ca și al reflecțiilor de-o viață asupra acestor izvoare, cititorul (istoric amator sau profesionist) va avea destule lucruri de învățat pentru mai buna cunoaștere a lumii otomane, a realităților și mentalităților orientale.

În prezentarea societății și civilizației otomane din epoca clasică, de maximă înflorire a Imperiului otoman — să nu uităm acest lucru în judecarea afirmațiilor autorului —, învățatul orientalist are o viziune elastică față de clișeele europocentriste. El relevă că în vremea lui Soliman Magnificul (1520—1566) societatea otomană „are toate caracteristicile unei înalte civilizații islamice" (p. 159). În ce privește armata otomană, aici domneau în epoca respectivă „disciplina și înfrînarea de la jaf", fiind considerată chiar de către străini drept „cea mai ordonată și disciplinată din lume" (p. 161). „Jurnalele *(Ruznâme)* de campanie consemnează aplicarea unor pedepse capitale în cazul călcării semănăturilor sau al prădăciunilor. Bunăoară, arată A. Decei, la 20 iulie 1529, în expediția spre Viena, lîngă Belgrad, „i s-a tăiat capul unui spahiu, fiindcă a intrat cu calul în fîneață", la 29 august 1538, în campania din Moldova „doi neferi și-au pierdut capetele pentru că au dat foc unei case" (p. 161). Totuși, nu credem că este vorba aici de „respectarea bunurilor dușmanului", cum afirmă autorul (ibid.), căci doctrina islamică nu poate prescrie ceva ce ar întări pe inamicii „dreptei credințe", ci, în realitate, de un rece calcul militar care prevedea păstrarea în bună ordine a traseului urmat, cu toate proviziile și resursele sale, căci era nevoie de toate acestea fie la întoarcere, fie după realizarea cuceririi. Pe lîngă alte exemple de măsuri pentru protejarea teritoriului inamic (p. 174, 288 ș.a.), A. Decei dă informații și despre interzicerea prădăciunilor și protejarea bunurilor culturale. Intrînd la 1526 în Buda, după ce zdrobise oastea maghiară la Mohács, sultanul Soliman a cruțat orașul, a poruncit să se stingă incendiile și în loc să distrugă operele „ghiaurilor", a pus să fie dusă la Istanbul biblioteca Corvina, împreună cu unele opere de artă (p. 174). În contrast, orientalistul român prezintă comportarea trupelor „civilizate" ale lui Carol Quintul, în prezența împăratului, față de aliații lor arabi, la Alger, la 1535 : ele trec prin foc și sabie 30 000 de arabi și dau pradă focului „prețioase biblioteci arabe strînse aici de-a lungul secolelor" (p. 183). Tot astfel, el reproduce comentariul austriacului Hammer față de comportarea trupelor austriece la Esztergom (Gran), sediu al arhiepiscopiei catolice maghiare, ocupat de „imperiali" între 1595 și 1605. „Turcii, cînd au luat Esztergomul, au respectat toate monumentele vechi ale orașului, au păstrat întocmai castelele, pînă și tablourile din castele atît cît a durat stăpînirea lor. Însă austriecii, cît ce au intrat în orașul luat de la turci, au

[1] N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1944, p. 44.
[2] *Ibidem*, p. 160.

început jaful, distrugînd toate operele istorice" (p. 274).

Am insistat asupra acestor exemple date de A. Decei nu pentru a atenua efectele negative ale campaniilor otomane de cucerire, ci pentru a atrage atenţia că prea adesea se uită că nu numai otomanii, ci şi invadatorii „civilizaţi" au săvîrşit orori şi distrugeri în cursul campaniilor lor, ba uneori s-au purtat chiar mai rău decît „barbarii", inclusiv faţă de bunurile culturale.

Dar, decăderea statului otoman, manifestată şi prin scăderea disciplinei militare, perturbarea aprovizionării, răspîndirea corupţiei etc., şi-a pus amprenta şi asupra comportării oastei otomane în campanie. Deja la 1635, cînd Murad IV ajunsese în preajma Erevanului, „s-a dat voie ca animalele armatei să pască semănăturile. Era — comentează A. Decei — încă o dovadă de decădere faţă de perioadele precedente" (p. 361). După o revenire a disciplinei de fier sub Köprülüli (dovadă campania de la 1672), lucrurile se vor deteriora tot mai mult şi ireversibil, pentru a se ajunge la ororile din veacurile XVIII — XIX, a căror imagine a rămas dominantă pentru europeni.

În legătură cu efectivele oştilor otomane, deobicei umflate de către izvoarele europene, Aurel Decei dă cifre reţinute, cumpănite: de exemplu, după părerea sa la Nicopole (1396), otomanii şi cruciaţii au avut efective sensibil apropiate (60.000 oameni) (p. 66); la Mohács (1526), sultanul avea 67 000 oameni, trupe de şoc, cu 300 de tunuri, iar regele 44000 şi 80 de tunuri (p. 172), neexistînd deci acea disproporţie de care s-a vorbit atît. (În schimb, otomanii şi-au mărit şansele de izbîndă prin schimbarea dispozitivului tradiţional de luptă, ceea ce a constituit o surpriză pentru inamic, p. 173). În fine sînt descrise în carte — e adevărat cam sumar şi poate prea static — alcătuirea şi evoluţia diverselor corpuri de oaste, ca ieniceri, spahii, akîngii etc.

Între realizările epocii clasice, Aurel Decei notează şi faptul că statul otoman a introdus un principiu care „a fost prevăzut abia în era modernă pretutindeni: diviziunea puterilor. Suprema putere o deţinea sultanul, imperiul fiind un stat absolutist, însă puterea lui era corectată de lege. Saraiul nu se amesteca în activităţile „guvernului", adică ale divanului, după bunul plac şi neîntemeiat" (p. 161), şi se citează interesante exemple de dregători care s-au opus unor decizii ale sultanului de mînă forte ca Baiazid I, Selim I şi Soliman Magnificul, şi au obţinut cîştig de cauză, pentru că se întemeiau pe lege (ibidem). De adăugat că acest principiu al diviziunii (şi contrabalansării) puterilor se practica şi la nivel local, în provincii, unde kadiii (reprezentanţii „guvernului"), beilerbeii (comandanţii militari) şi defterdarii (responsabilii de finanţe) se controlau şi se anihilau reciproc, supunîndu-se direct centrului. În orice caz, în legătură cu aceste aspecte şi cu sistemul *kul* (robilor, care puteau ajunge în cele mai înalte dregătorii) ar fi fost interesant dacă eruditul orientalist ar fi adîncit celebra caracterizare dată de Marx Imperiului otoman: stat „despotic-democratic", urmărindu-se în timp raportul dintre cele două caracteristici.

Aurel Decei relevă că Süleyman Legiuitorul „a extins jurisdicţia, în mod organic, şi asupra domeniului economic, dovedind o corectitudine în privinţa aruncării şi încasării impozitelor, care putea servi de exemplu şi altor epoci şi altor state " (p. 161). Se dau şi aici exemple semnificative, dar ar fi fost indicat să se explice şi mobilul acestei politici de „corectitudine financiară", aşa cum îl explică autorul unui tratat (*risale*) otoman de la începutul veacului XVII: „„Deci ceea ce stă scris în cărţile de istorie sînt aceste trei lucruri, prin care sultanatul fiinţează şi durează: 1. raiaua; 2. vistieria; 3. armata. Căci de la raiale provine (bogăţia) visteriei, de la visterie armata, iar prin armată se biruie duşmanul" [3]. De aceea (şi nu din dragoste pentru raiale) anonimul acestei *Kitâb-i Müstetâb* („Cărţi frumoase", „Îndreptar de urmat") din cercurile Palatului din Istanbul recomanda grijă pentru starea contribuabililor, izvorul prosperităţii visteriei. Acest lucru ni se pare important de precizat, pentru a nu cădea într-o idealizare a politicii sociale a sultanilor, cum ar rezulta — fără asemenea explicaţii — dintr-o afirmaţie ca aceasta a lui Aurel Decei: „Căci într-adevăr, grija de „sărmana raia", *re'âyâ fukarası*, nu se întîlneşte numai în toate actele oficiale ale cancelariilor otomane, ci în însăşi realitatea istorică a Imperiului otoman" (p. 393). Evoluţia unei dări ca haraciul ţărilor române arată că, în fapt, Poarta ţinea mai mult seama de interesele proprii, decît de starea contribuabililor români.

În ce priveşte cultura otomană din secolele XV şi XVI, A. Decei scrie: „În această vreme se constată o înflorire multilaterală, surprinzătoare pentru cei neiniţiaţi în istoria otomană, în domeniul ştiinţei, artei şi literaturii. Acesta este un capitol puţin cunoscut îndeobşte, chiar şi de către cei ce cunosc istoria turcilor" (p. 221). Este o concluzie pe care o regăsim cam în aceeaşi termeni şi în aceeaşi vreme şi în noua sinteză otomană a istoricului american Stanford J. Shaw: „The Ottomans

[3] Mihai Maxim, *Izvoare noi privind declinul statului otoman: HAB-NÂME şi KITÂB-I- MÜSTETÂB (începutul veacului XVII)*, „Analele Univ. Buc. Istorie, an XXVII, 1978, p. 137.

did in fact develop and maintain a very rich and diversified cultural life throughout the existence of their empire" [4]. După învățatul român, a existat, de pildă, o bogată activitate de bibliofilie și de bibliotecă în Imperiul otoman (și se dau date și cifre în acest sens) — „o dovadă eclatantă a faptului că turcii otomani nu au fost numai mîntuitori de iatagane, ci și de „condei" (*kalem*), lăsînd posterității adevărate tezaure culturale" (p. 207; vezi considerații asemănătoare la p. 241 și 256). Rămîn însă de demonstrat și efectele reale (ca difuzare, receptare și acțiune) ale acestei activități.

Ca și odinioară K. Jireček, orientalistul român scoate în evidență „amplul și sistematicul spirit constructiv" otoman (p. 249), atît în domeniul civil, cît (mai ales) în cel militar. Dacă realizările arhitecturii civile otomane sînt — cel puțin în ultima vreme — cunoscute, în schimb mai puțin se cunosc amplele construcții militare otomane. De aceea, o contribuție meritorie a lui A. Decei este aceea de a fi urmărit în mod sistematic durata de realizare a unor fortificații militare otomane. Iată cîteva exemple de la finele veacului XVI — începutul veacului XVII: fortificațiile de la mănăstirea „Radu Vodă" s-au făcut în 12 zile (p. 277), de la Tîrgoviște în 30 de zile (ibidem), de la Tabriz în 30 de zile (p. 254), de la Gori, în Caucaz, în 26 de zile (p. 255). Cetatea Gence din aceeași zonă, cu 43 de turnuri, 7 porți de fier și un șanț mare de jur-împrejur, a fost ridicată în 37 de zile, ceea ce dovedește „„posibilitățile otomane de necrezut aproape, de a construi inginerește durabil, atîtea cetăți uriașe" (p. 255). E de observat că declinul societății otomane își va pune amprenta și în acest domeniu, prin încetinirea ritmului de realizare și a amplorii acestui gen de construcții. Cercetările ulterioare vor trebui să adîncească acest aspect al fortificațiilor, deloc neglijabil pentru înțelegerea posibilităților de implantare și stăpînire a trupelor otomane în noile teritorii.

Un merit deosebit al *Istoriei Imperiului otoman* îl constituie modul cum este prezentată istoria românească: i se acordă un spațiu amplu, sînt scoase în relief marile figuri ale luptei antiotomane și rolul țărilor române în această luptă, se explică desfășurarea campaniilor otomane în țările noastre în legătură cu situația de ansamblu, și în special pe frontul asiatic, a invadatorului, se ia atitudine critică, personală față de interpretările date pînă acum unor episoade din istoria relațiilor româno-otomane de pînă la mijlocul veacului al XVII-lea. Bunăoară, se atrage atenția asupra faptului că la 10 octombrie 1394 (dată, ea însăși discutabilă), lupta dintre oastea lui Baiazid și cea a lui Mircea s-a dat „nu la o localitate numită Rovine, cum se crede îndeobște și se caută a se identifica localitatea respectivă" (ca și în cazul „Posadei"-M.M.), ci la Argeș, „cum sînt unanime în a consemna sursele turcești: *Arceş, Arkış*, — într-un loc numit în textele sîrbești „на ровинахъ" „la rovine", *rovine* însemnînd în paleoslavă „șanț" și „teren mlăștinos", iar în istoria lui Idris Bidlisi, scrisă în persană, la *hendek*" (însemnînd tot „șanț", „tranșee") (p. 63). Totodată, Aurel Decei arată că Vlad „căruia istoriografia noastră se complace să-i zică « uzurpatorul »" (p. 64) și care era, pare-se, fiu de domn (al lui Dan I) și nepotul lui Mircea însuși, în realitate a fost „domnul efectiv al Țării Românești după 10 octombrie 1394 și pînă în ianuarie 1397. El s-a recunoscut vasal al padișahului, în condițiile obișnuite, care comportau plata haraciului a cărui sumă n-o cunoaștem, precum și celelalte obligații revelate mai tîrziu. De aceea, cronicile turcești, care dealtfel nu-l menționează deloc pe Vlad, exprimă adevărul atunci cînd spun că în urma victoriei lui Baiazid, domnul Țării Românești i s-a închinat sultanului, devenind *haraçgüzâr*" (tributar) (p. 64).

În legătură cu ocuparea Chiliei și Cetății Albe de către Baiazid II, autorul se întreabă, pe bună dreptate, de ce Ștefan, „combativul Ștefan cel Mare", n-a sărit în ajutorul celor două cetăți: „inactivitatea, lipsa de reacție prealabilă surprind. O explicație a acestui fapt nu a fost încercată de nici unul din istoricii noștri, pînă acum, și de bună seamă va trebui să fie făcută" (p. 139). Cît privește afirmația unor istorici că la 10 septembrie 1529 Petru Rareș s-ar fi „închinat" la Buda sultanului Süleyman-învingător, Aurel Decei scrie cu fermitate: „Faptele istorice cunoscute prea bine dezmint această afirmație fără sens" (p. 176, n. 2). Intrarea țărilor române în războiul antiotoman, la 1594, a reprezentat un moment de cotitură în mersul operațiunilor „schimbînd fața războiului în favoarea aliaților creștini" (p. 267). De aceea orientalistul român îmbrățișează opinia istoricului turc Yılmaz Öztuna, după care, în periodizarea istoriei otomane „dacă trebuie să se primească o dată pentru epoca staționară (a Imperiului otoman — M.M.), atunci, așa cum am expus mai înainte, aceasta nu poate fi decît 1595 sau cîțiva ani mai înainte. Deoarece marea criză economică, dezordinile din Anatolia, insuccesele în războiul cu Germania, dezlipirea sau răscoala statelor supuse din Europa, toate acestea apar la aceste date". Or, comentează Aurel Decei, „această concepție justă pledează pentru anul 1595, anul Călugărenilor și al Giurgiului, una din pîrghiile acestei argumentări fiind tocmai aceste evenimente. Semnifi-

[4] Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Volume I. *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman, 1280—1808*, Cambridge University Press, Cambridge—London—New York—Melbourne, 1976, p. 139.

cația excepțională a faptei lui Mihai Viteazul o încadrează așadar ca o forță determinantă, epocală, în evoluția Imperiului otoman, ca și în istoria universală" (p. 229). Ne bucură, desigur, însemnătatea ce se acordă războiului antiotoman condus de Mihai Viteazul în cadrul unei noi încercări de periodizare. Dar, în treacăt fie spus, o periodizare marxistă a istoriei nu poate lua drept criterii evenimente externe, ci transformări adînci în însăși structura internă, social-economică și instituțională a organismului otoman. Or, din acest punct de vedere, majoritatea istoricilor pledează astăzi pentru plasarea începutului declinului statului otoman în anii 60—70 ai veacului XVI, ceea ce coincide și cu domnia lui Murad III pe care izvoare otomane de primă mînă (*Kitâb-i Müstetâb*, Koçi Bey ș.a.) o consideră ca un moment de cotitură, ca începutul decăderii. E de observat de asemenea că în această periodizare este loc și pentru devalorizarea asprului otoman din anii 1584—1586 (oficială) și pentru războaiele cu Iranul, al căror rol distructiv în evoluția statului otoman este tot mai insistent subliniat în ultima vreme.

Aurel Decei scoate în evidență, în mai multe rînduri, dar nu declarativ, ci prin expunerea unor fapte și date concrete , rolul negativ jucat de dominația otomană în istoria țării noastre. El arată, uneori pe bază de informații suplimentare, pierderile suferite de poporul român în urma raidurilor akîngiilor, ca și —ulterior— a prestării de obligații materiale și militare către Poartă. Bunăoară, menționează citînd pe Oruc, că în urma expediției din 1390 în Țara Românească, „Firuz s-a înapoiat cu nenumărate prăzi și bogății. Cu aceste averi, Baiazid împodobi clădirile de binefacere, spitale, aziluri, școli, ce tocmai atunci le ridicase la Brusa" (p. 57, n. 2). Un lucru asemănător a fost făcut și de către Baiazid II în urma cuceririi Chiliei și Cetății Albe : „Înainte de a pleca în această expediție moldovenească, Baiazid al II-lea a ordonat să se construiască la Adrianopol o geamie, un spital, o școală teologică (*medrese*) și un *imaret*, pe malul rîului Tungea, și toate aceste instituții culturale și sociale le-a săvîrșit cu banii prăzii luate din Moldova. De asemenea, dat fiind că tot în vechea capitală rumeliotă a Imperiului otoman izbucnind un mare incendiu, au ars bazarul (*Bedesten*) din scînduri, „Cetatea de scînduri" (*Tahtakale*), precum și alte clădiri similare, sultanul a poruncit să fie toate reconstruite din piatră tot din pleanul expediției din Moldova" (p. 139). S-ar putea merge mai departe în urmărirea acestui transfer de bogăție românească pe teritoriul otoman, arătîndu-se, de pildă,că după instaurarea efectivă a dominației otomane în Moldova și Țara Românească numai pe calea haraciului, peșcheșurilor, rușfeturilor, a confiscărilor de averi ale domnilor maziliți și a scoaterii din țară a unor sume de către ex-voievozi și numai luînd în calcul cifrele cunoscute, aceste țări au pierdut, în raporturile lor cu Poarta în intervalul 1538 — 1600, minimum 13—15 milioane de galbeni, care echivalează cu costul a 14—15 moschei de cele mai mari dimensiuni, ca aceea a lui Soliman Magnificul construită în acești ani. De notat că în această cifră nu sînt incluse pierderile rezultate în ultimul sfert al veacului XVI de pe urma diferențelor de prețuri la produsele rechiziționate pentru armata otomană, nici contravaloarea prestațiunilor în muncă, militare și de transport, care, în ultimele decenii ale veacului amintit—nemaifiind scăzute din haraci ca deobicei— depășeau cu mult cuantumul acestei dări. În legătură cu aceste obligații, A. Decei amintește un fapt mai puțin cunoscut : la 1473, în cursul expediției lui Mehmed II împotriva lui Uzun Hasan, „tot din Rumelia a venit (la Brusa) și s-a alipit de armata padișahului, favoritul acestuia, domnul Țării Românești, Radu cel Frumos, cu 12 000 de oșteni, așa cum arată în memoriile sale secretarul lui Mehmed al II-lea, Giovanmaria Angiolello, care se afla prezent în această expediție. Radu îndeplinea obligația sa de vasal al Porții, participînd personal cu oastea țării la expediția condusă personal de sultan. Este fără îndoială cea mai lungă expediție militară întreprinsă vreodată de o armată română : peste Balcani și Asia Mică pînă în Caucaz" (p. 127). Adăugăm că este și cel mai mare efectiv concentrat vreodată de o singură țară românească în astfel de scopuri. În fine, în mod excepțional, s-au făcut și strămutări de populație românească în Imperiul otoman, ca la 1484 de la Cetatea Albă la Eski Biga (Vechea Biga), pe țărmul sudic al Mării de Marmara, „unde moldovenii expatriați sînt menționați și in registrele secolului al XVI-lea încă" (p. 139).

O altă calitate a cărții recenzate o constituie și încercarea autorului de a integra istoria otomană în contextul celei universale. de a privi comparativ unele instituții și fenomene otomane și occidentale cu tot riscul ce-l comportă asemenea comparații. De exemplu, „darul înscăunării" ((*cülûs bahșiși*) ar corespunde, după A. Decei, „instituției celuilalt stat puternic militarizat, Imperiul roman : *donativum*, pe care împărații romani trebuiau să-l plătească, la accesiunea tronului, pretorienilor", după cum, deci, ienicerilor le-ar corespunde pretorienii romani, atît ca forță de șoc, cît și ca rol „de palat" în istoria celor două state (p. 337). Conflictul dintre otomanii sunniți și iranienii șiiți din secolul XVI este comparat cu războaiele religioase europene : „Ostilitatea aceasta sunnito-șiită este mai ușor înțeleasă de către un „frinc", european, dacă o apropie conceptual de dușmănia, tot de moarte, între occidentalii din același secol,

catolici și protestanți sau calvini și unitarieni, care a dus—bineînțeles, alimentată și de motive economice și sociale în secolul următor la Războiul de 30 de ani. Între musulmanii din Asia anterioară s-a ajuns la războaie cel puțin tot atît de nimicitoare ca acelea purtate de otomani pentru Mahomed împotriva lui Isus Christos, din ura și intoleranța pe care o aveau și o au unii împotriva celorlalți, adepții lui Ali și cei ce se consideră a fi singurii și adevărații mahomedani, adică credincioșii în Mohamed" (p. 165). Autorul face bine cînd nu neglijează însemnătatea factorului religios în conflictul dintre cele două mari puteri rivale ale Orientului Apropiat și Mijlociu — Imperiul osmano-șiit și Iranul safavido-șiit —, factor folosit ca armă politică, menită să mascheze „pofta reciprocă de a stăpîni pămînturile celuilalt" (p. 150). Cît de eficace poate fi această armă putem vedea, în unele părți ale globului, chiar în zilele noastre, în plin veac XX. În fine, nu e lipsită de interes nici comparația (care o făcea odinioară și P.P. Panaitescu) între Imperiul otoman și cel spaniol, cu interesante puncte comune (p. 261).

Cunoscînd erudiția istorică și lingvistică a lui Aurel Decei (a studiat cu orientaliști celebri la Paris și Berlin, a trăit și lucrat un mare număr de ani în Turcia, a scris, vorbit și folosit 14 limbi — între care cele trei limbi ale Islamului — turca, araba și persana —, a avut preocupări istorice foarte variate, de la armenii veacului al IX-lea pînă la Comitatul Devei în anii 1918—1919), cunoscînd puterea de muncă excepțională, minuțiozitatea, mobilitatea de spirit și receptivitatea științifică ale savantului, nu putem trece cu vederea o serie de deficiențe ale lucrării de față.

Astfel, tratarea istoriei otomane sub aspectul „creșterii și descreșterii" statului otoman (pe domnii de sultani și sub aspectul forței mai ales), care a facut epocă de la Cantemir încoace și care a jucat un rol pozitiv la vremea sa, nu ne mai poate satisface astăzi, într-o viziune modernă, care adoptă alte criterii de periodizare. Desigur, cucerirea Constantinopolului n-a însemnat un „an de hotar între două mari evuri ale istoriei omenirii" (p. 106) și la 1453 nu „s-a pus capăt (...) unei ere istorice (și (n-a) început alta nouă" (p. 103), cum mai credea încă A. Decei.

În economia lucrării primează aspectele politico-militare (în primul rînd descrierea campaniilor), în timp ce aspectele esențiale astăzi, ca economia agrară, relațiile agrare, specificul feudalismului otoman, economia urbană, venituri, monedă, costul vieții, demografie etc,. sînt tratate cu totul în treacăt (doar pe cîteva pagini din cîteva sute) și aproape forțat.

În ce privește izvoarele, se utilizează cu preponderență cele narative și destul de rar cele de cancelarie, chiar atunci cînd ele există, iar în privința literaturii de specialitate se acordă prea mult credit unui anume gen de lucrări (I. H. Danişmend, Y. Öztuna ş.a.), care recurg prea mult la anecdotic și spectaculos, nu rareori în dauna obiectivității științifice. În schimb, lucru paradoxal, nu sînt folosite lucrările marilor istorici turci, care s-au format sau scriu în spiritul școlii de la „Annales" (O. L. Barkan, H. Inalcik ş.a.). Așa se face că autorul acordă prea multă importanță fenomenului *devşirme* în istoria otomană (apreciind că infiltrarea de elemente neturce în conducerea statului otoman a fost una din cauzele hotărîtoare ale decăderii acestui stat).

Tot astfel, cauza declinului otoman nu putea fi „scăderea spiritului de mobilitate nomadă" așa cum o fac și Danişmend sau Öztuna (p. 182). De asemenea, în cartea de față Imperiul otoman e mereu nevoit să intervină, să riposteze, să pedepsească — în ansamblu acesta pare a fi mobilul principal al campaniilor otomane.

Achizițiile mai noi ale istoriografiei noastre (nu neapărat turcologice) ni s-au părut a fi insuficient valorificate (de pildă, în cazul participării românilor la Kossovopolje I, p. 54). Lipsesc aduceri la zi ale unor probleme precum expansiunea otomană în Balcani (lucrările soților Beldiceanu), războaiele osmano-iraniene (B. Kütükoğlu), dominația otomană în Africa de nord (C. Orhonlu) și chiar în țările române. Sînt și probleme (ca aceea a „Califatului" otoman, p. 83, 156, 316, 356, 390 ş.a.; a datei la care s-a acordat *prima* „capitulație" efectivă Franței, p. 178, 200; a breslelor otomane, p. 199 ş.a.) asupra cărora se poartă încă discuții în istoriografia mondială și de aceea ar fi fost mai indicat să se arate acest lucru și să nu fie tratate ca probleme definitiv soluționate. În fine, sînt și probleme asupra cărora nu poți fi de acord cu autorul (de pildă, în compararea statutului Poloniei sub Ștefan Báthory față de Poartă cu cel al Marocului, p. 259, 246—247; în afirmația că la 1538 „statutul juridic al Moldovei în raport cu Imperiul otoman nu se schimba", p. 190; în subaprecierea rolului Egiptului în sistemul otoman și în multe altele), dar aici este dreptul suveran al oricărui autor de a avea și a-și expune propria părere.

Într-o carte de asemenea amploare, s-au strecurat și unele inexactități: *alevi* nu înseamnă adorator al lui Ali (p. 165), ci al focului, al flăcărilor (*alev*), cum a arătat recent Irène Mélikoff; la 1635 nu erau la Istanbul 500 de esnafuri (p. 359), ci 11 059, cum a arătat R. Mantran; beilerbelicul Bosniei nu s-a format la 1483 (p. 185), ci la 1463, cum a arătat H. Inalcik; în Iran hanii nu erau guvernatori (aceștia se numeau *beklerbek*), ci șefi ai aristocrației nomade turcomane, cum a arătat

I.P. Petruşevski etc. Este hazardată transformarea unor sume din veacul XVI în bani actuali, româneşti sau turceşti (p. 230, 232, 261 ş.a.).

Indicarea surselor din care s-au dat citate, un indice şi eventual un rezumat într-o limbă de circulaţie internaţională ar fi sporit utilitatea cărţii, lucrul cu ea.

Dincolo de aceste impresii şi observaţii, avînd în vedere dificultatea întreprinderii, scopul propus de editură şi realizarea prezentă de înaltă ţinută, se poate aprecia că lucrarea de faţă este o reuşită de incontestabilă originalitate şi utilitate. Un gînd de recunoştinţă se cuvine, de aceea, colegului Virgil Ciocîltan, pentru munca plină de acurateţe depusă la alcătuirea ediţiei şi pentru prezentarea caldă, cuprinzătoare ce-o face în *Cuvînt înainte* vieţii şi activităţii ilustrului savant. Asociem la acest gînd şi pe redactorul Marcel Popa, împreună cu Editura ştiinţifică şi enciclopedică, pentru această realizare editorială.

Mihai Maxim

ERNST JOHANN, JUNKER JÖRG, *Histoire de la civilisation allemande des cent dernières années*, Nymphenbürger Verlag, München, 1976, 232 p. + il.

Problema conţinutului termenului de „civilizaţie" a fost şi continuă să fie una dintre cele mai acut dezbătute chestiuni, atît de către istorici, cît şi de către specialiştii în alte domenii de cercetare. Este suficient să amintim, spre pildă, interesanta definiţie pe care o oferă, în 1953 Maurice Crouzet : „Fiecare civilizaţie se defineşte printr-un ansamblu de idei şi de instituţii politice, de condiţii ale vieţii materiale şi ale tehnicii, de forţe de producţie şi de relaţii sociale, prin toate manifestările activităţii religioase, intelectuale şi artistice"[1].

Şi în literatura română de specialitate, au existat şi există încă controverse asupra noţiunii. O relativ recentă definiţie o leagă mai ales, de semnificaţia conceptului de cultură şi a multiplelor valenţe ale acestuia „Civilizaţia este cultura activă (sensul activ şi funcţional al culturii) a unui individ, a unui grup social, a unei comunităţi umane, a unei societăţi, domeniul acţiunii, eficacităţii şi pozitivităţii"[2].

Autorii lucrării de faţă au optat pentru formula unui sens foarte larg al noţiunii de civilizaţie, aceasta cuprinzînd istoria ideilor artelor, literaturii, ştiinţei, tehnicii, pe lîngă istoria propriu-zisă. În ceea ce priveşte personalităţile despre care este vorba în lucrare, acestea sînt gînditori, cercetători, educatori, politicieni, artişti, arhitecţi, ingineri, industriaşi, prozatori, poeţi. Istoria civilizaţiei fiind legată de cea a statului şi de situaţia politică internă şi internaţională, volumul istoricilor germani se axează pe mersul istoriei generale. În orice ţară mişcarea culturală este adeseori în contradicţie (exemplu expresionismul şi Bauhausul care se dezvoltă pe deplin în emigraţie). În plus în Germania a existat o situaţie specială datorită secolelor în care ţara a fost divizată în mai multe state. Multitudinea grupărilor etnice şi a caracterelor regionale (şi în consecinţă şi diferenţele de cultura) au fost întărite prin acest particularism. Graniţele germane, atît de modificate în ultimii 100 de ani, n-au coincis niciodată cu cele lingvistice, teritoriul naţional german fiind mult mai restrîns decît cel al răspîndirii limbii germane. Toate încercările din ultimii 100 de ani de a rezolva „problema germană" prin forţă, au eşuat lamentabil, iar războaiele mondiale au cauzat pierderi enorme şi irecuperabile nu numai pentru civilizaţia germană ci pentru cea universală.

Primul capitol intitulat „Care este patria germanilor?" fixează o serie de evenimente şi prezintă o panoramă a istoriei Germaniei din prima jumătate a secolului trecut.

Pe plan spiritual, în cadrul curentului romantic german ale cărui începuturi se situează la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, îşi face acum apariţia un antiraţionalism, elogiului raţiunii urmîndu-i cel al inimii ce caută evadarea din cotidian. Romanticii nu se mulţumesc doar să strîngă folclor, ci scriu chiar în limbajul popular (de exemplu culegerea de cîntece populare îngrijită de Achim von Arnim şi Clemens Brentano, basmele fraţilor Grimm). După părerea autorilor, alternanţa dintre tendinţele raţionale şi cele iraţionale a determinat trăsăturile istoriei moderne a Germaniei, căci istoria nu este aşa cum susţinea istoricul Heinrich von Treitschke, istoria puterii. Fără îndoială că de la perioada războaielor napoleoniene pînă la mijlocul secolului asistăm la o epocă de slăbiciune a Germaniei. Ultimul vestigiu al Sfîntului Imperiu romano-germanic dispăruse la 6 august 1806 sub loviturile lui Napoleon. Francisc al II-lea (1792—1806

[1] *Histoire générale des civilisations* (sub red. lui M. Crouzet), vol. I, Paris, 1953, p. IX.

[2] *Mica enciclopedie de politologie*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 72.

devenit Francisc I al Austriei (1806—1835), al 56-lea succesor al lui Carol cel Mare, renunţase la coroana imperială romană, iar Confederaţia germană creată la Congresul de la Viena în 1815 nu avea practic nici o putere.

Prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost — în concepţia autorilor o perioadă, în care s-au creat în principal sub aspect economic, şi încet şi mai greu sesizabil politiceşte premisele favorabile realizării unificării Germaniei ca stat naţional.

De fapt, încă din 1818 Prusia începuse să contribuie la crearea condiţiilor economice ale unităţii. În această perioadă sub influenţa liberalismului economic se adoptase un nou tarif vamal (Zollverein), fapt ce a făcut ca puterea economică a ţării să crească în mod considerabil, la fel şi veniturile populaţiei. În 1833—1834 majoritatea statelor germane, dîndu-şi seama de avantajele unei politici economice deschise, se alătură Zollvereinului. Deşi pregătită pe plan economic prin Zollverein, unitatea aceasta nu era de-ajuns. Ea trebuia acum înfăptuită şi pe plan politic. După eşecul revoluţiilor de la 1848 volumul reliefează două procese petrecute în această perioadă, fiecare dintre ele avînd o semnificaţie distinctă. Cel dintîi dintre ele, apărut pe plan teoretico-ideologic, l-a reprezentat crearea, de către Marx şi Engels, a teoriei socialismului ştiinţific, cu toate implicaţiile pe care această veritabilă revoluţie în gîndire le-a avut asupra evoluţiei ulterioare a societăţii (nu numai germane, dar şi a celei europene), ca şi asupra gîndirii şi practicii politice a epocii.

Al doilea „element de schimbare" se relevă pe bună dreptate în lucrare — l-a constituit ascensiunea Prusiei în ansamblul politic intern german. Datorită acţiunii energice a statului prusian, deziderătul legitim al naţiunii germane de a fiinţa într-un singur stat, a fost înfăptuit în 1871, evident — adăugăm noi — pe calea „de sus" şi nu prin iniţiativa şi acţiunea revoluţionară a maselor largi. Principalele momente istorice ale acestei perioade sînt trecute în revistă în cel de al doilea capitol „Imperiul, 1871—1918".

Aşa cum a evidenţiat în cercetările sale istoriografia germană contemporană acest eveniment „a provocat totuşi satisfacţia largilor pături ale societăţii germane şi a fost apreciat de generaţia care asistase la eşecul tentativei naţionaliste din 1848—1849 ca o creaţie conformă imperativelor istoriei chiar dacă nu era susţinută de toate opiniile"[3].

Iar evoluţia constituţională şi administrativă a noii formaţiuni politice — se relevă în continuare în sinteză — a fost indiscutabil dominată de personalitatea puternică a cancelarului Bismarck, asupra căruia autorii, dat fiind caracterul enciclopedic al operei, nu se opresc în mod special.

Desăvîrşirea unificării, anexarea unor teritorii străine ca şi obţinerea marii despăgubiri de război din partea Franţei au contribuit la imprimarea unui ritm rapid de dezvoltare a economiei germane în acest interval. Se semnalează faptul că această ţară şi-a desăvîrşit revoluţia industrială, iar procesul de industrializare declanşat acum a fost unul dintre cele mai explozive.

Producţia industrială a Germaniei a înregistrat acum ritmuri de creştere dintre cele mai impresionante, între 1893 şi 1913 cea de fontă a crescut cu 287%, cea a oţelului cu 522%, iar a cărbunelui cu 135%[4].

Concomitent cu acest proces, s-a produs o masivă şi rapidă concentrare a întreprinderilor productive, a avut loc o vertiginoasă dezvoltare a reţelei de transport, iar rolul băncilor (în special a celor mari) în economie a sporit considerabil.

În acest fel, după 1870, această ţară a depăşit, sub raport economic, puternicele sale rivale (Anglia şi Franţa). Cu o creştere demografică de 24 milioane locuitori în cca o jumătate de secol, Germania lui Wilhelm II a ajuns să ocupe — în domeniul populaţiei — locul secund în Europa ; iar ponderea sa în tonajul maritim şi în construcţiile navale a plasat-o pe locul al doilea în lume în ajunul primul război mondial[5].

De o succintă, dar corectă tratare, beneficiază şi situaţia politică internă, în cadrul căreia acţiunea şi extinderea mişcării muncitoreşti şi socialiste germane, activitatea lui Lasalle, Bebel şi Liebknecht ocupă o pondere destul de accentuată.

Cultura germană a acestei epoci — se evidenţiază în cadrul acestei părţi a volumului — a fost cu pregnanţă reprezentată de o serie de mari personalităţi, a căror operă şi reputaţie a depăşit graniţele ţării : filozofii Hegel şi Schopenhauer, muzicienii R. Wagner, Schumann, istoricii Mommsen şi Ranke, scriitorii Thomas Mann ş.a.

După capitolul dedicat evoluţiei sociale şi a tehnicii în care autorii scot în evidenţă rolul dezvoltării impetuoase a tehnicii cu importante consecinţe pe plan social, sînt trecute în revistă cele mai remarcabile schimbări pe plan artistic

---

[3] Peter Rassow, *Histoire de l'Allemagne des origines à nos jours* vol. II, Editions Horvath, 1975, p. 13.

[4] Robert Schnerb, *Le XIX-e siècle, L'apogée de l'expansion européenne (1815—1914)*, P.U.F., Paris, 1968, p. 428.

[5] Alan Milward, S.B. Saul, *The Development of the Economies of Continental Europe. 1850—1914*, Allen & Unwin, London, 1977, p. 118.

și arhitectural. William Morris pregătea în Anglia premisele curentului „Art Nouveau", primul stil comun întregii Europe în secolul trecut. În Germania, acest stil internațional care reprezintă o importantă etapă în combinarea utilului cu frumosul, poartă numele de Jugendstil. În 1903, ia ființă Asociația arhitecților germani în cadrul căreia se remarcă Olbrich și Behrens. Walter Gropius care devine directorul Școlii de arte frumoase și aplicate, în locul lui Van de Velde, întemeiază Bauhausul, școală care reprezintă sinteza dintre arte și meserii, precum și triumful arhitecturii funcționale.

Începînd cu această perioadă asistăm la emanciparea femeii, rolul acesteia în viața culturală devenind din ce în ce mai important. Iau naștere noi edituri care capătă un rol de seamă în răspîndirea științei și culturii, iar pe lîngă scrierile autorilor germani apar și traduceri din ce în ce mai numeroase. Limba germană devine alături de franceză și engleză limbă internațională.

Expresionismul născut din fovismul francez și gruparea germană „Die Brücke", ca o reacție la impresionism, grupează toate elementele revoluționare în domeniul artei, nemulțumite de ceea ce le oferea epoca respectivă.

După paginile în care sînt trecute în revistă principalele etape ale primului război mondial autorii arată rolul pe care acesta l-a avut în politizarea maselor cărora le-a impregnat idei și ambiții de care erau străine în trecut. Masele și majoritatea partidelor politice își dau seama de grozăvia și inutilitatea războiului, de faptul că Germania nu-l poate cîștiga și cer încheierea păcii. La 9 noiembrie 1918 împăratul abdică și se proclamă republica. În urma tratatului de la Versailles semnat la 28 iunie 1919 Germania pierde coloniile de peste mări, o optime din teritoriul său și este nevoită să plătească grele despăgubiri de război. După terminarea războiului s-a produs o nouă repartiție a forțelor pe plan mondial. Considerîndu-se nedreptățiți de condițiile impuse de „dictatul" de la Versailles, mulți germani aderă la mișcarea naționalistă. Divergențele de păreri dintre guvernanții Republicii de la Weimar, în ceea ce privește satisfacerea condițiilor impuse de tratatul de la Versailles fac ca situația internă să devină din ce în ce mai precară. Situația economică grea, deprecierea mărcii, nerespectarea obligațiilor luate la Versailles, intrarea francezilor în provincia Ruhr în 1923, fac ca naționalismul să prindă din ce în ce mai mult teren. Tensiunea politică crește odată cu asasinarea lui Karl Liebknecht și a Rosei Luxemburg în 1919, de către forțele de dreapta, a lui Matthias Erzberger, considerat principalul responsabil al semnării armistițiului și păcii, în 1921 și a ministrului de externe Walter Rathenau în 1922. După moartea lui Friedrich Ebert, primul președinte al republicii, în 1925, noul, președinte Hindenburg încearcă să mențină un echilibru atît pe plan intern cît și extern. Sub conducerea sa republica a supraviețuit în orele sale cele mai întunecate; amenințările la adresa unității *Reich-ului* au fost depășite, în economia redresată a crescut încrederea și reparațiile au fost aduse la o cotă rezonabilă[6].

Perioada de aur a anilor '20 face ca pe plan cultural Berlinul să devină alături de Paris și Londra unul dintre centrele culturale europene de seamă. Max Reinhardt, Hugo von Hofmanstahl. Erwin Piscator (promotorul teatrului politic, regizor al pieselor antirăzboinice și al celor care dezvăluiau tarele societății contemporane semnate de Ernest Toller și Walter Mehring), Bertold Brecht (autorul celebrei „Opere de 3 parale"), Hermann Hesse, Heinrich și Thomas Mann, Arthur Schintzler, Alfred Döblin, Leonard Frank, devin nume de rezonanță mondială în teatru și literatură. În domeniul artelor plastice Lyonel Feininger, Paul Klee, Oscar Schlemmer, Wassilly Kandinsky, reprezentanți de seamă ai Bauhausului, alături de Walter Gropius alcătuiesc de asemenea o elită de renume internațional. Nevoită să-și mute sediul de la Weimar la Dessau în 1925 școala Bauhaus a fost desființată în 1933 odată cu venirea la putere a lui Hitler care persecuta artiștii moderni considerați „bolșevici ai culturii". Dadaismul născut la Zürich în 1916, curent de rezonanță mondială cu implicații în întreaga dezvoltare ulterioară a culturii este reprezentat acum pe plan artistic și literar de Hans Arp, Richard Hoelsenbeck, Hans Richter, Georg Grosz, Hugo Bell, Walter Mehring, Kurt Schwitters, Max Erns. În domeniul muzicii se pot observa de asemenea noi direcții și tendințe în creațiile lui Anton Webern, Alban Berg, Arnold Schönberg, Paul Hindemith. Se remarcă dirijori de renume mondial ca: Otto Klemperer, Bruno Walter, Wilhelm Furtwängler, Școala de film germană este considerată una dintre cele mai de seamă din lume. „Cabinetul doctorului Caligari", „Doctorul Mabuse", „Ingerul albastru", „Opera de 3 parale" sînt cîteva din filmele celebre pe plan mondial alături de nume de regizori ca Ernest Lubitsch, Fritz Lang, F.W. Murnau, G.W. Pabst, Robert Siodmak, Joseph von Sternberg.

În ianuarie 1933 Hindenburg îl numește cancelar pe conducătorul mișcării naționalist socialiste Adolf Hitler, care a speculat contextul crizei economice (în urma căreia numărul șomerilor se ridicase la 6 000 000) și al fricii marii finanțe și industrii de bolșevism. 30 ianuarie 1933 este considerată de către

[6] William Carr, *A History of Germany* (1815—1945), London, E. Arnold, 1969. p. 322.

autorii volumului, data cea mai plină de consecinţe din întreaga istorie a Germaniei. Aşa cum a subliniat recent istoricul italian Enzo Collotti, încercînd să ofere o explicaţie cauzală ascensiunii la putere a rasismului în Germania „Situaţia obiectivă a Germaniei Weimariene şi luptele interne fracţioniste din partidul comunist, caracterizate adesea prin adoptarea unor poziţii de extremism sectarist, nu lăsaseră un teren prea larg de acţiune pentru comunişti" ... iar ... „Ruptura cu social-democraţii a devenit ireparabilă şi a avut darul să genereze cea mai profundă dezorientare printre masele muncitoare în rîndul cărora aspiraţia spre unitate era mai ancorată în instinctul de clasă" [7].

Venirea naţional-socialiştilor la putere a fost inaugurată prin prigoana împotriva comuniştilor acuzaţi de a fi incendiat Reichstagul, interzicerea tuturor partidelor politice în afara celui nazist, ca şi sindicatele. Toate organizaţiile şi asociaţiile sînt „ reorganizate". Ajutat de Göring şi Goebbels, Hitler îşi consolidează poziţia. „Legea garanţiei partidului şi statului" de la 1 decembrie 1933 plasează întreaga viaţă politică, economică, socială şi culturală, sub controlul partidului nazist.

Politica financiară a celui de al treilea Reich nu era supusă nici unui control parlamentar astfel că a fost posibilă reînarmarea şi făurirea unui nou aparat militar prin creşterea datoriilor interne de la 7,17 miliarde mărci în 1932 la 42 miliarde în 1938. Prin introducerea muncii obligatorii, a serviciului militar obligatoriu (1935), regimul a reuşit să reducă numărul şomerilor de la 6.1 milioane în 1932 la 400 000 în 1938. Singura ieşire din această situaţie-limită ajunsă nu putea fi, pentru conducătorii nazişti, decît un război de cucerire. Cu o franchețe cinică, după cum se remarcă în volum, Göring cere în 1937 populaţiei „tunuri în loc de unt".

Capitolul „Moartea culturii" poartă un titlu care nu mai necesită nici un fel de comentariu. Întreaga viaţă culturală a Germaniei a fost pusă la dispoziţia naţional-socialiştilor. S-a căutat să se şteargă din tradiţie şi din prezent tot ce nu era în concordanţă cu „concepţia naţională". Se fac adevărate ruguri cu lucrările considerate indezirabile. Între semnatarii acestora sînt destui care căpătaseră deja o faimă mondială: Thomas şi Heinrich Mann, Berthold Brecht, Franz Kafka, Erich Maria Remarque, Kurt Cucholsky, Leonhard Frank, Alfred Döblin, Franz Werfel, Robert Musil, Arnold şi Stefan Zweig, Lion Feuchtwanger. Scriitori exilaţi au fost puşi în afara legii. Toţi cei care erau consideraţi ca adversari ai regimului sînt închişi în lagărele de concentrare.

Capitolul „Emigraţia şi rezistenţa" tratează rolul pe care l-au avut în lupta împotriva hitlerismului cei care au reuşit să emigreze ca şi cei din interior. Între 1933 şi 1934 peste 30 000 de savanţi, scriitori, artişti cu concepţii antihitleriste au emigrat în S.U.A. Aproape tot ce avea mai bun Germania pe plan ştiinţific şi cultural pleacă dincolo de hotarele ei. Nu există de fapt o cultură naţional-socialistă propriu-zisă deşi Göbbels, ministrul propagandei, a încercat totul pentru a o avea.

Autorii reliefează vina pe care au avut-o marile puteri atunci cînd nu au luat măsurile necesare împotriva înarmării Germaniei, pătrunderii ei în 1936 în zona demilitarizată, violării de către aceasta a tratatelor internaţionale.

Marşul spre cucerirea Europei şi a lumii, desfăşurat de hitlerişti sub doctrina spaţiului vital a eşuat lamentabil în mai 1945 după 7 ani de pustiitoare războaie, care au costat poporul german şi celelalte popoare ale lumii milioane de victime nevinovate.

Este şi acesta un avertisment pe care — pe această cale — alcătuitorii cărţii îl aduc la adresa conştiinţei publice a umanităţii contemporane.

În încheiere, autorii prezintă situaţia economiei, a ştiinţei şi tehnicii în cele 3 decenii care au urmat războiului mondial şi a dezvoltării lor postbelice.

Contribuţia realizată de I. Ernst şi J. Junker se adaugă, astfel, numeroaselor lucrări consacrate acestui sector al istoriei europene. Fără a le depăşi ca nivel de informaţie sau profunzime a investigaţiei, rămîne o lucrare meritorie care furnizează utile elemente tuturor celor care vor să aibă cunoştinţă de tot ce s-a petrecut în Germania în ultimii o sută de ani.

Nicolae N. Rădulescu

[7] Enzo Collotti, *Germania nazistă*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 59.

*** *Ilfov. File de istorie*, Bucureşti, 1978, Comitetul de cultură şi educaţie socialistă al judeţului Ilfov, Muzeul judeţean, 610 p.

Tabloul publicaţiilor muzeelor s-a îmbogăţit recent cu încă o lucrare — *Ilfov File de istorie*, editată de Muzeul judeţului cu acelaşi nume.

Din început trebuie subliniat faptul că tînăra publicaţie, prin conţinut şi prezentare grafică, se situează, de la primul său număr, — fiindcă deşi nu se specifică nicăieri în lucrare, sperăm că acest prim volum va fi urmat de altele —, printre cele mai valoroase lucrări de acest gen din ţară. Colectivul de redacţie: Virgil Vrabie — coordonator; Cristina Harhoiu — redactor responsabil; Constantin Isăcescu, Viorica Mihai şi Emil Păunescu — membri, au reuşit, printr-o muncă lăudabilă să strîngă, în cadrul celor 600 pagini de text, studii şi comunicări, articole şi note cu referinţă la momentele cele mai însemnate în evoluţia istorică, economică, socială, culturală, demografică şi etnografică a locuitorilor de pe actualul teritoriu al judeţului Ilfov. Efortul este cu atît mai de apreciat cu cît majoritatea din cele 78 de lucrări ştiinţifice cuprinse în volum sînt elaborate de valoroşi cercetători, — istorici, arheologi şi etnografi —, precum şi de muzeografi din unităţile muzeale ale judeţului şi ale Capitalei cu o cunoscută activitate în acest domeniu.

De asemenea, înainte de a trece la analiza conţinutului volumului, încă un element trebuie evidenţiat: realizarea unei bune echilibrări a materialelor între epocile istorice. Din acest punct de vedere publicaţia ilfoveană se situează înaintea multor altor publicaţii similare care, excelînd în publicarea a numeroase materiale de arheologie, istorie veche şi feudală, omit sau prezintă slab epocile apropiate zilelor noastre: modernă şi, mai ales, contemporană. Colectivul de redacţie al publicaţiei a reuşit, în bună măsură, să evite această carenţă.

Comunicările sînt grupate — grupare care comportă unele discuţii, asupra cărora vom reveni — în cinci părţi: I. Arheologie şi istorie veche (14 materiale), II. Istoria evului mediu (13), III. Istorie modernă (27), IV. Istorie contemporană (14) şi V. Etnografie (11).

Din păcate lucrarea nu dispune, şi ar fi fost necesar, de o prefaţă, cuvînt înainte sau notă redacţională în care editorii să fi expus ideile şi programul urmărit prin tipărirea ei, sau măcar caracterul acesteia: publicaţie periodică sau de sine stătătoare.

Prima parte a volumului, cuprinzînd materiale de arheologie şi istorie veche, se deschide cu studiul lui Eugen Comşa *Date cu privire la evoluţia culturilor neolitice de pe teritoriul judeţului Ilfov* (p. 9—16), studiu-sinteză despre cercetările arheologice asupra neoliticului, efectuate în decurs de peste un secol pe actualul teritoriu al judeţului. Autorul prezintă sintetic descoperirile din cele peste 175 puncte de locuire neolitică, — rezultat al numeroaselor campanii de săpături organizate, mai ales, în perioada interbelică şi în ultimul sfert de veac. Un grup de 6 comunicări se ocupă de prezentarea unor descoperiri care cronologic se încadrează în perioada anterioară formării statului dac condus de Burebista (sec. I î.e.n.). Din rîndul acestora semnalăm pe cele referitoare la descoperirile de la Valea Mostiştei (Done Şerbănescu, George Trohani, *Cercetări arheologice pe Valea Mostiştei*, p. 17—42), din împrejurimile oraşului Giurgiu (C. Isăcescu, D. Burlacu, *Noi descoperiri arheologice din zona Giurgiului*, p. 43—55), precum şi consideraţiile Silviei Marinescu-Bîlcu privitoare la *Relaţii între culturile Precucuteni şi Gumelniţa* (p. 77—80).

Din păcate, volumul nu cuprinde nici un material cu referire la perioada de maximă înflorire a civilizaţiei şi societăţii dacice din secolele I î.e.n. — II e.n., adică perioada Burebista — Decebal. Izvoarele scrise, cît şi cele arheologice vorbesc clar despre rolul important avut de locuitorii acestui teritoriu în viaţa economică, socială şi politică a

statului dac. Istoricii antici menţionează, şi cercetările arheologice sprijină afirmaţiile lor, că însăşi capitala statului lui Burebista, Argedava, se afla pe aceste locuri, probabil la Popeşti, pe Argeş. Din aceste motive, cît şi în perspectiva apropiatei aniversări a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat şi independent, asemenea studii ar fi fost binevenite; ele ar fi realizat şi o legătură cu materialele următoare care se referă la perioada migraţiilor. Acestea, semnate de apreciaţi arheologi ca: Dumitru Berciu, Bucur Mitrea (*Unele date privind necropola de la Oinacu — Giurgiu*, p. 99—104; B. Mitrea mai publică, separat, şi studiul *Contribuţii la problema formării poporului român: necropola din secolul al VIII-lea de la Izvoru-Giurgiu*, p. 105—110), Gh. Bichir (*Autohtoni și migratori în secolele II — III în judeţul Ilfov*, p. 93—97), Maria Comşa (*Tipuri de locuinţe din secolele VII — X din sudul Munteniei*, p. 111—115) sînt de un înalt nivel ştiinţific, aducînd contribuţii importante în problema demonstrării continuităţii, pe acest teritoriu, a populaţiei autohtone dacoromane şi romanizate în secolele III — VI e.n., precum şi în dovedirea arheologică a procesului de etnogeneză a românilor. Astfel, inventarul arheologic al necropolei de la Oinacu, care cronologic se datează în a doua jumătate a secolului al IV-lea, dovedeşte existenţa populaţiei autohtone daco-romane aflată în relaţii cu vizigoţii în migraţie (p. 104), iar piesele arheologice provenind din necropola de la Izvoru-Giurgiu (sec. VIII), cea mai întinsă necropolă din a doua jumătate a mileniului întîi cunoscută la sud de Carpaţi, ilustrează clar existenţa aici a unei populaţii numeroase, sedentare, de agricultori paşnici, care nu putea fi decît populaţie românească (p. 109). Procesul de etnogeneză este confirmat şi de tipurile de locuinţă şi accesoriile lor, descoperite în sudul Munteniei care aparţin secolelor VIII — X. În cea mai mare parte, afirmă Maria Comşa, acestea sînt de origine autohtonă cu pregnante elemente dacice şi daco-romane, ceea ce dovedeşte continuitatea de locuire şi de origine etnică şi în această zonă, populaţia veche românească preluînd şi îmbogăţind moştenirea lăsată de predecesori (p. 114—115).

Partea de arheologie şi istorie veche se încheie cu două „rapoarte preliminare" asupra săpăturilor efectuate la două edificii feudale: cetatea de la Giurgiu a lui Mircea cel Bătrîn (sec. XIV—XV) şi curţile brîncoveneşti de la Obileşti (sec. XVII), materiale care, cronologic, trebuiau introduse în partea de istorie medie. Cercetările fiind în curs, autorii se rezumă la semnalarea acestora, rezervîndu-şi, bineînţeles, dreptul de a formula concluziile finale la încheierea cercetărilor. Probabil că acestea vor fi inserate, spre cîştigul materialelor şi al lectorilor, într-un număr viitor al aceleiaşi publicaţii.

Grupul comunicărilor de istorie feudală este deschis de două valoroase studii numismatice privind circulaţia monedelor bizantine în Cîmpia Română în secolele IX—XIII: *Noi date numismatice privind prezenţele bizantine în Cîmpia Română în secolele IX— XI*, de Gh. Poenaru Bordea şi Corneliu Popa (p. 135—141) şi *Monede bizantine din secolele XII—XIII găsite la Dunărea de jos*, de Octavian Iliescu (p. 143—155). Frecvenţa relativ numeroasă a monedelor bizantine la nordul Dunării apreciază autorii, presupune existenţa unor intense relaţii de schimb între populaţia autohtonă şi Imperiul bizantin, demonstrează, totodată, influenţa economică şi politică, în unele momente apreciabilă, a bizantinilor în Cîmpia Română (p. 151—152).

Alte cîteva comunicări se referă la aspecte demografice din aceeaşi zonă geografică în secolele XIV—XVI. Din rîndul acestora semnalăm pe aceea intitulată *Consideraţii privind demografia teritoriului ilfovean în secolele XV— XVI*, de Panait I. Panait (p. 169—172). Coborînd datele oferite de documente cu cele obţinute de cercetarea arheologică, muzeograful bucureştean emite ipoteza că în această perioadă pe actuala suprafaţă a judeţului s-a înregistrat o evidentă creştere demografică faţă de secolele anterioare. Numărul aşezărilor omeneşti este estimat pentru secolul al XV-lea la circa 190, cu aproximativ 3.800 de case şi 19.000 de locuitori, iar pentru al XVI-lea la circa 280 de aşezări, cu aproximativ 8.400 de case şi 42.000 de persoane.

Radu Ştefan Ciobanu în studiul *Cetatea medievală Giurgiu de la Mircea cel Bătrîn la Vlad Ţepeş* (p. 173—179), folosind documente de epocă, precum şi rezultatele săpăturilor arheologice face o interesantă descriere a cetăţii Giurgiului, precizînd rolul şi însemnătatea acesteia în sistemul de apărare a graniţei Ţării Româneşti în faţa ofensivei otomane la finele sec. XIV şi prima jumătate a secolului următor.

Informaţii inedite despre raiaua Giurgiului şi locuitorii săi, în mare număr români, extrase din arhivele turceşti, sînt cuprinse în comunicările semnate de Mihai Maxim, *Documente turceşti privind kazaua Giurgiului în secolul XVI* (p. 187—194) şi Valeriu Veliman, *O condică turcească referitoare la populaţia nemusulmană din oraşul Giurgiu şi împrejurimile sale, la sfîrşitul secolului al XVII-lea* (p. 195—197). Alte materiale de istorie feudală din volum se referă la: trecutul a două monumente de arhitectură bisericească aflate pe teritoriul judeţului — fosta biserică a satului Măneşti-Buftea (Aristide Ştefănescu, *Un lăcaş de piatră ridicat în secolul XVI în vatra satului Măneşti-Buftea*, p. 181—185) şi mănăstirea Comana (Sergiu Iosipescu,

Note istorice asupra fortificației de la Comana, p. 199—204)—, la biblioteca familiei Năsturel din Herești (Dalila Lucia Aramă, *Cea mai veche bibliotecă particulară din Ilfov*, p. 205—210) și la lupta de la Comana purtată, în decembrie 1769, de unități românești conduse de Pîrvu Cantacuzino împotriva unor trupe otomane, în cadrul războiului ruso-turc din 1768—1774 (Lizica Papoiu, *Bătălia de la Comana*, p. 211—217).

Grupul materialelor de istorie feudală se încheie cu o valoroasă comunicare datorată istoricului Nicolae Copoiu: *Locul orașului Giurgiu în tradiția vieții de stat autonome și independente a românilor* (p. 219—226). În comunicare, se face o analiză amănunțită asupra istoriei Giurgiului, cît și asupra rolului acestui oraș în cadrul relațiilor multiple româno-turce, începînd din pragul secolului al XV-lea și pînă la cîștigarea independenței de stat a României în 1877—1878. „Însemnătatea trecutului istoric al orașului Giurgiu, se spune în comunicare, provine din faptul că pe lingă evenimentele militare desfășurate în zona lui, acest punct fortificat pe care în cea mai mare parte a timpului l-au stăpînit turcii , era într-o relație directă cu viața politică a țării" (p. 221). Arătînd că timp de cîteva secole legătura dintre sultanii otomani și domnitorii români ai Țării Românești s-a menținut prin Giurgiu, N. Copoiu insistă asupra caracterului special al relațiilor politice dintre Imperiul otoman și Țările române, care, reglementate pe baza unor tratate scrise, asigurau acestora din urmă „o viață de stat autonomă, cu instituții interne care funcționau independent de orice putere străină" (p. 223).

Partea a treia a volumului, cuprinzînd cel mai mare număr de comunicări, are ca obiect istoria modernă a județului. Această perioadă istorică este cea mai bine ilustrată în lucrare. De la 1821 la 1918 nu este moment istoric major în istoria României care să nu aibă încorporat și participare ilfoveană, participare reliefată, global sau parțial, în prezentul volum.

Astfel, tabloul economic, social, demografic al județului, în primele decenii ale secolului trecut, este conturat prin comunicările: Ion Radu Mircea, *Cîmpia Dunării la începutul secolului al XIX-lea (transformări demografice și economice)* (p. 229 233); C. Șerban, *O descriere mai puțin cunoscută a județului Ilfov din ajunul revoluției de la 1821* (p. 241—246); Ioana Constantinescu, *Populația județului Ilfov după catagrafia din decembrie 1819—ianuarie 1820* (p. 247—256) — care înregistrează în județ 217 sate cu peste 12 000 de familii ; Maria Grigoruță, *O hartă mai puțin cunoscută a raialei Giurgiu* (p. 257 259) și Ion Ionașcu, *Știri inedite relative la orașul Giurgiu din vremea retrocedării raialei (1829)* p. 261—268) — cuprinzînd interesante noutăți despre organizarea administrativă a orașului după reintegrarea la Țara Românească.

Unele aspecte legate de participarea la revoluția din 1848 a maselor populare din fostul județ Vlașca, al cărui teritoriu intră, în prezent, în mare pare în județul Ilfov, constituie subiectul a două comunicări: *Mișcări revoluționare pașoptiste în orașul Giurgiu*, de Radu Ciuceanu (p. 269—274) și *Activitatea comisarilor de propagandă din județul Vlașca în timpul revoluției de la 1848*, de P. Marcu (p. 275—278). Din ele se desprinde elocvent faptul că, deși județul și capitala sa, Giurgiu, au avut o situație dificilă, puțin propice acțiunilor revoluționare, —apropierea de Imperiul otoman, care la mijlocul lui iulie a trimis oștile în Giurgiu, numărul mare de elemente reacționare fugite din București în tabăra turcească—totuși și aici a existat o stare revoluționară. Masele populare orășenești, în frunte cu tineri intelectuali progresiști, au organizat numeroase acțiuni revoluționare, iar comisarii de propagandă trimiși de guvernul provizoriu de la București au reușit să „semene" ideile revoluției și să atragă în acțiune țărănimea. Aici, la sate, revoluția a avut o amploare deosebit de mare, țăranii vlășceni continuînd multă vreme, chiar și după intrarea trupelor intervenționiste represive în București, să se opună reintroducerii vechilor orînduieli feudale.

De asemenea, ideea Unirii Principatelor Române, cît și actele domnitorului Unirii, Alex. I. Cuza, au avut în locuitorii ilfoveni susținători înflăcărați. Comunicarea Elenei Pălănceanu *Poziții înaintate ale locuitorilor din Giurgiu în epoca Unirii (1861; 1865)* (p. 285—288), prezintă două asemenea episoade, în decursul cărora, subliniază autoarea, „cetățenii acestui oraș s-au situat, ca și masele largi de pe întreg cuprinsul patriei noastre, printre susținătorii hotărîți ai drepturilor țării": participarea la mișcarea de masă din iunie 1861 în sprijinul proclamării unirii depline a Principatelor Române și la larga solidarizare cu poziția de apărare a autonomiei și independenței interne a țării formulată demn de Al. I. Cuza, în 1865, către Poartă. O altă interesantă comunicare semnată de Mircea Dumitriu aduce în prim-planul cercetării figura dîrzului și consecventului luptător pentru drepturile țărănimii, Mircea Mălăeru: *Rolul lui Mircea Mălăeru în timpul evenimentelor premergătoare Unirii Principatelor și după alegerea lui Al. I. Cuza ca domnitor* (p. 289—295). Personalitate marcantă a perioadei 1857—1862 acesta s-a afirmat în toamna anului 1857 ca deputat al țăranilor ilfoveni în Divanul ad-hoc unde a susținut Unirea, apoi, în zilele lui ianuarie 1859, în fruntea a cîteva mii de țărani ilfoveni a intrat în București determinînd, împreună cu masele de orășeni, succesul forțelor unioniste, așa cum a făcut și în ianuarie 1862 cu ocazia proclamării unirii depline a Princi-

patelor, cînd cu cîteva sute de ţărani a venit la Bucureşti pentru a cere domnitorului Cuza îmbunătăţirea soartei lor.

Un numeros grup de comunicări se referă la aspecte privind desfăşurarea războiului de independenţă al României, în care teritoriul Ilfovului şi locuitorii săi au fost profund implicaţi. Comunicarea *Date mai puţin cunoscute despre oraşul Giurgiu la 1877*, de Emil Păunescu (p. 305—317) deschide acest grupaj, prezentînd informaţii relative la aspectul general al oraşului dunărean, cît şi la unele evenimente petrecute în zona Giurgiu-Rusciuc la începutul verii anului 1877, obţinute din lucrările a doi corespondenţi de război: rusul M.B. Maximov şi austriacul Moritz B. Zimmermann. Informaţii despre unele operaţiuni militare desfăşurate la Dunăre în sectorul judeţelor Vlaşca şi Ilfov, în lunile aprilie-mai 1877, în care trupele române şi populaţia civilă au cooperat strîns la respingerea unor încercări ale trupelor turceşti de a trece Dunărea sînt cuprinse în comunicarea *Aspecte privind contribuţia populaţiei din judeţele Ilfov şi Vlaşca la războiul de independenţă* (p. 321—324), de Ion Şendrulescu. Un documentat studiu, *Sprijinirea războiului de independenţă din 1877—1878 de către masele populare din udeţul Ilfov*, de Cornel Scafeş şi C. Căzănişteanu analizează contribuţia locuitorilor judeţului la sprijinirea frontului. Această contribuţie, subliniază autorii îmbracă două laturi esenţiale: una pur militară, exprimată în contribuţia efectivă prin soldaţi pe teatrul de luptă din Balcani, — unde au căzut eroic 283 ilfoveni — , şi a doua, nu mai puţin importantă, concretizată în sprijinul material acordat prin rechiziţii, donaţii, efectuarea de lucrări auxiliare în sprijinul frontului. În cuprinsul studiului accentul principal al analizei se îndreaptă spre a doua latură a problemei. Autorii demonstrează, printr-un număr foarte mare de date şi tabele, că în sprijinirea materială a războiului locuitorii fostelor judeţe Ilfov şi Vlaşca — ţărani, meseriaşi, intelectuali, alte categorii sociale, — s-au situat, prin valoarea totală a contribuţiei, pe primele locuri în rîndul judeţelor ţării.

Alte comunicări avînd aceeaşi temă majoră, războiul de independenţă, se referă la incursiunile turceşti peste Dunăre (*Încălcări ale graniţei dunărene comise de turci în ajunul şi în timpul războiului de independenţă (1877—1878)*, de Vasile Manole, p. 337—342), prezintă documente din arhive străine legate de aspecte ale Participării României la războiul din 1877—1878 (*Izvoare străine despre războiul pentru independenţă*, de Ionel Gal, p. 343—348) şi de situaţia oraşului Giurgiu (*Informaţii despre Giurgiu în arhivele diplomatice belgiene*, de Sanda Racoviceanu, 349—353; *Documente germane despre oraşul Giurgiu în timpul războiului de independenţă*, de Eugenia Cican, p. 355—357), sau analizează unele aspecte de politică externă a României (*Aspecte ale relaţiilor României cu Serbia şi Bulgaria în lupta pentru cucerirea independenţei (1866—1878)*, de Ieliţa Gămulescu, p. 359—368).

Marile răscoale ţărăneşti din ultimul sfert al veacului trecut şi primul deceniu al secolului nostru, care au cunoscut puternice ridicări şi în satele ilfovene, constituie obiectul unor comunicări ce aduc în circuitul ştiinţific un mare volum de documente inedite. Aşa sînt: *Mărturii documentare privind răscoala din 1888 în judeţul Ilfov*, de Elena Ciucă (p. 369—376); *Mărturii documentare despre cauzele şi desfăşurarea răscoalei din 1907 în judeţul Ilfov*, de N. Ajităriţei (p. 387—404) şi *Consideraţii asupra răscoalei din 1907 în fostul judeţ Vlaşca*, de Traian Lungu (p. 405— 407).

Ultimul mare eveniment istoric al epocii moderne — Războiul pentru reîntregirea României — , îşi găseşte reflectarea în paginile volumului de faţă în comunicarea *Acţiuni de luptă pe teritoriul judeţului în timpul primului război mondial*, de Vasile Alexandrescu (p. 410 — 413). Comunicarea prezintă, aducînd şi unele documente inedite, operaţiunile militare ale bătăliei de pe Neajlov şi Argeş, desfăşurată între 16 — 20 noiembrie 1916, prin care armata română a încercat oprirea ofensivei inamice şi apărarea Capitalei.

Între comunicările mai sus prezentate, care jalonează prezenţa ilfovenilor şi vlăşcenilor în momentele cruciale ale istoriei moderne a României, colectivul de redacţie al volumului a inclus şi altele cu o tematică mai generală sau ce reliefează diverse aspecte din istoria acestor locuri. Astfel este inclus un studiu de interes larg cu referiri îndeosebi la mişcarea culturală din Transilvania în lupta pentru unire: *Mişcarea culturală din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, factor important în lupta poporului român pentru unitate şi independenţă*, de Elena Georgescu (p. 235—239) şi un altul referitor la activitatea culturală a emigraţiei bulgare, cu privire specială asupra oraşelor Bucureşti şi Giurgiu: *Despre activitatea culturală a emigraţiei bulgăreşti din România*, de C. Velichi (p. 377—385).

Alte comunicări tratînd diverse aspecte de istorie modernă sînt: *Cîteva reprezentări ale luptei de la Olteniţa din 1853*, de George Trohani; *O figură giurgiuveană mai puţin cunoscută — Petrache Peretz*, de N. Vasilescu Capsali, (p. 297—302); *Unele aspecte inedite privind şcoala ce funcţiona pe moşia din Clejani — Ilfov*, de N. Ciachir (p. 303—304) şi *Giurgiul în cadrul unor momente privind lupta pentru înfăptuirea statului naţional român*, de Cornelia Apostol (p. 415—418).

Capitolul de istorie contemporană este ilustrat de 14 studii de comunicări. În deschiderea

lui se află studiul de amplă privire istorică semnat de Gh. I. Ioniță : *Ideile unității naționale, independenței și suveranității patriei reflectate în Programul P.C.R.* (p. 421—425).

Comunicările ce urmează se referă la diverse aspecte politice, sociale, economice și militare de pe teritoriul județului din perioada 1929—1947. Nu înțelegem rostul includerii în volum a două comunicări pe teme de istorie mehedințeană și bucovineană, care de altfel sînt bine realizate dar, tratînd aspecte de istorie locală interesau, în primul rînd a fi publicate în revistele muzeelor județene respective. Deasemenea, tot aici unele comunicări nu sînt ordonate cronologic (o comunicare analizînd aspecte ale anilor 1944—1947 este plasată înaintea celei privitoare la activitatea sindicatelor din 1929—1933, iar cea care prezintă un ziar ilegal editat în 1934, plasată după evenimentele insurecționale). Aceste aspecte denotă o oarecare neglijență și scădere a spiritului calitativ din partea redactorilor volumului.

Trecînd la analiza conținutului materialelor de istorie contemporană acestea cuprind aspecte inedite despre sindicatele muncitorilor din Giurgiu în anii crizei economice — *Din activitatea de organizare în sindicate a muncitorilor din Giurgiu, în perioada crizei economice generale (1929—1933)*, de Maria Marin (p. 449—454), despre ziarul ilegal „Răscoala" editat de Comitetul județean București (Ilfov) al P.C.R. în 1934 — *Din activitatea Comitetului județean P.C.R. București (Ilfov) pentru atragerea țărănimii la lupta revoluționară*, de Doina Smîrcea (p. 487—491), cît și date prețioase privind dezvoltarea industrială a județului în perioada de avînt economic din anii 1934—1938 — *Aspecte privind dezvoltarea industriei bucureștene și ilfovene în anii 1934—1938*, de Petre Dache (p. 455—458). Momente din lupta antifascistă a maselor populare și manifestari ale opoziției lor față de dictatura militaro-fascista din perioada 1940 — 1944 sînt relevate, prin bogate date din arhivele județului, în comunicările : *Aspecte din lupta antifascistă a maselor populare din județul Ilfov, în anii dictaturii militaro-fasciste*, de Alex. Nastovici (p. 459 363) și *Aspecte ale stării de spirit a populației civile și militarilor de pe teritoriul județului Ilfov în perioada 1941—1944*, de Mihai Retegan (p. 465—468).

Măreţului eveniment din istoria patriei, care a marcat înscrierea pe o nouă și luminoasă traiectorie a națiunii române, actului de la 23 August și evenimentelor insurecționale de acum 35 de ani îi sînt consactate trei comunicări. Aurel Lupășteanu în *Episoade eroice din lupta militarilor români și a oamenilor muncii în timpul insurecției din august 1944 pe cuprinsul actualului județ Ilfov* (p. 469—474), creionează tabloul general al desfășurării insurecției pe teritoriul ilfovean, subliniind participarea efectivă a locuitorilor, alături de ostașii români, la înfrîngerea unor rezistențe hitleriste din această zonă. În comunicarea *Interceptii de căi de comunicații în județul Ilfov în timpul insurecției din august 1944*, de Alex. D. Duțu (p. 475—481), se prezintă desfășurarea reușită a unor acțiuni militare menite să intercepteze și să blocheze căile de comunicații din județul Ilfov ce duceau spre București pentru a împiedica regruparea aici a forțelor inamice și a se asigura astfel succesul insurecției.

O altă comunicare dedicată aceluiași eveniment descrie desfășurarea insurecției în orașul Giurgiu, oraș din care trupele hitleriste au fost neutralizate sau alungate pînă în seara zilei de 26 august 1944 (*Luptele pentru alungarea trupelor hitleriste din Giurgiu în august 1944*, de Crăciun Ionescu, p. 483—486).

Evenimentele care au urmat victoriei insurecției, marcate în principal de lupta forțelor populare pentru instaurarea unui guvern democrat-popular, cu referire directă la atitudinea locuitorilor Ilfovului sînt reflectate în comunicarea : *Acțiuni ale comitetelor țărănești din fostul județ Ilfov în perioada luptei pentru instaurarea regimului democrat-popular*, de C. Safta și Eugen Simion (p. 493—497) și mai ales în studiul semnat de Traian Udrea : *Participarea maselor populare ilfovene la lupta pentru puterea revoluționar-democrată (septembrie 1944—martie 1945)*, (p. 499—507). Studiul bazîndu-se pe o profundă documentare, reliefează amploarea pe care a întregistrat-o lupta pentru regim democratic și reforme democratice în orașele, comunele și satele ilfovene, luptă care, alături de ridicarea generală a maselor populare din România, va determina instaurarea, la 6 martie 1945, a primului guvern democrat-popular din istoria României, guvernul dr. Petru Groza.

Cronologic, capitolul de istorie contemporană al volumului se încheie cu prezentarea unor acțiuni de politică externă și internă ale guvernelor ce au condus România în perioada 1944—1947 și ale forțelor democratice, acțiuni ce vizau consolidarea independenței și suveranității țării : *Lupta forțelor democratice în frunte cu P.C.R. pentru consolidarea independenței și suveranității țării*, de C. Safta, p. 415—448.

Este regretabil că puternica dezvoltare pe care a cunoscut-o Ilfovul, ca de altfel toate județele țării, în cei 35 de ani de la eliberare, însemnatele realizări obținute în viața economică, socială și culturală de locuitorii de aici nu au fost ilustrate în volum. Locuitorii ilfoveni, muncitori, țărani, intelectuali, constructori conștienți ai societății socialiste pe aceste meleaguri, meritau acest omagiu. Sperăm că acest aspect va fi ilustrat într-un volum viitor.

Ultima parte a volumului grupează 11 studii și comunicări de etnografie (p. 511 — 600). În majoritate acestea se referă la

aspecte etnografice din zona Cîmpiei Române, constituind rezultatele unor cercetări de teren: *Tehnică și tehnologie tradiționale din cîmpia Dunării*, de Ion Drăgoescu ; *Cu privire la pescuitul tradițional din lunca Dunării și de pe văile interioare ale Cîmpiei Române*, de Gh. Dinuță ; *Considerații privind răspîndirea rîșniței de piatră în Cîmpia Română*, de Silvia Iosipescu ; *Semne tradiționale de proprietate în Cîmpia Română*, de Elena Maxim ; *Obiceiuri de iarnă din Ilfov și județele limitrofe* de I. Toșa și Delia Bratu ; *Corelația obiceiurilor calendaristice cu celelalte obiceiuri, cu referire specială la Cîmpia Română*, de Monica Budiș ; *Tradiție în dezvoltarea relațiilor de familie în satul Mironești*, de Alina Ciobănel ; *Cultul morților la sărbătorile din timpul anului în cîmpia Munteniei* de Sanda Larionescu. Lor li se adaugă cîteva tratînd probleme generale de etnografie — *Criterii de zonare etnoculturală*, de N. Dunăre și *Aplicarea metodei statistice în cercetarea etnografică*, de I. Measnicov, Natalia Marcu — și comunicarea pe probleme de toponimie — *Giurgiu, toponim străvechi*, de Mircea Voiculescu.

În final, punînd în cumpănă părțile reușite ale publicației, dar și unele scăderi, inerente începutului, putem afirma că *Ilfov. File de istorie* este o lucrare bună. Prin varietatea de teme abordate, prin amploarea spațiului istoric cuprins, volumul poate fi considerat ca o primă mare lucrare monografică a județului. Firește că pentru a fi completă, această monografie se cere îmbunătățită cu multe alte aspecte, din care o parte le-am semnalat și noi. Este însă meritoriu că un județ cu un așa de bogat trecut, cu un atît de înfloritor prezent își are, în sfîrșit, o publicație care să-l oglindească. Ea, sîntem siguri, va avea o largă audiență în primul rînd, în sînul ctitorilor de astăzi ai socialismului pe meleagurile ilfovene — muncitori, țărani, intelectuali, ș.a. — , dar și în rîndul muzeografilor, istoricilor și a tuturor cercetătorilor trecutului pămîntului românesc.

Nutrim speranța că acest început bun va fi continuat și consolidat și că în curînd tînărul și harnicul colectiv al Muzeului județean Ilfov, prin forțe proprii, dar apelînd și la ceilalți colegi de la muzeele Capitalei, la arheologii și cercetătorii ce își desfășoară activitatea în inima Ilfovului, la București, a cărui istorie este însăși istoria acestor meleaguri—, vor fi date la iveală noi dovezi despre viața, munca și lupta locuitorilor de aici, care, strînse într-un al doilea volum, vor completa și reliefa alte laturi ale acestui bogat trecut și prezent.

Paraschiv Marcu

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

TUDOR MATEESCU, IOANA BURLACU GABRIELA MĂRĂŞOIU, *Publicaţiile Arhivelor statului (1860—1977). Bibliografie analitică*, D.G.A.S., Bucureşti, 1978, 191 p.

Bibliografia publicaţiilor Arhivelor, întocmită cu precizie şi conştiinciozitate de T. Mateescu, în colaborare cu I. Burlacu şi beneficiind de aportul lui G. Mărăşoiu, cuprinde, într-o judicioasă înşiruire, toate cărţile tipărite sub egida acestei venerabile instituţii, creaţie a Regulamentului Organic, începînd cu *Documentele istorice* date la iveală în 1860 de Petrache Teulescu şi sfîrşind cu cele 9 tomuri imprimate anul trecut. La drept vorbind, conducători ai instituţiei şi chiar slujbaşi mai mărunţi ai acesteia au publicat destule alte lucruri, îşi înainte de 1860 şi după. De aceea, cei ce doresc să afle tot ce au publicat arhiviştii noştri vechi şi noi, nu în Imprimeria Statului ce avea în grijă publicaţiile oficiale, ci la alţi editori tipografi, trebuie să se adreseze, în continuare, pentru scrierile lor istorice măcar, unor volume mai vechi, aşa cum ar fi, de pildă, *Figuri de arhivişti*, scoasă în 1971, ori *Bibliografia arhivisticii româneşti*, editată to t de D.G.A.S., în 1969, cărţi încă indispensabile, ce completează în chip fericit monografia colectivă *Arhivele Statului 1831—1956*, Bucureşti, 1957, îngrijită, asemenea celorlalte, de M. Fănescu.

Cele 120 de titluri înregistrate sînt împărţite în ediţii, cataloage, inventare şi indici de documente, ghiduri, inventare generale, lucrări publicitare, albume, instrucţiuni arhivistice, lucrări generale de istorie, arhivistică şi ştiinţe auxiliare, bibliografii şi periodice, fiecare titlu fiind prevăzut cu un comentariu analitic al cuprinsului cărţii.

Aflăm astfel că, de la 1860 încoace, s-au tipărit sub egida Arhivelor Statului 25 tomuri de documente, dintre care 15 apărute după 1954, toate privind istoria economiei naţionale în epoca modernă, apoi cataloage de documente, scoase între anii 1937—1978, larg folosite de editorii noştri, care le cunosc prea bine valoarea, pe urmă 8 inventare arhivistice 1958—1977) şi 25 indici ai condicilor mitr opoliei, episcopiilor şi mănăstirilor muntene (1947—1961); de asemenea, 13 îndrumătoare pentru arhivele din Iaşi, Timişoara, Ploieşti Rîmnicul Vîlcea, Deva, Hunedoara, Baia Mare Arad, Turnu Severin, Craiova, Constanţa, Bucureşti-Arhivele Centrale, Bucureşti-oraş şi Bucureşti-Ilfov, alcătuite în anii 1947—1977, şi 2 inventare generale (1939—1950) ale unor arhive provinciale. Urmează apoi albumele paleografice ale Şcolii de arhivistică şi alte publicaţii asemenea, precum şi o serie de cărţi clasificate, destul de vag, ca lucrări de istorie, începînd cu faimoasele *Cuvente den bătrîni* ale lui Hasdeu; între acestea mai aflăm cîteva extrase de-ale regretatului A. Sacerdoţeanu şi altora, recomandate ca prelecţiuni la cursurile vechii Şcoli de arhivistică, dar tipărite, totuşi, în altă parte, precum şi publicaţiile arhivelor clujene tipărite de Ştefan Meteş în anii 1935—1941; fără primul volum, însă, *Situaţia economică a românilor din Ţara Făgăraşului*, clasificat ca ediţie de documente, aşa cum şi era de fapt, asemenea *Scrierilor lui Gheorghe Sion*, tipărite în 1941—1943 şi indexate, de data aceasta ca „lucrare de istorie", deşi un volum asemenea, *Gheorghe Asachi* al lui Gh. Ungureanu, figurează între ediţiile de documente. După aceea, *Tabelele sincronice* ale Hegirei alcătuite de M. Guboglu în 1955 cinci culegeri de studii şi articole pe teme de arhivistică şi ştiinţe auxiliare, apărute în anii 1957—1974, iar la urmă culegerea de documente deja imprimate privind tema *Războieni*, întocmită de M. Neagoe şi alţii în 1976, cu prilejul împlinirii unei jumătăţi de mileniu de la vestita bătălie şi o ediţie comentată din Nichita al Heracleei, aşadar o lucrare de bizantinistică, semnată de R. Constantinescu.

În încheiere sînt indexate puţinele lucrări bibliografice apărute pînă acum şi cele patru reviste ale Arhivelor Statului, anume „Revista Arhivelor Statului Român", o adevărată raritate bibliografică din 1866, „Revista istorică a Arhivelor României", scoasă de Hasdeu în 1873—1876, „Hrisovul" Şcolii de arhivistică a lui A. Sacerdoţeanu (1941—1947) şi cele două serii ale „Revistei arhivelor" (1924—1947, 1958—).

Lucrarea este de asemenea prevăzută cu o introducere, semnată de Ionel Gal, şi cîteva

cuvinte lămuritoare pentru fiecare despărțămînt. La sfîrșit poate fi aflată o utilă traducere franceză a celor 120 de poziții și un indice de autori.

Practic, acum, așa cum rezultă cu abundență din bibliografie, rosturile editoriale ale Arhivelor Statului sînt date mai cu seamă de publicarea unor folositoare volume, cum ar fi : (1) inventarele arhivistice, D.G.A.S. rămînînd încă datoare cu vreo 27 de volume, pe județe, după opinia noastră ; (2) cataloagele de documente, gen de publicații inițiat în 1937 de M. Andronescu, prin volumul I din *Repertoriul documentelor muntene* tipărite pînă atunci (1290—1508) și continuat, după 1947, cu mult folositul *Catalog al documentelor Țării Românești*, din care al treilea tom a apărut în 1978. Alte cataloage sînt cele în trei volume pentru documentetele brașovene neinventariate în vechile scripte din sec. XVIII — XIX (1955—1975), cele șase volume ale *Documentelor moldovene din Direcția Arhivelor Centrale* (1957—1975), *Catalogul documentelor turcești* (1960—1965) și unele culegeri tematice pentru istoria meșteșugărească a Brașovului și Sibiului (1960 și 1966—1967), alături de cataloagele unor fonduri personale ; (3) inventarele unor fonduri și arhive, editîndu-se pînă acum cele pentru protocoalele primăriei Sibiului și arhivei consiliului municipal brașovean (1959—1961), lista documentelor băcăuane din 1424—1848 (1976) și cele ale actelor emanate de Înaltul Divan 1831—1847 (1958) și Secretariatul de stat al Moldovei 1832—1862 (1966) ; (4) culegeri tematice, geografice ori cronologice, de documente, între care se cuvin a fi amintite, dintre cele recente, mai ales cele referitoare la istoria anilor de răscruce 1848 (1960 — 1962), 1877 (1977) și 1907(1967), anului răscoalei urmînd a-i mai fi închinate încă cinci tomuri de acum înainte. Celelalte culegeri apărute privesc mai cu seamă istoria locală a vreunui ținut, județ ori oraș. Vrednic a fi remarcat este și faptul că, spre deosebire de anii trecuți, în ultima vreme Arhivele Statului au luat lăudabila inițiativă de a publica și lucrări de istorie propriu zisă, firește, potrivit profilului lor, cale pe care socotim că această veche și respectabilă instituție va păși mai consecvent.

Utilă, ba chiar indispensabilă tuturor celor ce se îndeletnicesc cu cercetarea trecutului nostru, bibliografia analitică întocmită de cei trei arhiviști este menită, de acum înainte, să stea pe masa de lucru a tuturor istoricilor noștri. Aducînd cuvenitele felicitări autorilor, ne îngăduim a le reproșa totuși neglijarea analizei sistematice complete a unor publicații rare, ca cele de la pozițiile 1 și 8. Ar fi fost deasemenea folositoare reimprimarea aici a sumarelor „Revistei arhivelor", deja apărute în coloanele acestei publicații, precum și indicarea faptului că bibliografia analitică a „Hrisovului", de la nr. 120, se găsește în al doilea fascicol al „Revistei arhivelor" pe anul 1969.

Radu Constantinescu

LIVIU MĂRGHITAN, *Fortificații dacice și romane*, Edit. militară, București 1978, 135 p.

Este incontestabil interesul cetățenilor pentru o cunoaștere aprofundată a istoriei patriei din cele mai vechi timpuri și pînă azi. Desigur, această cunoaștere nu se realizează spontan, ci necesită o frecventare atentă a unei vaste literaturi istorice și care să se refere la probleme din cele mai diverse : sociale, economice, politice, militare etc. Acestei nevoi vine să-i răspundă lucrarea *Fortificații dacice și romane*.

Ea își propune să ofere publicului larg un interesant tur de orizont asupra sistemului organizat de apărare de pe valea Mureșului, asupra unor probleme ale gîndirii strategico-militare dace și romane.

Punctul de plecare al cărții constă într-o trecere sumară în revistă a unui mare număr de cetăți dacice din jurul capitalei dace și din valea Mureșului, ascunse sub valul uitării, precum și descoperirile arheologice ce le-au adus la lumina zilei.

Pornind de la considerentul că Valea Mureșului este o poartă naturală, o lesnicioasă cale de acces a unor dușmani spre inima Daciei, autorul schițează o serie de elemente de natură arheologică ce ne permite să înțelegem că această zonă a fost de timpuriu în atenția dacilor și puterii politice a acestora. De altfel și folosirea unor izvoare informative antice scrise se încadrează pe această linie a autorului. Două asemenea referiri, ce surprind acțiunile militare ale dacilor din anii 60 î.e.n. împotriva triburilor tauriscilor și boilor și din 102 e.n. împotriva sarmaților, subliniază dorința dacilor de a păstra în miinile lor și de a închide pentru romani sau pentru aliații lor, pentru orice dușman, acest coridor de pătrundere spre capitală.

După o sumară oprire asupra întăriturilor tribale sau ale uniunilor tribale daco-gete, autorul abordează întreaga rețea de cetăți și fortificații de pe Mureșul mijlociu și inferior, menită să asigure dăinuirea statului dac. Ridicarea și completarea acestui sistem defensiv ce s-a făcut nu într-un timp scurt, căci țara n-a dispus de resurse materiale iar la forma actuală ilustrată de cercetările arheologice, s-a ajuns abia în anii ce au precedat domniei lui Decebal, a scos în evidență gîndirea militar — strategică a daco-geților și priceperea acestora de a crea o serie de amenajări defensive nepretențioase și ușor de realizat cu forțe și mijloace materiale din zonă

capabile să se opună oricărei oştiri duşmane. Grija pentru acest sistem defensiv, format din fortificaţii de dimensiuni modeste, cu rol de supraveghere şi control a căilor de acces, în care serviciul de observaţie şi control era îndeplinit de localnici, răspundea nu numai unor necesităţi conjuncturale, ci şi condiţiilor în care pentru statul dac, de altfel lucru valabil şi pentru o altă putere, menţinerea culoarului era un lucru anevoios. „Numai beneficiind de aportul nemijlocit şi voluntar al masei dacilor şi de participarea tuturor celor în stare să lupte la acţiunile de apărare a pămînturilor de baştină, acest sistem putea să servească cauzei pentru care fusese creat. Este limpede că nu putea fi concepută nici una dintre reuşitele militare ale daco-geţilor, în desele confruntări cu oştirile experimentate şi bine echipate ale Romei fără o conştientă acţiune comună a băştinaşilor de pe întregul cuprins al Daciei preromane la luptele pentru apărarea meleagurilor natale. Numai o asemenea înţelegere superioară de către localnicii de pe valea străbătută de cursul mijlociu şi inferior al anticului Marisus a faptului că şi ei reprezentau o parte inseparabilă din marele neam al daco-geţilor a făcut posibilă constituirea şi menţinerea în acest teritoriu a unui sistem militar dacic de observaţie şi transmitere a informaţiilor spre capitala statului liber dacogetic".

În partea a doua (cap. IV şi V), abordînd evenimentele din 106 e.n. — înfrîngerea dacilor şi transformarea Daciei în provincie romană, autorul ne face precizarea că comandanţii militari în dorinţa de a asigura o stăpînire romană cît mai temeinică, consolidată în spaţiul carpato-dunărean, au conceput un nou sistem de fortificare a provinciei. O parte din acest sistem de apărare a Daciei romane a fost amplasat pe cursul Mureşului mijlociu şi inferior, cale prin care pătrunderea spre centrul noii Dacii a unui inamic ce venea dinspre vest era din cele mai lesnicioase, fără ca celelalte aripi ale sistemului de apărare a Daciei romane să poată fi de un real folos. Comandamentul de la Apulum îşi avea mereu aţintită privirea spre aceste locuri cu atît mai mult cu cît dincolo de Tisa îşi dovedeau permanent prezenţa sarmaţii-iazigi, ostili imperiului.

Datele stabilesc că în Valea Mureşului se afla unul dintre cele mai puternice şi importante centre militare din Dacia romană, castrul de la Micia fiind întrecut doar de cele două castre de legiuni de la Apulum (Alba-Iulia) şi Potaissa (Turda) şi, poate, şi de castrul de la Porolissium (Moigrad) de pe graniţa de nord a provinciei. Prezenţa unor unităţi militare cu un efectiv de 7000—8000 luptători subliniază dorinţa administraţiei romane de a supraveghea şi de a bara această cale de acces care ar fi putut fi folosită de eventualii invadatori. Această admirabilă fortificaţie, ce a jucat un rol important în relaţiile dintre romani şi sarmaţii-iazigi, ale căror pretenţii teritoriale n-au fost satisfăcute de Traian, şi-a păstrat pe tot timpul stăpînirii romane rolul său defensiv. Micia se înscrie ca un trainic pilon al sistemului militar de apărare a fruntarilor de vest ale provinciei. Alte puncte militare deservite de formaţiuni din legiunea a-XIII-a Gemina se înşirau de-a lungul întregului curs inferior al Mureşului. Autorul se opreşte asupra uitatei şi mult discutatei aşezări romane Partiscum, lîngă Szeged (R.P.U.), combătînd ipotezele istoricilor burghezi maghiari şi susţinînd că aci s-ar găsi ultimul punct roman fortificat al Văii Mureşului.

Apartenenţa cîmpiei vestice bănăţene la teritoriul Daciei romane este dovedită de un bogat material arheologic datat din secolele II şi III e.n. Tendinţele expansioniste ale iazigiilor ce vizau teritoriul de la est de Tisa, manifestate în secolul al II lea şi al III lea, au menţinut unităţile romane de pe limesul de vest într-o permanentă stare de alarmă.

Bogăţia de date şi de fapte folosite pentru susţinerea problemelor abordate, ca şi unele aprecieri aduse pe parcurs sau chiar în final întăresc concluzia generală „că sistemul roman de apărare a Daciei era o rezultantă a continuităţii pe linia gîndirii militare privind apărarea pămîntului strămoşesc al ţării carpato-dunărene".

Cartea cuprinde schiţe, hărţi, fotografii, precum şi un indice general.

Conţinutul, ţinuta şi maniera de expunere o recomandă, ca un util instrument de lucru pentru un cerc larg de cititori.

M. Străin

DINU MOROIANU şi I. M. ŞTEFAN, *Maeştrii ingeniozităţii româneşti*, Edit. didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1976, 274 p.

Dacă istoria este ştiinţa care studiază, printre multe altele, dezvoltarea şi schimbările succesive intervenite într-un anumit domeniu de activitate omenească, apariţia unei lucrări de inventariere şi sinteză care umple un mare gol în istoriografia ştiinţei şi a tehnicii de pe meleagurile româneşti trebuie salutată ca pe un adevărat eveniment cultural.

În titlul acesteia — *Maeştrii ingeniozităţii româneşti* — termenul central este deosebit de sugestiv. Pentru că, în adevăr, dacă aliem, ca în metalurgie, cuvinte şi sintagme ca „dibăcie, iscusinţă, spirit inventiv, agerime de minte şi capacitate tehnică", obţinem „aliajul lingvistic" numit *ingeniozitate*. Sfera

noţiunii acestui termen caracterizează, se ştie, una din însuşirile de bază ale minţii omeneşti, însuşire care stă la baza procesului creator al muncii, a progresului în general. De vreun milion de ani, geografia ţării noastre a acumulat — în subsolul şi la suprafaţa ei, ca într-o vastă arhivă de nepieritoare documente — nenumărate mărturii ale ingeniozităţii generaţiilor care s-au succedat. De aceea cartea de faţă — în care sînt inventariate şi comentate asemenea mărturii multimilenare — este, într-un fel, şi o istorie a dăinuirii omului pe pămîntul României, o istorie a permanenţei şi continuităţii poporului nostru, creator de cultură materială şi spirituală.

Nu vom detalia structura cărţii, fiind suficient să semnalăm doar titlurile grăitoare ale celor şase capitole în care este organizată (cronologic) materia tratată: *Maeştrii iscusinţei anonime*, *Ingeniozitatea iese din anonimat*, *Ingeniozitatea se organizează*, *Maeştrii tehnicii*, *Maeştrii ştiinţei* şi *Medalii de aur*. Aşa cum se poate înţelege din însăşi enunţarea lui, titlul acestui ultim capitol materializează în metal nobil recunoaşterea, pe plan intern şi internaţional, meritelor oamenilor, tot mai mulţi la număr ca oricînd, care, în anii socialismului, au ridicat pe trepte superioare formele de manifestare a capacităţii creatoare a poporului român.

Autorii cărţii — bine cunoscuţi din lucrări anterioare elaborate în domeniul istoriei şi al tehnicii autohtone (*Focul viu*, 1963, *Pasiunea ştiinţei*, 1968 etc.) — şi-au propus de astă dată, cum înşişi spun în introducere, să prezinte „spiritul de ingeniozitate de care oamenii acestor meleaguri au dat dovadă", din zorile timpurii ale antropogenezei pînă astăzi, adică de la creaţia anonimă a celor dintîi făuritori de unelte din piatră de rîu ale aşa-numitei „culturi de prund" pînă la creaţia savantului contemporan întemeietor de şcoală ştiinţifică.

Nenumărate sînt formele în care s-a manifestat la locuitorii pămîntului românesc, de-a lungul mileniilor, dibăcia manuală, spiritul inventiv şi capacitatea tehnică, manifestate în lucrări din silex, bronz, fier, argint şi aur sau diferite materiale de construcţie. Tezaurul de mărturii a crescut mult în vremurile istorice cînd, alături de obiectele neperisabile, s-a păstrat şi descrierea multora din cele dispărute, fiind lucrate din lemn sau argilă. În ultimele două secole, ingeniozitatea românească s-a manifestat, progresiv, prin înfăptuiri de nivel ştiinţific şi tehnic tot mai ridicat, dintre care unele au constituit premiere mondiale.

Ce exemple am putea alege şi da aici din miile cuprinse în lucrare? Alături de tehnica de executare a produselor culturii neolitice Hamangia din Dobrogea, a zidului specific dac („murus dacicus") sau alături de primul tip de seceră de bronz cunoscut în Europa stă ştiinţa concentrată în calculatorul-calendar materializat în celebrul şi originalul monument de piatră geto-dac de la Sarmizegetusa sau în preceptele medicale ale discipolilor lui Zamolxis, superioare celor ale medicilor greci contemporani prin faptul că, la daci, corpul omului era considerat ca un întreg funcţional care — în caz de boală — trebuie îngrijit în ansamblul lui, iar nu pe organe separate, ca şi cum acestea ar funcţiona autonom.

Lunga perioadă care desparte antichitatea de epoca modernă este şi ea bogată în descoperiri şi invenţii, printre care se află unicate absolute ca roata cu făcaie şi căruciorul de mînă de la Brad cu sistemul său de macaz, în esenţă egal cu cel feroviar de astăzi. La Sibiu a fost concepută, acum peste 400 de ani, prima rachetă multiplă, cu trei trepte de aprindere, iar lîngă Săcărîmb a fost descoperit un minereu (numit mai tîrziu *silvanit*), în care, în 1798, a fost identificat un element chimic nou, telurul, metal de mare importanţă în zilele noastre.

După 1800, ingeniozitatea românească iese — treptat şi continuu — din anonimat. Dacă documentele anterioare păstrează numele unui mic număr de creatori de seamă, de la un timp numele lor nu numai că a rămas cunoscut, dar a fost adesea legat de unul din roadele principale ale minţii lor. Aşa cum arată autorii, în ştiinţa şi tehnica din lumea întreagă au rămas consacrate în terminologia de specialitate expresii ca „becul Teclu" sau „electroscopul Hurmuzescu", „efectul Coandă" sau „fenomenul Procopiu", „procedeul Edeleanu sau „granulele lui Palade", „sindromul lui Parhon" şi multe altele.

În acelaşi timp a crescut continuu numărul realizărilor consemnate ca premiere mondiale de înalt nivel, de la dioramele bio-geografice ale lui Gr. Antipa (1907) la avionul cu reacţie al lui H. Coandă (1910), sau de la sonicitatea teoretică şi aplicată a lui G. Constantinescu (1918) la teoria algebrică a mecanismelor automate a lui Gr. Moisil. Ar fi prea lung să cităm aici, chiar enumerativ, invenţiile care, în anii socialismului, au primit medalii de aur la atîtea expoziţii internaţionale. Din ce în ce mai mult, după Eliberare, s-a lărgit frontul progresului ştiinţifico-tehnic, ai cărui militanţi se bucură de un sprijin care nu putea fi nici măcar visat în trecut.

Prin cuprinsul ei, cartea semnată de D. Moroianu şi I. M. Ştefan — purtînd girul a două marcante personalităţi ştiinţifice, regretatul acad. C.C. Giurescu şi acad. Şt. Bălan — este în fond o adevărată enciclopedie, fără dispunerea alfabetică sau pe materii a conţinutului. Cu atît mai regretabil este faptul că limitarea spaţiului grafic a impus comprimări supărătoare, mergînd de la prezentarea expeditivă a unor figuri de talie internaţională (Gh. Spacu, C. Budeanu, P. Poni şi alţii) pînă la eliminarea

totală a reprezentanților unor domenii importante ca geologia, geografia sau astronomia.

Ca elaborare cu caracter enciclopedic, ar fi fost extrem de util — dacă nu de-a dreptul indispensabil — ca *Maeștrii ingeniozității românești* să aibă un indice alfabetic de nume proprii și altul de materii[1]. Sînt descoperiri și nume de autori care apar de mai multe ori în paginile cărții, cu alte detalii; cum să afli totul despre o creație sau despre autorul ei? Cum se poate afla *repede* că prima tipografie din Gruzia a fost înființată în 1709, la Tbilisi, de către Mihail Ștefan, anume trimis acolo de domnitorul C. Brîncoveanu?

O asemenea lacună este cu atît mai dăunătoare cu cît lucrarea — avînd un marcat caracter educativ-patriotic — se recomandă prin aceasta elevilor și studenților, tineretului în general, dar și unor cadre didactice, care se pot afla deseori în necesitatea de a se informa rapid asupra unui nume de realizator, asupra unei invenții sau a datei ei.

Urmărirea textului este stînjenită în cursivitatea ei de faptul că cele 80 de figuri sînt grupate ca în albume, în loc să fie paginate lîngă textul pe care îl ilustrează. Este un procedeu care se cam extinde, în loc să fie părăsit. Nu mai vorbim despre prea multele greșeli literale și cifrice, unele greu de îndreptat de către cititorul nespecialist. Fiind vorba de fapte și de date istorice, era neapărat necesară o erată.

Nu putem încheia însemnările de față fără a menționa latura originală, inedită, a cărții în discuție. O bună parte din text și ilustrații este rodul unor lungi și perseverente cercetări de bibliotecă și arhivă și al corespondenței purtate de autori cu persoane și muzee din străinătate. Sînt consemnate convorbiri purtate — mai de mult sau mai de curînd — cu inventatori români, cu atît mai prețioase cu cît unii dintre aceștia, de vîrstă foarte înaintată, au trecut între timp în lumea umbrelor.

Au fost folosite de asemenea documente din arhiva familiilor unor creatori sau memorii și amintiri încă în stare de manuscris ale unor personalități marcante. Prin toate aceste modalități au fost aduse în circuitul cunoașterii colective fie detalii inedite, prețioase, fie figurile unor pionieri uitați sau prezenți estompat în aceea facultate uneori trădătoare a minții noastre care este memoria. Toți aceștia — printre care se află I. Stroescu, Cezar Anastasiu, I.C. Visarion și Nikita Macedonski (fiul poetului) — nu puteau lipsi din enciclopedia științei și tehnicii românești, lucrare a cărei lectură deșteaptă încredere în forțele proprii ale neamului și în același timp ispitire și îndemn pentru noi creații.

Dem. Urmă

[1] *Știința în istoria societății* a lui J.B. Bernal (traducere în limba română, Edit. politică, 1964) are la sfîrșit, după cele 938 de pagini ale textului, 62 de pagini de *Anexe* cuprinzînd: bibliografia (pe capitole), o serie de note „ad paginam", un indice complet de nume și un indice de materii. Utilitatea acestor *Anexe* nu are nevoie de nici o argumentare.

ISTORIA UNIVERSALĂ

GYULA MORAVCSIK, *Einführung in die Byzantinologie*, Budapest, Akademiai Kiàdo 1976, 186 p.+ 11 pl.

Bizantinistica reprezintă, între disciplinele din cîmpul preocupărilor istorice, un domeniu privilegiat prin audiența pe care o află la publicul larg. Această poziție o datorește bizantinologia, în primul rînd, unei întregi pleiade de specialiști, asemeni lui Ch. Diehl și Steven Runciman, care au reușit să facă accesibilă disciplina cititorului de rînd, grație inegalabilului lor talent literar. Același scop și-l propune autorul acelui indispensabil instrument de lucru pentru specialistul în bizantinologie, care este Byzantinoturcica[1], în lucrarea de față.

Lucrarea cuprinde mai multe capitole, fiecare îmbrățișînd unul dintre aspectele esențiale ale disciplinei: Semnificația noțiunii de bizantinologie; Istoria studiilor bizantine; Compoziția etnică; Limba; Scrierea; Izvoarele bizantine; Societate și economie; Istoria statului bizantin; Organizarea de stat; Cultura și Moștenirea bizantină.

În cel dintîi capitol, autorul analizează termenii care au denumit capitala imperiului, începînd cu *Byzantion*, numele de obîrșie tracică al vechii colonii megariene, pe locul căreia Constantin cel Mare avea să ridice marea sa metropolă, ce urma să fie Noua Romă, ca și pe cei prin care popoarele vecine — latinii, slavii și turcii — au numit Constantinopolul. De la denumirea vechii colonii megariene avea să-și ia numele și disciplina ce se ocupă de

[1] G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, 2 vol. Berlin, 1958.

istoria și civilizația imperiului grec medieval: *bizantiologia*, la umaniști, *bizantinologia* și *bizantinistica*, la istoricii moderni. În sfîrșit, autorul se oprește și asupra raportului dintre bizantinistică și disciplinele învecinate: elenistica, orientalistica și slavistica.

Istoria studiilor bizantine își află sub pana lui Moravcsik o prezentare sobră și foarte densă. Autorul trece în revistă marile momente ale evoluției bizantinisticii de la Renaștere si pînă în zilele noastre, insistînd asupra saltului calitativ de la sfîrșitul veacului trecut, care a făcut din studiile bizantine un domeniu de sine-stătător în cîmpul preocupărilor istorice, cu statut propriu în învățămîntul universitar și în cercetare și cu periodice de specialitate. Acest salt s-a tradus, înainte de toate, în formarea la nivelul diferitelor țări europene și, în ultimele decenii, și dincolo de ocean ori chiar în Japonia, a unor școli naționale de bizantinologie, grație eforturilor unor savanți de faimă mondială, ilustrați de Karl Krumbacher, Charles Diehl, V.G. Vasilievski ori John Bury. Autorul trece în revistă toate aceste școli, cu principalii reprezentanți; nu lipsește din această prezentare școala românească de bizantinologie, fondată de Nicolae Iorga și care are, alături de ctitorul ei, în Gheorghe Brătianu, Nicolae Bănescu și Vasile Grecu pe cei mai de seamă reprezentanți ai ei.

Populația imperiului, care la sfîrșitul veacului al IV-lea se ridica, după estimările autorului, la 65 mil. locuitori, cuprindea neamuri diverse, în care domina însă elementul roman și grec. Moravcsik se oprește pe larg asupra procesului elenizării provinciilor orientale ale imperiului, proces care se întinde de la sfîrșitul secolului al IV-lea pînă la evenimentele de importanță capitală pentru destinul statului bizantin din veacul al VII-lea; în acest context, locul veacului VII în evoluția statului bizantin apare prea șters în analiza eruditului maghiar. Dar încă din primele veacuri ale istoriei bizantine, un rol important în viața militară a imperiului l-au jucat populațiile alogene: goți, huni, slavi, varegi, pecenegi, cumani și latini. Cel mai important grup alogen din provinciile balcanice ale imperiului este constituit din traco-romanii care în primele veacuri au dat statului bizantin nu numai soldați excelenți ci și împărați remarcabili. Descendenții lor aveau să constituie la sfîrșitul primului mileniu al erei noastre o etnie neo-latină cunoscută în sursele bizantino-slave sub numele de vlahi, care populează întinse teritorii ale peninsulei în cursul evului de mijloc, Este surprinzător să reîntîlnim aici, la un învățat de talia lui G. Moravcsik, anacronica teorie roessleriană, potrivit căreia strămoșii poporului român au migrat din Balcani în nordul Dunării în evul mediu [2], teorie contrazisă de cercetările istoricilor români și străini.

Următoarele trei capitole consacrate limbii, scrierii și izvoarelor bizantine sînt și cele mai consistente ale lucrării. Istoricul se oprește pe larg asupra limbii grecești vorbită, în perioada bizantină, la originea căreia stă greaca comună (κοινή) născută în epoca elenistică din dialectul attic, nu înainte de a asimila și unele înrîuriri din celelalte dialecte clasice. În cursul primelor veacuri ale istoriei bizantine au loc cele mai importante mutații în limba greaca vorbită — în fonetică, morfologie și sintaxă —, care aveau să conducă la formarea unei noi limbi, neo-greaca. În aceeași perioadă (sec. IV—XI) se constituie și dialectele în neo-greacă, într-un moment imposibil de stabilit, în lipsa monumentelor de limbă vorbită înainte de veacul al XII-lea. Între factorii care au influențat evoluția scrierii bizantine ca dealminteri în orice altă scriere, istoricul așează în primul rînd materialul pe care s-a scris: piatră, papirus, pergament și hîrtie. În funcție de acești factori, în scrierea bizantină pot fi surprinse două mari etape: prima, ce se încheie cu secolul al IX-lea, perioada majusculă (litterae majuscullae), a doua, ce cuprinde secolele IX—XVI, perioada minusculei (litterae minusculae). În cursul acestei ultime etape autorul distinge trei trepte: minuscula pură (sec. IX), minuscula mixtă (sec. X—XII) și minuscula nouă sau cursiva de carte (sec. XIII—XVI), ultima atingînd perioada sa de înflorire în veacurile XV—XVI. Paralel însă, de-a lungul întregului mileniu de istorie bizantină, este folosită și unciala. În sfîrșit, în legătură cu sursele istoriei bizantine istoricul remarcă continuitatea lor perfectă în cursul mileniului de existență a imperiului de pe Bosfor, în ciuda unor cesuri aparente, cum este cea din secolele VII—VIII. Între sursele narative, cel mai cultivat gen îl constituie monografia (ἱστορία) de istorie contemporană, care are ca model lucrările similare ale lui Herodot și Thucidide. Grație contactului permanent cu cele mai înalte realizări ale antichității, istoriografia bizantină o depășește net pe aceea occidentală contemporană prin metodă, concepție, compoziție și obiectivitate. Un alt gen mult cultivat în literatura istorică bizantină este cronica universală, care începe, de regulă, cu facerea lumii pentru a conduce narațiunea pînă în perioada în care trăiește autorul, perioadă asupra căreia oferă informații foarte ample. În primele veacuri medievale înflorește în Bizanț un alt gen narativ, istoria eclesiastică, gen care îmbină pe primele două. Istoria bizantină dispune de multe alte

---

[2] Idem, *Einführung in die Byzantinologie*, Budapest, 1976, p. 57.

izvoare, nu mai puţin importante pentru cunoaşterea sa şi pentru definirea spiritului bizantin: poeme, epice, lucrări encomiastice, literatură hagiografică şi epistolografică. Fundamentale pentru cunoaşterea vieţii economice, a structurilor sociale şi a administraţiei bizantine sint actele şi documentele cancelariei imperiale şi cele mănăstireşti.

Următoarele capitole, mult mai sumar tratate de autor, cuprind o trecere in revistă a marilor probleme de istorie economică, socială, politică şi de administraţie bizantină. În schimb, ultimele două ne oferă o imagine foarte limpede asupra culturii şi moştenirii bizantine. Cultura bizantină ne apare azi, după ce aproape două veacuri stăruise în bizantinologie prejudecata epocii luministe asupra caracterului ei static şi decadent, un fenomen profund original, în care s-au contopit de-a lungul unei lungi perioade elemente elenistice, romane şi orientale. În toate registrele sale de manifestare — mai mult în învăţămînt şi în literatură, mai puţin în artă, unde lumea bizantină este profund originală — cultura bizantină cultivă tradiţiile clasice, care i-au furnizat modelele sale. Sinteză in continuă mişcare şi deschisă influenţelor din afară, ea a exercitat la rindu-i profunde înriuriri in întreaga civilizaţie europeană şi, la începuturile sale, chiar în lumea musulmană; aceste influenţe au aflat însă cel mai fertil teren în Europa sud-estică şi răsăriteană, unde au sfîrşit prin a crea o arie culturală proprie. Mai puternică în teritoriile care au aparţinut cîndva imperiului — Italia de Sud, Sicilia, Serbia, Bulgaria, Georgia, Armenia şi Statele selgiucide din Asia Mică —, influenţa bizantină este o realitate de necontestat şi în cultura medievală a unor ţări care au scăpat controlului administraţiei din Constantinopol — ţările române şi principatele ruseşti — în care înriuririle au urmat, căi diverse, în primul rînd prin intermediul bisericii.

În sfîrşit autorul surprinde şi influenţele pe care Bizanţul le-a exercitat în planul gîndirii politicii, unde, alături de ţaratele balcanice, ţările române, statul moscovit şi regatul normand din sudul Italiei, lumea occidentală însăşi îi este tributară în cursul evului mediu, în primul rînd imperiul carolingian şi romano-german.

La fiecare capitol şi subcapitol, lucrarea cuprinde o întinsă bibliografie iar în anexă 11 planşe ce ilustrează evoluţia scrierii bizantine.

Documentată şi cu o expunere foarte clară, deşi pe alocuri inegală, lucrarea de faţă constituie un foarte preţios instrument de iniţiere a studenţilor şi chiar a publicului larg în universul istoriei bizantine.

Stelian Brezeanu

* * * *Documenta bohemica bellum tricennale illustrantia. Der schwedische Krieg und Wallensteins Ende, 1630—1635.* Academiaí Nakladatelství československé akademie věd, Praha, 1977, 488 p. + 18 reproduceri.

Încă din 1937, editura militară „Naše Vojsko" din Praga a iniţiat editarea unei colecţii de documente, referitoare la o perioadă foarte întinsă din istoria ţărilor cehe, începînd cu primul an de după lupta de la Mohaci (1526) şi pînă la pacea din Westfalia (1648). O epocă de peste 120 ani, care culminează cu Războiul de treizeci de ani. Actele încep odată cu instaurarea domniei Habsburgilor în Ţările cehe şi Ungaria şi se termină cu ultimul act al acestui pustiitor război. Pentru această epocă au fost planificate 8 volume. Foarte probabil că, din cauza modicităţii izvoarelor primele două volume se referă la o perioadă, îndelungată (I 1527—1589; II 1590—1617), iar celelalte şase cuprind materiale documentare din anii 1618—1648[1].

Cele două colecţii numai aparent se suprapun, avînd ca obiect acelaşi uriaş depozitar de fapte şi evenimente istorice. În prima, al cărei ultim volum a apărut în 1957, abundă ştiri şi date extrase din fondurile arhivelor militare, publicate în limba cehă sub formă de regeste; în timp ce în actuala colecţie în curs de apariţie ponderea cade mai ales pe o bogată corespondenţă şi rapoarte informative în limba germană.

Spre deosebire de prima, colecţia *Documenta bohemica* se remarcă nu numai printr-o excelentă execuţie şi acurateţe editorială, ci şi prin prelucrarea şi publicarea materialului după metode şi criterii ştiinţifice. Ceva mai mult, volumele colecţiei sint precedate de o valoroasă Introducere de proporţiile unei monografii *(Einleitungsband)*, în care Josef Polišenský defineşte problemele majore politice şi economice din perioada tricennalei, cu toate implicaţiile lui în contextul politicii europene din acea vreme[2].

Volumul pe care îl prezentăm aci poartă subtitlul: *Intervenţia suedeză şi sfîrşitul lui Wallenstein.* Pe drept cuvînt, aceste două evenimente domină perioada anilor 1630—1635.

---

[1] Colecţia se intitulează: *Prameny k dějinám třicetileté války,* Praga, vol. I (1937)—VIII (1957). Despre vol. III, IV, V am referit pe larg în „Studii. Revistă de Istorie", VIII (1955), 5—6, p. 160—163; iar vol. VII şi VIII le-am semnalat în aceeaşi revistă (XIII, 1960, 2, p. 295—296).

[2] Volumul a fost semnalat în această revistă de Cristina Rotman (26, 1973, 3, p. 663—665), care a făcut şi o prezentare a vol. III din colecţie (29, 1976, 11, p. 1834—1836).

însă nu dispar de pe scena istoriei numai ambițiosul și intrigantul Wallenstein, cum se precizează în subtitlul volumului, ci și alte figuri militare și politice din rîndurile imperialilor (Gottfried Heinrich von Pappenheim, Johann Aldringen, Christoph Richard von Thun, Johann von Tilly, ș.a.), care într-un fel sau altul au participat la prelungirea acestui „conflict gigantic", cum îl denumește Miroslav Toegel în prefața volumului.

Trebuie să recunoaștem că evenimentul care provoacă o cotitură în desfășurarea războiului între 1630—1635, dîndu-i un caracter european, a fost intervenția suedeză. Ea se produce la o dată cînd forțele imperiale erau deja destrămate și cînd Wallenstein nu se mai afla în fruntea armatei. La dezbaterile dietei din vara anului 1630, care s-a desfășurat la Regensburg, adversarii acestuia au izbutit să impună punctul lor de vedere referitor la nerealizarea planurilor spaniole pentru stăpînirea litoralului baltic ; iar Ferdinand al II-lea, preocupat de consolidarea dreptului Habsburgilor la succesiune, dispune împreună cu dieta îndepărtarea lui Wallenstein din fruntea armatei, la 13.VIII.1630. El însă va reveni.

Acțiunea suedeză era urmărită și așteptată cu nerăbdare de către emigrația cehă, care spera ca Gustav Adolf să elibereze țările cehe de sub dominația habsburgică. În toamna anului 1631, Comenius, aflat printre emigranți, scrie un fel de proză imnică în care glorifică virtuțile militare ale regelui suedez, însă acesta nutrea alte planuri.

Gustav Adolf urmărea stăpînirea ținuturilor baltice, ca și gurile rîurilor germane din Marea Nordului. De aceea, după lupta de la Breitenfeld (16.IX.1631), regele caută să ciștige de partea sa Franța și Țările de Jos. Ca urmare, inițiativa din Europa centrală o lasă în seama aliatului său saxon. Cum era de așteptat, această orientare destramă planurile emigrației cehe. Comenius e cuprins de o mistuitoare desnădejde.

Tot în cursul lunii noiembrie, saxonii sub conducerea lui Armin, fost subaltern al lui Wallenstein, invadează Cehia și ocupă Praga. Încercarea acestuia de a forma un guvern antihabsburgic nu reușește. Pe de altă parte Franța nu privește cu ochi buni înaintarea suedezo-saxonă în Europa centrală. Numai la o lună după lupta de la Breitenfeld, împăratul reabilitează pe Wallenstein, încredințîndu-i din nou conducerea armatei. În noua postură Wallenstein va practica o politică duplicitară, care îi va fi de astădată fatală.

Suedezii și saxonii nu manifestă însă un prea mare interes față de ocuparea Cehiei și ca urmare sporește dezamăgirea emigranților cehi, aflați în ambele tabere. În primăvara anului 1632 Wallenstein împinge spre nord unitățile saxone și eliberează Praga. După aceea pornește împotriva suedezilor cantonați în Bavaria. Ciocnirea are loc la Lützen, unde imperialul este înfrînt (16.XI.1632). Lupta se soldează însă cu moartea lui Gustav Adolf, alături de o serie de ofițeri voluntari din sînul emigrației cehe. Cu dispariția regelui suedez se spulberă și speranțele exilaților cehi de a se întoarce în patrie.

Wallenstein își continuă tribulațiile lui oneroase și depune toate eforturile să rămînă încă vedeta acțiunilor militare, desfășurate în cursul anului 1633. El lucrează pe mai multe planuri cu o dibăcie caracteristică veacului. În iarna 1632—33, Wallenstein intră în legătură cu suedezii, de fapt cu cancelarul Oxenstierna, care conduce treburile Suediei, dar și cu Richelieu. Cu saxonii negociază pe față, avînd pentru aceasta o plenipotență. În calculele sale intra și destinul emigrației cehe care, prin purtătorul ei de cuvînt Jan z. Bubna, îi oferă la Jičín, în mai 1633, tronul Cehiei.

În aceste conciliabule și negocieri politice, Wallenstein se avîntă fără scrupule, situîndu-se pe poziții total contradictorii. La 18 ianuarie 1634, împăratul emite un decret prin care incorigibilul „sforar" e declarat proscris. Părăsit de toți, Wallenstein se refugiază în vestul Cehiei, însoțit de un grup de partizani fideli. Peste cinci săptămîni (la 25.II.1634), Wallenstein e asasinat în localitatea Cheb (Eger). Evenimentul n-a produs nici o reacție, în afară de insurecția trupelor din garnizoana Opava, — insurecție care a fost înăbușită în sînge.

În vara anului 1634, trupele suedeze împreună cu saxonii se urnesc din nou spre Praga. Sînt însă respinse și nimicite de imperiali la Nördlingen (5—6.IX.1634). Habsburgii înregistrează succese. Însă principele elector al Saxoniei începe negocieri de pace care se încheie la Praga (30.V.1635). Cehia pierde Luzacia și două orașe bogate în textile. Între timp Franța, care se complăcea în expectativă, se situează acum într-un mod cu totul deschis în fruntea coaliției antihabsburgice.

Am schițat așadar, într-o formă foarte succintă, evenimentele pregnante care au avut loc între 1630—1635. Volumul cuprinde 1 245 regeste și rezumate după documente despuiate din 16 arhive de stat. Ele constituie un fragment din cele șase din cîte a fost împărțită perioada tricennalei.

Traian Ionescu-Nișcov

ESMONDE M. ROBERTSON, *Mussolini as Empire Builder. Europe and Africa, 1932—1936*, The Macmillan Press, London, 1977, 246 p.

Cu justificat temei, Esmonde M. Robertson afirmă că lucrarea sa nu poate fi considerată ca o istorie a politicii externe italiene între anii 1932—1936. El vorbește numai despre o analiză a relațiilor Italiei fasciste cu alte state, în perioada dată. Argumentul invocat. cu totul acceptabil, se referă la carențele documentării, căci o bună parte din fondurile italiene de arhivă privind anii '30 mai sînt încă inaccesibile cercetării. Așadar, în ultima sa lucrare istoricul britanic ne oferă o reconstituire, foarte veridică, în aprecierea noastră, a relațiilor externe ale Italiei în etapa 1932—1936.

Enunțata delimitare cronologică nu a fost aleasă la întîmplare, deoarece pentru anii respectivi, se distinge cu claritate geneza și evoluția a două mari direcții, respectiv obiective ale politicii externe italiene. Este vorba în primul rînd de pregătirea politico-diplomatică și militară a „soluționării problemei etiopiene", iar în al doilea rînd, de continuarea tendinței de afirmare a Italiei fasciste ca mare putere europeană. Legătura dintre cele două aspecte este cît se poate de omogenă. căci întreaga politică europeană a Italiei fasciste, impulsionată de aspirațiile megalomanice ale lui Mussolini, nu urmărea altceva decît asigurarea frontierelor metropolitane ale țării, pentru a avea mînă liberă în Africa.

Lucrarea aduce o excelentă viziune de ansamblu a relațiilor externe ale Italiei între anii 1932—1936. Autorul folosește din plin toate informațiile furnizate de istoriografia problemei. De asemenea, trei importante fonduri de arhivă consultate i-au permis lui Esmonde M. Robertson să ajungă la unele teze personale într-o serie de aspecte încă controversate. Cele trei fonduri arhivistice sînt : Arhiva istorică a Ministerului Afacerilor Externe al Italiei ; Colecția de documente italiene aflată la St. Antony College din Oxford. precum și documentele diplomatice sau de altă natură aflate la Public Record Office, Londra.

Cele 15 capitole ale volumului se succed după criteriul cronologic. Aceasta nu exclude ca unele dintre ele să abordeze doar o singură chestiune, deși privită în interdependența sa reală, și aceasta pentru simplul motiv că într-un moment dat o asemenea chestiune ocupa locul întîi în preocupările politicienilor (vezi, de pildă, cap. 3, *Strained Relations with Germany over Austria, 1933*; cap. 6, *The Assassination of Dolfuss* etc.). Trebuie însă subliniat faptul că nu este vorba de o simplă cronică a problemei abordate. Paralel cu expunerea, extrem de corectă și precisă a evenimentelor, se fac numeroase aprecieri de valoare, se dau explicații și interpretări pentru diversele decizii sau atitudini.

În ce privește aspectul cronologic, menționăm că în introducere (p. 1—6) se fac incursiuni în evenimentele anterioare anului 1932 de la care pornește analiza propriu-zisă. Regretăm însă faptul că expunerea, cu caracteristicile arătate, este amănunțită doar pînă la declanșarea agresiunii italiene împotriva Etiopiei, deci pînă la 3 octombrie 1935. Faptele care au urmat acestei date, pînă în mai 1936 cînd războiul s-a terminat și la care moment se oprește și volumul. sînt abordate doar în ultimul capitol (15, *The Sequel*, p. 184—189). Chiar și în această situație referirile incluse în capitolul final privesc doar implicațiile europene ale războiului african.

Așa cum am mai subliniat, politica externă a Italiei fasciste în etapa 1932—1936 a fost dominată de aspirațiile europene de mare putere și de tendința de expansiune pe orice cale în dauna Etiopiei. Rolul determinant în această orientare l-a avut Mussolini care atît psihologic, ca un efect al intensei propagande demagogice, cît și oficial, prin cumulul de portofolii, dispunea de puterea necesară. Într-adevăr, Mussolini era șeful guvernului (din octombrie 1922), ministru de externe (din iulie 1932) și ministrul coloniilor (din ianuarie 1935). Erau posturi cheie în aparatul de stat, care i-au permis Ducelui să nesocotească adesea sugestiile experților, politici sau militari, și să acționeze de multe ori sub impulsul unor porniri de moment.

Tot în ce privește rolul factorului uman în promovarea politicii externe italiene, istoricul englez evidențiază lipsa de coordonare, ca și rolul negativ al geloziilor și ambițiilor personale ale diverșilor demnitari. Virtual, afirmă autorul lucrării, nu existau legături permanente între Ministerul de Externe și Ministerul Coloniilor, sau între cele două departamente și autoritățile militare. Pe de altă parte, „ ... dublarea competenței între diversele autorități italiene însărcinate cu Etiopia era atît de serioasă încît este de mirare că în final Italia a învins" (p. 168).

Tabloul extrem de complex al relațiilor externe ale Italiei între 1932—1936 este reconstituit cu toate sinuozitățile sale. În fapt raporturile Italiei cu Franța, Marea Britanie și Germania au fost determinate de cele două obiective menționate ale politicii externe italiene. Deși raporturile cu cele trei mari puteri enunțate au ocupat locul central, nu lipsesc nici mențiunile privind legăturile cu alte state ca : Japonia, Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii sau cu Mica Înțelegere. Evident, o poziție specială ocupă Etiopia și Austria.

Vorbeam de două direcţii majore, de două obiective ale politicii externe fasciste în etapa 1932—1936. În fapt, credem că rolul determinant a fost jucat de intenţiile de expansiune în Africa. Acestea au ocupat însă un loc secundar în unele momente. Dacă adăugăm la aceasta ezitările lui Mussolini şi conflictele dintre diverse ministere şi personalităţi, înţelegem de ce atacarea Etiopiei a avut loc în octombrie 1935, deşi primul plan militar de invazie a fost elaborat încă în decembrie 1932. În spiritul celor mai sus afirmate, Esmonde M. Robertson menţionează în ce priveşte situaţia concretă din 1934: „În vara anului 1934, problemele europene au absorbit atenţia lui Mussolini într-o asemenea măsură încît acesta a informat la 10 august pe şefii de servicii că planurile pentru invadarea Etiopiei nu trebuie să afecteze în nici un fel posibilităţile Italiei de a-şi menţine statutul de mare putere în Europa. Dacă războiul împotriva Etiopiei este proiectat, este necesar mai întîi ca Italia să-şi asigure propria securitate pe turbulentul continent al Europei" (p. 83).

Apreciem că dintre toate aspectele abordate de istoricul englez, cele mai multe elemente noi, cu un caracter personal, existente în volum sînt legate de relaţiile italo-etiopiene. Esmonde M. Robertson este unul dintre puţinii istorici care au reconstituit cu multă precizie originile imediate ale războiului italo-etiopian. Mai mult chiar, el aduce o serie de aprecieri originale în cîteva probleme controversate, aşa cum vom ilustra de altfel. Considerăm că valoarea ştiinţifică a volumului este conferită în principal de această latură, aşa încît vom sintetiza principalele consideraţii ale istoricului britanic în legătură cu conflictul italo-etiopian.

Fără a putea preciza cu exactitate data la care în gîndirea liderilor fascişti a apărut ideea „soluţionării problemei etiopiene" prin război, autorul lucrării menţionează că primul plan militar de invadare a Etiopiei a fost sancţionat de Mussolini la 20 decembrie 1932 (p. 28—33). Liniile de bază ale acestui plan sînt prezentate principalilor demnitari la 3 ianuarie 1933 într-o şedinţă prezidată de Duce (p. 33—34). Cu toate acestea, preocupările pentru problemele europene şi menţionata confruntare dintre organisme şi persoane, fac ca Mussolini să emită prima directivă generală pentru războiul cu Etiopia abia la 20 decembrie 1934 (p. 109—110), iar decizia de începere a pregătirilor imediate pentru război la 23 ianuarie 1935 (p. 119—120). Mareşalul Badoglio va expune Ducelui, la 8 martie 1935, un plan militar detaliat, sugerînd ca dată a atacului sfîrşitul sezonului ploios, deci începutul lunii octombrie a aceluiaşi an (p. 123—124). În sfîrşit, în mai 1935, Mussolini s-a decis şi asupra formulei regimului Etiopiei ocupate: uniunea personală cu Italia, prin proclamarea regelui Victor Emannuel III şi ca împărat (p. 141—142). Totodată, Ducele a stabilit că la campanie vor participa 13 divizii din forţele metropolitane, inclusiv 5 divizii de „cămăşi negre", respectiv voluntari din miliţiile fasciste.

Materialele de arhivă consultate l-au făcut pe istoricul britanic să formuleze cîteva păreri personale într-o serie de probleme controversate legate de conflictul italo-etiopian. Astfel, Esmonde M. Robertson crede că factorul economic nu a avut în declanşarea agresiunii rolul major atribuit de alţi istorici. Ca argument, invocă faptul că în 1934 Italia nu mai era lovită de criză, ori abia în decembrie 1934 Mussolini emite citata directivă asupra războiului cu Etiopia (p. 122—124). Luarea deciziei a fost determinată, în aprecierea istoricului britanic, atît de dorinţa personală a Ducelui de a obţine un mare succes, cît şi de teama că Etiopia ameninţată ar putea lansa un război preventiv în care Italia fascistă ar putea fi înfrîntă. Prin această teză, autorul volumului respinge influenţele şi legăturile dintre politica internă şi cea externă a Italiei fasciste. De reţinut doar că este vorba de o respingere parţială, legată de chestiunea dată.

În ce priveşte conflictul din zona Ual Ual, autorul consideră că incidentul nu a fost regizat de la Roma, că Italia nu era responsabilă pentru ciocnire (p. 108). Esmonde M. Robertson crede că opinia, formulată încă din anul 1935, conform căreia incidentul Ual Ual era o cristalizare a unui plan sistematic de cucerire a Etiopiei încă în 1934, este cît se poate de eronată. El regretă că această teză, pe care o numeşte „unul dintre miturile istoriei deceniului '30 "mai este încă acceptată chiar de către unii istorici valoroşi (p. 91—92). Apreciem ca fiind convingătoare, în baza documentelor italiene utilizate, esenţa acestei teze a istoricului britanic.

Alte cîteva aprecieri: Laval, în cursul discuţiilor franco-italiene de la Roma a dat mînă liberă Italiei în ce priveşte Etiopia (p. 115—116); la Stresa problema etiopiană nu a fost ocolită, cum îndeobşte se afirmă, ea fiind discutată de experţi (Thompson şi Guarnaschelli, p. 130—131); planul Laval-Hoare, din decembrie 1935 nu poate fi considerat ca marcînd sfîrşitul Societăţii Naţiunilor, aşa cum susţine A.J.P. Taylor, pentru simplul motiv că succesul ofensivei etiopiene lansată la 25 decembrie a demonstrat că nu poate fi vorba de împărţirea teritoriului unui beligerant care înregistra victorii (p.185).

Nu pot fi omise nici menţiunile autorului legate de caracterul războiului italo-etiopian şi de importanţa sa istorică. Esmonde M.

Robertson afirmă că pînă în toamna anului 1934 Mussolini a conferit proiectatului război cu Etiopia doar un caracter colonial, alocîndu-i în consecinţă un număr redus de unităţi militare (p. 91). În luna decembrie 1934, ca urmare a unor erori în calculele politice personale, Mussolini a decis a lansa un război naţional, care să concentreze resursele întregii Italii (p. 112).

De aici şi importanţa istorică a războiului italo-etiopian, căci: „... decizia improvizată a lui Mussolini de a lansa un război naţional şi nu unul colonial împotriva Etiopiei nu numai că marchează o etapă importantă în reacţia în lanţ care a dus la cel de-al doilea război mondial, dar a fost şi cauza unor modificări majore în Africa tropicală. Decizia sa poate fi considerată fie ultima mare aventură a imperialismului european, fie, după o nouă examinare a faptelor, ca un pas semnificativ spre decolonizarea Africii. Acestor elemente li se adaugă, în optica istoricului britanic, şi importante consecinţe militare, prin aceea că lipsurile logistice sau tactice constatate în 1935—1936 de către Marea Britanie în bazinul Mediteranei au fost în bună parte remediate. Ca urmare, în 1940—1941, cînd situaţia era cu adevărat gravă, britanicii au putut înfrunta evenimentele de pe poziţii mai solide (p. 189). De asemenea, pe plan ideologic, războiul italo-etiopian configurează confruntarea dintre fascism şi democraţie din anii războiului civil spaniol. Aceasta pentru că toate forţele democratice din lume au sprijinit cauza Etiopiei ameninţată de un stat fascist (p. 169; 188).

Există, cu siguranţă, în volumul istoricului britanic şi unele lipsuri sau părţi mai slabe. De exemplu, deşi o bună parte din perioada analizată coincide cu anii marii crize, lipseşte cu totul estimarea factorului economic în luarea deciziilor de politică externă. Cu toate că menţionează opoziţia Micii Înţelegeri (p. 41—43; 49—53) istoricul britanic consideră că Pactul celor 4 a eşuat mai ales ca o consecinţă a neînţelegerilor dintre marile puteri implicate. Desigur, necesitatea soluţionării problemei demografice nu era decît un pretext pentru realizarea expansiunii, dar existenţa ei şi a implicaţiilor sale economice, nu pot fi negate. De asemenea, deşi directiva din decembrie 1934 pentru ducerea războiului a fost emisă cînd Italia depăşise criza economică, nu trebuie uitat că primul plan militar de atac a fost elaborat încă în anul 1932, deci în plină depresiune. De reţinut faptul că mai sus citatul plan fixa, cu aproximaţie, luna octombrie 1935 ca dată posibilă a atacului. După cum se ştie, în final acesta a fost momentul agresiunii, deşi a fost fără îndoială o coincidenţă istorică.

Asemenea aspecte discutabile ocupă un loc cu totul secundar în economia lucrării. Elementele de valoare peste tot menţionate de noi recomandă volumul semnat de Esmonde M. Robertson ca o importantă lucrare ştiinţifică, ca o bază serioasă a unei istorii complete a politicii externe italiene în etapa 1932—1936.

Nicolae Dascălu

SUMARUL PERIODICELOR ROMÂNEŞTI DE ISTORIE ÎN LIMBI STRĂINE*

„REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE"

No. 1/1978

EDITORIAL

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU: Hommage au Président de la Roumanie.

ÉTUDES

ALEXANDRU DUŢU: L'humanisme et la modernisation de la culture roumaine : un exemple de „longue durée".
RADU CONSTANTINESCU, Quelques observations sur l'époque de Vlad Ţepeş (I).
RADU R. FLORESCU (Boston College), The Romanian impact upon the Ottoman Tanzimat.
V. CRISTIAN, La Roumanie et les Traités de paix de San Stefano et de Berlin.
VITO GRASSO, L'atteggiamento diplomatico italiano sulla questione romena al Congresso di Berlino.
VASILE NETEA, L'affirmation de l'unité nationale roumaine au début du XXe siècle.
IOAN SCURTU, Les partis politiques de Roumanie et la réforme agraire (1918–1926).
ELIZA CAMPUS, La Roumanie et la Conférence de la Paix de Paris (1946–1947).

NOTES ET DISCUSSIONS

PAUL CERNOVODEANU, The image of the United States of America as viewed by the Romanians in the 19th century.
NICOLAE DASCĂLU, Une mission de l'Office of Strategic Services en Roumanie (août–septembre 1944).

COMPTES RENDUS

LA VIE SCIENTIFIQUE

BIBLIOGRAPHIE HISTORIQUE

No. 2/1978

ÉTUDES

RĂZVAN THEODORESCU, „Monumentum princeps" et genèse d'États en Europe Orientale au Moyen Âge.

---

* În vederea informării cititorilor reproducem la această rubrică sumarul periodicelor de istorie în limbi străine pe anul 1978.

STELIAN BREZEANU, Das Zweikaiserproblem in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts (1204–1261).
VENIAMIN CIOBANU, Les relations politiques de la Moldavie avec la Pologne pendant le premier règne de Petru Rareş (1527–1538).
TAHSIN GEMIL, Les relations de la Moldavie avec la Porte ottomane pendant le premier règne de Petru Rareş (1527–1538).
RADU CONSTANTINESCU, Quelques observations sur l'époque de Vlad Ţepeş (II).

NOTES ET DISCUSSIONS

ZOE PETRE, Eschyle, Salamine et les Epigrammes de Marathon.
GERALD J. BOBANGO, An English Report on Romania, 1865.

COMPTES RENDUS
LA VIE SCIENTIFIQUE
BIBLIOGRAPHIE HISTORIQUE

No. 3/1978
ÉTUDES

ŞERBAN PAPACOSTEA, La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie : une nouvelle source.
VASILE NETEA, L'unité nationale du peuple roumain dans les programmes et les manifestations de la révolution de 1848.
DAN BERINDEI, Préludes de la révolution roumaine de 1848. Les sociétés secrètes.
BEATRICE MARINESCU, La position des représentants de la Grande-Bretagne dans les Principautés Roumaines face aux événements révolutionnaires de 1848 en Moldavie.
ALEXANDRU PORŢEANU, La signification de la révolution de 1848 pour la mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie.
ANDREI SILARD, La philosophie de l'histoire dans l'œuvre d'Antonio Gramsci.

NOTES ET DISCUSSIONS

RADU CREŢEANU, Sur un vieux drapeau roumain publié à l'étranger.
VICTOR A. NEUMANN, Fragen der allgemeinen und rumänischen Geschichtsschreibung in einer fortschrittlich gesinnten siebenbürgisch-deutschen Zeitschrift.
I. I. RUSSU, Über der Römischen Bergbau in den Siebenbürgischen Erzgebirgen.

COMPTES RENDUS
LA VIE SCIENTIFIQUE
BIBLIOGRAPHIE HISTORIQUE

No. 4/1978
ÉTUDES

ANASTASIE IORDACHE, L'entrée de la Roumanie dans la Première Guerre mondiale comme option politique.
CONSTANTIN NUŢU, La désagrégation de la Monarchie austro-hongroise et le problème de l'autodétermination des peuple en 1918.
NICOLAE FOTINO et I. CALAFETEANU, La consécration internationale de la Grande Union.
ILIE PUIA, Les relations économiques entre la Roumanie et la Transylvanie à la fin du XIXe siècle et au début du XXe siècle.

GHEORGHE BUZATU, L'activité de N. Iorga pour la parachèvement de l'unité politique de la Roumanie.
LUCIAN BOIA, L'historiographie et le problème de la continuité du peuple roumain.
NICOLAE DASCĂLU, Le statut des nationalités cohabitantes depuis le parachèvement de l'unité d'État des Roumains (1918) jusqu'au second diktat de Vienne (1940).

NOTES ET DISCUSSIONS

CORNELIA BODEA, A comprehensiv American book on a broad scale Romanian topic.
FRANCISC PALL, Encore une fois sur l'action de Ianco de Hunedoara (Hunyadi) en Valachie pendant l'année 1447.
VASILE LIVEANU, The problem of industrialization in Romanian social thinking and social practice.

COMPTES RENDUS

LA VIE SCIENTIFIQUE

BIBLIOGRAPHIE HISTORIQUE

INDEX ALPHABÉTIQUE

LISTE DES PÉRIODIQUES REÇUS EN ÉCHANGE EN 1978

„DACIA". REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE Tome XXII (1978)

ÉTUDES

A. BOLOMEY, Why no early Neolithic in Dobrogea?
EUGEN COMŞA, Contribution à l'étude de la culture Cris en Moldavie (le site de Glăvăneştii Vechi).
N. VLASSA, Sur l'existence des equidés domestiques dans la culture de Vincă-Turdaş.
CORNELIU N. MATEESCU, Contribution to the study of neolithic dwellings in Romania: a dwelling of the second phase of the Vădastra culture (middle neolithic).
ERSILIA TUDOR, Die Gruppe Brăteşti .
ANN DODD-OPRIŢESCU, Les elements „steppique" dans l'énéolitique de Transilvanie.
TUDOR SOROCEANU, VALERIU BUDA, Der Bronzegefässort von Buza (Kr. Cluj).
ALEXANDRU V. MATEI, Der Bronze-Akisakes von Firminiş.
A.D. ALEXANDRESCU, Sepultures du premier Âge de Fer à Zimnicea (Dep. de Téléorman).
VLAD ZIRRA, The decorated Celtic Pottery of Transylvanie.
I.H. CRIŞAN, Die Anfgänge der Latenezeit bei den Geto-Dakern.
MIOARA TURCU, De la densité de l'habitation géto-dace dans la plaine Roumaine (Repertoire des stations et des découvertes funeraires).
CRIŞAN MUŞETEANU, NICULAE CONOVICI, APOSTOL ANASTASIU, Contribution au problème de l'importation des amphores grècques dans le sud-est de la Munténie.
VIRGIL MIHĂILESCU-BIRLIBA, ION MITREA, Le trésor de vases roumains de Muncelul de Sus.
CONSTANTIN C. PETOLESCU, Les colons d'Asie Mineure dans la Dacie romaine.
ISABEL RODA DE MÁYER, Le inscrizioni in onore di Lucius Minicius Natalis Quadronius Verus.

VASILE CULICA, Estampilles de la XI-e légion Claudia de Durostorum.
A.G. POULTER, C.I.L. III 6155; A third Century inscription from Tomis.
EMILIA DORUŢIU-BOILĂ, Über den Zeitpunkt der Verleihung des Munizipalrechts in Scythia Minor.
I.M. BLASQUEZ, La épigrafia de Castulo, consideraciones historicas.
STEPHAN FERENCZI, Beiträge zur Kenntnis des römischen *Limes* nördlich vom Someşu Mare.
MAGDA TZONY, Les Carpes de Munténie à la lumière des découvertes de Gura Nişcovului (dep. de Buzău).
ŞT. OLTEANU, Roumains, Slaves et nomades dans le processus de valorisation du mineral de fer du territoire roumain au IV — XI-e siècles de n.è.
MARIA COMŞA, Un knezat roumain de X — XII-e siècles à Sion — Prahova (Etude préliminaire).

DISCUSSIONS

TUDOR SOROCEANU, Ein neues Buch über die Bronzezeit Ungarns.
LOUIS ROBERT, Des Carpathes à la Propontide .
PETRE ALEXANDRESCU, Notes de topographie histrienne.

CHRONIQUES — COMPTES -RENDUS — ABREVIATIONS

„REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES"

No. 1/1978:

ÉTUDES BYZANTINES

IHOR ŠEVČENKO (Dumbarton Oaks), Agapetus East and West: the Fate of a Byzantine „Mirror of Princes".
MILAN ŞESAN, Les thèmes byzantins à l'époque des Comnènes et des Anges (1081—1204).
STELIAN BREZEANU, La fonction de l'idée *d'imperium unicum* chez les Byzantins de la première moitié du XIIIe siècle.
ŞERBAN PAPACOSTEA, De Vicina à Kilia. Bizantins et Génois aux Bouches du Danube au XIVe siècle.

ÉCONOMIE ET SOCIÉTÉ

PAUL CERNOVODEANU, Les échanges économiques dans l'évolution des relations roumano-turques (XVe — XVIIIe siècles).
BISTRA CVETKOVA (Sofia), Les tahrir defterleri comme sources pour l'histoire de la Bulgarie et des pays balkaniques.

THÈMES ET STYLES

DAN IONESCU, Le Baroque à l'Est. Terminologie et réalités d'art (I)
STEPHEN DAVIES (London), The Wheel of Fortune: The Picture and the Poem.

LES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES ET LEUR HISTOIRE

ANDREI PIPPIDI, Pour l'histoire du premier Institut des Études Sud-Est Européennes en Roumanie, I.

NOTES BRÈVES

OCTAVIAN ILIESCU, Informations nouvelles concernant les villes portuaires des Bouches du Danube au Moyen Âge.
SILVIA BARASCHI, Pendentif de plomb avec inscription (XIe siècle).
VALENTIN ANTONOV (Šištov), Des vestiges roumains a Šištov.

COMPTES RENDUS

NOTICES BIBLIOGRAPHIQUES

LIVRES REÇUS

No. 2/1978:

CULTURE ET ÉCONOMIE BYZANTINES

H. MIHĂESCU, La littérature byzantine, source de connaissance du latin vulgaire.
GIOVANNA PETTI BALBI (Genova), Caffa e Pera a metà del Trecento.
OCTAVIAN ILIESCU, A la recherche de Kilia byzantine.
ARSHI PIPA (University of Minesota), Gli Italo-Albanesi e la tradizione greco-bizantina

RÉALITES ROUMAINES ET REFLETS ÉTRANGERS

MARIA HOLBAN, Truth and Fiction in Captain John Smith's Adventures in Transylvania and Valachia in the Year 1602.
NICOLAE VATAMANU, Contribution à l'étude de la vie et de l'œuvre de Givanni Mascellini médecin et secrétaire princier.
CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, La guerre d'Indépendance de la Roumanie (1877—1878) vue par la presse grecque de Bucarest.

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

VIRGIL CÂNDEA, Sources byzantines et orientales concernant les Roumains.
ELIZA CAMPUS, The Problems of the 1930's in Contemporary Historiography.
CONSTANTIN IORDAN-SIMA, En marge d'un livre sur la diplomatie française dans l'Europe centrale et orientale au cours des années 1933—1938.

DISCUSSIONS. DOCUMENTS

VASILE ARVINTE, Dimitrie Daniel Philippide et la dénomination *România*.
ANCA IRINA IONESCU, Problèmes de la vie culturelle des peuples balkaniques à la fin du XVIIIe siècle — début du XIXe. Discussions récentes.
ZAMFIRA MIHAIL, Recherches ethno-linguistiques en Dobroudja au XIXe siècle.

No. 3/1978:

No. 4/1978:

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note şi comunicări originale, de nivel ştiinţific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne şi contemporane a României şi universale. În partea a doua a revistei, de informare ştiinţifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viaţa ştiinţifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări ştiinţifice din ţară şi străinătate şi sînt prezentate cele mai recente lucrări şi reviste de specialitate apărute în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să trimită studiile, notele şi comunicările precum şi materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustraţiile vor fi plasate la sfîrşitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, B-dul Aviatorilor nr. 1, Bucureşti.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

RM ISSN CO-3870

„I. P. Informația" c. 1225

43 856

Lei 10